

Kitabın hazırlanmasının məqsədi Heydər Əliyev fondunun Prezidenti, YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın ümummilli lider Heydər Əliyevin yaratdığı müstəqil dövlətçiliyimizin ideoloji bazası olan azərbaycançılıq ideyalarının təbliği sahəsindəki məqsədyönlü fəaliyyətinin təşviqinə, yayılmasına, gücləndirilməsinə və canlandırılmasına xidmət etməkdən ibarətdir.

MÜBARİZ YUSEIFOV

**MİLLİ LİDER VƏ
MÜSTƏQİL DÖVLƏTÇİLİK**

Bakı "Nurlan" - 2005

Buraxılışına məsul

Qafar Əliyev

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının
İctimai-siyasi şöbəsinin bölmə müdiri, YAP siyasi
şurasının üzvü, siyasi elmlər namizədi

Məsləhətçi

Eldar Əzizov

Gəncə Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı

Redaktor

Çingiz Hüseynzadə

filologiya elmləri doktoru

Mübariz Yusifov. Milli Lider və müstəqil dövlətçilik.
Bakı, "Nurlan", 2005, – 212 səh.

Kitabda müstəqil dövlətçiliyin yaranması üçün zəruri olan ictimai-siyasi proseslər və bu proseslərin reallaşmasında aparıcı qüvvə olan milli lider amilindən bəhs edilir. Burada göstərilir ki, ayrı-ayrı dövrlərdə dövlətçilik qurumları olsa da onlar ümumimilli xarakter daşımamışdır. Belə dövlətçilik qurumlarının süquta uğramasının səbəbi də məhz ümumimilli liderin yetişməməsindən ibarət idi. XX əsrin sonlarında Heydər Əliyevin şəxsində ümumimilli lider mövcud idi. Odur ki, Azərbaycan müstəqillik əldə etdi. Milli ideologiya formalaşdırdı. İndi Heydər Əliyev ideyaları ölkə Prezidenti əsrin lideri cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Kitabda bu məsələlər barədə ətraflı bəhs edilir. Kitabdən tələbələr, sosioloqlar və politoloqlar istifadə edə bilərlər.

Y 4702000000
N 098 - 2005

söz önü

Müstəqil dövlət quruculuğu hər bir xalqın öz milli və mənəvi sərvətidir. Tarix boyu bir çox xalqlar müstəqil yaşamaq arzusunda olsalar da bu neməti tale hamıya qismət etməmişdir. Bəzən tarixin keşməkeşli yollarında müstəqil yaşamaq haqqı qazanmış bir xalq müəyyən mərhələdən sonra öz müstəqilliyini itirmiş və güclü dövlətlərdən asılı vəziyyətə düşmüşdür. Elə xalqlar da olmuşdur ki, onlar öz müstəqilliklərini, suverenliklərini əsrlərə qoruyub saxlamağa müvəffəq ola bilməmişlər. Müstəqil dövlətçilik mühitində yaşamaq həqiqətən xalqın əldə etdiyi ən böyük nemət və ən böyük bir sərvətdir. Müstəqillik mühitində xalqın milli-mənəvi keyfiyyətləri formalaşır, zəngin ənənələr yaranır, mədəniyyəti püxtələşir. Cəmiyyətdə ümumbəşəri ideyalarla, böyük kəşflərlə xidmət göstərə biləcək dahi şəxsiyyətlərin yetişməsinə müstəqil dövlətçilik şəraitində daha çox real imkanlar vardır. Bu o demək deyildir ki, müstəqilliyi olmayan xalqlarda dahi şəxsiyyətlər yetişmir. Dahi şəxsiyyətlər bütün insan cəmiyyətlərində yetişir. Məsələ bundadır ki, müstəqil dövlətçilik şəraitində yetişən dahi şəxsiyyətlər bilavasitə öz xalqının övladı olur. Həmin xalqa xidmət edir. Onların yaratdığı ümumbəşəri ideyalar və kəşflər də mənsub olduğu xalqın adı ilə yaşayır. Müstəqil dövlətçiliyi olmayan cəmiyyətdə yetişən dahilər isə daha çox hegemon xalqın adı ilə tanınır. Bir çox hallarda onların milli mənsubiyyəti də bəlli olmur. Azərbaycan xalqının tarixində çox keşməkeşli hadisələr baş vermişdir. Bəzən müəyyən tarixi mərhələlərdə bu xalqın böyük şəxsiyyətlərini, mütəfəkkirlərini, yaradıcılarını, alimlərini məhz xalqın özünə unudurmağa da çalışmışlar. Böyük şəxsiyyətlərin yaratdığı mənəvi irsin bir çoxu isə itib-batmış, unudulmuşdur. Yalnız müstəqillik əldə edildikdən sonra tarixi, milli və mənəvi sərvətlərimizin

özümüza qaytarılması üçün mövcud olan imkanlar reallaşmışdır.

Müstəqillik və azadlıq bütün xalqların həyatında olduqca böyük bir nemətdir. Müasir dünyamızın özündə də bu nemətin arzusunda olan xalqlar vardır. Azərbaycan xalqının tarixində regional dövlətçilik qurumları mövcud olsa da onlar əsas etibarilə milli xarakter daşıya bilməmişlər. Ona görə də biri digərinin varisinə çevrilməmişdir. Nəticədə mövcud dövlətçilik qurumları bütöv Azərbaycan dövlətçiliyi kimi tarixdə iz qoymamışlar.

Müstəqil dövlətçilik yaratmaq üçün vacib olan şərtlərdən ən mühümü cəmiyyətdə ümummilli liderin yetişməsindən ibarətdir.

Hər hansı qurumun, zümrənin, müəyyən bir təbəqənin lideri olmaq mümkündür. Ümummilli lider olmaq üçün şəxsiyyət və cəmiyyət arasında üzvi bir bağlılıq yaradılması vacib şərtidir. Şəxsiyyətin fəaliyyəti hansısa bir qurumun və ya etnik təbəqənin yox, bütöv bir cəmiyyətin mənafeyi naminə yönəlməlidir. Ümummilli lider olmaq haqqı hər hansı bir dövlətin başında duran hökmdara müəssər deyildir. Həyatını, varlığını, bacarığını, qabiliyyətini öz xalqının mənafeyinə həsr edən böyük şəxsiyyətlər ümummilli lider olmaq haqqı qazana bilər. Ümummilli lider olmaq haqqı cəmiyyətdə ictimai təfəkkür bazasında ictimai şüuru oyada bilən, birlik, mütəşəkkillik, həmrəylik yarada bilən, ictimai şüuru milli şüura, milli əqidəyə və milli ideologiyaya çevirməyi bacara bilən şəxsiyyətlərə xasdır.

Əlbəttə ki, cəmiyyətdə böyük-böyük vəzifə sahibi və hətta ölkə başçısı olmaq iddiasına düşən insanlar da yox deyildir. Ancaq cəmiyyəti bütövləşdirib zamanı öz arxasınca apara biləcək insanlar nadir şəxsiyyətlərdir.

Heydər Əliyev məhz Azərbaycan tarixində ümummilli lider haqqı qazanmış belə bir nadir şəxsiyyətlərdəndir. Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev deyəndə ki, "Mən bütün

azərbaycanlıların prezidentiyəm", onda özünün yeni əsrin lideri olmaq haqqını bütün möhtəşəmliyi ilə bəyan edir. Həqiqətən də İlham Əliyev müasir dövrümüzdə zamanı öz arxasınca aparmağa qadir olan və regionda sülhə, əmin-amanlığa, ictimai sabitliyə təminat yarada bilən, geniş dünyagörüşlü, gələcəyin parlaq üfüqlərini aydın görən bir şəxsiyyətdir.

Bu gün prezident İlham Əliyevin düşünülmüş fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan iqtisadi cəhətdən inkişaf edərək regionun qüdrətli dövlətinə çevrilməkdədir. Azərbaycan Respublikası sosial-iqtisadi inkişafın dinamik artımı ilə, beynəlxalq əlaqələr şəbəkəsinin genişlənməsi ilə regionda sabitliyin təminatçısı olmağa qadirdir. Bu gün Azərbaycan Respublikası yeni əsrin lideri, Heydər Əliyev ideyalarının davamçısı, ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin məqsədyönlü siyasəti nəticəsində inkişaf edir, irəliləyir və zənginləşir. Azərbaycan Respublikasının müstəqil bir dövlət kimi əsrlər boyu yaşayacağına və dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərindən birinə çevriləcəyinə hər cür təminat vardır.

Oxuculara təqdim olunan bu əsərdən politoloqlar, azərbaycançılıq ideologiyasının təbliğatçıları, müəllimlər və tələbələr də istifadə edə bilərlər.

Əsərin çapa hazırlanmasında öz qiymətli qeydləri və təklifləri ilə müəllifə yaxından köməklik göstərdiyinə görə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının ictimai-siyasi şöbəsinin bölmə müdiri, siyasi elmlər namizədi Qafar Əliyevə dərin minnətdarlığımı və təşəkkürümü bildirirəm.

B i r i n c i b ö l m ə

MİLLİ ŞÜUR VƏ MÜSTƏQİL DÖVLƏTÇİLİK

1. İctimai təfəkkür və dövlətçilik ideyaları

Hər bir xalqın müstəqillik şəraitində azad yaşaması və suverenliyi, öz taleyini sərbəst şəkildə həll etmək imkanlarına malik olması onun istək və arzularının ülvə təcəssümüdür. Müstəqillik və azadlıq hər bir xalqın istəyidir. Müstəqillik həyatını yaşamaqda olan xalqlar şübhəsiz ki, onun əldən verilməsini heç zaman istəməzlər. Bu mənada müstəqillik uzun müddət ərzində başqalarının təsiri və nüfuzu altında olan xalqların şirin arzusu olmuşdur. Müstəqillik arzusu həm də o zaman daha güclü olur ki, xalq özünün keçmiş tarixində müstəqil həyatını yaşamış olsun, onun özünəməxsus böyük bir nüfuz dairəsi olsun.

Müstəqillik, və azadlıq ideyaları və onun reallığa qovuşması hər bir xalqın milli və mənəvi sərvətidir. Ona görə də müstəqilliyə can atan hər bir xalq onun mənəvi payı kimi bu sərvətin sahibi olmaqda tam haqlıdır. Azərbaycan xalqının ümummilli və əbədi lideri Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Müstəqilliyin əldə olunması nə qədər çətindirə onun saxlanması, daimi, əbədi olması bundan da çətindir".¹

Müstəqillik və azadlıq ideyaları Azərbaycan xalqı üçün həmişə xoş bir arzu olmuşdur. Bu arzu əsrlərlə, illərlə Azərbaycan xalqının həyatında dərin iz qoymuşdur. Xalqın daim bu arzu ilə yaşaması heç zaman təsadüfi sayıla bilməz. Ona görə ki, ən qədim dövrlərdə bu xalq öz azadlığı və müstəqilliyi ilə böyük nüfuz sahibi olmuşdur. Tarixən türk xalqlarının Şərqdən

Qərbə, Şimaldan Cənuba doğru yayılaraq məskunlaşması ümumtürk məkanında azərbaycanlıların da böyük nüfuz qazanmış olduğuna dəlalət edir.

Azərbaycan xalqının qədim folklor nümunələri, zəngin bədii yaradıcılıq irsi, nağıllar, dastanlar və eposlar bu günə qədər yaşayıb saxlanılmaqdadır. Bu zəngin irsin mövcudluğu onu göstərir ki, Azərbaycan xalqı qədim keçmişdə müstəqillik ənənələri ilə yaşamışdır. Məhz bu ənənələrin mövcudluğu şəraitində müdrik insanlar, ağıllı başçılar yetişmiş, onların həyatı və fəaliyyəti sənət ustalarının yaradıcılığı sayəsində nağıllaşaraq, dastanlaşaraq bu günümüzədək gəlib çatmışdır.

Azadlıq və müstəqillik ideyaları xalqın sosial-iqtisadi, mədəni və məişət həyatı ilə çox sıx bağlı olmuşdur. Ona görə də bu ideyalar daim ictimai təfəkkürdə özünə yer tapmışdır. Azadlıq və müstəqillik ideyaları ictimai təfəkkürdə nə qədər çox canlansa onun həyata keçməyi də o qədər real görünür. Çünki həmin ideyalar ictimai təfəkkürdə canlandığı qədər də cəmiyyətin mənəvi sərvəti olur. Cəmiyyətdə münasib məqam yetişdiyi anda isə bu ideyaların həyata keçəcəyinə real imkanlar yaranır.

Tarixən cəmiyyətdə mövcud olmuş azadlıq və müstəqillik kimi böyük sərvət ictimai təfəkkürdə dərin iz qoya bilir-sə onun nə zamansa həyatı reallığa qovuşacağı da tamamilə məntiqi görünür. Bədii yaradıcılıq nümunələrində, folklor əsərlərində təcəssüm olunan azadlıq və müstəqillik ideyalarının ictimai təfəkkürdə canlanması onu deməyə əsas verir ki, həqiqətən Azərbaycan cəmiyyəti tarixən mövcud olmuş böyük və nüfuzlu bir dövlətçiliyin varisidir.

Xalqımızın milli-mənəvi sərvəti olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında olduqca mütəşəkkil bir dövlətçilik quruluşu özünün bariz təcəssümünü tapır.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında qədim oğuzlara məxsus mərkəzləşmiş dövlətçiliyin 24 qəbilə və tayfa birliyinin əsasında formalaşması təsəvvürü canlandırılır. Bu mərkəz-

¹ Bax: Heydər Əliyev. Müstəqillik yolu. Tərtib edənlər. Şahlar Əsgərov. Səlahəddin Xəlilov. Bakı, 1997. s.7

lənmiş dövlətin başında xanlar xanı (boylarda Bayandır xan) durur. İldə bir dəfə onlar toplaşır, qurultay keçirilir, dövlətçilik məsələləri ilə bağlı müzakirə və məsələhləşmələr aparırlar. Qəbilə-tayfa ittifaqından (boylardan) hər hansı birində baş verən hadisə mərkəzləşmiş dövlətin müdaxiləsi ilə tənzim olunur. Onlar düşməne qarşı birlikdə vuruşur və başqa məsələləri birlikdə həll edirlər. 24 oğuz birliyinin başçıları xanlar xanının bir çağırışı ilə bir yere toplanır, birlikdə qərar çıxarır və birlikdə də hərəkət edirlər.

Qədim oğuzların 24 qəbilə və tayfa ittifaqında birləşməsi ayrı-ayrı "Oğuznamə"lərdə də öz təcəssümünü tapır. Oğuzların qədim qəbilə və tayfa birlikləri barədə Mahmud Kaşğari, Fəzlullah Rəşidəddin, Yazıçı oğlu Əli və Əbül Qazi xan Xivəli kimi şəxsiyyətlər bəhs etmişlər. Bu şəxsiyyətlər oğuz boylarının 24-dən ibarət olduğunu göstərmişlər. Mahmud Kaşğari isə 22 boy adı çəkmiş, qalan iki boyu xalac hesab etdiyi üçün siyahıya almamışdır. Buna baxmayaraq qədim oğuz boyları bütün tədqiqatçılar tərəfindən 24 olaraq qəbul edilmişdir. Hətta Fəruq Sümər "Oğuzlar" adlı kitabında göstərdiyi kimi, Osmanlı dövlətində də ənənəvi şəkildə 24-lük sistemindən istifadə olunmuşdur. Belə ki, Rumeli əyaləti 24 sancağa ayrılmışdı. Diyarbəkir əyaləti də 24 sancaq idi. Otluq-Beli savaşında (1473) Anadolu bəylər bəyisi Davud paşanın ömrində 24 sancaq bəyi vardı. Övliya Çələbiyə görə Kütahya sancağı 24 qazılığa bölünürdü. Rumelidə dövlət xidmətində olan yörükler 24 nəfərdən ibarət qruplara ayrılmışdı. 24-lük sistemindən istifadə ənənəsi bir çox sahələrdə tətbiq olunmuşdur. Fəruq Sümər göstərir ki, "bu zikr olunan misalların bəziləri bir təsadüf ilə izah oluna bilsə də bir çoxlarının 24 oğuz boyundan qalan adət və xatirə ilə əlaqədar olduğu şübhəsizdir".¹

24-lük sistemindən istifadə həm qədim və həm də ənənəvi xarakter daşıdığı üçün ondan hətta eradan əvvəlki üçüncü

¹ Bax: Fəruq Sümər. "Oğuzlar". Bakı, 1992, s.214-216

əsrin sonlarında 209-cu ildə Metenin rəhbərlik etdiyi Hun imperiyasında da istifadə olunmasına dair faktlar mövcuddur. Fəruq Sümər yazdığına görə "Çin qaynaqları geniş Hun imperiyasının 24 sərkərdə tərəfindən idarə olunduğunu göstərir. Buradan da hun elinin 24 boydan ibarət olduğunu söyləmək mümkündür".¹

Qədim türklərə məxsus 24-lük sisteminin "Kitabi-Dədə Qorqud"-da və eləcə də Hun imperiyasındakı paralellik faktları hətta belə bir təəssürat da yarada bilər ki, bu dastandakı hadisələr Hun imperiyasına məxsus müəyyən tarix, əhvalat və təsəvvürlərin bədii canlandırılmasından ibarətdir. Oğuz xanı və ya Bayandır xan obrazları isə Metenin prototiplərindəndir.²

Döğrudur, bu gün "Kitabi-Dədə Qorqud" hadisələrinin konkret olaraq hansı dövrdə baş verdiyini söyləmək çətindir. Ancaq bir məsələ tamamilə aydındır ki, bu hadisələr Oğuzların mükəmməl bir dövlət quruluşuna malik olduğu zamanların təcəssümüdür. Dastanların əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, burada təkcə qədim dövlətçilik quruluşu yox, həm də insanların həyat tərz, mənşəyi, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətləri, dünya-görüşü, təbiət və cəmiyyət haqqındakı təsəvvürləri olduqca canlı şəkildə verilir. Tarixi keçmiş barədəki bir sıra gizli məqamlar isə açıq nümunələrlə və faktlarla qabarıqlaşdırılır. Tarixi faktlar və həqiqətlər bir sıra hallarda əfsanələşdirilsə də əfsanələrdən tarixə və həqiqətlərə gedən yollar qapalı qalmır. Açıq faktlar qapalı olanlara da yol açmaq imkanlarını reallaşdırır. Bu açıq faktlardan ən başlıcası dastanlarda bəhs olunan və bir çox tarixi dövrlərin hadisələrində mühafizə edilən 24 rəqəmindən ibarətdir.

Sözsüz ki, 24 rəqəmi mənbələrdə təsadüfi işlənməmişdir. Bu rəqəmdə qədim türklərin elmi, dini, fəlsəfi, ictimai

¹ Bax: Fəruq Sümər. "Oğuzlar". Bakı, 1992, s.26

² Bax: Fəruq Sümər. "Oğuzlar". Bakı, 1992, s.25-27; M.Yusifov. "Türkologiyaya giriş" Bakı, 2001, s.37-40

dünyagörüşü öz təcəssümünü tapır. Qədim türklər möhtəşəm bir dövlətçiliyin yaradıcısı olduğuna görə özləri üçün dünya haqqında müəyyən təsəvvür yaradılmasına da müvəffəq ola bilərdilər. Dünya haqqında onların təsəvvür və təəssüratlarını göy və tanrı inamlarında müşahidə etmək mümkündür. Qədim türklərə görə yuxarıda göy, aşağıda torpaq yaranandan sonra ikisinin arasında (yerdə) insan yaranmışdır. "Gül tigin" abidəsində göstərilir: İnsan oğlunun üzərində əcdadım Bumin xaqan, İstəmi xaqan (taxtda) oturmuş. Oturub türk xalqının elini, qanununu yaratmışdır. ("Gül tigin" abidəsi Şərq tərəfi, birinci xətt). Həmçinin, qədim türklərə görə müdrik insanlar göylərdə doğulur (yəni onların ruhu göylərlə bağlı olur). ("Gül tigin" abidəsi, Cənub tərəfi, birinci xətt).

Bu təsəvvürlər belə bir inamın təcəssümüdür ki, insan ruhu və göy allahı vəhdətdədir. İnsan göy allahının himayəsindədir. Göyün altındakı yer insanındır. Yer üzünün hər tərəfindən isə insanı himayə edən göy (tanrı) görünür. Ona görə də insanın (qədim türklərin) haqqı var ki, göy allahının himayəsi ilə ona allah tərəfindən bəxş olunan yer üzünə sahib olsun. Yer üzü böyük olduğundan ona sahib olmağı qərarlaşdıran insanlar (qədim türklər) onu hissələrə (dərəcələrə) bölə bilmişlər. Beləliklə, "Kitabi-Dədə Qorqud"-da və başqa mənbələrdə xatırlanan 24 rəqəmi, əslində əfsanəvi dünyagörüşün təcəssümü deyil, faktın göstəricisi hesab olunmalıdır. 24 rəqəmi yer kürəsinin (dünyanın) 24 meridian üzrə bölünməsinin təcəssümündən ibarətdir. Eyni zamanda, yer kürəsinin öz oxu ətrafında bir dövrə vurması 24 saata başa çatır. Müasir elmə məlum olduğu üzrə ilk xəritə eramızdan əvvəl III əsrdə yunan mənşəli Misir alimi Eratosfen tərəfindən çəkilmişdir. Ancaq bu xəritədə meridianlar göstərilməmişdir. Bizim eramızın II əsridə Ptolomey (yunan coğrafiyaşünası) çəkdiyi xəritədə meridianlar göstərilirdi. Lakin onların sayı 24-dən az göstərilmişdi. Kartoqrafiya elmində meridianlar 15 dərəcədən bir çə-

kilir. Bu isə yer kürəsinə şamil olunan 360 dərəcənin 24 meridian üzrə bölündüyünü göstərən faktır.

Yer kürəsinin 360 dərəcəyə bölünməsi, hər 15 dərəcənin 1 saata və eləcə də 360 dərəcənin 24 saata bərabər olması faktı onu göstərir ki, qədim dövrlərdə türk xalqları yerin parametrləri, kainatın quruluşu, eləcə də riyaziyyat, həndəsə, astronomiya, fizika və s. təlimlər barədə mükəmməl biliyə malik olmuşlar. Bu hansı dövrə, zamana təsadüf edir? O zamana təsadüf edir ki, yer üzündə sivilizasiya məkanı yaranmış olsun. Tarixi araşdırmalarda sivilizasiya mərhələsi eradan əvvəlki 4-cü minilliyə xasdır. Bu mərhələdə isə daha çox türk xalqları ilə etnik birlik təşkil edən Şumerlərin adı çəkilir. Qədim Oğuz yurdu olan Azərbaycan ərazisi isə Qədim Şumerlərlə vahid sivilizasiya məkanına malik olmuşlar. Başqa sözlə qədim Şumerlərin mənşəcə qədim türk birliyini təşkil edən etnoslardan ibarət olması müasir tarixşünaslıqda inkar edilməz faktlarla təsbit oluna bilər.

Bütün bunlardan aydın olur ki, Azərbaycan xalqı qədim dövlətçiliyin, elmin, mədəniyyətin və sivilizasiyanın varisi kimi qiymətləndirilməlidir. Bu irs isə ümumbəşəridir, dünyüvidir və ibrətamizdir.

Tarix boyu hadisələr bir-birini əvəz etmiş, qədim, möhtəşəm, qüdrətli dövlətçilik ənənələri azadlıq, müstəqillik, sərbəstlik ideyaları kimi mənəvi mədəniyyət nümunələrində öz təcəssümünü tapmağa başlamışdır.

Azərbaycan xalqının qədim milli mədəniyyətini, qəhrəmanlığını, mərdlik və şücaətini parlaq şəkildə təcəssüm etdirən "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında, eləcə də "Koroglu" eposunda və digər çoxsaylı folklor nümunələrində şəxsiyyət azadlığı, milli və mənəvi təəssübkeşlik ideyaları özünün çox möhtəşəm təcəssümünü tapır.

Böyük Nizami Gəncəvinin dünya mədəniyyəti xəzinəsinə bəxş etdiyi əsərlərində də şəxsiyyət azadlığı, azad, sər-

bəst, müstəqil dövlət quruculuğu, demokratik əsaslara malik olan ideal cəmiyyət arzuları bədiiləşdirilir və ümumiləşdirilir. Məhəmməd Füzulinin bütün əsərlərində, demək olar ki, şəxsiyyət azadlığı motivləri çox dərin bədii obrazlar vasitəsi ilə canlandırılır. Bəzi hallarda, bədii söz ustaları öz azadlıq, sərbəstlik, müstəqillik arzularını birbaşa deyər bilmədiklərindən onları müəyyən dərəcədə gizlin şəkildə ifadə etməyə üstünlük verirlər. Məsələn, "Leyli və Məcnun" poeması saf məhəbbət tərənnüm edən bir əsər kimi məşhur olsa da burada əslində insan və şəxsiyyət azadlığı, azad və ədalətli cəmiyyət arzularının ifadə edilməsi başlıca yer tutur. Lakin Füzuli dövrü, Füzulinin yaşadığı cəmiyyət bu ideyalara hazır olmadığı üçün bəzən azadlıq ideyaları bəhrəsiz ağac timsalında verilir. Ortada yalnız bu böyük sənətkarın arzuları öz bədii təcəssümünü tapır. Görkəmli alim H.Araslı bu münasibətlə yazır ki, "Füzuli misralarındakı azadlıq həsrəti bütün qəzəllərində azad məhəbbət, azad həyat meylinin qüvvətli olduğundan doğur, Füzuli hər zaman Yaxın Şərq ədəbiyyatında azadlıq rəmzi olan sərv ifadəsindən istifadə edir. Lakin sərv ağacının meyvəsi olmadığı kimi azadlıq arzuları da meyvə vermir. Orta əsrin ağır, sıxıcı həyatını, şərait qanunlarını, insan azadlığını zəncirləyən buxovları qırmaq iqtidarına malik olmayan Füzuli azadlığı məhəbbət aləmində, könül aləmində tapır. Burada bərabərlik aləmi adlandırdığı eşq fəzasında insanın xoşbəxt olacağını təsəvvür edir". Füzulinin bir beytində azadlıq haqqındakı düşüncələri belə təcəssüm olunur.

Ey Füzuli, nə gözəldir sözü azadəliyin
Hanı bir sərv bu aləmdə ki, vardır səməri.

Füzuli azadlıq sözünü alqışlayır. Lakin həm də onu bəhrəsi olmayan sərvə bənzədir. Füzuli cəmiyyəti azadlığın,

¹ Bax: Füzuli. Seçilmiş əsərləri, Bakı, 1992. s.8

sərbəstliyin, müstəqilliyin həyata keçməsinə hazır deyildi. Ona görə də o elə bir cəmiyyət arzulayırdı ki, orada sərv bəhrə versin, yəni cəmiyyət azadlığı həyata keçirməyə hazır olsun.

Eyni fikirləri Aşıq Ələsgər poeziyasında da müşahidə etmək olur.

Sərv ağacı hər ağacdən ucadır
Əsli qıtdır, budağında bar olmaz...

Ələsgər dövrü də azadlığın həyata keçməsinin arzu, istək mərhələsi olmuşdur. Bu arzu, istək babalardan-babalara, nəsillərdən-nəsillərə keçərək özünün həyatda təsdiqini tapacağı tarixi bir məqamı gözləyə-gözləyə yaşamışdır.

Bu kimi fikir və ideyalar folklor xəzinəmizdə və klassik nümunələrimizdə olduqca zəngindir. Fikir və ideyaların mövcudluğu və bədii təcəssümü bir daha göstərir ki, həmin fikirlərin dərin kökü və bazası vardır. Azərbaycan cəmiyyətində ta qədimlərdən bu azadlığın, sərbəstliyin və mütəşəkkilliyin kökü olmasaydı belə bir zəngin ədəbiyyat, mədəniyyət yaranmazdı, böyük şəxsiyyətlər öz cəmiyyətinə belə bir neməti və sərvəti arzulayaraq onu bədii dillə təcəssüm edə bilməzdi. Zəngin ənənələr olmasaydı böyük şəxsiyyətlər və zəngin mədəniyyət nümunələri də yetişə bilməzdi. Ot öz kökü üstündə bitdiyi kimi, zəngin fikirlər, zəngin mədəni irs, dahi şəxsiyyətlər və mütəfəkkirlər də öz qədim ənənələri üzərində mövcud olaraq öz cəmiyyətinə xidmət edirlər. Zəngin bünövrəsi olan fikir və ideyalar şübhəsiz, öz cəmiyyəti həndəvərində qalınaraq ümumbəşəri xarakter qazanır, dünya mədəniyyət xəzinəsini zənginləşdirir, cəmiyyətdə ictimai şüurun formalaşmasına çox mühüm təsir göstərir.

Azərbaycanşünaslıq barədə dəyərli tədqiqatların müəllifi Nizami Cəfərov Azərbaycanda milli dövlətçilik təfəkkürünün formalaşmasının qədim tarixi dövrlərlə bağlılığı ilə əla-

qədar yazır: "Azərbaycanın milli dövlətçilik təfəkkürünün əsas mənbəyi qədim türk dövlətçilik mədəniyyətidir. Və onu da qeyd etmək lazımdır ki, qədim türk dövlətinin özü də daha qədim dövrlərin dövlətçilik ənənələrinin varisidir..."

Gümanları, ehtimalları bir tərəfə buraxıb türk dövlətçilik mədəniyyətinin Azərbaycanla sıx bağlı daha bir tarixi təkamül mərhələsi üzərində dayanaq: bu, qədim türk dövlətinin bilavasitə davamı olan türk-müsəlman dövlətidir ki, oğuz-səlcuqlarda birinci növbədə təzahür edir. Onlar Azərbaycanda geniş yayılaraq nəinki Azərbaycan xalqının etnik əsaslarını təşkil edir, eyni zamanda bu və ya digər dərəcədə müstəqil türk-müsəlman dövlətləri qururlar ki, onların içərisində ən məşhuru XII-XIII əsrlərə aid Azərbaycan dövlətidir.

Oğuz-səlcuqların Azərbaycanda yayılaraq ölkənin idarəsini öz əllərinə almaları "Dədə Qorqud" eposunun əsas mövzudur... "Kitabi-Dədə Qorqud" sübut edir ki, Oğuz-Səlcuqların orta əsrlər üçün həqiqətən ideal dövlət quruculuğu olmuşdur".¹

Demək olmaz ki, Azərbaycan cəmiyyətində müstəqillik, azadlıq və sərbəstlik yalnız qədim keçmişdə, bu gün tarixin təsəvvüregəlməz dövrlərində mövcud olmuşdur. Azadlıq, müstəqillik və sərbəstlik bizim cəmiyyətdə təkcə xəyala çevrilib ideyalar şəklində yaşamamışdır. Tarixin müəyyən mərhələlərində Azərbaycan ərazisində müstəqil dövlətçilik quruluşu mövcud olmuşdur. Məsələn, Atabəylər dövləti, Şirvanşahlar dövləti, Ağqoyunlular dövləti, Qaraqoyunlular dövləti, Səfəvilər dövləti tarixdə müstəqil dövlətçilik təcrübəsi qazanmış qurumlar olmuşlar. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, həmin dövlət qurumları daha çox regional xarakter daşımış, bütövləşə bilməmiş və Azərbaycan cəmiyyəti üçün ümumiləşdirici xarakter daşıya bilməmişdir. Buna görə də həmin dövlət qurumlarında Azərbaycan xalqının tarixlər boyu qazanılmış milli adət

və ənənələri, sosial-ictimai prosesləri ümumiləşdirilərək biri digərinin varisi olmamışdır. Ona görə də həmin ənənələr azərbaycançılıq ideologiyası kimi formalaşmamışdır. Ümum-milli birlik mövcud olmadığı şəraitdə isə bütövləşmiş Azərbaycan dövlətçiliyi yaradılması imkanları tam bir reallığa çevrilə bilməmişdir. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan cəmiyyətində azadlıq, sərbəstlik və müstəqillik ideyaları dahi sənətkarların əsərlərində bədii obrazlarla təcəssüm etdirilmişdir.

Azadlıq, sərbəstlik və müstəqillik ideyaları Azərbaycan cəmiyyətində XX əsrin əvvəllərində daha da böyük vüsət aldı. 1918-ci il mayın 28-də elan olunmuş müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi müsəlman şərqində ilk demokratik bir qurum kimi formalaşmağa başladı. Bu dövr çətin, gərgin ictimai-siyasi hadisələrlə dolu olan bir mərhələ idi. Birinci dünya müharibəsi başa çatmışdı. Böyük dövlətlər dünyanın yenidən bölünməsi siyasətini həyata keçirməkdə idi. Digər tərəfdən isə Rusiyada inqilab baş vermişdi. Bu inqilabın məşum dalğaları bir çox xalqlar kimi Azərbaycan xalqının da həyatına öz təsirini göstərməyə bilməzdi. Inqilab çaxnaşması müharibə acısına, müharibə acısı isə imperiya hərislərinin acgözlüyünə və tamahkarlığına qarışmışdı. Gənc Azərbaycan dövlətçiliyi isə burulğanlar arasında çaxnaşmaya düşmüş bir gəmi timsalında idi.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının başında duran rəhbərlər ziyalı insanlar idilər. Onların bir çoxu Rusiyada və Avropada təhsil almışdılar. Həmin rəhbərlər 1918-ci ilin çalxalanma dövründə tarixi şücaət və qəhrəmanlıq göstərərək müstəqil dövlət qurmağa nail olmuşdular. Lakin dövr, zaman, tarix onların xeyrinə işləmirdi. Həmin rəhbərlər nə qədər ziyalı olsalar da, dövrün çətinliklərindən baş çıxararaq əsrlər boyu arzu və xəyala çevrilmiş azadlıq ideyalarını həyata keçirməyə çalışsalar da onu öz əllərində axıradək saxlamağa müvəffəq olmadılar. Bunun başlıca səbəbi odur ki, həmin rəhbərlər ziyalı olsalar da onların zəngin dövlətçilik təcrübəsi yox idi. Daha

¹ Bax: Nizami Cəfərov. Azərbaycanşünaslığa giriş. Bakı, 2002, s.454

sonra, müstəqil dövlətçilik yaradılması baş tutsa da dövrün sosial-ictimai hadisələrin fonunda milli şüur formalaşdırılmamışdı. Bunun nəticəsində də milli birlik, mütəşəkkillik və həmrəylik bərqərar edilməmişdi. Yeri gəlmişkən demək lazımdır ki, Demokratik Respublika rəhbərlərinin özlərinin arasında da milli birlik ideal səviyyədə deyildi. Başlıca səbəblərdən biri də bundan ibarət idi ki, həmin dövrdə ümummilli lider məsələsi kimi son dərəcə vacib olan bir problem həll edilməmiş qalırdı. Buraya onu da əlavə etmək lazımdır ki, müharibədən sonra dünyanın yenidən bölüşdürülməsi həsrəti ilə quduzlaşan imperiya dövlətləri hər an gənc dövlətləri və başqa xalqları qəsb etmək üçün öz planlarını həyata keçirirdilər. Rusiyanın inqilab dalğası isə region üçün dəhşətli bir qasırğaya çevrilmişdi. Belə bir zamanda gənc Azərbaycan Demokratik Respublikası davam gətirə bilmədi, 23 aydan sonra süquta uğradı. Lakin tarixin ibrət dərsləri yaşadı. Keçilmiş yolun çətinlikləri sonrakı dövr üçün böyük bir təcrübə qazandırdı. Bu hadisələr ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin öz vaxtında göstərdiyi kimi, belə bir tarixi həqiqəti təsdiq etdi ki, azadlığı əldə etmək, onu saxlamaqdan daha asandır!

Azərbaycan Demokratik Respublikasının yaranması və süquta uğraması məsələləri barədə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev dərin təhlil apararaq göstərir: "Azərbaycanda 1918-ci ildə ilk demokratik respublika yaradıldı. Bu, şübhəsiz ki, tarixi bir hadisədir. Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda son dövrlərdə gedən proseslərdə - həm mətbuatda, həm də ictimai-siyasi proseslərdə ilk Azərbaycan Demokratik Respublikası böyük bir nailiyyət kimi qeyd olunub və onun gördüyü işlər yüksək qiymətləndirilibdir. Belə bir demokratik dövlətin mövcud olması və müəyyən qədər fəaliyyət göstərməsi Azərbaycanın sonrakı dövrlərinə təsir edibdir. Demokratik respublika, onun liderləri Məmmədamin Rəsulzadə, Fətəlixan Xoyski, Nəsim bəy Yusifbəyov, Məmməd həsən Hacınski və

başqaları çox böyük işlər görüblər. Eyni zamanda, onların fəaliyyətlərinin, ümumiyyətlə, uğursuzluğu təkcə ondan ibarət deyil ki, Azərbaycan 20-ci il aprel ayının 28-də Qızıl Ordu tərəfindən işğal olundu. Hələ həmin işğala qədər bu demokratik dövlət, demək olar, öz süqutuna gəlib çatmışdı. Tarixçilər yaxşı bilirlər ki, 23 ay ərzində bu dövlətin tərkibi beş dəfə dəyişib, bu dövlətdə, parlamentdə beş partiya iştirak edib. Bu parlament sistemi dövlətin yaşamasına imkan vermədi və ayrı-ayrı qruplar, partiyalar arasında gedən çəkişmələr, çarpışmalar, intiriqalar özü-özlüyündə bu dövlətin adına ləkə vurdu. Biz bundan ibrət almalıyıq. Biz o dövrü, o demokratik dövlətin fəaliyyətini qiymətləndiririksə və belə bir mərhələnin tariximizdə olması ilə fəxr ediriksə, həmin proseslərin qüsurlarını da bilməliyik ki, o səhvləri daha buraxmayaq".¹

Doğrudan da, bu təcrübə Azərbaycan cəmiyyətində təsirsiz qalmadı. 70 ildən sonra müstəqil dövlətçilik bərqərar olundu. Demək olmaz ki, Müstəqil Azərbaycan Respublikasının yarandığı tarixi dövr və sosial-ictimai proseslər 1918-ci ildəki nisbətən daha asan olmuşdur. Əksinə, Müstəqil Azərbaycan Respublikasının yarandığı 1990-cı illər dövrü daha təlatümlü, daha çətin, daha mürəkkəb hadisələrlə dolu idi. Ancaq həmin dövrdə Müstəqil Dövlətçiliyin mövcud olması və yaşaması üçün vacib sayılan ilkin şərtlər ödənilmişdi. Belə bir şərait dahi rəhbərimiz Heydər Əliyev tərəfindən mərhələ-mərhələ, qətrə-qətrə hələ Sovet dövlətinin ən çətin, ən qorxulu çağlarında hazırlanmışdı. Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi müddətdən xalqımız üçün ümummilli liderə çevrilmişdi. Bütövlükdə, Azərbaycan Respublikasının tarixində Heydər Əliyev mərhələsi xüsusi bir yer tutur.

Heydər Əliyevin ümummilli lider kimi fəaliyyəti ilə Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini bərqərar etdi və

¹ Bax: Heydər Əliyev. Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşdə çıxış. "Müstəqilliyimiz əbədidir", 1, Bakı, 1997, s.153-154

yaşatdı. Dövlətçilik ənənələri yarandı. Onun uzunömürlü olması üçün perspektiv proqram həyata keçirildi.

Müstəqilliyin bərqərar olunması üçün onun ilkin şərtlərinin hazırlanması çox mühüm tarixi bir amildir.

İlkin şərtlərin hazırlanması üçün vacib cəhətlər sırasına ölkənin iqtisadiyyatının dirçəldilməsi, əhəlinin firavan yaşayışının təmin olunması, milli mədəniyyətin qorunması və inkişaf etdirilməsi, tarixilik və müasirlik arasında qırılmaz varislik ənənələrinin bərqərar edilməsi və yaşadılması, mənəvi tərbiyənin əsaslarının yaradılması, həmçinin, ictimai şüurun formalaşdırılması kimi böyük tarixi əhəmiyyət daşıyan məsələlər daxildir.

Müstəqil dövlətçiliyin formalaşdırılması mərhələsində də ardıcıl olaraq, milli birlik, mütəşəkkillik, həmrəylik, ictimai sabitlik, iqtisadi inkişaf, ictimai şüurun milli şüura çevrilməsi və dövlətçiliyin idarə mexanizminin formalaşdırılması kimi mərhələlərin keçilməsi vacib şərtlərdəndir. Heydər Əliyevin siyasətində və diplomatiyasında bu iki mərhələ bir-birini məntiqi cəhətdən tamamlayır, faktiki cəhətdən isə həyatda reallıqla özünü təsdiq etdirir. Bu iki mərhələnin başa çatması isə yeni, üçüncü mərhələnin, iqtisadi inkişaf, ərazi bütövlüyünün qorunması və bərpası, çoxölçülü integrasiya, qloballaşma mərhələsində milli mədəniyyətin formalaşdırılması, milli iqtisadiyyatın yaradılması, dünyanın inkişaf etmiş ölkələri sırasında özünə layiqli yer tutması dövrünün başlanmasına gətirib çıxarır. Bütün bunlar müstəqillik dövrünün bəhrəsidir. Bu dövrün yaxşı dərk olunması üçün Heydər Əliyev mərhələsinin öyrənilməsi çox böyük əhəmiyyət daşıyır. Heydər Əliyevin fəaliyyətində bu mərhələlər müstəqilliyin təməlinin yaradılması və müstəqil dövlətçiliyin bərqərar olunması kimi tarixi bir dövr təşkil edir.

2. İctimai şüur və milli mənafe

Müstəqillik cəmiyyətdə sosial-iqtisadi inkişafın, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılmasının, dünya iqtisadiyyatına, elm və mədəniyyətə integrasiyanın baş verməsinin bazası, təməli, bünövrəsidir. Cəmiyyətdə müstəqilliyin təməlinin yaranmasının tarixi təcrübəsi respublikamızda ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin fəaliyyəti təmsalında bütün parlaqlığı ilə təcəssüm olunur. Müstəqilliyin təməl mərhələsinin yaranmasını bu tarixi təcrübənin əsasında araşdırdıqda belə nəticəyə gəlmək olur ki, həmin mərhələni şərtləndirən amillər bilavasitə, iqtisadi dirçəlişin baş verməsi, milli-mənəvi keyfiyyətlərin qorunub saxlanması və mənəvi tərbiyə amilləri ilə sıx bağlıdır. Bu üç başlıca amilin həyata keçirilməsi ona görə vacibdir ki, insanlarda ictimai şüur formalaşdırılsın. İctimai şüurun formalaşdırılması isə ona görə vacibdir ki, cəmiyyətdə milli mənafe psixologiyası yaradıla bilsin. Bu halda ictimai şüurun bazasında milli şüurun canlandırılmasına nail olmaq mümkündür. Şübhəsiz, sovet quruluşunun kəskin vaxtlarında, marksist ideologiyasının olduqca intensiv təbliğatı dövründə ictimai şüuru canlandıraraq onun milli şüura çevrilməsinə nail olmaq çox çətin, qorxulu bir iş idi. Buna dərin ağıl, idrak, uzaqgörənlik, siyasi səriştə, diplomatik çeviklik, şəxsi cəsarətlik və vətənpərvərlik tələb olunurdu. Bütün bu keyfiyyətlər isə dərin-dərinə Heydər Əliyev şəxsiyyətində cəmləşmişdi. Azərbaycan cəmiyyətinin xoşbəxtliyi də bunda idi.

Cəmiyyətdə ictimai şüurun formalaşdırılması üçün insanların sosial problemlərinin həlli olduqca vacib məsələlərdən birinə çevrilmişdi. Bu məsələnin həll olunması ilə bir tərəfdən əhəlinin firavan yaşayışı təmin olunurdu, digər tərəfdən ictimai şüuru canlandırılırdı.

Heydər Əliyev 1969-cu il iyulun 14-də Azərbaycan

Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Birinci katibi vəzifəsinə təyin edildi. Bu vəzifədə 14 il çalışan dahi rəhbərimiz Azərbaycan iqtisadiyyatının dirçəldilməsi sahəsində çox böyük nailiyyətlər əldə etdi.

1970-82-ci illərdə sənaye və kənd təsərrüfatındakı nailiyyətlər o zamankı ittifaq göstəricisini qabaqlamışdı. Respublikada sənaye istehsalı 2,7 dəfə artmışdı. Əvvəlki 50 il ərzində sənaye istehsalı nə qədər olmuşdusa, 1970-82-ci illərdə də bu qədər nailiyyət əldə edilmişdi. Bu o deməkdir ki, cəmi 13 il müddətində respublikada 101,5 milyard manatlıq məhsul istehsal edilmişdi. Xalq istehlakı malları istehsalı 3 dəfə, sənayedə əmək məhsuldarlığı 2,5 dəfə, fondverimi 25 faiz çoxalmışdı. Azərbaycanda 12 milyard kubmetr qaz, 14 milyon ton neft istehsal olunurdu.

1970-1982-ci illərdə respublikada qaz sənayesinin inkişafına çox böyük diqqət yetirilirdi. Respublikanın başdan-baş qazlaşdırılması işləri həyata keçirilirdi. Qazlaşdırma işləri nəinki təkcə qaz kəməri çəkilişi asan başa gələn yerlərdə, eləcə də bu işin görülməsində bir çox çətinliklərin yarandığı dağ və dağətəyi rayonlarında da həyata keçirilirdi. 1980-ci illərdə respublikamızın ancaq kənd yaşayış məntəqələrində 150 minə yaxın mənzil qazla təmin edilmişdi.

1970-1980-ci illərdə respublikada qaz təsərrüfatı üzrə bir milyard manata yaxın kapital qoyuluşu yerinə yetirilmiş və 625,8 min mənzil təbii və maye qazla təmin olunmuşdu. Beləliklə, həmin dövrdə Azərbaycanda qazlaşmanın həcmi 85 faizə çatmışdı. 1982-ci ildə respublikada qaz istehsalı maksimum rəqəmə - 14,9 milyard kubmetrə çatdırıldı.¹

Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi 1970-1980-ci illərdə qaz sənayesi ilə birlikdə kimya sənayesi də sürətlə inkişaf edirdi. Bu dövrdə həm bir sıra yeni

məhsullar istehsal edilirdi, həm də mövcud texnoloji proseslər yenidən qurularaq təkmilləşdirilirdi.

1970-ci illərdə kimya müəssisələri üçün avadanlıqların hazırlanması və onların təmir işini yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə Sumqayıtda Mexaniki Təmir Zavodu işə salındı. Səlyan şəhərində Plastik Kütlələr Emalı Zavodu tikilib istifadəyə verildi. Avropada ən iri müəssisələrdən biri olan Yod-Brom Zavodu Neftçala şəhərində inşa olunmağa başladı.

1980-ci ildə illik gücü 45 min ton olan "Sintezkauçuk" Zavodu işə başladı.

1980-ci illərin əvvəllərində məhsuldarlığı ildə 120 min ton olan yüksək təzyiqli polietilen zavodu inşa edildi.

1970-ci illərdə "Üzvi sintez" Zavodu tam inkişaf mərhələsi keçdi.

1972-ci il ərzində 40 min ton məhsuldarlığı olan benzol istehsalına başlandı. 1982-ci ildə zavodda yenidənqurma işləri aparıldı. Burada Gəncə Alüminium Zavodunu xammalla təmin etmək üçün məhsuldarlığı ildə 110 min ton olan kalium qələvisi istehsalatı yaradıldı.

1970-ci illərin əvvəlində "Üzvi sintez" Zavodunda neft qazları əsasında məhsuldarlığı ildə 93 min ton olan izobutilen istehsalı üçün sexlər işə salındı.

1973-cü ildə məhsuldarlığı ildə 25 min ton olan propilen oksidi istehsal edən sexlər fəaliyyətə başladı.

1975-ci ildə məhsuldarlığı ildə 80 min ton olan kükürd anhidridi sexi tikilib istifadəyə verildi. Texnoloji proseslər təkmilləşdirildi və ekoloji baxımdan onların işi yaxşılaşdırıldı.

1976-cı ildə məhsuldarlığı ildə 99 min ton olan əhəng südü sexi tikilib istifadəyə verildi.

1978-ci ildə illik gücü 50 min ton olan ikinci yuyucu tozlar sexi tikilib istifadəyə verildi.¹

1970-1980-ci illərdə tikilib istifadəyə verilən kimya

¹ Reyhan Mirzəzadə. Azərbaycanı dünyaya saydıran insan. Bakı, 1998, s.166-167

¹ Reyhan Mirzəzadə. Azərbaycanı dünyaya saydıran insan. Bakı, 1998, s.169-170

sənayesi müəssisələrinin çox böyük potensialı vardı. Kimya sənayesinin inkişafı ölkədə iqtisadi dirçəlişin baş verməsi üçün mühüm amillərdən biri idi. Eyni zamanda əhəlinin iş yerləri ilə təminatı və onların sosial ehtiyacının ödənilməsi sahəsində çox böyük təşkilatçılıq işləri görüldü.

1970-1982-ci illər ərzində ölkədə ayrı-ayrı istehsal sahələri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə inkişaf edirdi. Bununla əlaqədar istehsal sahələrinin strukturları arasında daxili əlaqələrin tam bir ahəngdarlığı müşahidə edilirdi. Bir sahənin inkişafı digər sahənin inkişafına mütərəqqi təsir göstərirdi.

Bu dövrdə başqa sahələrdə olduğu kimi enerji istehsalı sahəsində də çox böyük nailiyyətlər əldə edilirdi.

1978-ci ildə respublikada ən müasir enerji blokları ilə təchiz olunan Azərbaycan DRES-in inşasına başlandı. 1981-ci ildə gücü 300 meqavat olan birinci enerji bloku istifadəyə verildi.

1982-ci ildə işə gücü daha artıq olan enerji blokunun işə salınmasına nail olundu.¹

Respublikamıza rəhbərlik edən Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və bilavasitə rəhbərliyi sayəsində elektrik şəbəkələrinin işi getdikcə güclənirdi, yeni elektrik xətləri qurulur, elektrikverici yeni stansiyalar və yarımstansiyalar işə salınırdı.

1970-1982-ci illər ərzində ölkədə yüngül sənaye sahələri də coşqun inkişaf etməyə başlayırdı. Respublikada pambıq, yun, ipək sənayesi sahələri, tikiş-trikotaj, gön-dəri, ayaqqabı, çini-saxsı qablar sənayesi sahəsində yeni-yeni istehsal sahələri yaradıldı. Çox diqqətəlayiq cəhət bundan ibarət idi ki, yüngül sənaye istehsal edən müəssisələrin açılışında regionlara daha çox diqqət yetirilirdi. Bu o demək idi ki, əvvəla regionların iqtisadi inkişafının ahəngdarlığı təmin edilirdi, həm də əhali öz yaşayış məskənlərində işlə təmin edilirdi. Bununla da əhəlinin kompakt yaşayışını təmin edən ən başlıca amillər daim nəzərə

¹ Reyhan Mirzəzadə. Azərbaycanı dünyaya saydıran insan. Bakı, 1998, s.170-171

alınırdı. Əhəlinin kompakt məskunlaşması təmin olunduğu təqdirdə işə miqrasiyanın qarşısı alınırdı.

1970-1982-ci illər ərzində respublika iqtisadiyyatının ahəngdar inkişafının təmin edilməsi və eləcə də regionların sosial-iqtisadi inkişafı məqsədi ilə ayrı-ayrı yerlərdə yüngül sənaye istehsalı obyektləri yaradılmağa başladı.

1970-ci ildə illik gücü 10 milyon kvadratmetr olan Əli Bayramlı Süni Dəri Zavodu, 1972-ci ildə illik gücü 5 milyon cüt olan Xankəndi Ayaqqabı fabriki, 1974-cü ildə illik gücü 43 min manat olan Bakı Ayaqqabı hissələri fabriki, 1975-ci ildə illik gücü 6 min ədəd olan Sumqayıt Üst-Trikotaj fabriki, 1977-ci ildə bir ilə 1,3 milyon kvadratmetr xalça istehsal edən Gəncə Xalça Kombinatının ikinci növbəsi, 1978-ci ildə illik gücü 26 min ton olan Yevlax Yunun İlkin Emalı fabriki, 1981-ci ildə illik gücü 9 milyon ədəd təşkil edən Naxçıvan Alt Trikotaj fabriki, illik gücü 400 min manat olan Bakı 2 nömrəli Tikiş fabriki və digər bir çox sənaye sahələri işə salınıb istifadəyə verilmişdi.¹

1970-82-ci illər dövründə sənayenin inkişafı ilə yanaşı Kənd Təsərrüfatının inkişafında da çox böyük uğurlar və nailiyyətlər əldə edilirdi.

Statistik məlumatlara görə pambıq, tərəvəz məhsullarının hamısı, meyvə məhsullarının 90 faizi, tütün məhsullarının 80 faizi, yem bitkilərinin 78 faizi, üzüm məhsullarının 71 faizi, dənli bitkilərin 65 faizi və çay məhsullarının 62 faizi suvarılan torpaqlarda istehsal olunmuşdur. İstehsal olunmuş ümumi məhsul həcmnin 85 faizi suvarılan torpaqlardan götürülmüşdür.

1970-1980-ci illərdə respublikanın mühüm kənd təsərrüfatı obyektlərində torpaqların meliorasiyası və suvarılması işləri çox geniş ölçüdə həyata keçirilirdi.

Respublikada torpaqlar meliorativ cəhətdən daim yaxşılaşdırılırdı. Əkin sahələrinin və əkinçilik sistemlərinin maddi-

¹ Reyhan Mirzəzadə. Azərbaycanı dünyaya saydıran insan. Bakı, 1998, s.171

texniki bazasının yaxşılaşdırılması işində ciddi tədbirlər görülürdü.

Heydər Əliyevin işıqlı zəkası, böyük daxili enerjisi, global düşüncəsi, dərin biliyi sayəsində ölkənin iqtisadi inkişafında hərtərəfli bir yüksəliş baş verirdi. İqtisadiyyatın inkişafında kənd təsərrüfatının çox mühüm rol oynadığı nəzərə alınaraq bu sahəyə xüsusi diqqət yetirilirdi.

1970-ci illərdə kənd təsərrüfatı sahəsində hazırlıqlı mütəxəssislərə çox böyük ehtiyac var idi. Bu ehtiyacı aradan qaldırmaq məqsədi ilə ali və orta ixtisas məktəblərində yeni ixtisas fakültələri açılmağa başladı. Həmin fakültə və ixtisas sahələrində ipəkçilik, pambıqçılıq, hidromeliorasiya, hidro-texnika, kənd təsərrüfatının elektrifikasişdırılması və mexanikaşdırılması və s. ixtisaslar üzrə mütəxəssis kadrlar hazırlanmağa başlandı. Həmin dövrdə ölkənin kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri hazırlayan təhsil müəssisələrindən başqa Moskvanın, Leninqradın və digər şəhərlərin nüfuzlu ali məktəblərində Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü ilə min nəfərdən çox mütəxəssis hazırlanmışdı.

Bu dövrdə Elmi Tədqiqat Əkinçilik İnstitutunda yeni taxıl sortları, Elmi-Tədqiqat Pambıqçılıq İnstitutunda pambıq sortları yetişdirilib rayonlaşdırılırdı. Tərəvəzçiliyin inkişafında 1970-80-ci illər dövrü xüsusi bir mərhələ təşkil edirdi. Yeni tərəvəz və bostan sortları yetişdirilməsində mühüm yeniliklər əldə edilmişdi.

1971-1975-ci illərdə taxılın məhsuldarlığı hər hektardan 13,8 sentnerə, 1976-1980-ci illərdə 20,5 sentnerə, 1981-1982-ci illərdə 25,7 sentnerə, ümumi taxıl yığım 1 milyon 300 min tona çatdırıldı.

Bir zaman ərzində həyata keçirilən texnoloji, iqtisadi və təşkilati tədbirlər sayəsində pambıqçılıq təsərrüfatında çox böyük irəliləyişlər əldə edildi.

1966-1970-ci illərdə orta hesabla hər hektardan 16 sent-

ner götürüldüyü halda, 1981-1982-ci illərdə məhsuldarlıq hər hektardan 31,6 sentnerə çatdırılmışdı. Xam pambıq istehsalı 1966-1970-ci illərdə 327,7 min ton idisə, 1981-1982-ci illərdə 924,8 tona çatdırılmışdı.

Müqayisə aparılan dövrdə respublikada bütün istehsalı 2,4 dəfə, kartof istehsalı 1,3 dəfə, bostançılıq məhsulları istehsalı 1,5 dəfə çoxalmışdı.¹

11 iyul 1980-ci il Respublika partiya fəalları yığıncağında məruzəsində ölkə rəhbəri Heydər Əliyev göstərirdi ki, iqtisadiyyatın yüksəlməsi və inkişafı sayəsində həmin mərhələ zəhmətkeşlərin rifahının xeyli yüksəlməsi dövrü olmuşdur. Heydər Əliyev ictimai istehsalın artım istiqamətləri əsasında təhlil apararaq göstərirdi ki, "zəhmətkeşlərin və bütün xalqın səyləri ictimai istehsalın dinamik və proporsional inkişafını və onun səmərəliliyinin yüksəlməsini, elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsini, əmək məhsuldarlığının artmasını, bütün işin keyfiyyətinin hər vasitə ilə yaxşılaşdırılmasını təmin etməyə yönəldilmişdir. Hesablamalar göstərir ki, ölkənin milli gəliri beş il ərzində 21 faiz artacaqdır. Bu ilin axırında sənaye istehsalının həcmi 1975-ci ilin səviyyəsini 25 faiz ötüb keçəcəkdir. Aqrar siyasətin ardıcıl həyata keçirilməsi, kənd təsərrüfatına yönəldilən çoxlu əsaslı vəsait qoyuluşu son dərəcə əlverişsiz iqlim şəraitinə baxmayaraq, kənd təsərrüfatının məhsuldarlığını yüksəltməyə imkan vermişdir. Sosial inkişafa, zəhmətkeşlərin əmək haqqının artırılmasına yönəldilən tədbirlərin ardıcıl həyata keçirilməsi sayəsində beş ildə adambaşına real gəlir 17 faiz çox olacaqdır".²

Heydər Əliyev hər bir iqtisadi nailiyyətin arxasında insanların mənəvi haqqını və maddi rifahını görürdü. Ona görə də özünün işıqlı zəkası və siyasi uzaqgörənliyi ilə iqtisadi yük-

¹ Bax: Reyhan Mirzəzadə. Azərbaycanı dünyaya saydın irsən. Bakı, 1998, s.193-197

² Heydər Əliyev. Respublika partiya fəalları yığıncağında məruzə. 11 iyul 1980-ci il. Bakı, 1980, s.6

səlişin gözə görünməyən daxili mexanizmini aşkara çıxarırdı. Heydər Əliyevin rəhbərlik təcrübəsində və iş üsulunda insan amili daim öndə dayanırdı. İnsanların mənafeyinə xidmət etmək isə bütövlükdə vətənin mənafeyinə xidmət etmək amalına çevrilirdi. Bunun üçün dahi rəhbər daim arayırdı, axtarırdı, ehtiyat mənbələrəndən istifadə etmək üsullarını öyrənirdi və öyrədirdi. Bütün nailiyyətləri isə yenidən cəmiyyətin mənafeyi naminə yönəldirdi.

Heydər Əliyev bütün bunlarla əlaqədar belə nəticəyə gəlirdi ki, ictimai həyatda fəal hazırlıq mövqeyi hər bir vətəndaşın mənəvi borcu olmalıdır... "Bu hazırlıq iqtisadi, siyasi, təşkilati və ideoloji fəaliyyətimizin istisnasız olaraq bütün sahələrini əhatə edir. Toplanmış təcrübəyə arxalanaraq biz görülmüş işi təhlil etməli, partiyanın qurultaynadək respublikamızın çatmalı olacaq zirvələri müəyyənləşdirməli, diqqəti nöqsanlar üzərində cəmləşdirməli, bunları aradan qaldırmaq yollarını toplamalı, bütün işimizin səmərəliliyini və keyfiyyətini daha da yüksəltmək üçün ehtiyat mənbələrini aşkara çıxarmalıyıq".¹

Sovet dövründə respublika əhalisinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin daim yaxşılaşdırılması və onun ittifaq göstəricilərini ötür keçməsi dövlətin siyasi mövqeyi cəhətdən nə qədər problemlər yarada bilsə də Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti bütün maneələri üstələyirdi. Respublika inkişaf edirdi. İqtisadiyyatın artım sürəti Azərbaycan Respublikasını başqa ittifaq respublikalarının səviyyəsindən fərqləndirirdi.

Respublikada inkişaf edən iqtisadiyyat müəyyən dərəcədə onu sərbəst iqtisadiyyat istiqamətinə səmtləndirirdi. Heydər Əliyev isə öz siyasi uzaqgörənliyi ilə respublikanın gələcək müstəqilliyi yolunda inamlı diplomatik addımlar atırdı. İqtisadi istehsalın artım istiqamətlərini gücləndirməklə, ittifaq daxilində, Azərbaycanın nüfuzunu gücləndirirdi. Gələcək iqtisadi

¹ Heydər Əliyev. Respublika partiya fəalları yığıncağında məruzə. 11 iyul 1980-ci il. Bakı, 1980, s.9

artım barədə dəqiq, aydın proqnozlaşdırılmış məlumatlar verməklə respublikaya inamı daha da gücləndirir, onun rəhbərliyinə etibarını və etimadı qat-qat artırır. Heydər Əliyev istehsalın həcminə və sürətinə dair apardığı təhlilin nəticələrini proqnozlaşdıraraq göstərirdi ki, "İctimai istehsalın ümumiləşdirilmiş göstəricisinə - milli gəlirin artım sürətinə dair beşillik tapşırıq vaxtından əvvəl, dörd ildə yerinə yetirilmişdir. Milli gəlir cari beşillikdə tapşırıqda nəzərdə tutulan 32,6 faiz əvəzinə 44 faiz və adamına başına 30 faiz çoxalacaqdır. Beş il ərzində ictimai əməyin məhsuldarlığı planda nəzərdə tutulan 24,8 faiz əvəzinə 27,5 faiz yüksələcək, əsas fondların səmərəsi xeyli artacaqdır.

1980-ci ilin axırınadək sənayedə plandan əlavə 1,5 miilyard manatlıq məhsul istehsal ediləcək və artım sürəti 47 faizə çatacaqdır. Texniki tərəqqini müəyyən edən sənaye sahələrinin payı istehsalın ümumi həcmində beşillik ərzində 24,7 faizdən artıb 28,4 faizə çatacaqdır. Yeni sahələr - elektron, radio sənayesi və sair kimi sahələr daha intensiv inkişaf edir. Dörd il ərzində maşınqayırmada istehsal həcmi 1,8 dəfə, o cümlədən, cihazqayırmada 1,9 dəfə, yüngül sənaye və yeyinti məhsulları sənayesi üçün maşınqayırmada 7 dəfə çoxalmış, kimya və neft kimyası sənayesi məhsulları istehsalı 1,4 dəfədən də çox artmışdır".¹

Heydər Əliyevin 20 avqust 1980-ci il Respublika partiya-təsərrüfat fəalları yığıncağında nitqində də bu nikbin əhval-ruhiyyə özünün parlaq təəcəssümünü tapır. Burada ayrı-ayrı təsərrüfat sahələrinə dair göstəricilərin təhlilindən respublika rəhbərliyinin gələcəyə, insanların əmək qabiliyyətinə inamı aydın başa düşülür. Dahi rəhbərin inamlı nitqi belə bir təəssürat yaradır ki, onun azad, sərbəst, müstəqil gələcəyə apardığı bu cəmiyyətin özü də rəhbərin inamını və etimadını

¹ Heydər Əliyev. Respublika partiya fəalları yığıncağında məruzə. 11 iyul 1980-ci il. Bakı, 1980, s.11

doğrudacaqdır. Böyük rəhbər öz xalqına inanıb etibar etdiyinə görə hər bir istehsal sahəsinin mövcud uğurları və gələcək nailiyyətləri barədə ümid və inamla danışır və insanları sabaha ümidlə baxmağa ruhlandırır: "Respublikanın sənaye əməkçiləri sənaye məhsulu satışına və ən mühüm məmulat növlərinin əksəriyyətinin istehsalına dair cari ilin yeddi aylıq planını vaxtından əvvəl, iyulun 29-da yerinə yetirmiş, keyfiyyət göstəricilərini xeyli yaxşılaşdırmışlar. Keçən ilin müvafiq dövründəkinə nisbətən artım sürəti 7,7 faiz olmuş, əmək məhsuldarlığı 5,9 faiz yüksəlmişdir. Məhsul artımının 80 faizindən çoxu əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi hesabına əldə edilmişdir. Plandan əlavə 93 milyon manatlıq sənaye məhsulu satılmış, yüksək keyfiyyət kateqoriyalı məmulatın xüsusi çəkisi daha da artırılmışdır. ...Dənli bitkilər əkini sahəsinin azaldılmasına baxmayaraq avqustun 20-dək planda nəzərdə tutulan 1 milyon 35 min ton əvəzinə 1 milyon 85 min ton taxıl yığılmışdır. Dövlətə 70 min ton çox taxıl satılmışdır. Respublikanın 13 rayonunda məhsuldarlıq hər hektarda 30 sentner və daha çox olmuşdu. ...Belə hesab edirik ki, bu il dövlətə azı 1 milyon 300 min ton üzüm təhvil verə bilərik. ...Biz hər il sənaye və kənd təsərrüfatı sahəsində yeni-yeni zirvələr fəth edirik. Şübhə yoxdur ki, onuncu beşilliyin yekun ilində də belə olacaqdır. Azərbaycan zəhmətkeşləri Vətəni sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələrində parlaq müvəffəqiyyətlərlə sevindirəcəklər".¹

Heydər Əliyev hər bir fəallar yığıncağındakı çıxışında, hər bir hesabat məruzəsində əməkçiləri ruhlandırır, insanların inam hissini psixoloji cəhətdən daim artırır. Bütün bunlar, sözsüz ki, insanların əhval-ruhiyyəsinə yaxşı təsir göstərir, onların əmək qabiliyyətini artırır, sabaha inamı gücləndirir, müstəqil düşüncə qabiliyyətini və işə sərbəst yanaşma imkanlarını qat-qat canlandırır. Bu isə sosial cəhətdən insanların

¹ Heydər Əliyev. Respublika partiya təsərrüfat fəallarının yığıncağında nitq. 20 avqust, 1980-ci il. Bakı, 1980, s.4,6,32,50

həyatı tələbatının ödənilməsinə yönəldiyi kimi onların fiziki sağlamlığına da çox yaxşı təsir edir. Heydər Əliyev bütün çıxışlarında dönə-dönə bəyan edir ki, Azərbaycan Respublikasında ayrı-ayrı sahələr üzrə iqtisadi göstəricilər ittifaq səviyyəsindən üstündür, başqa respublikaların göstəricilərindən irəlidedir. Bu o demək idi ki, Azərbaycan xalqı qələbələr əldə etməyə qadirdir, yaxşı yaşamağa layiqdir, qarşıda duran bütün çətin vəzifələrin yerinə yetirilməsinə hazırdır. Azərbaycan xalqı öz əzmkarlığı, çalışqanlığı, işgüzarlığı və qabiliyyəti sayəsində ona olunan etibar və etimadı doğrultmağa hazırdır. Ona görə də böyük rəhbər xalqının bu yüksək mənəvi keyfiyyətini nəzərə alaraq onun uğurlarını qətiyyətlə, cəsarətlə bəyan edir və bu xalqa olan inamı bir daha gücləndirir. Respublika partiya-təsərrüfat fəalları yığıncağında 1982-ci il yanvarın 19-dakı çıxışında bu inam və qətiyyət bir daha canlandırılır: "Sənaye əməkçiləri doqquzuncu və onuncu beşilliklərin əmək nailiyyətləri estafetini davam etdirərək sənaye məhsulunun satışına və ən mühüm məmulat növlərinin istehsalına dair 1981-ci ilin planını dekabrın 24-də, qəbul olunmuş sosialist öhdəliklərində nəzərdə tutulduğundan beş gün tez yerinə yetirmişlər. İstehsal həcmi öhdəlikdə nəzərdə tutulan 6 faiz və planda müəyyən edilən 5,4 faiz əvəzinə 7 faiz artmışdır. Əldə etdiyimiz sürət orta ittifaq səviyyəsindən xeyli artıqdır və müttəfiq respublikalar arasında ən yüksək səviyyələrdən biridir. Bir il ərzində məhsulun mütləq artımı 620 milyon manatlıq olmuşdur. Bu, demək olar, bütün yeddinci beşillik ərzindəki qədərdir. ...Öhdəliklərdə sənayenin işinin səmərəliliyini yüksəltmək sahəsində müəyyən edilən yüksək zirvələr inamla fəth olunmuşdur. Əmək məhsuldarlığı planda nəzərdə tutulan 4,3 faiz əvəzinə 5,7 faiz artmışdır. Bu, müttəfiq respublikalar arasında ən yüksək göstəricidir. Sənaye məhsulu artımının 81,4 faizi əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi hesabına əldə edilmişdir. ...200-dən çox müəssisənin, on bir mindən çox sexin, sahənin

və briqadanın kollektivləri, 250 min əməkçi öz planlarını ələmətdar günlərdə yerinə yetirirdilər. 350 sexin və briqadanın kollektivləri, 30 mindən çox fəhlə isə ötən il beşilliyin iki ilinin tapşırıqlarını ödəmişlər və indi 1983-cü ilin hesabına işləyirlər. ...1982-ci ilin planında sənaye istehsalı həcmının artımı 5,3 faiz müəyyən edilmişdir ki, bu da müttəfiq respublikalar arasında ən yüksək göstəricilərdəndir. Cari ildə sənaye istehsalının həcmi on milyard manatlıqdan artıq olacaqdır. Bu, 1970-ci ildəkindən 2,5 dəfə çoxdur. ...Respublikanın pambıqçıları görkəmli əmək qələbəsi qazanmışlar. Dövlətə bir milyon tondan artıq və ya ən məhsuldar il olan 1980-ci ildəkindən 131 min ton çox pambıq təhvil verilmişdir. ...Dövlətə 1980-ci ildəkindən 218 min ton çox üzüm təhvil verilmişdir. Üzüm istehsalının və tədarükünün ümumi həcminə görə Azərbaycan ölkədə birinci yerdə möhkəm qərar tutmuşdur".¹

Ölkə rəhbəri Heydər Əliyevin işgüzarlığı, təşəbbüskarlığı, əzmkarlığı və siyasi uzaqgörənliyi sayəsində respublikanın iqtisadi inkişafı həqiqətən onu müstəqil yaşamağa doğru aparırdı. Heydər Əliyev ikinci minilliyin başa çatıb üçüncü minilliyə keçid mərhələsindəki Azərbaycan xalqına müraciətində göstərirdi ki, "SSRİ dövlətinin dağılması ərəfəsində bir çox mütəxəssislər müttəfiq respublikaların iqtisadiyyatının müstəqillik şəraitində özünü təmin etməyə qadir olduğunu müəyyən etməyə cəhd göstərirdilər. Aparılan təhlil göstərirdi ki, keçmiş SSRİ-də cəmi 2 respublika tam müstəqil olaraq öz iqtisadiyyatını idarə edə bilər. Bu respublikalardan biri məhz Azərbaycan idi."²

Ramiz Mehdiyev göstərir ki, Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin Heydər Əliyev mərhələsində "Cəmiyyətin bütün sahələrində yüksəliş və tərəqqi dövrü hökm sürürdü. Bütün bunların nəticəsi idi ki, keçmiş SSRİ məkanında yalnız iki

¹ Heydər Əliyev. Respublika partiya fəalları yığıncağında məruzə. 19 yanvar 1982-ci il. Bakı, 1982, s.7,9,11,23,25

² Heydər Əliyev. Minilliklərin qovuşuğunda. Bakı, 2001, s.24; Heydər Əliyev. Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında. Bakı, 2001, s.22

respublika - Rusiya Federasiyası və Azərbaycan ittifaq büdcəsindən heç bir dotasiya almadan fəaliyyət göstərirdi. Tarixdən məlumdur ki, millətin siyasi müstəqilliyinin bazisini iqtisadi müstəqillik, iqtisadi qüdrət şərtləndirir. Bu baxımdan Azərbaycanın 70-80-ci illərində iqtisadi sahədə əldə etdiyi nailiyyətlər siyasi müstəqilliyə aparan yolda mühüm vasitə sayılmalıdır".¹

Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına yönəlmiş bu böyük şərəfli təşkilatçılıq işləri yalnız öz zamanında təqdirəlayiq bir hadisə kimi qalmadı. Onunla bağlı strateji məqsədlər sonrakı mərhələlərdə ictimai həyata öz təsirini göstərdi.

Bu mərhələdə iqtisadi dirçəlişin baş verməsinin iki əsas məqsədi var idi. Birincisi, həmin dövrün və zamanın bilavasitə özü ilə bağlı məqsəd idi. Bu məqsədin arxasında xalqın firavan yaşayışı, onun sosial-ictimai və məişət qayğılarının təmin olunması dayanırdı. Bu məqsəd Heydər Əliyev siyasətində xalqın həyat tərzinin yaxşılaşdırılması bazasında onun müstəqil gələcəyə hazırlanmasının taktiki məqsədi və ilkin diplomatik addımları idi. Ramiz Mehdiyev yazır ki, "Heydər Əliyevin sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasının ana xətti həmişə belə bir ideyadan ibarət olmuşdur ki, iqtisadiyyatın yüksəlişi, iqtisadi tərəqqi xalqın sosial-iqtisadi tələbatını ödəmək, insanların həyatını yaxşılaşdırmaq məqsədinə təbə edilməlidir."² İkincisi, strateji məqsəd bundan ibarət idi ki, xalq firavan həyat tərzini yaşadığıca onun müstəqilləşmə imkanları yaranmağa başlayır. Xalqda öz qüvvəsinə inam yaranır. Əgər əmək fəaliyyəti prosesində insanlar qələbə əldə edərsə, bu qələbə onları mötənləşdirir, çevikləşdirir, onlarda sərbəst və sağlam düşüncə yara-
dır, özünün-özünə inamını artırır.

Heydər Əliyev buna nail olmuşdu. Bundan sonra həmin strateji məqsədin həyata keçirilməsi üçün münasib şəraitin özünü yetişdirmək lazım gəlirdi. Belə bir şərait çox keçmədən,

¹ Bax: Ramiz Mehdiyev. Azərbaycanın inkişaf dialektikası. Bakı, 2000

² Bax: Ramiz Mehdiyev. Azərbaycanın inkişaf dialektikası. Bakı, 2000, s.162

cəmi bu hadisədən keçən 10 ildən də az bir müddətə yetişdi. Heydər Əliyev zamanın ixtiyarını, hadisələrin gedişini öz əlinə alaraq mərhələ-mərhələ yetişdirdiyi strateji məqsədi çox böyük cəsarətlə, uzaqgörənlik və müdrikliklə həyata keçirdi.

Bir çox sosial problemlərin həllində, o cümlədən, ölkənin müstəqil və sərbəst həyat şəraitinin formalaşmasında iqtisadi dirçəlişin müstəsna rolu cəmiyyət həyatında mühüm bir hadisədir. Heydər Əliyev bunu hələ sovetlər dövründə düşündü və onun bünövrəsini yaradırdı. Heydər Əliyev 1996-cı ildə "Dədə Qorqud" adlı nəhəng yarımşimal qazma qurğusunun fəaliyyətə başlamasına həsr olunmuş mərasimdəki çıxışında göstərir ki, "...Görürsünüz, keçmiş illərdə nə qədər böyük işlər aparılıb. Eyni zamanda, o işlər həmin vaxtlarda görülməseydi biz bu gün bu addımları da ata bilməzdik, şübhəsiz böyük işləri də başlama bilməzdik. Bu da onu göstərir ki, 1970-ci illərdə görülən işlər, yaranan bu böyük iqtisadi sənaye potensialı və neft sənayesi sahəsində görülən işlər, yaranmış potensial Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin əsasıdır. Əgər onlar olmasaydı biz bu gün dövlət müstəqilliyimizi əlimizdə bu qədər möhkəm saxlaya bilməzdik... Bu gün sizə bəyan etmək istəyirəm ki, o illərdə bu işləri görərkən mən məhz Azərbaycanın gələcəyini, bu günkü müstəqilliyini düşündüm. O işləri görərkən mən əmin idim ki, onlar Azərbaycanın sərbəst, müstəqil yaşaması üçün əsas yaradır".¹

Heydər Əliyev hər şeydən əvvəl xalqın inamını bərqərar etdi. Əhalinin yaxşı yaşayışını təmin etməklə bütövlükdə Azərbaycan cəmiyyətinin nüfuzunu qaldırdı. Cəsarətlə, dönə-dönə Azərbaycan xalqına layiq olan qiyməti verdi. Azərbaycan Respublikasını keçmiş Sovet sisteminə daxil olan dövlətlərin içərisində ucaltı. Bu isə xalqın qələbə əzminin formalaşdırılma-

sında ikinci bir diplomatik addım idi. O zaman Heydər Əliyev gələcək üçün bu addımları atırdı. Heydər Əliyev bu addımları elə bir diplomatik ustalılıqla və bacarıqla atırdı ki, o zaman sovet dövlətinin mərkəzi aparatı Heydər Əliyevi təşəbbüskar, işgüzar, yenilikçi bir rəhbər kimi təqdir edərək onu daha yüksək və məsuliyyətli bir vəzifəyə dəvət etməkdən çəkinmədi. Azərbaycan Respublikası isə Heydər Əliyevin sayəsində yuxarılarda daha çox etibar qazanırdı. Məhz bu etibar və etimadın sayəsində Azərbaycanın kənd və şəhərləri abadlaşır, yeni istehsal müəssisələri yaradılır, həyat şəraiti yaxşılaşır, istehsal sahələrində müasirləşmə baş verirdi.

Azərbaycan xalqında qələbə əzminin formalaşması Heydər Əliyev diplomatiyasının böyük nailiyyətlərini və uğurlarını təcəssüm etdirirdi. Heydər Əliyevin bütün fəaliyyəti məhz xalqa inam psixologiyası üzərində formalaşırdı. Məhz bu inam Azərbaycan Respublikasının müstəqillik arzularının həyata keçməsinə təmin etdi.

Xalqın müstəqil, azad, sərbəst gələcəyə hazırlanması yolunda sosial problemlərin həll olunması mühüm amillərdən biri olduğu kimi, dövrün ən zəruri tələblərindən biri sayılmalıdır. Əgər cəmiyyətdə təkcə sosial məsələlərin həlli əsas götürülsə nəticə ancaq iqtisadi maraqların həyata keçirilməsi məhdudlaşa bilərdi. Lakin Heydər Əliyevin bütün strateji konsepsiyası çox dərin siyasi uzaqgörənlik üzərində qurulurdu. Məhz bu siyasətdə milli məənəviyyət psixologiyasına aid mühitin yaradılması cəmiyyətin öz-özünü dərk etməsinə yönəldirdi. Cəmiyyətin milli köklərə bağlılığı isə insanların zaman-zaman yetişib formalaşmış intellektual qüvvəsini varislik bazasında bir-birinə bağlayır. Cəmiyyət dərk etməyə başlayır ki, onun qələbə əzmi təkcə bu günkü əmək fəaliyyətinin nəticəsi deyildir. Bu qələbə əzmi Azərbaycan xalqına tarixən, mərhələ-mərhələ bir irs olaraq keçmişdir. Həm xalqın mütəşəkkilliyində və həm də sosial hadisələr burulğanından baş çıxarıb qələbə

¹ Bax: Heydər Əliyev "Dədə Qorqud" nəhəng yarımşimal qazma qurğusunun fəaliyyətə başlamasına həsr olunmuş mərasimdəki nitqi. "Azərbaycan" qəzeti, 27 avqust, 1996-cı il.

əldə etmək prosesində mənəvi irs psixologiyasının canlandırılması çox mühüm əhəmiyyət daşıyır. Milli-mənəvi irs amili, həmçinin əldə olunmuş qələbənin ümummilli xarakter qazanmasını təmin edir. Bütövlükdə, milli-mənəvi amil cəmiyyətdə ictimai şüurun formalaşdırılmasını təmin edir. Sovet dövründə hər gün, hər saat, hər an marksist ideologiyası təbliğ olunurdu. Doğrudur, marksist ideologiyası insanları başı üstə çevrilmiş vəziyyətdə saxlayırdı. Həyat gerçəklikləri ilə ideoloji təbliğat istiqaməti bir-birini tutmurdu. Lakin zorakı təbliğat çox güclü idi. Buna görə də insanların psixologiyasında inamdan daha çox qorxu hökm sürürdü. Bu qorxu sovet dövləti yarandığı gündən onun ideya silahı idi. Çox-çox qeyrətli insanlar bu ideologiyanın qurbanı olmuşdu. Ona görə də həmin dövrdə ictimai şüurun formalaşdırılması sahəsində global iş aparılmasına girişmək çox təhlükəli idi. Xalq üçün, cəmiyyət üçün, millət üçün təhlükəli idi. İctimai şüur nəyə xidmət etməli idi? İctimai şüur hər şeydən əvvəl, xalqın əzmkarlığının, işgüzarlığının, özünə inamının dərk olunmasına, milli-mənəvi keyfiyyətlərin qətrə-qətrə mənimsənilməsinə, sərbəst, müstəqil, azad düşüncənin formalaşmasına xidmət etməli idi. Bəli, bu çox çətin iş idi, həqiqətən qorxu gətirən və gözlənilən nəticənin əldə olunması qarşısında ciddi maneə yarada bilən bir iş idi. Ancaq məsələ burasında idi ki, sovet dövlətinin ideoloji təbliğatı icbari xarakter daşıyırdı. Bu təbliğatda milli maraqlar, milli mənafeələr gözlənilmirdi. Sovet təbliğatında formaca milli, məzmunca sosialist prinsipləri həyata keçirilməyə başlayırdı. Buradan da açıq göründüyü kimi, milli maraq və mənafeələrə formal cəhətdən yanaşılırdı. Sosialist mədəniyyəti isə əslində real olmayan, kökü olmayan, əsləli olmayan bir xəyali mədəniyyət idi. Əslində bu mədəniyyət rus şovinizminə əsaslanan bir ictimai şüur forması olmalı idi. Bu isə xəyali olduğundan həyata keçirilməsi və tətbiq edilməsi praktik cəhətdən real görünmürdü. Ona görə də Heydər Əliyev çox böyük bir siyasi uzaqgörənliklə, böyük

diplomatik bir məharətlə sosialist cəmiyyətinə xidmət edəcək ictimai şüuru Azərbaycan məkanına, Azərbaycan cəmiyyətinə və bütövlükdə azərbaycanlılara xidmət etməyə yönəldə bilmişdi. Heydər Əliyev yalançı sovet təbliğatının mahiyyətini başa düşürdü. Onun iflasa uğradığını hələ uzaqdan görürdü. Ona görə də cəmiyyəti həm iqtisadi tərəqqi ilə və həm də ictimai şüurun formalaşdırılması ilə azad, sərbəst, müstəqil dövlət quruculuğu mərhələsinə hazırlayırdı.

Heydər Əliyev milli mədəniyyəti, milli mənəviyyəti xalqın malı etmək üçün tarixlər boyu yaranmış milli mədəniyyət nümunələri arasında ənənəçilik və varislik olduğunu sübuta yetirirdi və dönə-dönə, yorulmadan bu məsələnin üstünə qayırdı. Heydər Əliyev Azərbaycanın qədim və arasıkəsilməz mədəniyyətə malik olduğunu bütün dünyaya bəyan edirdi. Bununla da sübuta yetirməyə çalışırdı ki, Azərbaycanın qədim və zəngin mədəniyyəti vardır. Heydər Əliyev Azərbaycanı dünyaya böyük milli və mədəni sərvəti olan bir ölkə kimi tanıtmışdı və buna nail olurdu. Bununla da Azərbaycan haqqında guya qədim mədəniyyəti olmayan bir ölkə mifini çox böyük məharətlə aradan qaldırırdı. Heydər Əliyev Azərbaycanı dünyaya nəinki bir qədim və zəngin mədəniyyətə malik bir ölkə kimi tanıdırdı, həm də Azərbaycanın böyük mütəfəkkirlərinin dünya sivilizasiyasına ümumbəşəri ideyalar bəxş etdiyini də dərin məntiqlə sübuta yetirirdi. Heydər Əliyev dahi Azərbaycan mütəfəkkirlərinin bəşər cəmiyyətinə verdiyi ideyaları fərdi təfəkkürün məhsulu kimi yox, Azərbaycan cəmiyyətində formalaşmış mənəvi sərvət kimi təqdim edirdi. Bununla da göstərirdi ki, ayrı-ayrı mütəfəkkirlər müxtəlif dövr və zamanlarda yaşasalar da onların intellektual məhsulu bütövlükdə Azərbaycan xalqının arasıkəsilməz ənənəvi sərvətidir. Milli-mənəvi mədəniyyətin bütövlükdə Azərbaycan xalqının sərvəti olduğunu sübuta yetirmək əslində Azərbaycan xalqının bütövlüyünün sübuta yetirilməsi idi. Belə ki, Azərbaycan xalqı

Nizami Gəncəvi ilə fəxr etdiyi kimi, Məhəmməd Füzuli ilə fəxr etdiyi kimi, İmadəddin Nəsimi ilə fəxr etdiyi kimi, ümumilikdə Azərbaycan mədəniyyəti ilə fəxr edirdi. Heydər Əliyevin böyüklüyü onda idi ki, o dahi şəxsiyyətlərin fikir və ideyaları arasında ümumxalq və ümummilli vəhdət təşkil edən əlaqələrin mövcudluğunu sübuta yetirirdi. Bu əlaqələrin ənənə və varisliklə davam və inkişaf etdiyini, gələcək nəsillərə ərnağan kimi çatdığını göstərirdi. Şübhəsiz, qədim və zəngin milli mədəniyyətə malik olduğunu yaxşı dərk edən cəmiyyətdə ictimai şüurun formalaşdırılmasına nail olmaq Heydər Əliyev kimi bir şəxsiyyətin qarşısında çətin deyildi. Buna cəsarət lazım idi. O Heydər Əliyevdə var idi. Buna dərin zəka, ağıl və idrak lazım idi. O Heydər Əliyevdə var idi. Buna uzaqgörən siyasət və diplomatik məharət lazım idi. O Heydər Əliyevdə var idi. Buna milli təəssübkeşlik, xalqına, millətinə sevgi və məhəbbət lazım idi, vətəndaşlıq qeyrəti və vətənpərvərlik həysiyyəti lazım idi. Bunların hamısı Heydər Əliyevdə var idi. Ona görə də Heydər Əliyev qalib gəlirdi. Öz qələbəsi ilə insanlarda qalib gəlmək əzmi yaradırdı. Azərbaycan cəmiyyətində qalib gəlmək elminin əsaslarını yaradırdı. Heydər Əliyev özünün vətənpərvərlik fəaliyyəti ilə qalib gəlmək elminə yiyələnməyin əsaslarını öyrədən bir məktəb yaradırdı.

Heydər Əliyev ictimai şüurun formalaşdırılması üçün qədim milli-mədəniyyət abidələrimizin, klassiklərimizin öyrənilməsinə çox böyük diqqət yetirirdi. Heydər Əliyev milli mədəniyyətimizin, incəsənətimizin varisliyinin öyrənilməsinə çox böyük əhəmiyyət verirdi. Heydər Əliyev göstərirdi və sübuta yetirirdi ki, Azərbaycan xalqının qədim və zəngin ədəbiyyatı var, dünya mədəniyyəti xəzinəsinə parlaq nümunələr bəxş edə biləcək mədəniyyəti var. Azərbaycan xalqının həmçinin zəngin incəsənət nümunələri vardır. Bu böyük mənəvi sərvət zaman-zaman formalaşmış və nəsillənən insanların həyatında və mədəniyyətində özünə yer tapmışdır.

Heydər Əliyev xalqın mənəvi sərvəti barədə bəhs edərkən onun varisliklə müasirləşməsinə və yeniləşməsinə daim diqqətə çatdırır. Heydər Əliyev hələ sovet ideologiyasının geniş təbliğ olunduğu dövrlərdə Azərbaycanın zəngin mənəvi sərvəti olduğunu bəyan edərək onun müasir dövrdəki təcəssümündən fəxrlə danışır. Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Əldə etdiyimiz gözəl nəticələrdən biri budur ki, xalqımız mənəvi cəhətdən dirçəlmiş, yüksəlmiş, milli mədəniyyətimiz çiçəklənmişdir. Azərbaycanın yaradıcı ziyalılarının xoşbəxt taleyi onların xalqla birliyindədir, xalq mənafeyinə xidmət etmələrindədir. Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti məhz bu gözəl zəmin üzərində müasir bədii-estetik zirvələrə çatmışdır".¹

Heydər Əliyev müasir dövr ədəbiyyatını, mədəniyyətini və incəsənət nümunələrini milli sərvətimizin varisi hesab etməklə ictimai şüurun yetkinləşməsində onların mühüm rol oynadığını xüsusi olaraq diqqətə çatdırır. "Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında cərəyan edən proseslər mühüm və diqqətəlayiq proseslərdir: onlar özləri ilə yenilik gətirir. Bədii söz sənətkarlarının gerçəkliyi daha dolğun əhatə etməyə, həyatı daha dolğun şəkildə təsvir etməyə, adamlar və zaman haqqında həqiqəti bər-bəzəksiz deməyə səy göstərdiklərini xüsusilə nəzərə çatdırmaq istəyirəm. Azərbaycan xalqının ən əsas, ümdə arzu və istəkləri, ən nəcib əməlləri bədii əsərlərdə getdikcə daha tez-tez və daha dərinlən təsvir olunur. Yazıçılar irəliyə doğru hərəkətlərimizin obyektiv tələblərini, perspektivli meyllərini əks etdirməklə bütün Azərbaycan mədəniyyətinin daha da inkişafına kömək göstərirlər".²

Heydər Əliyev ictimai şüurun formalaşmasında bədii söz sənətinə çox böyük əhəmiyyət verir, sözün təsiredici qüvvəsindən sənətkarlıqla istifadə olunmasını yazıçı və şairlərimizə

¹ Bax: Heydər Əliyev. Sovet ədəbiyyatının yüksək borcu və amalı. Bakı, 1981, s.15

² Bax: Heydər Əliyev. Sovet ədəbiyyatının yüksək borcu və amalı. Bakı, 1981, s.18-19

tövsiyə edir: "Cəmiyyətin mənəvi tələbatının artması, ədəbiyyatın milyon-milyon adama ideya-mənəvi və estetik təsiri imkanlarının genişlənməsi dövrümüzün mühüm əlamətidir. Beləliklə, bədii sözün siyasi, ictimai siqleti artır. Bu isə yeni cəmiyyət quruculuğunun, insanlar arasında yeni münasibətlərin ön xəttində durmalı olan yazıçıların və şairlərin üzərinə çox böyük vəzifə qoyur. Öz dövrünü tam göstərməyin, ictimai inkişaf dialektikasını bədii formada canlandırmağın, onun ən mühüm meyllərini və qanunauyğunluqlarını açmağın necə məsul vəzifə olduğunu hər bir sənətkarın dərk etməsi çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Varlığın dialektikası reallığın dialektik şəkildə əks olunmasını tələb edir".¹

Heydər Əliyev sovet hakimiyyəti illərində bədii söz sənətkarlarına, mədəniyyət və elm xadimlərinə böyük qayğı göstərməklə milli şüurun dirçəldilməsinə zəmin yaradırdı. Ramiz Mehdiyev yazır ki, "Bu illərdə Azərbaycanda milli özünüdərk prosesi xüsusilə qüvvətlənmişdi. Həmin proses Heydər Əliyev tərəfindən böyük həssaslıq və uzaqgörənliklə idarə olunur və tənzimlənirdi. Sovet sisteminin ağır təzyiqinə baxmayaraq Azərbaycanın strateji maraqları naminə ciddi addımlar atılırdı. Keçmiş SSRİ-nin ayrı-ayrı respublikalarında rejimin əleyhinə çıxış edən elm və mədəniyyət xadimləri, ziyalılar təqiblərə, təhdidlərə məruz qaldıqları halda Azərbaycanda yaradıcı ziyalılar üçün sərbəst düşüncə və iş şəraiti hökm sürürdü. Milli azadlıq və milli özünüdərk ruhunun açıq və gizli təbliği üçün həmin illərdə yaradılmış şərait sonrakı mərhələlərdə öz bəhrəsini vermişdir. Keçmiş SSRİ-nin dağılması ərəfəsində Azərbaycanda demək olar ki, milli müstəqillik ideyalarının daşıyıcısı olan böyük bir zümərə yetişmişdi".²

¹ Bax: Heydər Əliyev. Sovet ədəbiyyatının yüksək borcu və amalı. Bakı, 1981, s.22-23

² Bax: Ramiz Mehdiyev. Azərbaycanın inkişaf dialektikası. Bakı, 2000, s.155-156

Heydər Əliyev bədii obrazların yaradılması ilə ictimai fikrin formalaşdırılması, eləcə də milli-mənəvi mədəniyyətimizə məxsus zəngin ənənələrin qorunaraq indiki dövrdə müasirləşdirilməsi sahəsində göstərdiyi fəaliyyətlərinə görə Cəfər Cabbarlının, Səməd Vurğunun, Süleyman Rüstəmin, Rəsul Rzanın, Məmməd Rahimin, Mikayıl Müşfiqin, Hüseyn Cavidin, Mehdi Hüseynin, Mirzə İbrahimovun, Süleyman Rəhimovun, İmran Qasimovun, Əli Vəliyevin, Mirvarid Dilbazinin, Əbülhəsənin, Osman Sarıvəllinin, İlyas Əfəndiyevin, Nəbi Xəzrinin, Bəxtiyar Vahabzadənin, İsmayıl Şıxlının, Əhməd Cəmilin və bir çox başqa sənətkarların əməyini yüksək qiymətləndirir. Heydər Əliyev ümid edirdi və inanırdı ki, ictimai fikrin formalaşmasında böyük rol oynamış Nizami, Füzuli, Xaqani, Nəsimi, Axundov, Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir Hacıbəyov, Məmməd Səid Ordubadi kimi dahi yaradıcıların irsini davam etdirən bədii söz sənətkarları öz əsərlərində milli mədəniyyətimizi bütün reallığı ilə canlandıracaqlar.

Heydər Əliyev milli mədəniyyətimizin inkişafında arası-kəsilməzliyə, ardıcılığa xüsusi diqqət yetirirdi.

Heydər Əliyevin amalı bu idi ki, Azərbaycan mədəniyyəti müxtəlif dövrlərdə, ayrı-ayrı mütəfəkkirlər tərəfindən canlandırılarsa da onların arasında ardıcılıq və arası-kəsilməzlik vardır. Məhz bu amalı üstün tutan Heydər Əliyev klassiklərin irsinin öyrənilməsinə həmişə xüsusi diqqət yetirmişdir. Bu məqsədlə, hələ o zaman Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin öyrənilməsi sahəsində bir sıra qərarlar qəbul etmişdi. "Bədii ədəbiyyat klassikləri əsərlərinin tədqiqini, nəşrini və təbliğini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında", "Azərbaycanın böyük şair və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin ədəbi irsinin öyrənilməsinə, nəşrini və təbliğini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında", "Azərbaycanın maarifpərvər şairi Mirzə

Şəfi Vazehin yaradıcılıq irsinin öyrənilməsinə gücləndirmək haqqında" və s. qərarlar buna parlaq misal ola bilər.

Heydər Əliyev, həmçinin, ana dilinin öyrənilməsinə, onun inkişaf etdirilməsinə, təbliğinə və tətbiqinə böyük diqqət yetirirdi. Heydər Əliyev milli mədəniyyətimiz kimi, ana dilimizi də xalqın böyük sərvəti adlandırırdı. Dil bütün mənəvi sərvətlərimizin daşıyıcısı olduğu üçün onun hər bir dövrədə və zamanda qorunması vacib məsələlərdəndir. Heydər Əliyevin sovet mədəniyyətinin və rus dilinin təbliğ olunduğu dövrlərdə ana dilinə yüksək qayğıkeşlik göstərməsi əsl vətənpərvərlik nümunəsi idi. O göstərirdi ki, "Dil xalqın böyük sərvətidir. Ədəbi dilin tərəqqisi olmadan mənəvi mədəniyyətin tərəqqisi mümkün deyildir. Azərbaycan dilinin əsl tərəqqisi üçün müstəsna dərəcədə əlverişli imkanlar yaranmışdır. Azərbaycan dili görünməmiş zirvələrə qalxmış, müasir poeziyanın və nəsrin elm və texnikanın, kargüzarlığın və fəal ictimai-siyasi həyatın hərtərəfli inkişaf etmiş dilinə çevrilmişdir. Biz tam inamla deyə bilərik ki, çoxəsrlər tariximizdə Azərbaycan dili heç vaxt belə zəngin, nüfuzlu və hörmətli olmamışdır. Lakin mədəniyyət və elmin səviyyəsi yüksəldikcə, həyatın axarı sürətləndikcə dilin təkmilləşməsinə, inkişaf etməsinə və zənginləşməsinə, onun söz ehtiyatının genişlənməsinə daha çox qayğı göstərmək lazımdır".²

Heydər Əliyev, xüsusən, şifahi nitqin inkişaf etməsinə, nitq mədəniyyətinin yaranmasına xüsusi diqqət yetirirdi. Nitq mədəniyyətinin inkişafı, hər şeydən əvvəl, yazılı və şifahi nitq arasında yaxınlaşma meyli yaradır. Bu da normaların sabitləşərək uzunömürlü olmasına imkan verir. Dil normaları nə qədər sabit olursa, ondan zamandan-zamana və məsafədən-məsafəyə

¹ Bax: Heydər Əliyev. Sovet ədəbiyyatının yüksək borcu və amalı. Bakı, 1981, s.32-33

² Bax: Heydər Əliyev. Sovet ədəbiyyatının yüksək borcu və amalı. Bakı, 1981, s.42

informasiya vermək imkanları daha çox olur.¹ Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Azərbaycan ədəbi dilinin saflığına, kütlələrin nitq mədəniyyətinə daim qayğı göstərilməlidir. Dilimizin jarqon, dialekt ifadələri ilə zibillənməsinə yol vermək olmaz. Yazılı dilin, nitq mədəniyyətinin, ədəbi dilin qanunvericisi olmasıdır".²

Heydər Əliyev ümumiyyətlə ədəbiyyatdan bəhs edərkən onun tarixi köklərini birinci növbədə diqqətə çatdırır. Həmçinin ictimai şüurun formalaşmasında onun mühüm rolu olduğunu göstərir: "Azərbaycan poeziyası, bədii ədəbiyyatı uzaq keçmişə dərin köklərlə bağlıdır. Onun tarixi xalqın bədii şüurunun yaranması və inkişafı tarixidir. İstibdadın və əsarətin, fanatizmin tam hökmran olduğu bir şəraitdə öz dəhi yaradıcılarının şəxsiyyətində ədəbiyyat xalqın istək və arzularının ən mühüm ifadə forması, azadlıq və istiqlaliyyət uğrunda, sosial ədalət və hüquq bərabərliyi uğrunda açıq və "üstüörtülü" mübarizənin başlıca vasitələrindən biri idi. Xalqın həyatının bədii salnaməsi olan, öz dövrünün mütərəqqi və humanist ideallarından qidalanan Azərbaycan klassikası həmişə nəcib və pak mənəvi ideallar, ideyalar, fəlsəfi axtarışlar ədəbiyyatı olmuşdur".³

Heydər Əliyev istər ədəbiyyatımızın, istərsə milli-mənəvi mədəniyyətimizin hər bir sahəsi barəsində bəhs edərkən tarixiliyi və müasirliyi vəhdətdə götürürdü. Mənəvi mədəniyyətimizin qədim tarixi köklərə bağlı olduğunu göstərməklə onun müasir dövrdəki perspektivlərini də göstərir. İctimai şüurun formalaşmasında onun mühüm rolu olduğunu qabarıq

¹ Bax: Heydər Əliyev. Sovet ədəbiyyatının yüksək borcu və amalı. Bakı, 1981, s.42

² Bax: Heydər Əliyev. Sovet ədəbiyyatının yüksək borcu və amalı. (Respublika yazıçılarının VII qurultayında nitq. 12 iyun, 1982-ci il) Bakı, 1981, s.42-43

³ Bax: Heydər Əliyev. Xalqlar dostluğu ədəbiyyatların dostluğudur. (Yazıçıların Ümumiyyətlə yaradıcılığı konfransında məruzə, 27 oktyabr, 1980-ci il) Bakı, 1980, s.27-28

laşdırır: "Bizim qədim mədəniyyətimiz vardır. Sənətkarlar xalqımızın milli istiqlaliyyət uğrunda, mürtəce qüvvələrə qarşı, yadelli qəsbkarlara qarşı, öz sosial qurtuluşu uğrunda apardığı mübarizəni parlaq əsərlərdə bütün dolğunluğu ilə əks etdirmək üçün son dərəcə çox iş görməlidirlər. Yoldaşlar, bunlar çox zəngin materialdır, çox zəngin bünövrədir. Siz öz yaradıcılığınızda bunlardan mümkün qədər geniş miqyasda istifadə etməlisiniz".¹

Heydər Əliyev 21 sentyabr 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşündəki çıxışında milli mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın və bütövlükdə zəngin mənəvi irsimizin tarixiliyi və müasirliyi arasındakı əlaqələri geniş təhlil etmişdir. Arasikəsilməz mədəniyyət tariximizin dünya sivilizasiyasına verdiyi möhtəşəm töhfələr ziyalılarımızın diqqətinə çatdırılır və ictimai şüurun formalaşmasında onun mühüm rolu olduğu konkret dəlillərlə sübuta yetirilir. Heydər Əliyev ilk növbədə ziyalılara müraciət edərək milli mədəniyyətimizin qorunmasında, ictimai şüurun milli şüura çevrilməsi yolunda onların vətənpərvərlik hisslərini canlandırır. Çünki ziyalılar cəmiyyətin önündə gedərək onun problemlərinin həll olunması yolunda səy göstərən böyük bir intellektual qüvvədir. Hər bir zamanda cəmiyyətin müərəqqi ideyalar bazasında yetişməsi prosesi ziyalılarla, ictimai fikir sahibləri ilə bağlı olmuşdur. Bu günkü ziyalılar da zəngin tarixi keçmişimizdə ümumbəşəri ideyalar yaradan dahi insanların varisləridir. Ona görə də cəmiyyət onlardan çox şey gözləyir. Cəmiyyətdəki müərəqqi inkişaf heç vaxt despotlara, zülmkarlara, naqis insanlara xas olmamışdır. Cəmiyyət müərəqqi insanların çiyində irəliləmişdir. Heydər Əliyev məhz bu baxımdan, əslində ziyalılarımızı Azərbaycan dövlətçiliyinə layiqli

¹ Bax: Heydər Əliyev. Kommunizim ideallarını bərqərar etməli. (Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsində görüşdə çıxış. 11 oktyabr, 1982-ci il), Bakı, 1982, s.16-17

xidmət göstərməyə çağırmışdır. Heydər Əliyev ziyalıların üzərinə düşən vətəndaşlıq və vətənpərvərlik hisslərini konkret situasiyalarla əlaqələndirərək göstərdi ki, "Əgər biz Azərbaycanı müstəqil bir dövlət kimi dünyaya tanımaq istəyiriksə, Azərbaycanın qədim tarixini, əsrlər boyu keçdiyi yolu gərək həm öz vətəndaşlarımıza, həm də bütün ölkələrdə olan elm adamlarına, respublikamıza maraq göstərən adamları tanıdaq. Bu sahədə də tarixçilərimizin qarşısında çox böyük vəzifələr durur, onların üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Mən o vaxtlar Azərbaycanda işlədiyim dövrlərdə də deyirdim, indi də bu sözlərin üstündə dururam ki, tarixçilərimiz üçün bütün şəraiti yaratmağa hazıram. Bu şərtlə ki, bu şəraitin əvəzində biz tarixçilərimizdən Azərbaycan tarixini bu gün üçün, gələcək nəsillər üçün və bütün gələcək üçün yaxşı əks etdirən əsərlər ala bilək."¹

Göründüyü kimi, Heydər Əliyev hələ sovet dövründə Azərbaycan mədəniyyətinin qayğısına qaldığı kimi, Azərbaycanın qədim və arasikəsilməz mədəniyyətə malik olduğunu sübuta yetirdiyi kimi, sonrakı dövrdə də həmin ənənəni davam etdirmişdir. Məqsəd ondan ibarət olmuşdur ki, Azərbaycanın qədim mədəniyyətə malik olduğu dünyaya isbat edilsin. Azərbaycanın nüfuzu və hörməti qaldırılsın. Xalqın mədəni irsə malik olduğu sübut edilsə, təsdiq edilsə, onun gələcəkdə müstəqil bir dövlət kimi tanınmasına zəmin yaradılır. Həqiqətən də Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra onun beynəlxalq ictimaiyyətdə Heydər Əliyev tərəfindən nüfuz qazanması bu ölkənin müstəqil bir dövlət kimi qəbul edilməsi və diplomatik əsasda tanınması ilə nəticələndi.

Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin qədim olduğunu və zəngin ənənələrlə fərqləndiyini hər an, hər zaman

¹ Bax: Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşündə çıxış. 21 sentyabr 1993-cü il - "Müstəqilliyimiz əbədidir" I kitab, Bakı, 1997, s.155.

dərin və məntiqi dəlillərlə sübuta yetirmişdir. Heydər Əliyev Azərbaycanın qədim mədəniyyət ənənələri ilə həmişə fəxr etmişdir. Eyni zamanda çalışmışdır ki, bu mədəniyyət hamı tərəfindən öyrənilsin, onun zəngin ənənələrinə dərin hörmət və ehtiram olsun. Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Azərbaycan müstəqil dövlət kimi, şübhəsiz ki, öz tarixi, adət-ənənələri ilə əsrlər boyu xalqın yaratdığı mədəniyyət əsərləri ilə fəxr edir. Xalqımız qədim xalqdır, böyük tarixə, böyük mədəniyyətə malik olan xalqdır. Biz mədəniyyətimizi, onun qədimliyini, dünya miqyasında böyük şöhrətə malik olduğunu xalqımıza nə qədər dərinləndirərsək, bir o qədər də xalqımızda vətənpərvərlik hissini, həqiqi vətəndaşlıq hissini, azərbaycançılıq hissini yüksəldərik. Müstəqillik dövründə torpaqlarımızı müdafiə etmək, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etmək üçün bu çox gərəklidir, lazımdır".¹ Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin böyük yaradıcıları olan dahi şəxsiyyətlərin bəşəriyyətə verdiyi ümumbəşəri ideyaları çox yüksək qiymətləndirir. Belə şəxsiyyətlərin əsərlərinin təbliğ olunmasına, öyrənilməsinə çox böyük diqqət yetirir. Bir çox hallarda Azərbaycanın dahi şəxsiyyətlərinin təbliği işi ilə əlaqədar qarşıya çıxan məsələləri böyük məharətlə, iti ağıl və dərin mühakimə ilə, dəmir məntiqlə aradan qaldırmağa müvəffəq olur, qalib gəlir. Heydər Əliyev göstərir ki, "Tariximizin böyük səhifələrini, intibah dövrünü XI-XII əsrlərdə Nizamini, Xaqanini, Fələkini, Məhsətini götürsək, onların hamısının yaradıcılığı geniş yayılmışdır. Ancaq təkcə bir cəhəti xatırlatmaq istəyirəm. Nizami Gəncəvinin 800 illiyi 1948-ci ildə keçirilmişdir. 1981-ci ildə biz Nizaminin ədəbi irsinin öyrənilməsi haqqında böyük bir qərar qəbul etdik.

Nizami Gəncəvinin 840 illiyini böyük bir yubiley kimi qeyd edəndə bizə çox yerdə irad tutdular ki, 840 il yuvarlaq

¹ Bax: Heydər Əliyev. Azərbaycan Respublikasının Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşdə çıxış. 21 sentyabr, 1993-cü il. s.156.

tarix deyildir. Ancaq biz sübut etdik ki, Nizami Gəncəvi elə bir şəxsiyyətdir, tarixdə, dünya mədəniyyətində elə bir iz qoyub getmişdir ki, onun yubileyi hər il keçirilə bilər." Bundan sonra doğrudan da belə oldu. Hər il sentyabr ayında böyük Nizaminin vətəni Gəncədə keçirilən Nizami poeziya günləri buna əyani sübutdur.

Heydər Əliyev öz yaradıcılığı ilə təkcə Azərbaycan mədəniyyətinə yox, eləcə də bəşər mədəniyyətinə böyük töhfələr verən mütəfəkkir şairlərimizi yalnız bədii nümunələr yaratmış şairlər hesab etmir. Onları ümumbəşəri ideyaların yaradıcısı olan alim, filosof və işıqlı zəka sahibi kimi tanıtmayı tövsiyə edir: "Demək istəyirəm ki, bizim mədəniyyətimiz, elmimiz çox zəngindir. Biz Nizamidən, Füzulidən danışarkən onları təkcə şair kimi deyil, böyük filosoflar kimi dünyaya, dünya mədəniyyətinə, elminə böyük töhfələr vermiş mütəfəkkirlər kimi tanıtmalıyıq. Yenə də qeyd edirəm, tariximiz çox zəngindir və biz bunu vaxtaşırı xalqa çatdırmalıyıq. Nəsiminin 600 illik yubileyini qeyd etdiyimiz zaman bu dünyada nə qədər əks-səda doğurdu. Azərbaycanı nə qədər tanıtdı! Məhz Azərbaycan xalqına rəhbərlik edən Nəsimi kimi nadir bir şəxsiyyəti dünya ictimaiyyətinə, elminə, dünya mədəniyyətinə tanıtmıq, şübhəsiz ki, xalqımızın hörmətini qaldırmaq deməkdir".²

Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə tanınmasına yönəldilmiş bu siyasi addımların ölkəmizin nüfuzunun artırılması üçün böyük əhəmiyyətə malik olduğunu göstərərək Ramiz Mehdiyev yazır: "Heydər Əliyevin titanik əhəmiyyətli cəmiyyətimizin bir qolunu Azərbaycanın şöhrətinin artırılması, onun bütün dünyada tanınması, xalqımızın elm və mədəniyyətinin,

¹ Bax: Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşdə çıxış. 21 sentyabr, 1993-cü il. s.156.

² Bax: Heydər Əliyev. Azərbaycanın Respublikasının Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşündə çıxış. 21 sentyabr 1993-cü il. s.157.

tarixi ənənələrinin tanınmış xadimlərinin təbliği istiqamətində həyata keçirdiyi genişmiqyaslı işlər təşkil edir".¹

Heydər Əliyev ictimai şüurun formalaşmasında böyük ədəbiyyat, incəsənət və mədəniyyət xadimlərinə, eləcə də onların sənət varislərinə çox böyük hörmət və diqqətlə yanaşır. Heydər Əliyev klassik irsimizin sonrakı dövrlərə məxsus davamçıları olan Mirzə Fətəli Axundovun, Abbasqulu ağa Bakıxanovun, Abbas Mirzə Şərifzadənin, Ülvi Rəcəbin, Əliəğa Vahidin, Nəriman Nərimanovun, Üzeyir Hacıbəyovun, Cəfər Cəbbarlının, Səməd Vurğunun, Rəsul Rzanın, Hüseyn Cavidin, Süleyman Rüstəmin, İlyas Əfəndiyevin, Məmməd Səid Ordubadinin və bir çox başqalarının yaratdığı əsərlərin öyrənilməsinə və təbliğ olunmasına tövsiyə edir. Heydər Əliyev öz dövründə yazıçıları, alimləri, sənətkarları, incəsənət xadimlərini, ziyalıları ruhlandıraraq bu şəxsiyyətləri yüksək qiymətləndirmiş, öz şəxsi münasibətini onlara ünvanladığı məktublarda da bildirmişdir. Heydər Əliyev bununla mütəfəkkir şəxsiyyətlərin fəaliyyətini vətənə xidmət etmək naminə, milli mənafeyin qorunması naminə ictimai fikrin formalaşdırılmasına, cəmiyyətdə milli şüurun yetkinləşməsinə yönəldir. Heydər Əliyevin akademik Eldar Salayevə (24 dekabr 1993), xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyevə (25 may 1994), xalq şairi Xəlil Rzaya (24 iyul 1994), Yazıçı Hüseyn İbrahimova (26 iyun 1994), xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlıya (4 iyun 1994), yazıçı Gəray Fəzliyə (2 mart, 1995) Azərbaycan Respublikasının teatr xadimlərinə (8 mart 1995), əməkdar müəllim Sona Tağıyevaya (28 aprel 1995) Əməkdar İncəsənət xadimi, yazıçı Maqşud İbrahimbəyova (14 may 1995), əməkdar elm xadimi Sara xanım Aşurbəyliyə (26 yanvar 1996) və digər başqa görkəmli şəxsiyyətlərə ünvanladığı məktubların məzmununda vətənpərvərlik və vətənə xidmət motivləri canlandırılır.

¹ Bax: Ramiz Mehdiyev. Azərbaycanın inkişaf dialektikası. Bakı, 2000, s. 167.

Heydər Əliyev Azərbaycanın elm, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinə, tarixdə öz yaradıcılıqları ilə dərin iz qoymuş mütəfəkkir şəxsiyyətlərə ona görə böyük diqqətlə yanaşırdı ki, Azərbaycanın zəngin mədəniyyətə və mədəni irsə malik olduğunu dünyaya bəyan etsin. Çünki, bir çox hallarda Azərbaycan məkanından kənarda ya bu ölkə və xalq haqqında geniş təsəvvür yox idi, ya da Azərbaycan haqqında elə *stereotiplər yaranmışdı ki, guya bu ölkədə qədim mədəniyyət ənənələri mövcud deyildir. Azərbaycanı bu stereotip fikirlərdən məlz Heydər Əliyev siyasəti qoruya bilmişdir.*

Ramiz Mehdiyev yazır ki, "Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinin mühüm cəhətlərindən biri həmin illərdə Azərbaycanın yalnız keçmiş SSRİ məkanında deyil, həmçinin dünya miqyasında tanınılmasına nail olmaq idi. Bu yöndə xeyli işlər görülürdü. Bəllidir ki, keçmiş SSRİ-nin xarici siyasətində mütəfiq respublikalar birbaşa iştirak edə bilmirdilər. Lakin bütün maneə və sədlərə baxmayaraq Azərbaycanın xarici aləmlə elmi-texniki, iqtisadi və mədəni əlaqələrinin genişləndirilməsinə, xarici ölkələrdə Azərbaycan mədəniyyəti günlərinin keçirilməsinə maksimum səy edilir, Bakıda beynəlxalq tədbirlər təşkil olunur, xarici ölkələrdə məskunlaşmış azərbaycanlılarla əlaqələr qurulması istiqamətində mühüm addımlar atılırdı".¹

Azərbaycanın müstəqillik mərhələsinə qədəm qoyduğu müddətdə bu şübhəsiz, Heydər Əliyevin həmin sahədə apardığı məqsədyönlü iş öz bəhrəsini verdi. Azərbaycan Respublikası tezliklə, dünyanın ayrı-ayrı ölkələri tərəfindən, xüsusilə, iqtisadi, siyasi, mədəni cəhətdən inkişaf etmiş Avropa ölkələri tərəfindən tanınmağa başladı. Bu o demək idi ki, Azərbaycan Respublikası özünün tarixən yaranmış, inkişaf etmiş və zəngin ənənələr qazanmış mədəni səviyyəsi ilə dünyanın inkişaf etmiş ölkələri ilə yanaşı dayanmağa qadirdir. Bu, **birincisi**, sovet rejimindən yenice ayrılmış bir ölkədə Heydər Əliyevin dövlətçilik

¹ Bax: Ramiz Mehdiyev. Azərbaycanın inkişaf dialektikası. Bakı, 2000, s. 167.

siyasətinin çox böyük qələbəsi idi. Azərbaycanın mədəniyyət-dən uzaq olması barədəki stereotip isə Heydər Əliyevin qətiyyəti ilə birdəfəlik aradan qaldırılmış oldu.

İkincisi, Azərbaycanın qədim və zəngin mədəniyyətə malik olmasını dünyaya bəyan etmək o deməkdir ki, Azərbaycan xalqı ta qədim dövrlərdən bəri özünün milli mədəniyyətini formalaşdırmışdır. Azərbaycanın qədim və zəngin mədəniyyəti dərin köklərə və qırılmaz ənənələrə malikdir.

Azərbaycanın qədim milli mədəniyyət ənənələri əsrlərdən bəri yaşayaraq daim zənginləşdiyi üçün xalqın bütün sosial-ictimai və məişət həyatında dərin köklər salmışdır. Öz ənənələri bazasında milliləşərək xalqın ruhuna çökmüş bu mədəniyyət qloballaşma mühitində, heç şübhəsiz ki, öz milli xarakterini qoruyaraq gələcək nəsillərə bir ərnağan kimi çatdırıla biləcəkdir.

Azərbaycan milli mədəniyyəti özünün bir çox parametrlərində bəşər mədəniyyətinin də zənginləşməsinə mühüm töhfələr vermişdir. Bu gün də bəşər mədəniyyətinin Azərbaycan milli mədəniyyətindən bəhrələnməyə çox şey vardır. Azərbaycanın qədim və zəngin mədəniyyət ənənələrinin milli mədəniyyət kimi formalaşdırılaraq bəşər mədəniyyətində özünəməxsus yer tuta bilməsi məhz Heydər Əliyevin siyasi və diplomatik nailiyyətlərinin bəhrəsi hesab olunmalıdır.

Bununla birlikdə, Azərbaycan milli mədəniyyətinin müasir dövrdə ümumbəşəri mədəniyyətin ən mütərəqqi ənənələrindən bəhrələnməsi onun zənginləşməsinə təsir göstərən vacib amillərdən biri hesab olunmalıdır. Heydər Əliyev bununla əlaqədar olaraq göstərir ki, "Biz tarixi köklərimizdən heç vaxt ayrıla bilmərik. Biz tarixi köklərimizi həmişə iftixar hissi ilə qiymətləndirməliyik və tarixi köklərimizin mənasını dünyaya bəyan etməliyik, yaymalıyıq, təbliğ etməliyik, onunla fəxr etməliyik. Eyni zamanda öz milli-mənəvi dəyərlərimizi ümum-

bəşəri dəyərlərlə birləşdirib, zənginləşdirib Azərbaycan xalqının ümumi dəyərlərini, mənəvi dəyərlərini yaratmalıyıq".¹

Budur, Heydər Əliyevin global düşüncəsi bütün globallaşma proseslərinin hamısından güclüdür, üstündür, dərinir və məntiqlidir!

Üçüncüsü, qədim və zəngin milli mədəniyyətin mövcudluğu, sonrakı dövrlərdə bu mədəni ənənələrin varisliyinin saxlanması və inkişaf etdirilməsi ictimai fikrin formalaşdırılması, ictimai şüurun canlandırılması və nəticədə onun milli şüura çevrilərək milli ideologiya səviyyəsinə çatdırılmasının zəminini, bazasını və bünövrəsini təşkil edir. Bütün bunlar Heydər Əliyevin iti zəkası və uzaqqören siyasətinin bəhrəsidir. Heydər Əliyev tərəfindən hələ ciddi, sərt sovet rejimi dövründə əsas qoyulan bu siyasətin bəhrəsi müstəqillik dövründə bütün reallığı ilə ictimai həyatda öz təsdiqini tapdı. Müstəqil dövlətçilik quruluşu mərhələsində bu Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətinin möhtəşəm qələbələrindən biri kimi öz həyatı reallığını təsdiq etdi.

İctimai şüurun canlandırılmasında insanların şəxsi keyfiyyətlərinin ictimai keyfiyyətlərlə qovuşdurulmasında, cəmiyyət üzvlərinin fəaliyyətinin milli mənafeclərə xidmət etməyə yönəldilməsində mənəvi tərbiyə amilinin mühüm rolu vardır. Mənəvi tərbiyə insanları saflaşdırmağa, onların vətənpərvərlik ruhunda yetişdirilməsində aparıcı rol oynayır. Mənəvi tərbiyə insan iradəsini qətiləşdirir, əzmkarlığını, təşəbbüskarlığını, cəsarətliliyini canlandırır, insanlarda əzmkarlıq yaradır, eləcə də onların sağlam ideya ətrafında cəmləşdirilməsində mühüm yer tutur. Mənəvi tərbiyə, hər şeydən əvvəl, ictimai şüurun milli şüura çevrilməsinin ən başlıca təməlini təşkil edir.

Heydər Əliyev cəmiyyətdə ictimai şüurun yetkinləşməsi prosesində mənəvi tərbiyə amilinə çox böyük diqqət yetir-

¹ Bax: Heydər Əliyev. Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılmasının altıncı ildönümünə həsr olunmuş yığıncaqda nitq. "Xalq qəzeti" 24 noyabr 1998-ci il.

mişdir. Mənəvi tərbiyə olması, əslində, iqtisadi dirçəliş və milli-mədəni inkişaf amili ilə sıx bağlı bir anlayışdır. İqtisadi dirçəliş və milli-mədəni inkişaf bazasında əldə edilmiş insan azadlığı, cəmiyyətdə sərbəstlik və müstəqillik anlayışları mənəvi tərbiyəyə nail olunması ilə özünü təsdiq etdirə bilər. Çünki mənəvi tərbiyənin bazasında iqtisadi dirçəliş və mədəni inkişaf durduğu kimi onun arxasında da vətənpərvərlik amili dayanır. Başqa sözlə, həyatda qazanılmış bütün üstün keyfiyyətlər bilavasitə, mənəvi tərbiyə ilə, vətənpərvərlik duyğusu ilə özünün mütərəqqi rolunu təsdiq edir. Mənəvi tərbiyəyə nail olmadıqda qazanan digər keyfiyyətlər milli mənafeələrə xidmət göstərməkdən uzaqdır. Ona görə də mənəvi tərbiyə bütövlükdə iqtisadi dirçəliş və mədəni inkişaf amillərini sosial, ictimai və məntiqi-psixoloji cəhətdən tamamlayır. Heydər Əliyev mənəvi tərbiyənin cəmiyyət həyatındakı rolu barədə hələ Sovet hakimiyyətinin sərt ideoloji təbliğatı dövründə bəhs edərək Azərbaycan cəmiyyətini mənəvi və psixoloji cəhətdən ümummilli mənafeələrə xidmət göstərməyə hazırlayırdı. İnsanların vətənpərvərliyə, cəsərliliyə, əzmkarlığa, təşəbbüskarlığa, məsuliyyətliyə hazırlayırdı. Heydər Əliyev bütövlükdə Azərbaycan cəmiyyətini sərbəst idrak və düşüncə bazasına, müstəqil dövlətçilik mərhələsinə hazırlayırdı. Heydər Əliyev cəmiyyətin naminə xidmət göstərməyi yeni ictimai əxlaq norması kimi qiymətləndirərək göstərirdi: "Yeni ictimai əxlaqın bərqərar olması bizim çox böyük nailiyyətimizdir. Cəmiyyətin həyatında mənəvi amillərin rolunun daha da güclənməsi irəliyə doğru hərəkətimizi sürətləndirir. Cəmiyyətimizin mənəvi yüksəlişi təcrübəsinin çox böyük əhəmiyyəti vardır".¹

Heydər Əliyev göstərirdi ki, mənəvi tərbiyə amili şəxsiyyətin yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik olması ilə sıx

¹ Bax: Heydər Əliyev. Fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılması: Mənəvi tərbiyənin təcrübəsi və aktual problemləri. Ümumittifaq elmi-praktiki konfransında məruzə. 25 aprel 1979-cu il. Bakı, 1979, s. 12

bağlıdır. Şəxsiyyətin yüksək əxlaqi normalara malik olması onda vətənpərvərlik hissi yaradılmasının başlıca amilidir. Eləcə də yüksək əxlaqa malik olan şəxsiyyətdə milli-mənəvi keyfiyyətlər bütün parlaqlığı ilə təcəssüm edir. Yüksək əxlaq cəmiyyətdə humanist münasibətlərin formalaşmasına zəmin yaradır. Şəxsiyyətin yüksək əxlaqi cəmiyyət həyatında öz bəhərlərini verdikcə onun nüfuzu artır. Ümumbəşəri ideyaların cəmiyyət həyatında bərqərar olunması üçün yüksək əxlaqi normalara yiyələnməyin əhəmiyyəti çox böyükdür. Şübhəsiz, müstəqil dövlət qurucularında yüksək əxlaqın və ümumbəşəri ideyaların təcəssüm tapması ümumdünya kontekstində cəmiyyətin rolunu açıq-aydın göstərən vacib bir amil sayılmalıdır. Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçiliyinin gələcək müstəqilliyini görürdü və müstəqil dövlətçilik zəminində şəxsiyyətin yüksək əxlaqi normalara yiyələnməsini zəruri hesab edirdi. Bu münasibətlə Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Şəxsiyyətin yüksək əxlaqi keyfiyyətlərinin formalaşması, onun hərtərəfli və ahəngdar inkişafının çox mühüm bir cəhətidir. Tərk edilmiş və insanların davranışında öz təcəssümünü tapmış əxlaq prinsipləri onları yüksəldir, həyatı dərin ictimai mənə ilə zənginləşdirir. Bizim mənəviyyatımız ictimai mənafe ilə şəxsi mənafeyi qırmaz tellərlə bir-birinə bağlayır, insana xalqın səadəti uğrunda mübarizədə fəal mövqe tutmaqda kömək edir".¹ Heydər Əliyev cəmiyyətin zamana, mənəvi tərbiyəni ideoloji işin bir tərkib hissəsi hesab edir. Mənəvi tərbiyə Heydər Əliyev təlimində ictimai şüurun milli şüura çevrilməsinin bazası hesab edilir. Milli şüurun formalaşması isə milli ideologiyaya yaranmasının bazasını təşkil edir. Buradan belə bir məntiqi nəticə meydana çıxır ki, milli şüura, milli ideologiyaya yiyələnmək üçün mənəvi tərbiyə aparıcı yer tutur. Məhz milli ideologiyaya da mənəvi tərbiyənin nəticəsi hesab edilən vətənpərvərlik mühitinin yaranması şə-

¹ Bax: Heydər Əliyev. Həyat mövqeyinin formalaşdırılması: Mənəvi tərbiyənin təcrübəsi və aktual problemləri. Bakı, 1979, s. 14-15.

raitində öz təsdiqini tapa bilir. Heydər Əliyev bununla əlaqədar göstərirdi ki, "İdeoloji işin tərkib hissəsi olan mənəvi tərbiyə həyatın bütün sahələrinin inkişafına, ictimai istehsalın səmərəliliyinə fəal təsir göstərməlidir. Elə etmək lazımdır ki, əmək, təhsil, asudə vaxt, ailə-məişət münasibətləri, bir sözlə, bütün həyat sahələri ideya məzmunu ilə zəngin olsun".¹

Heydər Əliyev yüksək əxlaq, nümunəvi mənəviyyətə malik olan şəxsiyyəti fəal həyat mövqeyi tutan insanlar kimi qiymətləndirirdi. Fəal həyat mövqeyi təkcə yüksək mənəviyyətə malik insan kimi yox, həm də əzmkar, təşəbbüskar, işgüzar əməkdə, təhsildə və fəaliyyətin ayrı-ayrı sahələrində qələbələr əldə edən vətənpərvər bir şəxsiyyət təsəvvürü yaradır. Heydər Əliyev müstəqil dövlətimizin quruluşu üçün belə insanların formalaşmasına və onların fəaliyyət göstərməsinə böyük əhəmiyyət verirdi. Heydər Əliyev təlimində şəxsiyyətin fəal mövqeyi anlayışı insanların cəmiyyət qarşısındakı mənəvi borcunun dərk edilməsi kimi canlandırılır. Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Fəal mövqe şəxsiyyətin əqidəsini, onun iradə zənginliyini, ideya-mənəvi düşüncələrini və keyfiyyətlərini ifadə edərək insana yeni-yeni məsələləri irəli sürüb həll etməyə, çətin şəraitdə özünü itirməməkdə, qətiyyətli hərəkət etməkdə öz üzərinə məsuliyyət götürməkdə kömək edir. Fəal mövqe bəşəriyyətin hazırladığı bütün mənəvi sərvətlər ilə öz daxili aləmini daim zənginləşdirməyi tələb edir. Fəal həyat mövqeyi kütlələrin ideya-mənəvi tərbiyəsinin səmərəliliyinin ümumiləşdirici göstəricisidir, şəxsiyyətin mənəvi keyfiyyətlərini yoxlamaq üçün ən təsirli bir vasitədir".² Heydər Əliyev mənəvi tərbiyəni ideoloji işin bir tərkib hissəsi hesab etməklə həmçinin ideoloji təbliğatın da aparıcı rol oynadığını göstərirdi. Təbliğat

¹ Bax: Heydər Əliyev. Fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılması, mənəvi tərbiyənin təcrübəsi və aktual problemləri. Bakı, 1979, s. 15.

² Heydər Əliyev fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılması mənəvi tərkibinin təcrübəsi və aktual problemləri. Bakı, 1979, s. 16-17.

isə Heydər Əliyev təlimində insanların fəal həyat mövqeyinin canlandırılması işinin tərkib hissəsi hesab edilir.

Heydər Əliyev haqlı və doğru olaraq belə nəticəyə gəlirdi ki, təbliğat lazımdır. Təbliğat nəyisə təsdiq etmək üçün deyil, nəyisə nəzəri cəhətdən əsaslandırmaq üçün lazım deyildir. Təbliğat həyatı, həyatın bütün fəaliyyət sahələrini canlandırmaq üçün lazımlıdır. Təbliğat insanların marağını zəhmətə, əməyə, yaradıcılığa, həyatda yeniliklər, qələbələr, nailiyyətlər əldə etməyə yönətmək üçün lazımdır. Təbliğat ölkənin bugünkü və sabahkı inkişafının canlandırılması üçün insanların rifahının yaxşılaşdırılması üçün lazımlıdır. Heydər Əliyev sovet təbliğatının güclü olduğu dövrlərdə Azərbaycan cəmiyyətini maddi, mənəvi, psixoloji cəhətdən ayağa qaldıraraq onu müstəqilliyə doğru irəli aparmaq üçün lazım olan təbliğatı zəruri sayırdı. Heydər Əliyev göstərirdi: "İdeoloji iş biliklərin bütöv bir elmi dünya görüşünə, hər bir adamın düşünmək və hərəkət etmək kimi şüurlu tələbatına çevrilməsinə kömək etməlidir. Aydın ki, buna təkcə bir təbliğatla nail olmaq mümkün deyildir. Zəhmətkeşlərin əmək coşğunluğu, təşəbbüskarlığı, ictimai-siyasi fəallığı və sosial yaradıcılığının, nəticə etibarilə şəxsiyyətin mənəvi cəhətdən çiçəklənməsinin bol-bol bəhrə verməsi üçün ən səmərəli yol nəzəriyyə ilə praktikanın vəhdətindən, sosial-iqtisadi və ideya-əxlaqi vəzifələrin kompleks şəkildə yerinə yetirilməsindən ibarətdir".¹

Mənəvi tərbiyə, mənəvi psixoloji yetkinlik və bunun bazasında ictimai şüurun formalaşdırılması, cəmiyyətin bütün üzvləri üçün vacib və zəruri olan amillərindəndir. Bununla birlikdə Heydər Əliyev cəmiyyətdə gənclərin yaradıcı və qurucu rolunu daim yüksək qiymətləndirmişdir. Gənclər həyatın aparıcı qüvvəsi olduğu üçün Heydər Əliyev onların ideya-siyasi tərbiyəsi ilə ciddi məşğul olmaq sahəsində pedaqoji kollek-

¹ Bax: Heydər Əliyev. Fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılması. Mənəvi tərbiyənin təcrübəsi və aktual problemləri. Bakı, 1979, s. 16-17.

tivlərin fəaliyyətinə xüsusi diqqət yetirmişdir. Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Pedaqoji kollektivdə mənəvi-psixoloji mühit nə qədər yaxşı olsa bu vəzifələr o qədər müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilə bilər. Respublikamızın məktəblərinin çoxunda bu mühiti tərbiyəçilərin özlərinin yüksək peşə səviyyəsi, onların ideya inamı, baxışlarının möhkəmliyi, maraq genişliyi, vicdanlı və prinsipial olması səciyyələndirir. Biz uşaqlar və gənclər üçün mənəvi saflıq və işə sədaqətli münasibət nümunəsi olan müəllimlərə dərin hörmət bəsləyirik. Gənclərin ideya-siyasi tərbiyəsində ali məktəb mühüm yer tutur. Yüksək dərəcədə, hazırlıqlı mütəxəssislər, ideya cəhətcə mətanətli mübarizlər yetişdirməkdə ali məktəbin xidmətləri böyükdür. Məhz onlar var qüvvəsini, bacarıq və təcrübəsini cəmiyyətimizin gələcək inkişafına sərf edən ziyalıların ən yaxşı hissəsini təşkil edirlər".¹ Heydər Əliyev gənclərə müraciət edərkən onlara tövsiyələrində göstərir ki, onlar vətənpərvərlik ruhunda böyüməli, Azərbaycanın gələcəyi haqqında düşünərək öz səylərini və bacarıqlarını vətənin inkişafı naminə birləşdirməlidirlər.

Heydər Əliyev 1993-cü il sentyabrın 22-də respublika Ali Sovetində gənclərin nümayəndələri ilə görüşdəki çıxışında gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsi haqqında danışaraq onların əsl vətəndaşlıq borcunun vətənə xidmət nümunəsindən ibarət olduğunu göstərirdi. Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Hər bir xalqın, hər bir millətin, hər bir ölkənin gəncləri onun bu günüdür, həm də sabahıdır, ümididir. Siz, Azərbaycan xalqının gənc nəslə, bu gündə müstəqil Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi həyatında böyük rol oynayırırsınız. Eyni zamanda, müstəqillik yoluna düşmüş Azərbaycan dövlətinin gələcəyinin, xalqımızın daha fəal yaşamasının təməlini qoymaqda iştirak edirsiniz. Buna görə də sizə ümid bəsləyirik. Həm də üzərinizə böyük məsuliyyət düşdüyünü sizə bildirmək istəyirəm... Əgər

¹ Bax: Heydər Əliyev. Fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılması. Mənəvi tərbiyənin təcrübəsi və aktual problemləri. Bakı, 1979. s.36-37.

indi dövlət müstəqilliyimiz, milli azadlığınız körpə uşağın ilk addımlarına bənzəyirsə, bir neçə ildən sonra dövlətimiz, ölkəmiz, xalqımız güclü, iradəli addımlarla irəliləməli, böyük inamla hərəkət etməlidir. Bu isə həm bizdən, həm də ən çox sizdən - Azərbaycanın gənclərindən asılıdır. Ona görə də indi biz müstəqil Azərbaycanın dövlət orqanlarını formalaşdıraraq müstəqillik prinsiplərini həyata keçirərək həmi tarixi ənənələrimizdən istifadə edir, həm dünya təcrübəsindən bəhrələnir, həm də gənclərimizə çox istinad edirik, güvənirik".¹

Heydər Əliyev gənclərlə bütün görüşlərində onlara böyük ümidlər bəslədiyini göstərir. Gənclərin ictimai həyatda formalaşması üçün, onlarda yaradıcılıq və təşəbbüskarlıq fəaliyyətinin canlandırılması üçün həyatı tövsiyələr verir. Gənclərdə yaradıcılıq, işgüzarlıq, qətiyyətlilik, əzmkarlıq və vətənpərvərlik ideyalarının formalaşdırılması üçün Heydər Əliyevin hər bir çıxışı həyatı bir proqram xarakteri daşıyır. Gənclərimiz tərəfindən bu tapşırıq, göstəriş və tövsiyələrin həyata keçirilməsi vətənin inkişafının ən etibarlı təminatı sayılmalıdır.

Heydər Əliyev gənc nəslin vətənpərvərlik tərbiyəsi barədə gənclərə tövsiyəsində göstərir ki, "Gənc nəsil gəlir. Bu Azərbaycanın gələcəyidir. Ali məktəblərə daxil olan gənclər Azərbaycanın elmini, mədəniyyətini, iqtisadiyyatını, ictimai-sosial həyatını inkişaf etdirəcək yeni nəslin bir dəstəsidir. Bu gənclərin qeydinə qalmaq, onlara qayğıkeş münasibət göstərmək, başlıcası isə, yaxşı təhsil vermək ali məktəblərdə mənəvi mühiti möhkəmlətmək, gənclərimizin gələcəkdə müstəqil həyatda sərbəst və layiqincə çalışmağa hazırlamaq-bunlar ali məktəblərin professor və müəllim heyətinin, bütün ali məktəb işçilərinin müqəddəs vəzifəsidir".²

¹ Bax: Heydər Əliyev. Respublika Ali Sovetində gənclərin nümayəndələri ilə görüşdə çıxış. 22 sentyabr 1993-cü il "Müstəqilliyimiz əbədidir". Bakı, 1997. s.164.

² Bax: Heydər Əliyev. Respublika ali məktəblərinə daxil olmuş birinci kurs tələbələri ilə görüşdə çıxış. 14 sentyabr, 1994-cü il "Müstəqilliyimiz əbədidir". Bakı, 1997. s.218.

Gənclərə Heydər Əliyev qayğısından bəhs edən Ramiz Mehdiyev yazır: "Bu yolla Azərbaycanın elmi və kadr potensialının yüksəldilməsi ilə yanaşı ən qabiliyyətli gənclərimizin vəsitəsi ilə xalqımızın mədəniyyətini, mənəvi-əxlaqi dəyərlərinin təbliği, Azərbaycan haqqında ona layiq olan rəyin və təsəvvürlərin formalaşdırılması kimi çox vacib bir vəzifə də yerinə yetirilirdi".¹

Heydər Əliyevin gənclərə hər bir müraciətində onların həyatı amalları göstərilir. Heydər Əliyev gənclərə müraciəti ilə onları vətənin mənafeyinə çalışmağa sövq edir. Hər bir çıxış və müraciətdə vətənin gələcək taleyinin gənclərə etibar edilməsinə olan inam qətiyyətlə canlandırılır.

Məhz 1996-cı il gənclərin birinci forumunda böyük rəhbərin tövsiyyələrində bu motivlər ən başlıca yer tutmuşdur: "Əziz balalar, gənclər, hamımız çalışacağıq, güman edirəm, mənimlə bərabər bütün hakimiyyət orqanlarının nümayəndələri də çalışacaqlar ki, sizin problemlərin həll olunmasını ardıcıl surətdə təmin edək. Çalışacağıq və əlimizdən gələni edəcəyik. O şeyi ki, bu gün edə bilməyəcəyik, onu sabah edəcəyik, sabah edə bilmədiyimizi bir neçə vaxtdan sonra edəcəyik, amma əmin olun ki, gənclərə qayğı, diqqət bundan sonra günbəgün, aybaay, ilbəil artacaq. Çünki siz həqiqətən Azərbaycanın gələcəyisiniz. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir Azərbaycan vətənpərvəri Azərbaycanın gələcəyi haqqında düşünməlidir. Hər bir Azərbaycan gənci öz həyat yolunu müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcək yolu kimi qəbul etməlidir və öz həyatını qurarkən özünü həyatda fəaliyyətə hazırlayarkən və fəaliyyətə başlayıb onu davam etdirərkən özü haqqında da düşünməlidir, ailəsi haqqında da düşünməlidir, ancaq hər şeydən çox, hər şeydən artıq müstəqil Azərbaycanın bu günü, gələcəyi haqqında düşünməlidir. Bu sizin vəzifənizdir və güman edirəm

ki, hər bir Azərbaycan gənci cəmiyyətdə, vətəndə, ölkədə öz vəzifələrini layiqincə yerinə yetirməyə çalışmalıdır".¹

İctimai şüurun milli şüura çevrilməsində iqtisadi dirçəliş, milli mənəvi dəyərlərin qorunması və mənəvi tərbiyə amili bütöv bir blok təşkil edir. Milli şüurun formalaşdırılması isə əslində müstəqil dövlət quruculuğu yolunda əldə edilən ən mühüm nailiyyətlər kimi qiymətləndirilməlidir. İqtisadi dirçəliş məntiqi cəhətdən milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasının, bunların hər ikisi isə ardıcıl olaraq mənəvi tərbiyə amilinin bazasını təşkil edir.

Heydər Əliyev hələ sovet ideologiyasının güclü təbliğ olunduğu bir dövrdə belə bir cəsarətli addım atmışdı. Heydər Əliyevin o zaman apardığı siyasət onun fəaliyyətinin sovet dövlətinə xidmətinin zahiri görünüşü idi. Bu siyasətin altındakı diplomatik fəaliyyət isə Azərbaycanın gələcək müstəqilliyinə xidmət edirdi. Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin nəzəri bazası Heydər Əliyevin sovet dövründəki fəaliyyəti zamanı tamamilə mükəmməl bir şəkildə hazırlanmışdır. Onun həyata keçirilməsi üçün əlverişli bir tarixi məqam lazım idi. Bu tarixi mərhələnin yaranması isə gec-tezi labüd idi. Tarix bu məqamı yetişdirdi. Heydər Əliyevin hazırladığı nəzəri proqram ictimai həyatda özünün əli ilə real təsdiqini tapdı. Heydər Əliyev özünün dərin zəkası, uzaqgörən siyasəti, diplomatik uğurları ilə zamanın ixtiyarını öz əlinə aldı və onu Azərbaycan cəmiyyətinin ixtiyarına yönəltməyə müvəffəq oldu.

3. Milli lider və milli dövlətçilik

Azərbaycan Respublikasında müstəqil dövlətçilik mərhələsinin həyata keçməsi labüd idi və bu bir tarixi zərurət idi. Bu tarixi zərurətin bünövrəsi və təməli zamanın ayrı-ayrı mərhələ

¹ Bax: Reyhan Mirzəzadə. Azərbaycanı dünyaya saydıran insan. Bakı, 1998, s.122-123.

¹ Bax: Ramiz Mehdiyev. Azərbaycanın inkişaf dialektikası. Bakı, 2000, s.166.

lələrində zərrə-zərrə qazanmışdı. Çətinliklər bahasına əldə edilmişdi. Azərbaycan cəmiyyəti bu tarixi qələbəni əldə etmək üçün çox itkilər vermişdi. Ancaq bu tarixi zərurət labüd idi və öz məqamında da baş verdi. Azərbaycan cəmiyyətinin zaman-zaman əldə etdiyi tarixi təcrübə ümummilli və əbədi liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən zənginləşdirildi və dərinləşdirildi. Cəmiyyətin azadlıq, müstəqillik və sərbəstlik ideyasının reallaşdırılması Heydər Əliyev tərəfindən elmi zəmin üzərində quruldu. Heydər Əliyevin böyüklüyü onda idi ki, o elmi siyasiləşdirmədi, siyasəti elmləşdirdi və qalib gəlmək yollarının əsaslarını yaratdı. Heydər Əliyev siyasəti qalib gəlmək elmi üzərində qururdu. Bu isə bütövlükdə müstəqil dövlətçilik yaranmasına və formalaşmasına zəmin yaradan başlıca amillərdən biri hesab olunmalıdır.

Heydər Əliyev Azərbaycanda müstəqil dövlətçiliyin banisi olmaqla ümummilli lider kimi tarixin onun üzərinə qoyduğu vəzifəni çox böyük uğurla həyata keçirdi. Azərbaycan Respublikası 1991-ci il oktyabrın 18-də müstəqilliyini yenidən elan etdi. Azərbaycanda müstəqilliyin elan edilməsi, əslində, onun tarixi köklər üzərində bərqərar olunması demək idi. Müstəqillik elan olunduqdan sonra başlıca və ən vacib vəzifə onu qoruyub saxlamaqdan ibarət idi. Ancaq o zaman respublikaya rəhbərlik edən şəxslər müstəqilliyin qorunub saxlanması kimi dövrün ən mühüm problemi qarşısında öz tarixi vəzifələrini yerinə yetirməkdə acizlik göstərirdilər. Konkret ifadə ilə desək, müstəqillik o zaman hakimiyyətdə olan şəxslər tərəfindən mexaniki şəkildə elan edilmişdi. Müstəqillik onların tərəfindən qazanılmış və əldə edilmiş tarixi qələbə deyildi. Müstəqillik ideyası, bir tərəfdən qədim və tarixi köklərə malik idi. İkincisi, 1918-20-ci illərin təcrübəsi toplanmışdı, üçüncüsü və daha vacibi isə müstəqillik ideyası Heydər Əliyev tərəfindən mərhələ-mərhələ Azərbaycan cəmiyyətinə hopdurulmuşdu. 1991-ci ildə hakimiyyətdə olan şəxslər sadəcə tarixi şəraitin tələbini ödəmək

məcburiyyətində qalaraq onun elan edilməsi ilə öz işlərini başa çatdırmış oldular. Müstəqilliyin əsl mənası, onun çətin yolları həmin dövrün rəhbərləri üçün dərk edilməz idi. Ona görə də onlar çaş-baş düşüb müstəqilliyi itirmək təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışdılar.

1991-ci ildə müstəqilliyin elan edilməsi həqiqi mənada o zamankı rəhbərliyin qələbəsi deyildi. O zaman cəmiyyətdə mövcud olan müstəqillik ideyasının həyata tətbiq edilməsi üçün tarixi bir məqam yetişmişdi. 1990-cı ildə sovet dövləti kimi böyük bir imperiya iqtisadi cəhətdən dünyanın digər hegemon dövlətlərindən geri qalırdı. Buna görə də bu imperiya siyasi cəhətdən öz nüfuzunu itirməyə başlamışdı. Hər gün, hər saat, hər an aparılan sovet ideologiyasının təbliğatı onun iqtisadi tənəzzülü ilə başa çatdı. Bu ideologiya gec-tezi iflasa məhkum idi, çünki onun fəlsəfi bazası əsassız idi. Sovet ideologiyası marksist fəlsəfəsinə əsaslanırdı. Marksist fəlsəfə isə reallığa söykənmirdi. Bu fəlsəfə cəmiyyət həyatını reallıqda olduğu kimi canlandırma bilmirdi. Marksist fəlsəfə yaradıcı ideyaları rədd edirdi. Tarixdə şəxsiyyətin rolunu heçə endirdi. Materialist fəlsəfə cəmiyyətdə inqilabi çevrilişlərin rolunu daha da qabarıqlaşdırmaqla milli mədəniyyətlərin və ənənələrin varisliliyini şübhə altında qoyurdu. Sovet ideologiyasının inqilab anlayışında əvvəlki ənənələrdən imtina edilirdi. Yeni ənənələrin yaradılması sabit bir bünövrəyə əsaslanmırdı. Sovet ideologiyasının əsaslandığı fəlsəfi təlim təbiət və cəmiyyət haqqındakı təsəvvürləri ayaq üstə yox, başı üstə qoymuşdu. Ona görə də bu təsəvvürlər daimi olaraq insanlara təlqin edilə bilməzdi. Həyat hadisələrini baş-ayaq təsəvvür edən fəlsəfi baza ictimai həyatda da hər şeyi alt-üst qoyurdu. Sovet ideologiyası cəmiyyətdəki bütün prosesləri tərsinə aparırdı. Dövlətçiliyin bünövrəsinin möhkəmləndirilməsini təmin edən ən əsas amillər həyatı tələblərin ziddinə idi. Birincisi, iqtisadi inkişaf cəmiyyətin mənafeyinə olan tələb və təklifə görə, bazar iqtisadiy-

yatının tələblərinə uyğun tənzimlənmirdi. İqtisadiyyatda planlı təsərrüfat prinsipləri tətbiq edilirdi. Bu da regionların iqtisadi inkişafının intensivliyini uzun müddət ərzində təmin edə bilməzdi. Doğrudur, planlı təsərrüfat prinsipi üzrə bu və ya digər sahədə çətinliklər bahasına müəyyən uğurlar əldə edilirdi. Ancaq belə təsərrüfat prinsipi kənd təsərrüfatında və sənayedə intensiv, çevik və dinamik dəyişmələr aparmağa imkan ver-mirdi. Müəyyən müddət ərzində uğurlar olsa da nəticədə iqtisadi durğunluq yaranmasına gətirib çıxarırdı.

İkincisi, milli mədəniyyət və milli mədəniyyət ənənələri süni şəkildə sıradan çıxmağa məhkum idi. Ona görə ki, sovet dövründə cəmiyyətə formaca milli, məzmunca sosialist mədəniyyətinin formalaşdırılması prinsipi yeridilirdi. Bu o demək idi ki, mədəniyyətdə milli nə var idisə formaya çevrilməyə məhkum olunmuşdu. Məzmunca sosialist mədəniyyəti isə əslində sovet respublikalarının mədəniyyət həyatına rus mədəniyyətinin təlqin edilməsindən ibarət idi.

Mədəniyyət haqqındakı təsəvvürlər də marksist fəlsəfəsinə əsaslanan sovet ideologiyasına uyğun şəkildə formalaşdırılırdı. Milli mədəniyyəti forma kimi tətbiq edən sovet ideologiyasında milli mədəniyyət ənənələri öz-özünə aradan çıxmış olurdu. Sosialist mədəniyyətinin isə kökü yox idi. Sovet hakimiyyəti qurulduğu dövrdə intellektual elit təbəqə fiziki cəhətdən məhv edilirdi. İntellektual elit təbəqənin sıradan çıxması milli-mənəvi və mədəni ənənələri məhv edirdi. Yüksək mədəniyyətə malik aristokrat mənşəyi yox olub gedirdi. Onun yerini isə proletar mədəniyyəti tutmalı idi. Proletariat isə əslində yüksək mədəniyyəti və mədəni ənənələri davam etdirən təbəqə hesab oluna bilməzdi. Kökü olmayan bir mədəniyyətin sovet dövlətinə daxil olan respublikaların sosial-ictimai və məişət həyatına tətbiq edilməsi ağlasığmaz bir iş idi.

Üçüncüsü, mənəvi tərbiyə məsələsinin düzgün qurula bilməməsində idi. Milli mədəniyyətin iflasa uğraması ilə insan-

larda mənəvi tərbiyənin formalaşdırılması qətiyyəən mümkün deyildi. Ona görə də, "müqəddəs sosialist vətəni" anlayışı əslində formal bir fraza şəklində qalırdı. Sovet dövründə istər əmək, istər mədəniyyət və istərsə də mənəvi tərbiyə amili icbari xarakter daşıyırdı. Bütün bunlar sovet ideologiyasının özünü formal və icbari bir işə çevirmişdi. Sözsüz ki bu formalizm uzun müddət davam edə bilməzdi və bu dövləti labüd bir iflas gözləyirdi. Məhz 1990-cı illərin əvvəlləri üçün bu mərhələ yetişmişdi. Belə bir mərhələdə sovet imperiyası süquta uğradı və Azərbaycan Respublikası müstəqillik elan etmək üçün imkan qazandı.

Həmin dövrdə Azərbaycanda hakimiyyət əldən-ələ keçirdi. Əvvəlcə Ayaz Mütəllibov, sonra isə 1993-cü il iyunun 15-nə kimi AXC-Müsavat cütlüyü hakimiyyəti qəsb etmişdi. 1991-ci ildən 1993-cü ilədək olan qısa bir müddətdə iki dəfə hakimiyyət dəyişikliyi baş vermişdi. Ona görə ki, hakimiyyət başında olanlar müstəqillik dövrü hakimiyyəti üçün mənəvi, siyasi və ideoloji cəhətdən, eləcə də idarəçilik baxımından hazır deyildilər. Bir tərəfdən hakimiyyət iflasa uğrayırdı, digər tərəfdən isə müstəqilliyin və bütövlükdə dövlətçiliyin itirilməsi təhlükəsi baş verirdi. O dövrdə Azərbaycan Respublikasının üzləşdiyi bəlalardan səbəblərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək mümkündür.

1) Milli birlik, mütəşəkillik və həmrəylik yaradıla bilməmişdi.

2) Hakimiyyət başındakı şəxslər milli mənafeələrə xidmət etmək əvəzinə öz şəxsi mənafeələrinə üstünlük verirdilər.

3) Rəhbərlik edən şəxslərin dövlətçilik təcrübəsi yox idi. Hakimiyyət siyasət aləmində heç bir nüfuz qazanmamış adamların əlinə keçmişdi.

4) Hakimiyyətdə olan şəxslərin heç biri ümummilli lider səviyyəsinə yüksələ bilməmişdi.

Bütün bu arqumentlər onu göstərirdi ki, o zamankı rəhbərlər hakimiyyəti idarə etmək qabiliyyətindən çox-çox uzaq idilər. Bu zaman xalq öz müdrikliyini göstərdi. Hakimiyyətdə olan rəhbərlər xalqı iflasa apardığı üçün xalq onların arxasınca getmədi. Xalq öz üzünü azadlıq, sərbəstlik və müstəqillik ideyasını qətrə-qətrə, damcı-damcı cəmiyyətin həyatına, ideologiyasına və məənəviyyətinə hopdurmuş ümummilli lider Heydər Əliyevə çevirdi. Heydər Əliyev xalqı xilas etmək üçün çətin məqamda onun imdadına yetişdi. Heydər Əliyev ölkənin müstəqilliyini saxladı, xalqın həyatını qorudu. Heydər Əliyev çətinliklərə qalib gəldi. Heydər Əliyevin qələbəsinin başlıca səbəbləri bunlardan ibarət idi:

1) Azərbaycan cəmiyyətində qədim kökləri olan müstəqil dövlətçilik ideyaları və eləcə də 1918-20-ci illərdə yaradılmış Azərbaycan Demokratik Respublikasının tarixi təcrübəsi Heydər Əliyev tərəfindən çox böyük yaradıcılıqla ümumiləşdirilmişdi.

2) Azərbaycan cəmiyyəti Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətdə olduğu 1969-82-ci illərdə müstəqil dövlətçilik mərhələsinə məənəvi və psixoloji cəhətdən hazırlanmışdı. İctimai şüurun formalaşdırılaraq milli şüura çevrilməsi mərhələsi başa çatdırılmışdı.

3) Müstəqil dövlətçiliyin yaradılması və mövcudluğu Heydər Əliyevin fəaliyyətinin tarixi nəticəsi, bəhrəsi və məhsulu idi.

4) Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyini qoruyub saxlamaq üçün Heydər Əliyev tərəfindən milli birlik, mütəşəkkillik və həmrəylik yaradıldı. Heydər Əliyev tərəfindən cəmiyyət üzvləri arasında əqidə birliyi yaradıldı və formalaşdırıldı.

5) Heydər Əliyev siyasətində xalqın mənafeyi başlıca yer tuturdu.

6) Azərbaycan cəmiyyəti Heydər Əliyevin timsalında özünün xilaskarını, himayəçisini və zəngin dövlətçilik təcrübəsinə malik olan ümummilli liderini qazanmışdı.

Heydər Əliyev bütün fəaliyyəti dövründə özünün ideyalarını və baxışlarını optimist və realist prinsiplər üzrə ictimai həyata tətbiq etmişdi. Heydər Əliyev ideyalarının ictimai həyata reallıqla tətbiq edilməsi bu böyük tarixi şəxsiyyətin bütün fəaliyyətində qələbələrin təməli idi.

Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin qorunub saxlanması ilkin mərhələdə çox çətin problemlərin həll olunması zərurətini qarşıya qoymuşdu. Bu zaman ölkədə ictimai-siyasi şərait çox mürəkkəb idi. Xalqın Heydər Əliyevi hakimiyyətdə görmək istəyi, arzusu, təkidi və tələbi qarşısında o zamankı AXC-Musavat cütlüyünün rəhbərləri duruş gətirə bilmədilər. Onlar meydan hadisələrində əldə edə bildikləri nüfuzlarını öz bacarıqsızlığı və səriştəsizliyi üzündən tezliklə itirməli oldular. Ona görə də istəmədikləri halda geri çəkildilər. Lakin hakimiyyətdən tamamilə əl üzməyib başqa xülyalarla yaşayan AXC-Musavat rəhbərləri yeni təxribatlara əl atmaqdan çəkinmirdilər. Onların bir çoxu hakimiyyət strukturlarında özlərinə isti yuva tapmışdılar. Tutduqları mövqedən istifadə edərək Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycan Respublikası naminə gördüyü məqsədyönlü işlərə hər vasitə ilə əngəl yaratmağa cəhd göstərirdilər. Xalqın içərisində nüfuzdan düşüb rüsvayçılıqla geri çəkilmələrinə baxmayaraq uduzduqlarını etiraf etməklə başsa bilmirdilər. Bunun nəticəsi idi ki, Heydər Əliyevin fəaliyyətini gözədən salmaq üçün hər cür xəyanətdən və satqınlıqdan çəkinmirdilər. Məhz bunun nəticəsi idi ki, 1992-1993-cü ildə bir sıra rayonlarımız çox asanlıqla bir-birinin ardınca düşmən əlinə keçirdi.

1992-ci il fevralın 18-də Xocavənd, 1992-ci il fevralın 26-da Xocalı, 1992-ci il mayın 9-da Şuşa, 1992-ci il mayın 17-də Laçın, 1993 - cü ilin aprel 6 - da Kəlbəcər, 1993-cü il iyunun

17-də Ağdərə, 1993-cü il iyulun 23-də Ağdam, 1993-cü il avqustun 18-də Cəbrayıl, 1993-cü ilin avqustun 23-də Füzuli, 1993-cü il avqustun 31-də Qubadlı, 1993-cü il oktyabrın 25-də Zəngilan rayonu süquta uğradı. Bütün bu ərazilərin süqutu və düşmən tapdağına çevrilməsi o zaman dövlət qurumlarında təmsil olunan AXC-Musavat təmsilçilərinin xalqa zidd və xəyanətkarlıq əməllərinin nəticəsi idi.

Bu təxribatlar, xəyanət və düşmənçiliklər dayanırmıdı, bu və ya digər şəkildə davam etdirilirdi. 1994-cü il oktyabr, 1995-ci il mart hadisələri müstəqilliyimizə və dövlətçiliyimizə qarşı yönəldilmiş qəsd və təxribat əməlləri idi. 1994-cü il 3 - 4 oktyabr və eləcə də 1995-ci il 17 mart hadisələri respublikada dövlət çevrilişi məqsədi güdürdü. Bu hadisələrin başında isə xarici təxribat orqanlarının hazırladığı planları yerinə yetirmək üçün canfəşanlıq edən Surət Hüseynov, Rəhim Qaziyev, Ayaz Mütəllibov, Rövşən Cavadov, Mahir Cavadov və başqa cınayətkarlar dururdu. Lakin Heydər Əliyev qətiyyəti, Heydər Əliyev mətinliyi, Heydər Əliyev cəsarəti və yenilməzliyi qalib gəldi. Bu qələbə Heydər Əliyevin siyasi və diplomatik sahədəki məqsədyönlü işinin uğurlu nəticəsi, milli mənafeələrə yönəlməmiş fəaliyyətinin vətənpərvərlik nümunəsi idi.

Heydər Əliyevin yorulmazlığı, mətinliyi, əzmkarlığı və vətənpərvərlik coşqunluğu ilə tarixin olduqca qısa bir anında olduqca qısa bir müddət özündə dövlətçiliyin qorunub saxlanmasını və onun əsrlər boyu yaşaya biləcəyinə təminat verən ən başlıca şərtlərin həyata keçməsinə nail oldu.

Bu şərtlərin ən başlıcalarından biri milli birlik, müstəqillik və həmrəylikdir. Milli birlik, müstəqillik və həmrəylik cəmiyyətin vəhdəti deməkdir. Cəmiyyətdə birlik varsa onun inkişafı üçün təməl vardır. Cəmiyyətdə milli birlik olmadıqda, parçalanma, pərakəndəlik, fərdiləşmə, ayrışçılıq, qruplaşma meylləri baş verir. Bu halda inkişafdan söhbət gedə bilməz. Belə bir cəmiyyət məhvə, tənəzzülə, süquta məhkumdur. Heydər

Əliyev hakimiyyətə gəldiyi zaman Azərbaycan cəmiyyəti tamamilə separatizmin dəhşətli fəsadları ilə üz-üzə qalmışdı. Hakimiyyət başında olan adamlar öz şəxsi mənafeyi və şəxsi nüfuzu barədə düşünərək cəmiyyətdə ucuz şöhrət arxasında qaçırdılar. Vəziyyətdən istifadə edib varlanmaq həvəsinə düşən belə adamlar cəmiyyəti iflic vəziyyətinə salmışdılar. İqtisadi tənəzzül insanları mənəvi iflasa gətirib çıxarmışdı. Cəmiyyətdə birlik və müstəqillik olmadığı üçün ölkə parçalanma və dağılma təhlükəsi qarşısında qalmışdı. Belə bir məqamda ümummilli lider Heydər Əliyev ölkəni dağılıb parçalanmaqdan, cəmiyyəti mənəvi iflasdan xilas etdi. Heydər Əliyev bütün söyləri birləşdirdi. Cəmiyyətdə sağlam qüvvələri topladı. İnsanları vahid ideya və əqidə ətrafında cəmləşdirdi. Əslində, Heydər Əliyev cəmiyyətdə bütövləşməni, birlik və müstəqilliyi hələ respublikaya rəhbərlik etdiyi 1969-cu illərdən bəri formalaşdırmağa başlamışdı. Cəmiyyətdə müstəqillik yaradılmasının tarixi təcrübəsi Heydər Əliyevin fəaliyyətində özünün ən bariz təəcəümünü tapmışdı. 1993-cü ildə də ölkəni dağılmaqdan xilas etmək üçün müstəqillik yaratmaq hər şeydən daha artıq gərəkli idi. Heydər Əliyev bu tarixi vəzifəni çox böyük uğurla həll etdi. Hələ 1991-ci ildə Heydər Əliyev respublika rəhbərliyində təmsil olunmadığı vaxtda Heydər Əliyev çox böyük əzmkarlıqla və cəsarətlə cəmiyyət qarşısında öz mənəvi borcunu yerinə yetirərək bu diplomatik addımı atmışdı.

1991-ci il dekabrın 16-da Heydər Əliyev Naxçıvanda olarkən Dünya Azərbaycanlılarının həmrəylik gününün təsis edilməsinə nail oldu. Bu hadisə Heydər Əliyevin inamla, məntiqə, uzaqgörənliklə həyata keçirdiyi qlobal bir siyasətin nəticəsi idi. Həmin vaxt hakimiyyətdə olan qüvvələr Heydər Əliyevə qarşı zidd mövqe tutsalar da onun dərin düşüncəsinin, iti ağıllının və qalib siyasi-diplomatik mətinliyinin qarşısında dura bilmədilər. Ona görə də istər-istəməz Heydər Əliyevin bu ağıllı, düzgün, məqsədyönlü qərarını qəbul etmək məcburiyyətində qaldılar.

Heydər Əliyevin bu qərarı tezliklə ictimaiyyət tərəfindən bəyənilməli və çox yüksək qiymətləndirildi. Heydər Əliyevin bu möhtəşəm qərarının arxasında dayanan böyük ictimai rəy Respublika Ali Soveti tərəfindən nəzərə alınmaya bilməzdi. Odur ki, 1991-ci il dekabrın 25-də Ali Sovet Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi gününü təsdiq etdi. Ali Sovetin çıxardığı qərara görə hər il dekabrın 31-i günü Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günü kimi qeyd olunur.

Heydər Əliyevin təsis etdiyi Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günü çox böyük strateji əhəmiyyətə malik idi. Respublikanın parçalanmaya doğru getdiyi bir məqamda müştəşəkkillik yaradılması cəmiyyətin inkişafında irəliləyişə doğru mühüm bir addım idi. İkincisi, bu qərarın əhəmiyyəti təkcə Azərbaycan Respublikasında müştəşəkkillik yaradılması işinin həyata keçirilməsi ilə məhdudlaşmırdı. Qərarın həyata keçirilməsi dünyada yaşayan azərbaycanlılar arasında fikir birliyi, əqidə birliyi, məslək birliyi və nəhayət, ideya birliyi yaradılmasını şərtləndirirdi.

Həmrəylik gününün dekabrın 31-nə təyin edilməsi isə xüsusilə böyük əhəmiyyətə malikdir. Dünyada yeni il bayramı kimi qəbul edilən 31 dekabr günü dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məskunlaşmış azərbaycanlılar tərəfindən ikiqat bayram kimi keçirilir. Həm yeni il bayramı, həm də həmrəylik bayramı kimi.

Çox təəssüf ki, o zamankı rəhbərlər bu möhtəşəm qərardan nəticə çıxara bilmədilər. Onun səmərəli nəticələrindən istifadə etməyi bacarmadılar. Bacarsa idilər müəyyən nailiyyət qazana bilərdilər. Lakin bacara bilmədilər. Çünki bu müştəşəkkillik yaradılmasının təməli onlara müyəsər deyildi. Onlar heç zaman cəmiyyət həyatı haqqında, cəmiyyətin birliyi haqqında düşünməmişdilər. Çünki onlar yalnız özləri və öz şəxsi mənafeləri haqqında düşünürdülər. Heydər Əliyevin fəaliyyəti isə xalqın mənafeyinə yönəlmişdi.

Heydər Əliyevin Azərbaycan cəmiyyətində milli birlik və müştəşəkkillik düşüncəsini bir ideya kimi hələ 1969-cu ildə Sovet dövründə Azərbaycan Respublikasının rəhbəri olduğu müddətdən yetişdirməyə başlamışdı. Cəmiyyətdə birlik yaradılmasının metodoloji bazası ilk növbədə, iqtisadi dirçəliş hesabına yaradılır. İqtisadi dirçəliş olmayan cəmiyyətdə ictimai şüuru formalaşdırmaq çətin olur. İnsanlar arasında birlikdən daha çox fərdi psixologiya meylləri artır. İctimai mənafeələr əvəzinə şəxsi mənafeələr üstünlük təşkil edir. Ona görə də belə bir məqamda nəinki milli şüurdan, heç ictimai şüurdan da danışmaq mümkün deyildir. Sözsüz ki, iqtisadiyyatın olmadığı dövrdə cəmiyyəti milli mənafeələr zəminində hazırlamaq mümkün deyildir. Heydər Əliyev Azərbaycan cəmiyyətini hələ sovet dövründə milli mənafe psixologiyası təməli üzərində yetişdirmişdi. 1991-1992-ci illərdə, hələ Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtmamışdan əvvəlki mərhələdə Azərbaycanda hakimiyyəti qəsb etmiş adamlar iqtisadiyyatı sonuncu nöqtəyə qədər dağıtmışdılar. İnsanlar maddi müflislik içərisində idilər. Bunun ardınca, onlar həm də mənəvi müflisliyə düşər olmuşdular. Cəmiyyətin belə bir məqamında ictimai şüurun dirçəlişindən, ictimai birlikdən və müştəşəkkillikdən şübhəsiz ki, söz açmaq mümkün deyildi. Ona görə də həyat təcrübəsi keçməmiş, cəmiyyətin mənafeyinə heç bir iş aparmağa mənəvi haqqı olmayan şəxslərin milli birlik yaratması da bir xəyal qədər əlçatmaz idi. Heydər Əliyev isə cəmiyyətdə birlik yaratmağa nail oldu. Ona görə ki, əvvəla, bu birliyin metodoloji bazasını Heydər Əliyev hələ 1969-cu ildən başlayaraq yetişdirmişdi. Hərçənd 1991-1992 illərdə həmin iqtisadiyyatdan bir əsər-ələmət qalmamışdı. Bunula belə xalqın içərisində Heydər Əliyev şəxsiyyətinə dərin inam, etibar və etimad var idi.

Yeni mərhələdə bu baza üzərində tez-tez dəyişən sosial-ictimai hadisələr fonunda yeni üsullardan istifadə etmək zərurəti yaranmışdı. Tez-tez dəyişən hadisələrin qarşısına çevik

siyasət və incə diplomatiya ilə çıxmaq lazım gəlirdi. Heydər Əliyev bu tarixi vəzifənin öhdəsindən layiqincə gəldi və cəmiyyəti böyük bəlalardan xilas etdi.

Heydər Əliyevin cəmiyyətdə birliyi bərqərar etmək məqsədi ilə atdığı ilk addım Azərbaycan cəmiyyətinin mütəşəkkilliyə, birliyə, dünya azərbaycanlılarını həmrəyliyə çağırışından ibarət oldu.

Bundan sonra isə cəmiyyətdə əqidə birliyinin formalaşdırılmasına olan zəruri tələbi yerinə yetirmək vəzifəsi qarşıda dururdu. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsinə 1992-ci il noyabrın 21-də Yeni Azərbaycan Partiyasının təsis olunması ilə başlandı. Xalqın Heydər Əliyevə olan güclü inamı hələ onun hakimiyyətdə olmadığı dövrdə bu partiya meyl və marağın artmasına səbəb oldu. Partiyanın sosial bazası tezliklə gücləndi. Xalq içərisində etibar qazana bilməyən qüvvələr tezliklə öz mövqelərindən uzaqlaşmağa başladılar. Heydər Əliyev qalib gəldi, xalq qalib gəldi, cəmiyyət xilas oldu.

Bütün bunlar Heydər Əliyevin Respublika hakimiyyətində təmsil olunmadığı dövrdə cəmiyyətin keçdiyi mənəvi hazırlıq prosesinin canlı təzahürləri idi.

O zaman Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılması həqiqətən tarixi bir zərurət idi. Bu zərurət ondan doğurdu ki, birincisi, 1991-ci il oktyabrın 18-də müstəqillik elan edildi. Lakin xalq həqiqi müstəqilliyə nail ola bilmədi. Çünki o zamankı rəhbərlər müstəqilliyi qoruyub saxlamaq üçün mənəvi, intellektual, siyasi və diplomatik cəhətdən hazır deyildilər.

İkincisi, Azərbaycana kənardan çoxlu təsir və təzyiqlər mövcud idi. Dağlıq Qarabağ sindromu tüğyan edirdi. Dövlət rəhbərliyindəki şəxslər bu sindrom qarşısında dura bilmirdilər. Ərazilərimiz bir-birinin ardınca düşmən əlinə keçirdi.

Üçüncüsü, ölkənin daxilində xaos baş verirdi. Separatçı qüvvələr mövcud situasiyadan istifadə edərək ölkəni parçalamaq və məhv olmaq həddinə gətirib çıxarmışdılar.

Dördüncüsü, ölkə xaricdən və daxildən iflasa uğradığı zamanda bir-biri ilə çəkişən və cəmiyyətdə ictimai-siyasi gərginlik yaradan siyasi partiyaların sayı get-gedə artmaqda idi.

Beşincisi, ölkədə iqtisadi tənəzzül sonuncu həddə enmişdi. Başlı-başnalıq, pozuculuq, pərakəndəlik ölkəni uçuruma, vətəndaş qarşıdurmasına aparırdı.

Belə bir tarixi şəraitdə mütəşəkkillik yaratmağa qadir olan bir partiyanın təsis olunmasına ehtiyac var idi. Bu da proqramı və nizamnaməsi Heydər Əliyev tərəfindən hazırlanmış Yeni Azərbaycan Partiyası idi. Yeni Azərbaycan Partiyası humanist prinsiplərinə görə zamanın partiyası, yaradıcı xarakterinə görə bu günün və gələcəyin, mövqeyinə görə xalqın, ideoloji prinsiplərinə görə Azərbaycan cəmiyyətinin partiyası oldu.

Yeni Azərbaycan Partiyası öz ətrafında sağlam qüvvələri birləşdirərək cəmiyyətdə əqidə birliyi yaradılması üçün tarixi vəzifəni çox böyük uğurla həyata keçirməyə başladı.

Cəmiyyətin sosial inkişafının təmin olunmasında, insanların rifahının, və həyat şəraitinin yaxşılaşmasında, şübhəsiz, iqtisadi inkişaf aparıcı rol oynayır. Lakin iqtisadi inkişaf baş verməsi üçün cəmiyyətdə, hər şeydən əvvəl, ictimai sabitlik, sülh, dinclik, əmin-amanlıq olması lazımdır. Azərbaycanda xaosun baş alıb getdiyi 1991-1992-ci illər ərzində iqtisadiyyatın dirçəlişindən söhbət gedə bilməzdi. Çünki bir tərəfdən ölkənin daxilində bir-birinə zidd olan qüvvələrin çarpışması ictimai-siyasi sabitliyi pozurdu. Separatçılıq meylləri xalqda daxili bir çəşqinliq yaradırdı. Ölkədə fərdiyyətçilik və şəxsi mənafeələr onun dirçəlməyinə heç cür imkan vermirdi. Digər tərəfdən, Ermənistanın təcavüzü, torpaqların qəsb olunması ictimai xaosun baş alıb getməsinə qat-qat sürətləndirirdi. Səriştəsiz rəhbərlikdən miras qalan ictimai xaos, daxili pərakəndəlik, müharibə 1993-cü ildə də davam edirdi, sonrakı müddətlərdə də onun dalğaları hiss olunurdu. Ermənistanla elan olunmamış müharibə davam edirdi. Kəndlər, yaşayış məskənləri dağıdılır,

dinc əhali qırılırdı. Azərbaycanda öz torpaqlarından didərgin düşmüş əhalinin qaçqın-köçkün həyatı başlanırdı.

Daxili sabitlik isə ümumiyyətlə yox idi. Həm ölkənin içərisində hakimiyyət iddiasında olan qruplaşmalar peyda olaraq qarışıqlıq törədirdi, həm də separatçı qüvvələr onsuz da ərazisi kiçildilən ölkəni bir daha parçalamağa cəhd göstərirdilər. Belə bir məqamda ölkə sanki özünün qeyri-adi təbibini gözləyən xəstə bir vücuda çevrilmişdi. İnsanların bu gündən - sabaha ümüdləri azalırdı. Xalqa rəhbərlik edən adamların özləri xalq üçün müxalif qüvvəyə çevrilmişdi.

Azərbaycan Xalq Cəbhəsi - Musavat hakimiyyəti dövründə respublikada siyasi və iqtisadi böhran dərinləşmişdi. Təcrübəsiz, idarəetmə səriştəsi olmayan, səbatsız adamların hakimiyyətə gəlməsi Azərbaycanda sonrakı faciələrin başlanğıcı oldu.

1993-cü ilin iyununda Gəncədə hərbi qiyamı baş verdi. S.Hüseynovun təsiri ilə 709 saylı hərbi hissə Müdafiə Nazirliyinə tabe olmurdu. Ə.Hümbətov isə tabeliyində olan silahlı qüvvələrə söykənərək cənub bölgəsində "Talış-Muğan Respublikası" yaratmağa çalışırdı. Separatçı üsurlər eyni vaxtda ölkəmizin şimal - şərq bölgəsində "Sadval dövləti" yaratmaq xülyasına düşmüşdülər. Bunlar hamısı Moskvadan idarə olunurdu. İyunun 4-də hökumət hərbi qiyamı yatırmaq üçün Gəncəyə 3 minədək canlı qüvvə və hərbi texnika yeritdi. Ölkədə vətəndaş müharibəsi başlandı. 709 saylı hərbi hissənin kazarmaları, hava limanı dağıldı. 35 nəfər həlak oldu. 135 nəfər yaralandı. Qiyamçılar Bakıya doğru hərəkət etdilər. Bakı vahimə içərisində idi. Xalq isə belə bir anda öz xilasını Heydər Əliyevdə görürüdü. Odur ki, mövcud iqtidara inamı qalmayan xalq təkidlə Heydər Əliyevi tələb edirdi. Xalqın istək və arzusuna cavab olaraq Heydər Əliyev iyunun 9-da Naxçıvandan Bakıya gəldi. Xalq Heydər Əliyevin Bakıya gəlməsini çox böyük sevincə qarşıladı. Heydər Əliyev vəziyyətin gərgin, ağır

və təhlükəli olmasına baxmayaraq Gəncəyə gedib vəziyyətlə yaxından tanış oldu. Azərbaycanı qardaş qırğınından qurtarmaq üçün düşünülmüş siyasi manevr edərək hərbi müxalifəti neytrallaşdırdı.

1993-cü il iyunun 15-də Heydər Əliyev Ali Sovetin sədri seçildi.

Prezident Əbülfəz Elçibəy iyunun 17-də gecə xəbər vermədən paytaxtı tərk edib Kələki kəndinə qaçdı. İyunun 23-də Milli Məclis prezident səlahiyyətlərini də Ali Sovetin sədri Heydər Əliyevə həvalə etdi.

Ə.Hümbətov 1993-cü ilin avqust ayında tabeçiliyində olan batalyonları Füzuli bölgəsindən geri çəkməklə respublikanın 7 cənub rayonunda "Talış Muğan Respublikası" yarandığını elan etmiş, "hökumət" qurmuşdu. Heydər Əliyev həmin bölgədən olan deputatlar, ziyahılar və ağsaqqallarla görüşdü, televiziya vasitəsi ilə bölgə əhalisinə müraciət etdi. Kortəbii mitinq dalğası Ə.Hümbətov və onun əhatəsini süpürüb atdı, "Talış Muğan Respublikası" ləvg edildi.

1994-cü il oktyabrın 4-də Gəncədə S.Hüseynovun tərəfdarları icra hakimiyyətinin binasını tuidular. Bakıda qiyamçıları müdafiə edən iki hərbi hissə də dövlət çevirilişində iştiraka cəlb olundu. Oktyabrın 3-dən 4-nə keçən gecə Prezident daha bir siyasi sayıqlıq göstərərək dövlət müstəqilliyinin xilasını naminə radio və televiziya ilə xalqa müraciət etdi. Gecə yarısı olmasına baxmayaraq yüz minlərlə adam dövlətçiliyin müdafiəsinə qalxaraq Prezident sarayı qarşısına topladı. Xalq və Heydər Əliyevin birliyini görən qiyamçılar geri çəkilməli oldular.

Qiyam törədən və cəmiyyətdə qarışıqlıq salmaq istəyən şəxslərin məqsədi nə idi? Onlar yenidən möhkəmlənməkdə olan Müstəqil Azərbaycan Respublikasının dayaqlarını sarsıdırdılar. Xüsusi təyinatlı polis dəstəsini ələ keçirərək hakimiyyət çevrilişi etmək məqsədini qarşıya qoymuşdular. Lakin onlar buna nail ola bilmədilər. Çünki xalq öz ümümmilli və əbədi liderinin

ətrafında birləşmişdi. Onun hər bir çağırışına dərhal cavab verirdi. Araqarışdıranlar və öz şəxsi mənafeləri üçün çalışanlardan ötrü zamanın qapıları bağlı idi.

Heydər Əliyev 3 oktyabr 1994-cü il respublikada fəaliyyət göstərən siyasi partiyaların rəhbərləri ilə görüş keçirmiş, 4 oktyabr 1994-cü ildə dünyanın bütün dövlətlərinə, hökumətlərinə və beynəlxalq təşkilatlara müraciət etmiş, həmin gündə Respublika Milli Televiziyası və radiosu ilə xalqa müraciət etmiş, yenə də 4 oktyabr 1994-cü ildə Prezident sarayı qarşısında Bakı zəhmətkeşlərinin mitinqində çıxış etmiş, xalqa zidd ünsürlərin bütün niyyətlərini açıb göstərmişdi. Heydər Əliyevin xalqa müraciətində deyilirdi: "Bilin ki, indi Azərbaycanın sərhədlərində bizim qəhrəman ordumuz, cəsur oğlanlarımız, övladlarımız torpaqlarımızın keşiyində durduğu bir vaxtda Azərbaycan torpaqlarını təcavüzdan qoruduğu bir vaxtda ölkəmizin daxilində belə bir vəziyyətin yaranması Azərbaycan torpaqlarına olan təcavüzə köməkdir, respublikamızın ərazi bütövlüyünə, müstəqilliyinə xəyanətdir".¹

Quldur dəstələri bundan nəticə çıxarmaq əvəzinə orada-burada gizlənib yeni bir qəsdin həyata keçirilməsi üçün xəyanətkar adamlardan ibarət qruplaşma yaratmaqda davam edirdilər.

1995-ci il martın 12-dən 13-nə keçən gecə Qazax və Ağstafa rayonlarında Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstəsi Rövşən Cavadov və onun ətrafında olan quldur dəstələri tərəfindən dövlət çevrilişinə cəhd göstərilmişdi. Martın 13-dən 14-nə keçən gecə Rövşən Cavadovun silahlı dəstəsi öz çirkin niyyətini yerinə yetirmək üçün, Tovuz, Gəncə ərazilərini zəbt etmək üçün Tovuzda olan hərbi hissəyə hücum etdi. Lakin quldur dəstələri ləğv olundu, Rövşən Cavadov isə bundan sonra

¹ Bax: Heydər Əliyev. Respublika Milli Televiziyası və Radiosu ilə xalqa müraciət, 4 oktyabr, 1994-cü il. "Müstəqilliyimiz əbədidir", Bakı, 1997, 2-cild, s.360.

öz niyyətlərindən əl çəkmək əvəzinə Bakıda, 8-ci kilometr ərazisində yerləşən xüsusi təyinatlı dəstəni qızıqdırıb dövlət çevrilişi etməyə bir daha cəhd göstərdi. Martın 17-də bu silahlı quldur dəstəsi tərkisilah edilərək ləğv olundu.

Heydər Əliyev 17 mart 1995-ci ildə Prezident sarayında çıxış edərək göstərirdi ki, "Hər halda, nəhayət, Rövşən Cavadov və onun himayəsində olan dəstələr uzun müddət ayrı-ayrı qüvvələrin təsiri altında bu qüvvələr tərəfindən istiqamətləndirilərək Azərbaycanda ictimai - siyasi sabitliyi pozmaq, dövlətçiliyimizə qəsd etmək niyyətlərini son dərəcədə həyata keçirməyə çalışdılar, ancaq buna nail ola bilmədilər. Azərbaycanın mərd, cəsur əsgərləri respublikamızın müstəqilliyinin, dövlətçiliyinin keşiyində duran Azərbaycan övladları onların cavabını verdilər, respublikamızın dövlətçiliyini, müstəqilliyini qorudular".¹

Heydər Əliyevin qətiyyətliyi ilə respublikanın müstəqilliyi uğrunda gərgin və yorulmaz fəaliyyəti ilə separatçı və quldur dəstələrinin yolu kəsildi. Ölkə daxili sabitlik əldə etdi. Lakin xarici müdaxiləni heç zaman başlı-başına qoymaq mümkün deyildi. Məhz Heydər Əliyevin ciddi söyləri nəticəsində 1994-cü il mayın 12-də Bişkek şəhərindəki müşavirənin yekunlarına müvafiq olaraq Ermənistanla atəşkəs haqqında razılaşma əldə edildi. Ölkədə sabitlik yarandı. Sabitliyin, sülhün və əmin-amanlığın əldə edilməsi ilə iqtisadi dirçəlişin baş verməsi üçün etibarlı zəmin yaradılmış oldu.

Dövlətçiliyin dayaqlarının möhkəmləndirilməsi üçün iqtisadiyyatda dirçəliş yaradılması olduqca vacib məsələlərdən biridir. Dövlətçiliyin iqtisadi bazasının yaradılması onun yaşamasını, mövcudluğunu, sosial rifahını təmin edən ən mühüm istiqamətlərdən biridir. Dövlətçiliyin iqtisadi bazasının yara-

¹ Bax: Heydər Əliyev. Azərbaycan dövlətçiliyinin qorunub saxlanması məsələlərinə həsr olunmuş müşavirədə çıxış 17 mart, 1995-ci il. "Müstəqilliyimiz əbədidir", 3 c., s.286. Bakı, 1997.

dılması, cəmiyyətin zamana, ictimai şüurun formalaşdırılması deməkdir. İctimai şüurun başlıca prinsipi insanların təsəvvürünü, düşüncəsini, həyat ideallarını cəmiyyətlə qovuşdurmaqdan ibarətdir. İctimai şüur formalaşmadan insanla cəmiyyət arasında üzvi əlaqə yaratmaq mümkün deyildir. İnsanın cəmiyyətlə əlaqəsi isə birlik, mütəşəkkillik və bütövlük deməkdir. İctimai şüurun formalaşmadığı cəmiyyətdə fərdilik psixiologiyası üstünlük təşkil edir. Bu isə insanlarda şəxsi mənafelərin qabaqlanmasına aparıb çıxarır. Belə bir məqamda ictimai mənafeləri canlandırmaq mümkün deyildir. Cəmiyyətdə ictimai mənafelər olmadıqda isə milli mənafelər haqqında da düşünmək artıqdır. 1991-1992-ci illərdə, eləcə də 1993-cü ildə Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəldiyi müddətdən əvvəl Azərbaycanda belə bir vəziyyət hökm sürürdü. Mövcud iqtisadiyyat dağıdılmışdı. Cəmiyyət hər tərəfli iflasa uğramışdı. Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtdıqdan çox qısa bir müddət ərzində iqtisadi baza formalaşdırılmağa başladı.

Ölkədə ictimai-siyasi sabitlik əldə edilməsi ilə iqtisadiyyatımızda aparıcı yer tutan neft strategiyasının hazırlanıb həyata keçirilməsi məhz Heydər Əliyevin apardığı uğurlu siyasətin nəticəsi olmuşdur. Şübhəsiz ki, neft strategiyasının həyata keçirilməsi, böyük dövlətlərin marağının bu strategiya ətrafına cəlb edilməsi asan məsələ deyildi. Belə bir strateji addım atılması məhz Heydər Əliyev siyasətinin qələbəsi və bu böyük rəhbərin diplomatik uğurları nəticəsində əldə edilə bilmişdi.

Tarixə "Əsrin müqaviləsi" kimi daxil olmuş neft kontraktlarının hazırlanmasında və həyata keçirilməsində cənab İlham Əliyevin çox böyük rolu, əməyi, zəhməti və təşəbbüskarlığı olmuşdur. Cənab İlham Əliyev Respublika sarayında "Əsrin müqaviləsi"nin beşinci il dönümünə həsr edilmiş təntənəli mərasimdəki çıxışında demişdir: "Müstəqil Azərbaycanın bu günü və sabahı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən neft strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsinin fəal iştirak-

çıları kimi biz əvvəlki nəsillərin görkəmli nailiyyətlərini inkişaf etdirir və gələcək nəsillər üçün güzəranın təməlinə qoyuruq... "Əsrin müqaviləsi"nin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə olunmuş nailiyyətlər göz qabağındadır. Gələcək haqqında isə təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, 30 il ərzində Azərbaycan "Əsrin müqaviləsi"ndən bütün gəlirin 80 faizini, xarici neft şirkətlərinin hamısı birlikdə isə 20 faizini götürür".¹

Azərbaycanda neft strategiyası ilə bağlı fikir və mülahizələrdə iqtisadi yüksəlişimizdə və xalqın sosial rifahının yaxşılaşmasında bu amilin rolu çox yüksək qiymətləndirilir. Mətbuat səhifələrində göstəriləndi kimi, artıq Azərbaycanın bayrağı dünyanın sayılıb seçilən ölkələrin bayraqları sırasında dalğalanır. Azərbaycan 10 il öncəki Azərbaycan deyil, onun polad sütunları üzərində qurulmuş dövlətçiliyi, ilbəlilə dinamik inkişafda olan iqtisadiyyatı var. Bütün bunlar müstəqil Azərbaycanın qurucusu, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin gərgin işinin, qətiyyətinin, dərin zəkasının və Azərbaycana, xalqa böyük məhəbbətinin əməli nəticəsidir. Xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyev bütün sahələrə olduğu kimi, iqtisadiyyata da böyük diqqət yetirirdi. Çünki iqtisadi tərəqqisiz qüdrətli dövlət qurmaq mümkün deyildi. Məhz bu baxımdan da o dövlətin iqtisadiyyatının möhkəmlənməsi üçün əhəmiyyətli olan sahələrə şəxsən nəzarət edir, mütəmadi olaraq özünün fikirlərini, təkliflərini verirdi.²

İqtisadçı professor A.Şəkəraliyev yazır ki, "1994-cü ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti sayəsində Azərbaycan xalqının ictimai siyasi və iqtisadi həyatında çox mühüm hadisə baş verdi: dünyanın aparıcı dövlətlərinin iri şirkətləri Xəzər neftinin çıxarılması və dünya bazarına nəqlinə

¹ Bax: İlham Əliyev böyük siyasətdə: Reallıqlar və perspektivlər. Bakı, 1999, s. 41-45.

² Bax: Bəxtiyar Əzizli. Heydər Əliyevin müəllifi olduğu yeni neft strategiyası Azərbaycanı qüdrətli dövlətə çevirəcək. "Azərbaycan" qəzeti, 5 may, 2004-cü il.

dair "Əsrin müqaviləsi"ni imzaladılar. Bu günədək həmin müqavilə üzrə 30 milyon tondan çox neft hasil edilmiş, Azərbaycan dövləti aparıcı neft şirkətləri ilə daha 21 müqavilə imzalamışdır.

"Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini, xalqın öz taleyinin sahibi olduğunu, özünə aid məsələləri müstəqil həll etdiyini göstərməklə yanaşı ölkəmizin dünya iqtisadiyyatına integrasiyasında da mühüm və həlledici rol oynamışdır.

Bu gün Azərbaycan neftindən əldə edilən gəlirlərdən səmərəli istifadə edilir. Neft strategiyasının əsas məqsədlərindən biri məhz əldə olunan vəsaitdən Azərbaycan xalqının rifahı naminə düzgün və səmərəli istifadə edilməsidir. Böyük fəxrə deyə bilərik ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin işləyib hazırladığı neft strategiyası ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Onun rəhbərliyi ilə həyata keçirilən tədbirlər xalqın maddi rifahının yüksəldilməsi, Azərbaycanın bütün bölgələrinin sosial-iqtisadi yüksəlişinin təmin edilməsi, islahatların sürətləndirilməsi, istehsal potensialından daha səmərəli istifadə olunması kimi mühüm problemləri əhatə edir.¹

Azərbaycanda yeni neft strategiyasının necə çətin bir sosial-siyasi vəziyyətdə həyata keçirildiyi, həmçinin, onun ölkə iqtisadiyyatında mühüm rolu və əhəmiyyəti, eləcə də beynəlxalq iqtisadi integrasiyada neft strategiyasının mövqeyi Respublika prezidenti cənab İlham Əliyevin "Əsrin müqaviləsi"nin 10 illiyinə həsr olunmuş təntənəli mərasimdəki nitqində bütün təfərrüatı ilə açıqlıb göstərilir.

Cənab İlham Əliyevin nitqində deyilir: "10 il bundan əvvəl "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin neft strategiyasının təməli qoyuldu.

¹ Bax: Arif Şəkarəliyev. Heydər Əliyev və yeni neft strategiyası. "Xalq qəzeti", 13 may 2004.

Ötən dövr ərzində Azərbaycan hərtərəfli inkişaf etdi. Ölkəmiz iqtisadi baxımdan çox böyük nailiyyətlər əldə etdi, siyasi cəhətdən dünya birliyində özünə layiq yeri tuta bildi. Azərbaycanda çoxlu sosial məsələlər öz həllini tapdı. Bir sözlə, ölkəmiz ötən 10 il ərzində çox böyük və şərəfli bir yol keçdi.

Eyni zamanda, hamımız yaxşı xatırlayırıq ki, 1994-cü ildə "Əsrin müqaviləsi" imzalananda ölkəmizdə vəziyyət çox çətin idi. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra gedən proseslər, təəssüflər olsun ki, ölkəmizi uçurum kənarına gətirmişdi. Sosial-iqtisadi, siyasi, hərbi böhran hökm sürürdü. Azərbaycan torpaqları Ermənistanın işğalçı qüvvələri tərəfindən zəbt olunurdu, ölkədə xaos, hərc-mərclik mövcud idi, vətəndaş müharibəsi başlanmışdı. İqtisadiyyat isə tamamilə dağılmışdı. O illərdə baş verən iqtisadi tənəzzül ölkəmizi çox çətin vəziyyətə salmışdı. Belə bir çətin anda, çətin dövrdə xalqımızın müdrikliyi bir daha özünü göstərdi. Xalqın təkidi və tələbi ilə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycana qayıtdı, xalq onu prezident seçdi və ondan sonra ölkəmizin inkişaf dövrü başladı. Bütün xoşagəlməz meyllərə son qoyuldu, sabitlik, ictimai asayiş bərqərar olundu, qeyri-qanuni silahlı dəstələr tərkisilah edildi. Bir sözlə, Azərbaycan inkişaf yoluna qədəm qoymuşdu.¹

Hazırda neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi üçün respublikamızın prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə böyük nailiyyətlər əldə edilməkdədir. 2004-cü il oktyabrın 16-da Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin birləşdirilməsi mərasimində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və Gürcüstan Respublikasının Prezidenti Mixail Saakaşvilinin iştirakı ilə Böyük Kəşik ərazisində Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin birləşdirilməsi ilə "Əsrin müqaviləsi"nin həyata keçirilməsinin yeni mərhələsinə qədəm qoyuldu.

¹ Bax: İlham Əliyev. "Əsrin müqaviləsi"nin 10-cu ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə nitq. "Azərbaycan" qəzeti, 21 sentyabr 2004.

"Əsrin müqaviləsi"nin həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafına təkan verdiyi kimi dünyada Azərbaycana olan maraqları qat-qat artırır. Bundan başqa Azərbaycanda neft strategiyasının həyata keçirilməsi nəinki təkcə Azərbaycanda, eləcə də regionda sülh və əmin-amanlıq yaradılmasının ən etibarlı təminatıdır.

Azərbaycanda neft strategiyası ilə bağlı tədqiqatlarda da "Əsrin müqaviləsi"nin ictimai, siyasi və strateji əhəmiyyət daşıması haqqında bəhs olunur. Ümumiyyətlə, müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsində seçilmiş yeni siyasi, iqtisadi və strateji xəttin düzgünlüyü onun müstəqil bir dövlət kimi inkişaf etmiş dünya dövlətlərinin qarşılıqlı təsiri və yardımı ilə öz iqtisadiyyatını, o cümlədən, neft sənayesini bazar iqtisadiyyatı tələblərinə uyğun şəkildə qurmasına imkan yaranmışdı. Bu yolda Azərbaycan dünya dövlətlərinin diplomatik mübarizəsinin mərkəzinə çevrilmişdir. Dünya dövlətləri Azərbaycan neftinə böyük maraq göstərdiyinə görə müstəqil Azərbaycan Respublikası ilə müxtəlif sahələrdə və o cümlədən, neft sahəsində yaxınlaşmalar başlanmışdır. Azərbaycanın neft sənayesinin bazar iqtisadiyyatı tələblərinə uyğun qurulması uğrunda dünya dövlətlərinin diplomatik mübarizəsi güclənmişdir. Uzun müddət aparılan danışıqlardan, bir növ xarici ölkələr və dövlətlərin diplomatik yarışından sonra dünyanın bir sıra dövlətləri ilə Azərbaycan arasında ilkin neft müqavilələri bağlanmış və bu mübarizənin zirvəsi olaraq 1994-cü il sentyabr ayının 20-də "Əsrin müqaviləsi" adlanan neft kontraktı imzalanmışdır. Bağlanmış müqavilələrin həyata keçirilməsi uğrunda Azərbaycan hərtərəfli mübarizə aparır və bu işlər müvəffəqiyyətlə davam edir".¹

Dövlətçiliyin iqtisadi bazasının yaradılması üçün özəlləşdirmə proqramının və bazar iqtisadiyyatının həyata keçirilməsi

¹ Bax: Cavad Tağıyev. Dünya neft siyasəti: ziddiyyətlər və perspektivlər. Bakı, 2003, s. 104-105.

xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bazar iqtisadiyyatının həyata keçirilməsi prinsipə və iqtisadiyyatda çevik mexanizm yaradılmasının əsasını təşkil edir. Uzun müddət ərzində iqtisadi həyatında planlı təsərrüfat prinsipi aparıcı yer tutmuş Azərbaycan Respublikasında çevik iqtisadi mexanizm yaradılmasında bazar iqtisadiyyatına keçidin çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Planlı təsərrüfatda icbari prinsiplər üstün yer tuturdu. İstehsal müəssisələri tam sərbəstliyə malik deyildi. Ayrı-ayrı müəssisələr bir-birindən asılı vəziyyətdə işləyirdi. Odur ki, planlı təsərrüfat rejimi əsasında nə qədər nailiyyətlər qazanılsa da nəticədə belə təsərrüfat üsulu durğunluğa və geriliyə məhkum idi. Yeni dövr iqtisadiyyatı isə çeviklik tələb edir. Ona görə də müstəqillik dövründə dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya edilməsi üçün bazar iqtisadiyyatına keçid prinsiplərinə üstünlük verilməyə başladı.

Dövlətçiliyin iqtisadi bazasının yaradılması onun müstəqilliyinin daimi, dönməz və əbədi olmasına etibarlı təminatdır. İqtisadi baza yaradılmadan sülhü, əmin-amanlığı bərqərar etmək mümkün deyildir. İqtisadi inkişaf olmadıqda beynəlxalq inteqrasiya haqqında da düşünmək artıqdır. İqtisadi bazası olmayan dövlət beynəlxalq iqtisadi qloballaşma qarşısında təb gətirə bilməz. Belə bir dövlət iqtisadi qloballaşma prosesində şübhəsiz ki, güclü dövlətlərdən asılı vəziyyətə düşməyə məhkumdur. İqtisadi asılılıq isə dövlətçiliyin məhvinə və onun süqutuna səbəb olan çox ciddi bir təhlükədir.

Azərbaycan respublikasının iqtisadi potensialı getdikcə artan xətt üzrə irəliləyir. Bu o deməkdir ki, Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini getdikcə möhkəmləndirəcək, ölkədə və regionda ictimai sabitliyi, sülhü, əmin-amanlığı möhkəmləndirmək əzmini davam etdirəcəkdir.

Müstəqil dövlətçilik mərhələsində milli birlik, mütəşəkkillik və həmrəylik yaratmaqla, ictimai sabitliyə nail olmaqla, iqtisadiyyatda dirçəliş əldə etməklə artıq milli şüur formalaşdır-

maq imkanları reallaşır. Milli şüur isə milli ideologiyasının təməlidir. Milli ideologiya dövlətçiliyə xidmət göstərir, onu sarsılmaz edir. Milli ideologiya milli düşüncəni, milli mənafe-ləri, milli təəssübkeşliyi, milli mənliyi, milli adət-ənənələri, milli mənşəyi, milli psixologiyayı, milli mənafeviyyatı və əxlaqı, milli mədəniyyəti və milli vətənpərvərlik duyğusunu ümu-miləşdirərək cəmləşdirən və özündə təcəssüm etdirən ictimai şüur formasıdır. Milli ideologiya hər şeydən əvvəl insanların cəmiyyətlə təması və üzvi bağlılığını özündə əks etdirən, milli mənafeələrə xidmət edən milli şüur deməkdir.

Milli ideologiyanın vəzifəsi təkcə onunla bitmir ki, insanlar öz maraqlarını cəmiyyətin mənafeyi ilə bağlasınlar. Milli ideologiya, həmçinin, insanların cəmiyyət həyatı ilə bağlılığını əks etdirən və onları müəyyən istiqamətə yönəldə bilən əqidə formasıdır. Bununla da milli ideologiya, əslində cəmiyyətə iki əsas istiqamət üzrə xidmət edir. Birincisi, insan-ların müvafiq əqidəyə xidmət etməsinə təminat yaratmaqla onlarda milli mənafeələri formalaşdırmaq, ikincisi isə cəmiy-yətin istiqamətləndirici və hərəkətverici qüvvəsi olan dövlət-çiliyin mənafeyinə xidmət göstərməkdən ibarətdir.

Dövlətçilik insan cəmiyyətinin mənafeyinə xidmət edirsə milli ideologiya da dövlətçiliyin mənafeələrinə xidmət göstərir. Münasibətlər şəxsi mənafeələrə və cəmiyyətin ziddinə olan di-gər baxışlara doğru yönəlsə onda ideologiya öz milliliyini iti-rir, ayrı-ayrı sosial qrupların əlində alətə çevrilir, dövlətçilik isə süqut etməyə düçar olur. 1991-1992-ci illərdə Azərbaycanda mövcud olan dövlətçiliyin taleyi belə idi. Hakimiyyətdə olan şəxslər müəyyən sosial qrupların nümayəndələri idilər. Hər bir sosial qrupun öz baxışlarına uyğun ideyaların təmsilçisi idilər. Onlar şəxsi mənafeələrini əks etdirən ideyalarını birləşdirə bil-mirdilər. Cəmiyyətdə vahid əqidə, ümumi ideya yaratmaqdan uzaq idilər. Ona görə də o zaman milli şüuru təmsil edən və onu canlandıran milli ideologiya yaratmaq mümkün deyildi. Hər bir

sosial qrupun maraqlarında, onların özlərinə məxsus ideolo-giyaları təmsil olunurdu. Buna görə də elan edilmiş müstəqil dövlətçilik uçurum qarşısında idi və süquta uğrayırdı.

1993-cü ildə ümummilli və əbədi liderimiz Heydər Əli-yev hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra cəmiyyət həyatında baş ve-rən pərakəndəliyi aradan qaldırdı və uçuruma gedən dövlət-çiliyi məhv olmaqdan xilas etdi.

Milli şüurun formalaşdırılması üçün etibarlı təminat olan iqtisadiyyatda dirçəliş baş verməsini təmin etdi. Sonrakı mərhələlərdə iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi ilə milli ideologi-yanın cəmiyyət həyatındakı mövqeyi bərqərar olundu. İnsanlar arasında ictimai mənafe və əqidə birliyinə əsaslanan milli ideo-logiyanın dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi sahəsindəki rolu müəyyən edildi.

Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin milli ideologiyası dövlətçilik ənənələrinin çox çevik şəkildə formalaşdığı qısa bir müddət ərzində yayılmışdır.

Milli ideologiyamızın tezliklə formalaşması, sabitləşməsi və sistem kimi bərqərar olunaraq cəmiyyətin və dövlətçili-yimizin mənafeyinə xidmət göstərən bir mexanizmə çevrilməsi Heydər Əliyev dühasının çox böyük tarixi nailiyyətidir.

Heydər Əliyev təlimində milli ideologiya tarixiliyi və müasirliyi özündə cəmləşdirir. Bu gün formalaşmış milli ideo-logiya tarixən əldə olunmuş milli-mənəvi sərvətlərimizin varis-liyi üzərində qurulmuşdur. Ona görə də Azərbaycançılıq ideya-larına söykənən milli ideologiyamız özünün uzun ömürlü olma-sını təsdiq edir. Milli ideologiyanın həyat reallığına bağlılığı onun daimiliyini şərtləndirir. Müəyyən tarixi dövrlərdə Azər-baycanda dövlətçilik qurumları mövcud olmuşdur. Məsələn, Şəlcuqilər, Eldəgizlər, Atabəylər, Ağqoyunlular, Qaraqoyun-lular, Səfəvilər və digər sülalələrin yaratdığı dövlətçilik qurum-ları Azərbaycana məxsus tarixi nailiyyətlərdir. Lakin tarixdə özünə müəyyən mövqe qazanmış bu dövlətçilik qurumları milli

ideologiya formalaşdırma bilməmişlər. Bunun səbəbi o deyildi ki, həmin dövlət qurumları ideologiyadan məhrum idilər. Səbəb bu idi ki, bu dövlət qurumlarında İran-fars islam ideologiyası aparıcı yer tuturdu. Dövlətçilikdə daha çox fars dilindən, elmi-fəlsəfi dini əsərlərin yazılmasında ərəb dilindən istifadə olunmuşdur. Azərbaycan dilindən isə daha çox xalq arasında ümumişlək informasiya vasitəsi kimi istifadə edilmişdir.

Nəticədə Azərbaycanın bir çox dahi şəxsiyyətləri, alimləri, mütəfəkkirləri öz əsərlərini fars və ərəb dillərində yazmışlar. Ona görə də bu gün bir çox böyük şəxsiyyətlərimizin, xalqın mənəvi sərvəti olan yaradıcı alim və mütəfəkkirlərimizin əsərlərini ortaya çıxarmaq, hətta şəxsiyyətlərini belə müəyyən etmək çətinləşmişdir. Azərbaycan dilində ən çox el sənətkarları gözəl nümunələr yaratmışlar. Belə nümunələr milli mədəniyyət işinin parlaq təcəssümü kimi indi də öz sadəliyi ilə yaşayır. Bununla belə Azərbaycan cəmiyyətində tarixən qazanılmış bir çox maddi-mənəvi sərvətlərimiz və mədəniyyət nümunələrimiz itib-batmış, tarixin qaranlıq qatlarında qarışmışdır. Bu gün milli ideologiyamızın formalaşması nəinki Azərbaycanın mənəvi sərvətlərinin zənginləşməsinə və yeni bir keyfiyyət qazanmasına səbəb olur, həmçinin tarixən əldə edilmiş nailiyyətlərin meydana çıxarılaraq xalqın mənafeyinə xidmət göstərməyə yönəldilir.

Milli ideologiyanın başlıca prinsipləri bunlardan ibarətdir:

- 1) tarixilik
- 2) varislik
- 3) tarixiliklə müasirliyin vəhdəti
- 4) milli-mənəvi ideyaların ümumbəşəri ideyalarla qovuşdurulması
- 5) tarixən əldə edilən mənəvi sərvətlərimizin qorunub gələcək nəsillərə çatdırılması
- 6) milli-mənəvi sərvətlərimizin xalqın mənafeyinə xidmət göstərməsi

7) milli-mənəvi sərvətlərimizin bazasında vətənpərvərlik tərbiyəsinin formalaşdırılması

8) milli ideologiyanın cəmiyyətdə bütövlüyə, vəhdətə, birlik və mütəşəkkilliyə nail olmaqla dövlətçiliyimizə xidmət göstərməsi.

Binası ümummilli və əbədi liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qurulmuş Azərbaycan milli ideologiyası özünün dünyəviliyi ilə, həyatda öz təsdiqini tapmış reallığı ilə humanistliyi ilə yaradıcı və qurucu xarakteri ilə daim yaşayacaq, zənginləşəcək, müstəqil dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsinə və çiçəklənməsinə xidmət edəcəkdir.

Müstəqil dövlətçiliyin yaşamasını təmin edən vacib şərtlərdən biri də dövlətçiliyin idarəetmə mexanizminin yaradılmasıdır. Müstəqil dövlətçiliyin idarə olunması və onun fəaliyyətinin xalqın mənafeyinə yönəldilməsi üçün dövlətçiliyin idarəetmə mexanizminin yaradılması çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Heydər Əliyevin zəhməti, əməyi, siyasi qələbələri və çevik diplomatik fəaliyyəti ilə yaradılmış müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin daimi, dönməz və əbədi nüfuzunu təmin etmək üçün idarəetmə mexanizminin yaradılması tarixi bir zərurətdir. Dövlətçiliyin idarəetmə mexanizminin formalaşdırılması üçün azərbaycançılıq ideyalarına sədaqətli olan, milli-mənəvi dəyərləri ümumbəşəri ideyalarla qovuşduran, vətənin mənafeyinə xidmət göstərən, cəmiyyətdə birliyin, mütəşəkkiliyin və həmrəyliyin yaradılmasına daim səy göstərən Heydər Əliyevin qalib gəlmək elmini, çevik siyasi və diplomatik kursunu böyük müvəffəqiyyətlə mənimsəyən yeni siyasi-ideoloji elitanın yetişdirilməsi də zamanın tələbi və zərurəti kimi meydana çıxmışdır. Müstəqil dövlətçilik yeni və müasir kadrlar tələb edir, yeni dövr, yeni intellektlər tələb edir. Xalq 1991-1992-ci illərin acı təcrübəsini dadmışdır. Ona görə də şəxsi mənafezlərlə yaşayan şəxslərin dövlətçilikdə təmsil olunması cəmiyyətin ziddinə yönələn bir aktdır. Yeni dövrün tələbi Heydər Əliyevin idarəçilik məktə-

bini layiqincə mənimsəmiş Azərbaycançı elitanın yetişməsinə zəruri edir.

Milli Azərbaycançılıq ideyalarını özünün başlıca amalı kimi qəbul edən Azərbaycançı elita müstəqil Azərbaycan Respublikasında yaradılmış siyasi, ideoloji, maddi, mənəvi, sosial sahələrdə qazanılmış ənənələrin varisi kimi formalaşır.

Cəmiyyətdə elitar təbəqənin mövcudluğu onun bütövlükdə inkişaf səviyyəsini göstərir. Cəmiyyət sosial-iqtisadi və mədəni cəhətdən nə dərəcədə inkişaf edirsə o səviyyədə də öz inkişaf ənənələrini təmsil edən elitar təbəqə formalaşdırır. Zəif inkişaf etmiş cəmiyyətdə güclü elitar təbəqə yetişməsi barədə danışmaq da mümkün deyildir.

Hər bir cəmiyyətdə mövcud olan elitar təbəqə o cəmiyyətin mənəvi sərvətidir. Elitar təbəqədən məhrum edilən cəmiyyət mənəvi iflasa uğramağa məhkumdur. Azərbaycan cəmiyyətində zaman-zaman çox böyük şəxsiyyətlər yetişmişdir. Bu şəxsiyyətlər Azərbaycanın milli mədəniyyətini inkişaf etdirməklə ümumbəşəri ideyalarının canlandırmasına xidmət göstərən şəxsiyyətlər olmuşlar.

Sovet dövründə, xüsusilə, Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi mərhələdə respublikamızda elm, mədəniyyət, incəsənət, iqtisadiyyat, sənaye və kənd təsərrüfatı sahəsində çox mühüm nailiyyətlər əldə edilmişdi. Ayrı-ayrı funksional sahələrdə baş verən inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq ölkəmizdə dünya şöhrətli bir çox elm və mədəniyyət xadimləri yetişdi. Respublika iqtisadi cəhətdən ittifaq səviyyəsində qabaqcıl mövqə qazanmağa müvəffəq oldu. Bu dövr həqiqətən, ayrı-ayrı fəaliyyət sahələrində inkişafın zirvəsi olduğundan cəmiyyətin elitar təbəqəsini təmsil edən şəxsiyyətlərin cəmiyyəti və keyfiyyəti də özünün zirvə səviyyəsi ilə ölçülə bilərdi. Bütövlükdə götürdükdə həmin müddətdə Azərbaycanda yetişmiş elm, mədəniyyət və incəsənət xadimləri çox əsrlik tariximizdə bizə bəlli olan böyük şəxsiyyətlərdən daha çoxdur. Bu

dövrə istər elm, mədəniyyət və incəsənət sahəsindəki elitar təbəqə ilə yanaşı ictimai-siyasi və ideoloji sahədə çalışan bir çox böyük şəxsiyyətlər də yetişmişdir. Bu şəxsiyyətlər cəmiyyətin aparıcı qüvvəsidir, onun güzgüsüdür və avanqard dəstəsidir. Elitar təbəqə mövcud olmadan cəmiyyət inkişaf edə bilməz.

Doğrudur, sovet dövründə yetişmiş elitar təbəqə ideoloji cəhətdən birbaşa mərkəzə - Moskvaya tabe idi. Hər şey mərkəzin tapşırıq və göstərişlərinə uyğun həyata keçirilirdi. Bununla birlikdə o dövrdə yetişmiş elitar təbəqə müstəqil dövlətçilik mərhələsində yetişmiş azərbaycanlı ziyalılarının sosial bazasını təşkil edirdi. Heydər Əliyevin çox böyük uzaqgörənliklə yaratdığı bu sosial bazanın mərkəzi, özəyi Azərbaycan elmi, Azərbaycan mədəniyyəti, Azərbaycanın mənafeyi üçün çalışan azərbaycanlı kadrlardan ibarət idi.

Ölkənin elmi, iqtisadiyyatı, sosial-siyasi inkişafı və nailiyyətləri, həmçinin mədəni səviyyəsi elitar təbəqənin mənəvi zənginliyi ilə ölçülür.

Sovet hakimiyyəti qurularkən Azərbaycanda tətbiq olunan mənhus repressiya proqramı cəmiyyətin elitar təbəqəsinə - aristokrat hissəsinə çox böyük zərbə vurdu. Cəmiyyətin avanqard hissəsi fiziki terrora məruz qaldı. Sonrakı mərhələdə yetişən qabaqcıl insanlar isə mənəvi terror qorxusuna düşər idi. Ona görə də cəmiyyətin mədəni varisliyi iflasa uğramağa başladı. Gizli deyildir ki, həmin dövrdə çoxlu əsassız yazışma, bir-birinə qarayaxma, o cümlədən, çəkişmə meyilləri də baş vermişdir. Bütün bunlar cəmiyyətin həqiqi elitar təbəqədən məhrum edildiyi dövrün bəlalarından biri idi. Elitar təbəqədən məhrum olan cəmiyyətdə mədəniyyətin inkişafı tənəzzül ilə üzleşir. Müstəqillik mərhələsində isə cəmiyyətin mədəni səviyyəsi milli ideyaların bərqərar olunması istiqamətində inkişaf edir. Odur ki, köhnə cəmiyyətdən miras qalan naqis vərdişlərin sosial bazası üçün bu gün heç bir şərait mövcud deyildir.

Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi bərqərar edildikdən sonra azərbaycançı elitanın formalaşmasında real perspektivlər yarandı. Ramiz Mehdiyev yazır ki, "Elitanın hər bir cəmiyyət üçün xarakterik olması aksiomdur. Onun əsasında insanların fiziki, psixoloji, intellektual, mədəni və digər fərqləri dayanır. Bununla yanaşı, elita xüsusi siyasi və təşkilati keyfiyyətləri ilə səciyyələnir. Elita cəmiyyətin idarəetmə və siyasi, demokratik proseslərə təsir göstərmək bacarığı yüksək olan təbəqəsidir. Özü də elitanın formalaşması demokratiya prinsiplərinə zidd deyildir, çünki insanların sosial bərabərliyi bərabər imkanlar kimi başa düşülməməlidir... elita xalqın milli sərvətidir".¹

Müasir azərbaycançı elita Heydər Əliyev məktəbindən təlimatlanmış, onun prinsiplərindən bəhrələnmişdir. Bu məktəbin canlı vəsaiti Heydər Əliyevin tapşırıqları, göstərişləri və tövsiyələridir.

Azərbaycançı elita ona görə bu gün cəmiyyətin aparıcı qüvvəsi və avanqardı hesab edilir ki, onun formalaşmasının və yetişməsinin bazasında Heydər Əliyevin vətənpərvərlik ideyaları dayanır. Bu avanqard qüvvə milli birlik, mütəşəkkillik və həmrəylik ideyalarından bəhrələnmişdir. Azərbaycançı elitanın amalı ümumxalq mənafeyinə xidmət etməkdən ibarətdir. Elitar təbəqə cəmiyyətin mövqeyindən çıxış etmirsə onda heç bir inkişafdan söhbət gedə bilməz. 1991-92-ci illərdə Azərbaycanın dövlət rəhbərliyində təmsil olunan qüvvələri, elitar təbəqə saymaq olmazdı. Çünki onlar xalqın mənafeyini ifadə edən ideyalara, azərbaycançılıq məsləkinə əsaslanmırdılar. Odur ki, xalq onları qəbul etmədi.

¹ Bax: Ramiz Mehdiyev. XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəlində yeni dünya nizamı və milli ideya: dünən, bu gün və sabah. "Azərbaycan" qəzeti, 9 yanvar, 2002-ci il.

Elitar qüvvə həmişə öz amalına və məsləkinə sadıq qalmalıdır. Əgər xalqın mənafeyinə sədaqət hissləri itirilirsə, elitar adı daşıyan şəxslərin özləri də öz nüfuzlarını itirmiş olurlar. Odur ki, cəmiyyətin önündə gedən şəxslər hansı məsuliyyəti daşdığını dərinə-dərinə dərk etməlidirlər.

Yeni dövr qazanılmış nailiyyətləri qoruyub saxlamağı bacaran, özünün bilik, bacarıq və təcrübəsini xalqın mənafeyinə yönəldən şəxsiyyətlərin yetişməsinə tələb edir. Belə şəxsiyyətlərin yetişməsi üçün Heydər Əliyev məktəbi canlı bir örnekdir. Heydər Əliyev məktəbinin ən böyük nailiyyətlərindən biri yeni dövrün, yeni əsrin - zamanəmizin lideri, İlham Əliyev kimi güclü, erudisiyalı, parlaq zəkalı, çevik siyasi və diplomatik qələbələri ilə dünyanın ən böyük siyasi və dövlət xadimlərini heyran qoymuş bir şəxsiyyətin yetişməsindən ibarətdir. İlham Əliyev çevik təfəkkürə malik olmaqla onda liderə xas olan bütün keyfiyyətlər - təmkinlilik, səbirlik, iradəlilik, yüksək təşkilatçılıq, humanistlik, vətənpərvərlik amalı cəmlənmişdir. Ramiz Mehdiyev İlham Əliyevin rəhbərə, xüsusən də liderə xas cəhətlərini dövrün tələbləri baxımından şərh edərək yazır ki, "Faktlardan qaçmaq olmaz və onlar sübut edir ki, İlham Əliyev yeni dövrün siyasətçisidir və tarixin mürəkkəb dövrü hələ tezliklə başa çatmayacaq ölkəyə gələcəkdə rəhbərlik etmək üçün bütün lazımi keyfiyyətlərə malikdir.

İlham Əliyevin dövlətlə, dövlətin inkişafı ilə bağlı baxışları məlumdur. Onun bütün başlıca arzu və istəkləri Azərbaycan dövlətini modernləşdirmək və ölkəni dünya miqyaslı mühüm qərarlar qəbul edən say seçmə ölkələr birliyinə daxil etməkdir. O, fəaliyyətində ardıcıl və pragmatikdir, rəşadətli və səmimidir. Onu fərqləndirən cəhət budur ki, o, fəaliyyət sahəsi məhdud olan məmur deyil, əksinə geniş baxışlara malik siya-

sətçidir. Onun üstünlüyü bundadır. Azərbaycana məhz belə siyasətçi gərəkdir".¹

İlham Əliyev şəxsiyyəti barədə mətbuatda çox yazılmış onun idarəçilik qabiliyyəti və eləcə də dünya siyasətçiləri arasındakı mövqeyi layiqincə işıqlandırılmışdır. İlham Əliyev şəxsiyyəti barədə ən layiqli qiymət isə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən verilmişdir. Heydər Əliyev prezident seçkiləri ərəfəsində xalqa müraciətlə göstərmişdir ki, "Üzümü sizə- həmvətənlərimə tutaraq qarşıdan gələn prezident seçkilərində prezidentliyə namizəd, mənim siyasi varisim, Yeni Azərbaycan Partiyasının I müavini İlham Əliyevi dəstəkləməyə çağırıram. O, yüksək intellektli, pragmatik düşüncəli, müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən, enerjili və təşəbbüskar bir şəxsiyyətdir. Sizi əmin edirəm ki, həm İlham Əliyev, həm də Yeni Azərbaycan Partiyası bundan sonra da xalqımızın ən layiqli övladlarını öz ətrafında sıx birləşdirəcək, Azərbaycan dövlətinin inkişafı və xalqımızın firavanlığı yolunda çox işlər görəcəkdir. İnanıram ki, mənim başa çatdıra bilmədiyim tələyüklü məsələləri planları, işləri sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdıra biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm".²

Təsədüfi deyildir ki, 2003-cü il oktyabrın 15-də keçirilən prezident seçkilərində xalq XXI əsrin lideri kimi İlham Əliyevi Respublikamızın Prezidenti seçmişdir.

Bu gün siyasətçilər, ideoloqlar, politoloqlar İlham Əliyev şəxsiyyətindən çox böyük rəğbət və məhəbbətlə danışırlar.

İlham Əliyev bütün fəaliyyəti ilə, bütün işgüzarlığı ilə, bütün təşəbbüskarlığı ilə, bütün humanist keyfiyyətləri ilə

özündə Azərbaycanın ləyaqətli övladı obrazını formalaşdırmışdır. İlham Əliyev XXI əsrin lideridir və siyasi xadimidir. Azərbaycançı elitanın avanqardı olan İlham Əliyev yeni əsrdə Heydər Əliyev ənənələrini ləyaqətlə davam və inkişaf etdirir. İlham Əliyevin bütün fəaliyyəti onun vətənpərvərlik mövqeyinin və azərbaycançılıq amalının parlaq təəcəssümüdür. Müstəqil dövlətçiliyin yaşaması, mövcudluğu və uzunömürlü olması üçün bir çox amillər mövcuddur. Bunlardan ən başlıcaları beynəlxalq integrasiya və müasir qloballaşma şəraitində iqtisadi inkişafa nail olmaqdan ibarətdir.

¹ Bax: Rəmiş Mehdiyev XXI əsrdə milli dövlətçilik. Bakı, 2003, s.64.

² Bax: Novruz Məmmədov. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasi kursu uğurla davam etdirilir. "Respublika" qəzeti, 31 oktyabr, 2004-cü il

İkinci bölmə

DÖVRÜN BAŞLICA STRATEGİYASI

1. Milli dövlətçilik və beynəlxalq integrasiya

Müasir dövrün başlıca strategiyası üç əsas məsələnin həyata keçirilməsini şərtləndirir. Bunlar müasir mərhələdə milli dövlətçilik və beynəlxalq integrasiya, iqtisadi inkişaf və regionda ictimai-siyasi sabitliyin təminatı kimi qlobal fəaliyyət sahələrini əhatə edir.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev bu qlobal məsələlərin həyata keçirilməsində çox böyük məqsədyönlü iş aparır.

İstər Azərbaycan Respublikası ilə beynəlxalq əlaqələr yaratmış ölkələr, istər region dövlətləri və istərsə də Azərbaycan cəmiyyəti bu məsələlərin hər birinin uğurla həll olunmasında maraqlıdirlər.

Müasir mərhələdə milli dövlətçilik, beynəlxalq integrasiya və beynəlxalq əlaqələr ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən çox böyük uğurla həyata keçirilməkdədir.

Bu gün həmin sahədə görülən işlər Heydər Əliyev siyasətinin yeni əsrin tələblərinə uyğun olaraq məntiqi davamıdır.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkədə beynəlxalq aləmə integrasiya zəruri bir tələbə çevrildi. Müstəqil dövlətçiliyin yaranması və onun bünövrəsinin möhkəmləndirilməsi beynəlxalq integrasiya üçün münbit bir zəmin oldu. Beynəlxalq integrasiya yaradılmadan iqtisadiyyatda uğurlara, siyasətdə yaxınlaşmaya, diplomatiyada qələbəyə, sosial həyatda yeniləşmə və müasirləşməyə nail olmaq mümkün deyildir. Beynəlxalq integrasiya müstəqil dövlətin dünya dövlətləri içərisində özünə layiq olan yeri tutmaqda çox mühim bir həyatı

əhəmiyyət daşıyır. Beynəlxalq integrasiya Heydər Əliyev siyasətinin uzaqgörənliyini və diplomatik uğurları təcəssüm etdirir. Beynəlxalq integrasiyanın baş verməsi üçün müstəqil dövlətçilik zəmini ilkin şəraitdir. Onun həyata keçməsi isə dövlətçilik ənənələrinin yaranması ilə bilavasitə bağlıdır. Dövlətçilik ənənələri dərinləşdikcə, dövlətin bünövrəsi möhkəmləndikcə beynəlxalq integrasiya daha möhtəşəm xarakter alır.

Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin keçid mərhələlərini nəzərdən keçirdikcə ölkəmizin xarici dövlətlərlə əlaqə və münasibətlərinin günbəgün inkişaf edərək zənginləşdiyi daha aydın şəkildə müşahidə olunur.

Azərbaycan Respublikası 70 ildən artıq bir müddətdə Sovet İttifaqı tərkibində olmaqla beynəlxalq integrasiyadan məhrum olmuşdu. Yalnız itiffaq daxilində xüsusi protokol qaydasından başqa xarici ölkələrlə əlaqə və münasibət yaratmaq əslində, praktik cəhətdən mümkün də deyildi. Azərbaycan Respublikası üçün ən yaxşı halda integrasiya itiffaq ölkələri arasında mümkün idi. Uzun müddət ərzində xarici əlaqələrdən məhrum olan Azərbaycan Respublikası üçün dünyanın inkişaf etmiş ölkələri ilə birbaşa münasibətlər yaratmaq həqiqətən də çətin idi. Buna nail olmaq üçün böyük siyasət və çevik diplomatik hünər gerek idi. Müstəqil xarici əlaqələr yaratmağa çox ciddi qadağanlar qoyulduğu sovet rejimindən sonra dünya siyasətinə qovuşmağın bir çox problemləri mövcud idi. Bu sədlərin keçilməsi sözsüz ki, AXC-Müsavat başçılarının hakimiyyəti dövründə də mümkün deyildi. Heydər Əliyev isə özünün zəngin təcrübəsi ilə Azərbaycanın dünyaya integrasiya edilməsi yolunda çox böyük tarixi nailiyyətlər əldə etdi.

XX əsrin 80-90-cı illərində baş verən global proseslər, SSRİ-nin dağılması və Varşava müqaviləsi təşkilatının buraxılması beynəlxalq aləmin siyasi mənzərəsinə ciddi təsir göstərdi. Bu global proseslərin nəticəsində yeni bir geosiyasi vəziyyət yarandı. SSRİ-nin dağılması ilə yeni müstəqil dövlət qurum-

larının yaranması prosesi başlandı. Yeni yaranan müstəqil dövlətlərin isə beynəlxalq münasibətlər sisteminin subyektinə çevrilməsinə münbit bir şərait yarandı. Müstəqillik əldə edən ölkələr fəal xarici siyasət münasibətlərini həyata keçirməyə başladılar. Bu isə beynəlxalq aləmdə dövlətlərarası münasibətlərin yeni bir formasının meydana gəlməsinə səbəb oldu. Yeni yaranmış müstəqil dövlət qurumlarının beynəlxalq aləmə qovuşması tarixi bir zərurət kimi qiymətləndirilməlidir. Bu əlaqələr, bir tərəfdən, şübhəsiz ki, dünya dövlətləri ilə xoş münasibət yaranmasını şərtləndirir. Digər tərəfdən isə bu əlaqələr beynəlxalq münasibətlərdə iqtisadi, siyasi, hərbi maraqların toqquşması ilə nəticələnən məhəlli və etnik qarşıdurmaların meydana gəlməsinə gətirib çıxarır. Belə bir gərgin şəraitdə Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi xarici siyasətdə daha çox birtərəfli xətt tutmaqla, maraq dairəsinə daxil olan dövlətlərin siyasi oyun meydanına çevrilməklə dövlət müstəqilliyini itirmək təhlükəsi qarşısında qala bilərdi. Belə bir şəraitdə xarici siyasət xəttində uğursuz addımlar atan Azərbaycanın siyasi tarixini nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, 1991-1992-ci illərdə Azərbaycanın Rusiya ilə yaxınlaşmasına daha çox üstünlük verilmişdi. Bu isə bütövlüklə Rusiyaya meyillik strategiyasını təşkil edirdi. Ayaz Mütəllibov hakimiyyətdə olduğu müddətdə onun apardığı xarici siyasət beynəlxalq aləmdə baş verən proseslərə tamamilə zidd idi. Sovet İttifaqı beynəlxalq aləmdə siyasi nüfuzunu itirib dağılmağa üz qoyduğu məqamda Ayaz Mütəllibov bu qurumun qorunub saxlanmasına ümid edərək Azərbaycanı bu dövlətin quyruğunda sürünməyə təhrik edirdi. Bu ondan irəli gəlirdi ki, Ayaz Mütəllibov siyasi prosesləri ya dərk etmirdi, ya da anlamırdı. Hətta SSRİ dağıldıqdan sonra da Ayaz Mütəllibov hökuməti xarici siyasətdə yalnız Rusiyaya birtərəfli üstünlük verir və beynəlxalq münasibətlərdə Moskvanın mövqeyinə uyğun yanaşma xətti götürürdü. Bu da sözsüz ki, Azərbaycanın siyasi-iqtisadi maraqlarına uyğun deyildi. Bu

münasibət bütövlükdə Azərbaycanın siyasi maraqlarını təmin etmirdi. Ayaz Mütəllibovun düşünülməmiş siyasəti Azərbaycanın müstəqilliyinin, təhlükəsizliyinin, ərazi bütövlüyünün, suveren dövlət hüquqlarının qorunmasına, eləcə də beynəlxalq təminatla imkan yaratmırdı. Bu dövrdə aparılan xarici siyasət bütövlükdə dövlətlərarası, beynəlxalq və regional münasibətlərin inkişaf meylləri ilə uzlaşmırdı.

1992-ci ildən 1993-cü il iyunun 15-nə qədərki dövrdə hakimiyyətdə olan Əbülfəz Elçibəy hökumətinin xarici siyasət kursu da bütövlükdə vahid bir konsepsiya və sistem əsasında qurulmamışdı. Bu zaman həmin hökumətin apardığı siyasətdə Azərbaycana məxsus milli və mənəvi dəyərlər türkçülük adına yazılırdı.

XX əsrin sonunda, XXI əsrin əsasında türkçülük ideyasının qoyuluşu müasirlik, məntiqilik və diplomatik strategiya baxımından qətiyyənlə doğru sayıla bilməzdi.

Doğrudur, tarixin qədimliklərinə getdikdə bu gün mövcud olan türkdilli xalqların hamısının eyni mənşəyə-ümumtürk mənşəyinə bağlı olmasını sübuta yetirməyə heç bir ehtiyac qalmır. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, türk mənşəli xalqlar tarixin sonrakı mərhələlərində diferensiallaşma və müstəqilləşmə mərhələsindən keçmiş və onların hər birinin içərisində özünəməxsus etnik mərkəzləşmə baş vermişdir. Bu proseslərin nəticəsidir ki, müasir dövrdə ümumtürk mənşəli olan Azərbaycan, türk, türkmən, özbək, tatar, qazax, qırğız, qaraqalpaq, noqay, qaraçay-balkar, kumık, altay, qaqauz v.s. xalqlar müstəqil etnik vahid kimi formalaşmışlar.

Azərbaycan məkanında da daxili etnik proseslər baş vermiş, ərazidəki ayrı-ayrı etnik qruplar vahid bir xalqın formalaşmasının subyekti kimi bir-birinə qaynayıb qarışmışdır. Nizami Cəfərov Azərbaycan xalqının təşəkkülü məsələlərini araşdıraraq yazır: "Azərbaycanın etnik tarixi Azərbaycan xalqının formalaşması tarixindən qədimdir. Bu isə o deməkdir ki,

Azərbaycan xalqının formalaşması prosesi başlayana qədər Azərbaycanda (və həmhüdud regionlarda) kifayət qədər mü-rəkkəb etnik hadisələr baş vermişdir. Bunun bir səbəbi haqqında söhbət gedən coğrafiyanın yaşayış üçün münasib təbii şəraitdirsə, digər çox mühüm səbəbi müxtəlif istiqamətlərdə gedən yollar üzərində yerləşməsi, etnik, sosial-siyasi fəallığı, qaynarlığıdır".¹

Həmin proses illərin, əsrlərin, minilliklərin nəticəsi olduğu üçün artıq bu gün Azərbaycan adını türk kimi qələmə vermək bizi heç də qədimlərə qaytara bilmir. Ona görə ki, Azərbaycan məkanında baş vermiş prosesləri geriye qaytarmaq tarixilik baxımından mümkün deyil və heç bir məntiqə də sığmır. Bundan əlavə, türk adının Azərbaycana tətbiq edilməsi bu məkanda indi də mövcud olan bütün başqa etnik qrupları əhatə etmir. Azərbaycanda yaşayan və azərbaycanlı etnik vahidini təşkil edən bütün təbəqələrin hər birinin azərbaycanlı adında payı vardır. Odur ki, onların bütövlükdə azərbaycanlı adlandırılması bu etnik qrupların mənəvi haqqıdır. Azərbaycanda yaşayan və bir etnik vahid kimi bütövləşən qrup, təbəqə və xalqlar özlərinin ümumi mənəvi dəyərləri, məişəti, sosial tərkibi, psixologiyası ilə tarixən birləşərək bir vəhdət təşkil etmişdir. Onların ümumi azərbaycanlı evi, azərbaycanlı məişəti, azərbaycanlı adət-ənənəsi, azərbaycanlı əxlaqı və mənəviyyatı, azərbaycanlı psixologiyası və düşüncəsi yaranmışdır. Azərbaycanlı adı Azərbaycanda bütövləşmiş etnik vahidi tamamilə əhatə edir. Azərbaycanda Azərbaycan adı bu xalqı bütövləşdirdiyi kimi, Türkiyədə türk adı, Qazaxıstanda qazax adı, Özbəkistanda özbək adı, Qırğızıstanda qırğız adı həmin ərazidə yaşayan bütün etnik subyektləri əhatə edir, birləşdirir və bütövləşdirir.

Odur ki, Azərbaycana türk adı tətbiq etmək əslində ayrı-seçkilik yaradır, separatçı meylləri gücləndirir, insanların mə-

¹ Bax. Nizami Cəfərov. *Azərbaycançılığa giriş*. Bakı, 2002, s. 94.

nəviyyatını sarsıdır, cəmiyyəti irəliyə yox, geriye çəkir, milli-mədəni ənənələri pozur, birləşməyi, bütövlüyü, vəhdəti, sabitliyi saxlamaq əvəzinə cəmiyyəti parçalayaraq uçuruma yuvarlandırır.

Azərbaycana türk adının tətbiq edilməsi o zaman üçün siyasi bir avanturizm idi. Belə bir səhv siyasət Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə təklənməsinə və bu respublika barəsində antiazərbaycan koalisiyasının yaranmasına gətirib çıxarırdı. Bir il ərzindəki təsadüfi bəyənətlər, məsuliyyətsiz və ziddiyyətli çıxışlar üstündə qurulmuş xarici siyasətdə respublikanın nüfuzunun xeyli azaldılmasına səbəb oldu. Azərbaycanda siyasətin müflisləşməsinə, diplomatiyanın tənəzzülünə səbəb olan bu uğursuz addımlar nəticəsində qonşu dövlətlərlə münasibətlər kəskinləşirdi. Respublikada iqtisadi blokada vəziyyəti yaranırdı. Ölkənin himayəyə ehtiyacı olduğu halda iqtisadi köməkdən və yardımçıan məhrum olurdu. Hətta himayəni təmin edəcək dövlətlərlə münasibətlərin özü də kəskinləşirdi. Bunun nəticəsi idi ki, Azərbaycan beynəlxalq birlik tərəfindən dəstəklənmədi. Vəziyyət o yerə gəlib çıxdı ki, respublikaya qarşı bəddam bir "907-ci düzəliş" tətbiq edildi. Azərbaycanın yardımı çox ciddi ehtiyacı olduğu halda respublika beynəlxalq humanitar yardımdan da məhrum edildi.

1993-cü ilin iyun ayında ümumimilli liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra ölkənin siyasi həyatında bir yeniləşmə baş verdiyi kimi xarici siyasətdə də çox böyük bir irəliləyiş meydana gəldi. Ölkənin strateji maraqları əsasında xarici siyasətin yenidən qurulmasına münbit bir şərait yarandı. Xalqın iradəsi və təkidli tələbi ilə yenidən hakimiyyətə gələn Heydər Əliyev xarici siyasətdə buraxılan səhvləri aradan qaldırmağa başladı. Heydər Əliyev Azərbaycanın xarici siyasətinin düyünə düşdüyü bir məqamda son dərəcə gərgin siyasi vəziyyəti çox böyük diplomatik məharətlə normallaşdırmağa müvəffəq oldu. Respublikanın strateji maraqlarını əks

etdirən uğurlu xarici siyasət konsepsiyası hazırlamaq zərurəti meydana çıxdı.

O zamanlar Azərbaycan Respublikası 2 mart 1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatına (BMT), 20 yanvar 1992-ci ildə Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinə (ATƏM), 8 dekabr 1991-ci ildə İslam Konfransı Təşkilatına (İKT) və başqa beynəlxalq təşkilata daxil olsa da həmin təşkilatlar Azərbaycanın mənafeyinə heç bir əməli və səmərəli iş görməmişdi. Bütün bunlar o zamankı mərhələdə Azərbaycanda hakimiyyətdə təmsil olunan şəxslərin, partiya və qrupların daxili siyasətdəki sərişləsizliklərinin və bu sahədə yol verdikləri çox ciddi səhvlərin acı nəticəsi idi.

1993-cü ilin iyun ayında Heydər Əliyevin hakimiyyətə yenidən qayıdışından sonra Azərbaycanın dövlət maraqlarının beynəlxalq güc mərkəzləri, region dövlətləri və Qafqazda xüsusi təsiri olan ayrı-ayrı dövlətlərin maraqları ilə uzlaşdırmağa xidmət edən silsilə tədbirlər həyata keçirilməyə başladı. Yeni mərhələdə regional siyasəti normalaşdırmaq məsələsi mühüm bir vəzifə kimi qarşıda dururdu. Xüsusən, Qafqaz dövlətləri və Qafqazda marağı olan dövlətlərlə münasibət və hərtərəfli əməkdaşlıq şəraitini yaratmaq tələbini həll etmək lazım gəlirdi. Ermənistanla atəşkəsə nail olmaq həmin dövr üçün xüsusi bir əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu dövrdə Qafqazda öz nüfuzunu möhkəmlətmək istəyi ilə maraqları toqquşan dövlətlərin mənafehlərinin nəzərə alınması zəruri şərtlərdən biri idi. Bütün bu məsələlər çox incə bir diplomatik süzgəcdən keçirilərək öz uğurlu həllini tapdı. Belə bir zamanda təkcə regionda marağı olan dövlətlərin istək və tələblərinin yerinə yetirilməsi ilə hər şeyi bitmiş hesab etmək mümkün deyildi. Əgər belə olsa idi onda Azərbaycan Respublikası ancaq başqa dövlətlərin maraqlarını yerinə yetirən bir dövlətə çevrilərdi. Bununla da müstəqilliyini itirib asılı bir vəziyyətə düşmək təhlükəsi ilə üzləşərdi.

Azərbaycanın bu siyasi meydanda öz maraqları var idi. Buna görə də ilk növbədə maraqlı dövlətlərin iqtisadi siyasətinə cavab olaraq milli maraqların önə çəkilməsi vacib bir məsələ idi. Bu isə Heydər Əliyevin düşünülmüş, ağıllı, müdrik və uzaqgörən siyasətinin nəticəsi sayəsində əldə edildi.

Azərbaycan beynəlxalq təşkilatlara qoşularaq Ermənistanın təcavüzkar siyasətinin qarşısını almaq üçün tədbirlər görülməsini beynəlxalq ictimaiyyət qarşısında tələb etməyə başladı.

Heydər Əliyev 1994-cü ilin sentyabrında BMT-nin baş məclisinin 49-cu sessiyasında iştirak etmək üçün ABŞ-a səfər etdi. Heydər Əliyev Baş Məclisdə çıxış etdi. Bill Klintonla, BMT Baş Katibi Butros Qali ilə görüşdü. Görüşdə Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti barədə ətraflı məlumat verdi. Elə həmin ildə BMT Baş katibi Butros Qali Azərbaycana gəldi. Bu səfər Azərbaycan Respublikasının BMT ilə ikitərəfli əməkdaşlığına köməklik etdi.

Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq münasibətlər sistemində yeri, Avropa ölkələri və ABŞ-la, yeni müstəqil dövlətlərlə, Rusiya ilə, türkdilli dövlətlərlə, o cümlədən, türkiyə ilə, müsəlman dünyası və İranla, Asiya, Afrika və Cənubi Amerika ilə əlaqələrinin yaxın dövr üçün istiqamətlərini, aparıcı strategiyasının və onun prioritetlərini müəyyənləşdirdi. Bu ölkələrlə düşünülmüş bütün amillərini nəzərə alınması ilə birgə münasibətlər yaradılması proqramları həyata keçirilməyə başladı. Məhz həyatı reallıqları nəzərə alan Heydər Əliyev ilk səfərini Rusiyadan başladı. Rusiya Azərbaycanla ərazi cəhətdən həmsərhəd olan ən böyük dövlətdir. Ona görə də Rusiyanın Azərbaycanla ərazi və sərhəd maraqlarının olduğu nəzərə alınmalıdır. Azərbaycanın isə Rusiya ilə daha geniş əməkdaşlıq maraqları vardır. Heydər Əliyevin Rusiyaya səfəri Azərbaycanın MDB-yə daxil olması ilə paralel hazırlanırdı. Çünki həm Rusiya ilə münasibətlər üçün, həm də MDB-yə daxil olan ölkələrlə Azərbaycanın münasibətləri, əlaqə və əməkdaşlığı

üçün bu iş əhəmiyyətli idi. Ona görə də Azərbaycan Respublikası 1993-cü il sentyabrın 24-də Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil oldu. Heydər Əliyev 1994-cü il sentyabrın 8-də Moskvaya MDB üzvü olan dövlətlərin və hökumət başçılarının görüşünə yola düşərkən təyyarədə "Delovoy Mir" qəzetinin müxbirinə mühasibəsində demişdir: "Azərbaycan MDB-yə daxil olmamışdı, siz bunu bilirsiniz. Respublikamız onun tərkibinə ötən ilin sentyabrında daxil olmuşdur. İyun ayında mən Azərbaycan Respublikasına başçılıq etməyə başladım və respublikada MDB-yə daxil olmaq üçün psixoloji mühit yaratmaq məqsədi ilə bir neçə ay işləməli oldum. Ölkəmizdə MDB-yə qarşı münasibət çox mənfi idi. Bilirsinizmi, insanların psixologiyasında dönüş yaratmaq asan olmadı, həm Azərbaycan parlamentində, həm də ictimai rəydə bunun xalqın iradəsinə uyğun olması üçün birləşmək barədə mən dəfələrlə parlamentdə məsələ qaldırdım. O, ictimaiyyət, əmək kollektivləri arasında, politoloqlar, ziyalılar tərəfindən müzakirə edildi. Nəticədə adamlarımızı inandıra bildik ki, Azərbaycanın MDB tərkibində olması zəruridir. Mən belə bir mandat aldım və sentyabrın 24-də Moskvada respublikanın MDB-yə birləşdirilməsi barədə sənədləri imzaladım".¹

Heydər Əliyev MDB-yə daxil olmaqla regional sülhün, əməkdaşlığın və integrasiyanın həyata keçirilməsinin təmin olunmasına çox böyük əhəmiyyət vermişdir.²

Məhz buna görə bu iki məsələyə ümumiyyətlə, Azərbaycanın xarici siyasətində Rusiyanın mühüm yeri kontekstində baxıldı. Bu addım Azərbaycan-Rusiya münasibətlərindəki gərginliyi yumşaltmaq üçün zəruri idi.

2000-ci ilin sonuna qədər demək olar ki, Rusiya ilə münasibətlərdə bir o qədər də pozitiv nəticə olmamışdır. Buna sə-

¹ Bax: Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. II kitab, Bakı, 1997, s.

² Bax: Heydər Əliyev. Respublika Ali Sovetində gənclərin nümayəndələri ilə görüşdə çıxış (22 sentyabr, 1993-cü il) Müstəqilliyimiz əbədidir. I kitab, Bakı, 1997, s. 180-181.

bəb Rusiyada həmin dövrdə hakimiyyətdə olan Boris Yeltsinin administrasiyasının siyasi mövqeyidir. Vladimir Putinin hakimiyyətə gəlişindən sonra Rusiya-Azərbaycan münasibətlərində yeni mərhələ başlandı.

Dövlətlər arasında mövqelərin yaxınlaşması siyasi münasibətlərin sahmana düşməsinə gətirib çıxartdı. İki ölkə arasında əlaqələrin yaxşılaşması Azərbaycan-Rusiya arasındakı gərginliyin aradan qaldırılmasına səbəb oldu. Eyni zamanda, MDB-yə daxil olan başqa dövlətlərlə əlaqələrin köklü şəkildə yenidən qurulması üçün yeni forma və vasitələrdən istifadə edildi. Bu siyasətin nəticəsidir ki, indi Rusiya ilə Azərbaycan arasında diplomatik münasibətlər normal səviyyədə inkişaf etməkdədir.

Azərbaycanla Amerika Birləşmiş Ştatları arasında diplomatik münasibətlər 1992-ci il martın 18-də yaradılmışdır. ABŞ ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsində bir sıra məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün hər iki tərəfin maraqlarına uyğun addım atmaq, etibar və etibar qazanmaq, böyük diplomatik fəallıq göstərmək tələb olunurdu. Aydın məsələdir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının Azərbaycan Respublikası barəsindəki maraqları Rusiyanın maraqlarından fərqlidir. Rusiyanın Azərbaycana münasibətində başqa əlaqələrlə yanaşı ərazi yaxınlığından doğan maraqlar mühüm yer tutursa, Amerikanın maraqlarında bu amil mövcud deyildir. Amerika Birləşmiş Ştatlarının maraq dairəsi başlıca olaraq enerji resursları ilə bağlıdır. Digər tərəfdən Amerika Birləşmiş Ştatlarının strateji maraqlarına daxil olan terrorizm və narkomaniya ilə mübarizə amili də Azərbaycanla münasibətlərdə mühüm yer tutur. Azərbaycan Respublikası, şübhəsiz bu kimi global məsələlərin həllində Amerika Birləşmiş Ştatları ilə əməkdaşlıq etməkdə haqlıdır və bu yolda öz səylərini əsirgəmir.

Azərbaycanla Amerika Birləşmiş Ştatları arasında əlaqələrin daha möhkəm tellərlə bağlanmasına və möhkəmlənməsinə 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmış "Əsrin müqaviləsi"

böyük təkan verdi. "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması və həyata keçməsi daha çox Azərbaycana siyasi üstünlük qazandırdı. Amerika Birləşmiş Ştatları Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıdığını, münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə tərəfdar olmaqla yaxından kömək göstərəcəyini bildirdi. Heydər Əliyevin Amerika Birləşmiş Ştatlarına dəfələrlə olan səfərləri hər iki ölkə ilə əlaqələrin daha da möhkəmlənməsinə və genişlənməsinə öz dinamik təsirini göstərdi. Hazırda Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Azərbaycan Respublikası arasında diplomatik münasibətlər inkişaf edən dinamik xətt üzrə qurulmuşdur.

Azərbaycan Avropa birliyinə daxil olan nüfuzlu dövlətlərlə də həm Avropa birliyi çərçivəsində, həm də ayrı-ayrılıqda qarşılıqlı əməkdaşlıq yaratmışdır. Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya, İtaliya, Belçika, Niderland, Yunanıstan, Polşa, Rumıniya, Bolqarıstan və Skandinaviya ölkələri ilə Azərbaycan arasında tam sabit və bərabərhüquqlu əməkdaşlıq münasibətləri yaranmışdır. Bu ölkələrlə imzalanmış 100-ə qədər mühüm sənəd həmin münasibətlərin hüquqi əsaslarını təşkil edir.

Qədim tarixi köklərə, həmçinin demokratik və dövlətçilik ənənələrinə malik olan Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı ilə qarşılıqlı, faydalı əməkdaşlıq və dostluq əlaqələri yaratmaq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Heydər Əliyevin böyük siyasi uzaqgörənliyi sayəsində bu ölkələrlə diplomatik əlaqələr yaradılmış və həmin əlaqələr hazırda da uğurla davam etməkdədir.

Heydər Əliyevin respublikaya yenidən hakimiyyətə qayıtmasından sonra Azərbaycanın xarici siyasətində, o cümlədən, dünyanın nüfuzlu dövlətlərindən sayılan Fransa ilə münasibətlərdə dönüş baş verdi. Fransanın beynəlxalq aləmdəki siyasi nüfuzu, onun dünya siyasətinə təsir göstərə bilmək imkanları nəzərə alınmaqla bu ölkə ilə münasibətlərin sahmana salınması üçün çox mühüm işlər görüldü. Heydər Əliyev ilk xarici səfərinə də Fransadan başladı. Bu addım Fransa ilə, Av-

ropa dövlətləri ilə, Avropa birliyinə daxil olan dövlətlərlə qarşılıqlı əlaqələrin və əməkdaşlığın, həmçinin, beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində çox mühüm bir amil idi. Eyni zamanda, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunun qat-qat artırılması demək idi.

Möhkəm təməl üzərində qurulmuş Azərbaycan-Fransa münasibətləri gələcəkdə hər iki ölkənin mənafeyinə cavab verən sıx əməkdaşlığı inkişaf etdirmək üçün geniş perspektiv imkanlar açır. Hazırda iki ölkə arasında diplomatik, siyasi, iqtisadi-mədəni əlaqələr mövcuddur və bu əlaqələr gündən-günə inkişaf etməkdədir.

Azərbaycan Respublikası qısa bir müddət ərzində beynəlxalq və regional təşkilatlarla əlaqələr qurmuş və geniş diplomatik əməkdaşlığın təməlini qoymuşdur. Hazırda Azərbaycan Respublikası dünyanın 137 ölkəsi ilə diplomatik əlaqələr qurmuşdur. Vyana konqresinin iştirakçısı olan bütün ölkələrlə Azərbaycan Respublikası arasında konsulluq münasibətləri yaranmışdır.

Azərbaycanda 63 xarici dövlətin səfirlikləri fəaliyyət göstərir. Bunların 24-ü bilavasitə Bakıda, 39-u isə həmin dövlətlərin Ankara, Moskva, Tehran və Tbilisi şəhərlərindəki səfirliklərində akreditə olunmuşdur. Öz növbəsində Azərbaycanın 21 xarici ölkədə səfirlik, baş konsulluq və daimi nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərir. Xarici ölkələrdə Azərbaycanın konsulluq və səfirlik şəbəkələrinin getdikcə artması Respublikamızın beynəlxalq aləmdə nüfuzunun qat-qat artığının canlı təzahürüdür.

Azərbaycan dövlətinin xarici siyasət konsepsiyasında Almaniya Federativ Respublikası ilə yaradılmış diplomatik münasibətlər mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Almaniya Federativ Respublikası ilə 1993-cü ilin ikinci yarısından yeni əlaqə və münasibətlər sistemi yaradılmışdır. Bu ölkə ilə yaradılan münasibətlər Azərbaycan diplomatiyasının

ən mühüm nailiyyətlərindən biri kimi qiymətləndirilməlidir. Almaniya kimi böyük tarixi təcrübəsi olan bir dövlətlə əlaqələr qurmaq, onunla əməkdaşlıq münasibətləri yaratmaq həyatı zərurətdən irəli gələn bir tələbat olmuşdur. Almaniya dəfələrlə səfər edən Heydər Əliyev və ölkənin diplomatik nümayəndələrinin səfərləri hər iki dövlət arasında dostluq və qarşılıqlı əməkdaşlıq münasibətlərinin yaranmasına öz pozitiv təsirini göstərməklə bu əlaqələrin genişlənməsinə əlverişli şərait yaratmışdır.

Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini bərqərar etdikdən sonra xarici siyasətdəki yeni istiqamətlərdən və diplomatiyadakı uğurlardan biri də İtaliya ilə əlaqə və münasibətlərin yaradılmasından ibarət olmuşdur.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev 1997-ci il sentyabrın 25-28-də İtaliyaya səfər etmişdir. Bu səfər iki ölkə arasında əlaqələrin yaranmasında və genişlənməsində başlanğıc mərhələsi oldu. Səfər zamanı İtaliyanın "ACIP" kompaniyası ilə neft müqaviləsinin imzalanması iki ölkə arasında iqtisadi-siyasi əməkdaşlığın genişlənməsinə təkan verdi. İki ölkə arasında dövlətlərarası münasibətlərin və iqtisadi əməkdaşlığın əsasları haqqında imzalanmış birgə bəyənət xüsusilə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Səfərin siyasi əhəmiyyətinin bugünkü iqtisadi inteqrasiya sahəsində də mühüm rolu olmuşdur. Bu səfərin əhəmiyyəti bir də ondadır ki, ölkələrimiz arasında siyasi, diplomatik və iqtisadi yaxınlaşma baş vermiş oldu. Belə ki, Qərb dövlətlərinin mənavi mərkəzi sayılan İtaliya Azərbaycan üçün siyasi baxımdan çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İtaliya Azərbaycanın Dağlıq Qarabağla bağlı dünya ictimaiyyətindən etdiyi tələbini təqdir edən və dəstəkləyən böyük siyasi nüfuza malik dövlətlərdən biridir.

İtaliya Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunması və dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsinə tərəfdar olan bir dövlətdir.

Heydər Əliyevin məqsədyönlü xarici siyasəti nəticəsində Avropanın siyasi və iqtisadi həyatında mühüm rol oynayan Norveç, Belçika Krallığı, Hollandiya və digər ölkələrlə qarşılıqlı iqtisadi, siyasi və diplomatik əlaqələrin genişləndirilməsi Azərbaycanın Avropaya inteqrasiyasına yeni yollar açır, beynəlxalq aləmdə onun nüfuzunun qaldırılmasına və mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə yardım edir.

Dünyanın inkişaf etmiş bu dövlətləri ilə Azərbaycan Respublikasının əməkdaşlıq etməsi onun siyasi və diplomatik nüfuzunu artırır, eləcə də iqtisadi inkişafına çox böyük təsir göstərir.

Sosializm düşərgəsinin süquta uğramasından sonra müstəqil fəal xarici siyasət yeridən Şərqi Avropa ölkələri ilə də əlaqələr qurmaq Azərbaycan hökumətinin xarici siyasət xəttində prioritet məsələlərdən biri kimi ortaya çıxdı. Hələ SSRİ dövründə Azərbaycanla həmin ölkələr arasında sıx əlaqələr mövcud idi. SSRİ-nin dağılmasından sonra sosializm düşərgəsinə daxil olan bu dövlətlər Qərbə üz tutmağa başladı. Azərbaycan da öz növbəsində həmin dövlətlərlə sıx əməkdaşlıq etmək üçün bütün səylərini birləşdirdi. Hazırda Şərqi Avropanın Macarıstan, Çexiya, Polşa, Slovakiya, Bolqarıstan, Rumıniya kimi dövlətləri ilə iqtisadi, siyasi və sosial-mədəni əlaqələr qurulmuşdur. Bu əlaqələr hazırda davam etdirilir və günbəgün genişləndirilir. Bu dövlətlər regional dövlətlərarası və beynəlxalq münasibətlər sahəsində özlərinin xarici siyasət prioritetlərini müəyyən edərək planetin sivilizasiyalı birgə yaşayış müstəvisində özünəməxsus layiqli yerlərini tuturlar.

Avropa dövlətləri ilə tarazlaşdırılmış yeni münasibətlərin möhkəm təməlinin qoyulması bu istiqamətdə uzun bir dövr üçün gediləcək yolun və xarici siyasət xətti ilə görülməli işlərin başlıca məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirdi. Bu da Avropanın Azərbaycana marağını daha da artırmış oldu. 1996-cı ilin dekabrında ATƏT-in Lissabon sammitinin uğurlu nəticələri

Azərbaycanın Avropa siyasətinə qoşulması üçün çox uğurlu bir diplomatik gediş oldu.

Azərbaycan ATƏT-ə 1992-ci il iyunun 10-da daxil olmuşdur. 1994-cü ilin dekabrında Macarıstanın paytaxtı Budapeştdə keçirilən sammitdə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrləri təsisatı yaradılmışdır. Bu təşkilatçılıq işi vasitəçilərin fəaliyyətində əlaqələrin arasıkəsilməzliyini aradan qaldırmağa imkan vermiş, ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin münaqişənin həllinə yönəlmiş siyasətin əlaqələndirilməsi mexanizmini işə salmışdır. Sammitdə ATƏT-in münaqişələri nizama salmaq üçün xüsusi qüvvələrin yaradılması barədə Azərbaycanın təşəbbüsü də bəyanılmışdı. Lissabon sammitinin nəticələri Azərbaycan diplomatiyasının mühüm nailiyyəti olmuşdur. Zirvə görüşündə Heydər Əliyevin qətiyyətli mövqeyi və əzmkarlığı sayəsində ATƏT-in üzvü olan 54 ölkədən 53-ü Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə dair qəbul edilmiş bəyannatda Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsipini bəyanmışdır. Lissabon sammitindən sonra Minsk qrupunun işini fəallaşdırmaq üçün ona üç nüfuzlu dövlət-ABŞ, Rusiya və Fransa həmsədrlik etməyə başladı.

1997-ci il sentyabrın 9-11-də Heydər Əliyev Strasburqda Avropa Şurası üzvü olan dövlətlərin zirvə toplantısında iştirak etdi.

"Avropada adi silahların azadılması haqqında müqavilə"-nin cinah sənədi müzakirə olunduğu vaxt Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan, Moldova birlikdə çıxış edərək GUAM adlı dördlər qrupu yaratdılar. Təşkilatın üzvü olan dövlətlərin başçıları iqtisadi artımı sürətləndirmək, xalqın rifahını yüksəltmək üçün əlverişli şərait yaradılmasını, təhlükəsizlik və səmərəli nəqliyyat-kommunikasiya dəhlizinin daha da inkişaf etdirilməsini, faydalı ticarət münasibətlərinin dərinləşdirilməsini bu əməkdaşlığın əsas vəzifələri kimi müəyyənləşdirdilər. Sonralar bu birliyə Özbəkistan da qoşuldu.

ATƏT-in növbəti zirvə görüşü 1999-cu ilin noyabrında İstanbulda keçirilmişdi. İstanbul zirvə görüşündə 1990-cı ildə Parisdə imzalanmış xartiyadan sonra dünyada baş vermiş və böyük dəyişiklikləri əks etdirən yeni xartiya imzalandı. Azərbaycan bir daha dünyada sülhün, təhlükəsizliyin tərəfdarı olduğunu sübut etdi. Sammit bir daha göstərdi ki, Azərbaycanın dünya miqyasında təklənməsinə son qoyulmuşdur. Sammitdə Bakı-Ceyhan əsas ixrac neft kəməri haqqında saziş də imzalandı. Bu ümumilikdə regionun, yəni cənubi Qafqazın, Xəzər ətrafı ölkələrin dünya bazarına çıxması, öz iqtisadi mövqelərini getdikcə möhkəmləndirməsi, xalqımızın firavan yaşaması üçün zəmin yaratdı. Heydər Əliyevin sammitdə cənubi Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktının yaradılmasına dair təklifləri Qafqazın bu günü və gələcəyi üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan öz dövlətçilik maraqları çərçivəsində Asiya və Afrikanın bir çox inkişaf etmiş iqtisadi və siyasi gücünə görə dünyada mövqeyi və nüfuzu olan dövlətlərlə - Türkiyə, Çin, İran, Pakistan, Hindistan, Yaponiya, Səudiyyə Ərəbistanı, İraq, Sinqapur, Koreya, Misir, Mərakeş, Əlcəzair, Tunis, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və s. sıx iqtisadi, siyasi, mədəni əlaqələr qurmuşdur. Bu əlaqələrin möhkəmləndirilməsində və genişləndirilməsində Heydər Əliyevin bilavasitə çox böyük zəhməti və əməyi vardır.

Bu dövlətlərlə Azərbaycan hələ Sovet dövründə, Moskvanın nəzarətində olsa da belə əlaqə yarada bilmişdi. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra bu əlaqələr müstəqil və qarşılıqlı əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq prinsipləri üzrə irəliləmiş, inkişaf etmiş və indi də bu proses davam etməkdədir.

Azərbaycan Qərbin ən yaxın əməkdaşı olan Türkiyə və İslam amilinin daha güclü olduğu İran dövləti ilə mehriban qonşuluq və dostluq şəraitində iqtisadi, siyasi, mədəni əlaqələr qurmuşdur. İlk vaxtlar, yəni Azərbaycan müstəqillik əldə etdiyi

ilk illərdə bu ölkələrlə münasibətlərdə süni yaradılmış xeyli kəskin problemlər mövcud idi. İranla siyasi ideoloji qarşıdurma, Türkiyə barəsində isə real şərait nəzərə alınmadan tam etnik birlik, türk birliyi zəminində aparılan emosional aksiyalar hər iki dost ölkə ilə münasibətlərə xələl gətirir, Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyinə ziyan vururdu. Məhz buna görə də Heydər Əliyev bu ölkədə münasibətləri sahmana salmaq, qarşılıqlı əməkdaşlıq prinsiplərinə, beynəlxalq hüquq normalarına əsaslanan sivilizasiyalı münasibətlər qurmaq üçün bütün səyləri birləşdirməyə müvəffiq oldu. Məhz bu istiqamətdə görülən işlər içərisində hər iki dövlətə Heydər Əliyevin səfərinin və həmin qonşu dövlətlərin başçılarından və yüksək vəzifəli nümayəndələrinin Azərbaycana gəlişi daha çox diqqəti cəlb edir.

Türkiyə prezidenti Əhməd Nejdət Sezərin və baş nazir Rəcəb Taib Ərdoğanın 2000-2003-cü illərdə Azərbaycana səfəri, Heydər Əliyevin dəfələrlə Türkiyəyə səfəri hər iki qardaş və qonşu dövlətlər arasında sıx qarşılıqlı ikitərəfli əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsindən xəbər verir. Hətta 2003-cü il prezident seçkilərində xalqın böyük rəğbətini qazanaraq qalib gələn Heydər Əliyev məktəbinin layiqli davamçısı İlham Əliyevin Türkiyəyə 2004-cü ildə səfəri əvvəlki Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərinin qorunub saxlanmasını və daha da inkişaf etdirilməsini təsdiq edir. Türkiyə ilə mövcud iqtisadi-siyasi əməkdaşlıq beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın hərtərəfli integrasiyaya nail olması üçün müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Qarabağ probleminin həlli ilə əlaqədar beynəlxalq qurumlarda Türkiyə Azərbaycanın mövqeyini birmənalı olaraq müdafiə edir. Etnənistan isə belə bir məslək birliyi qarşısında öz gücsüzlüyünü anlayaraq Türkiyəyə qarşı bədnam və heç də tarixi həqiqəti əks etdirməyən genosid siyasəti ilə çıxış edir.

Türk iş adamlarının Azərbaycana sərmayə qoyması və onlar üçün Azərbaycanda münbit şərait yaradılması respublikanın həm iqtisadi və həm də siyasi integrasiyasının genişlənməsinə

dirilməsi prosesində mühüm amillərdən biri kimi nəzərə alınmalıdır.

Türkiyə Respublikasının sabiq prezidenti Süleyman Dəmirəl ilə Heydər Əliyev arasında mövcud olan şəxsi dostluq münasibətləri dövlətçilik məsələlərinin qarşılıqlı maraqlar əsasında təmin edilməsinə də böyük təsir göstərmişdir. Heydər Əliyev haqlı olaraq bu dostluq, qardaşlıq və qarşılıqlı əməkdaşlıq münasibətlərini "Bir millət, iki dövlət" aforizmi ilə çox parlaq şəkildə səciyyələndirmiş və onu tarixə yazmışdır.

İran İslam Respublikası ilə Azərbaycan arasında tarixən iqtisadi-siyasi və mədəni əlaqələr mövcud olmuşdur. Hələ XVI əsrdən XIX əsrin I yarısına kimi İran və Azərbaycan arasında yaxın münasibətlər davam etmiş, demək olar ki, hər iki dövlət arasında ciddi münaqişə yaranmasına səbəb olan sərhəd problemləri də baş verməmişdir. Rusiya-İran müharibəsi Azərbaycanı Cənubi və Şimali Azərbaycan adı ilə iki yerə parçaladı. Bununla da tarixən bütöv olan bir ölkənin öz arasında sərhəd problemləri meydana gəldi. 1813-cü il Gülistan və 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsi İran və Rusiya arasında bağlanmış ən ədalətsiz müqavilədir. Şimali Azərbaycan Rusiya imperiyasının tərkibində uzun müddət qaldı. Azərbaycan 1918-1920-ci illər ərzində müstəqillik qazana bilsə də Rusiya 1920-ci il aprelin 27-də Azərbaycanı istila etdi. 1991-ci il oktyabrın 18-də Azərbaycan yenidən öz müstəqilliyini bərqərar etdi.

Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra İran İslam Respublikası ilə münasibətlərini yeni bir zəmin üzərində qurmağa başladı. Müstəqilliyin ilk illərində İranla düzgün qurulmayan xarici siyasət bu qonşu dövlətlə münasibətləri gərginləşdirirdi. Elə buna görə də 1993-cü ildə xalqın ümummilli lideri Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra İranla xarici siyasət əlaqələri tamamilə yenidən quruldu. İran və Azərbaycan arasında yaranmış mübahisəli məsələlər, xüsusilə Xəzərin bölünməsi ətrafında baş qaldırmışdı. Bu məsələlər

Heydər Əliyevin uğurlu diplomatiyası sayəsində iki ölkə arasında yaradılan qarşılıqlı etimad sahəsində həll olunub başa çatdırıldı. Heydər Əliyevin İrana səfəri iki ölkə arasında digər münasibətlərin də qaydaya salınmasına öz təsirini göstərdi. Azərbaycanla İran arasında qarşılıqlı iqtisadi-siyasi əlaqələr, demək olar, 1995-ci ildən sonra daha da gücləndi. Qaçqın-mülçülüqə qarşı birgə mübarizə, sərhədlərin qorunması, narkotik alveri, qanun pozuntularına görə vətəndaşların cəzaçəkmə məsələləri və başqa sahələrlə bağlı qarşılıqlı ikitərəfli sazişlər imzalandı.

Heydər Əliyevin Sudiyyə Ərəbistanı, Pakistan, Yaponiya, Çin Xalq Respublikası və Asiyanın digər ölkələrinə səfərləri və apardığı danışıqlar siyasi və diplomatik cəhətdən Azərbaycanın dünyaya integrasiyasını təmin edən ən başlıca amillərdən biri idi.

Heydər Əliyev 3 iyul 2003-cü ildə Hindistanın ölkədəki səfirini Cyati Svarun Pandeni qəbul etdi. 30 avqust 2003-cü ildə Pakistanın Xarici işlər naziri Faiz Məhəmməd Xoca Azərbaycana səfər etdi. 2004-cü ilin iyulunda isə Pakistan prezidenti Pərviz Məşərrəf Azərbaycana səfər etdi. Bu ondan xəbər verir ki, artıq bu proseslər hər iki dövlətlə siyasi-iqtisadi münasibətlərə əsaslanan maraqlar çərçivəsində inkişaf edir.

Yaponiya ilə əməkdaşlığın əsasını iqtisadi maraqlar təşkil etsə də bu əlaqələr tədricən siyasi və həm də diplomatik xarakter almağa başlamışdır. Yaponiya ilə Azərbaycan arasında bağlanmış neft müqaviləsi hər iki ölkə arasında qarşılıqlı əlaqə, münasibət və əməkdaşlığın inkişafına etibarlı təminat yaradır.

Bundan əlavə, Asiya qitəsindəki Çin, Sudiyyə Ərəbistanı, həmçinin, Sakit Okean hövzəsindəki digər dövlətlərlə də Azərbaycan Respublikası sıx əməkdaşlıq əlaqələri yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Orta Asiya dövlətləri və Qazaxıstanla xarici siyasət, diplomatiya və iqtisadiyyat sahəsində mühüm dəyişikliklər baş

verdi. Azərbaycanın iqtisadi, siyasi və diplomatik maraqları üçün vacib olan belə bir regionla zəifləmiş mövqeyləri möhkəmləndirildi. Respublikamızın beynəlxalq əlaqələrinin gücləndirilməsinə yönəldilmiş çevik diplomatik əlaqələr yeni münasibətlərin qurulmasını təmin edən forma və vasitələrlə canlandırılmağa başladı.

Heydər Əliyevin 1997-ci ilin iyununda, İlham Əliyevin isə 2004-cü ildə Özbəkistana səfəri, Heydər Əliyevin MDB dövlətlərinin Almata toplantısında iştirak etmək üçün Qazaxıstana səfəri və s. bu kimi diplomatik əlaqələr Orta Asiya regionunda Azərbaycanın maraqlarının təmin olunmasına təsir göstərən mühüm amillərdir. Xüsusilə də Orta Asiya karbohidrogen ehtiyatlarının Cənubi Qafqaz və Azərbaycan vasitəsi ilə dünya bazarına çıxarılması ən əlverişli bir yoldur. Bu strateji ixrac yolu Orta Asiya karbohidrogen ixrac edən ölkələrlə maraqları bu ölkələrin Azərbaycanla yaxınlaşmasına da mühüm təsir göstərir. Hazırda demək olar ki, Azərbaycan həmin dövlətlərlə çox güclü və aktiv diplomatik əlaqələr yaradıb möhkəmləndirmişdir.

Heydər Əliyevin Qazaxıstana 9 avqust 1995-ci ildəki səfəri və 1998-ci il 9 iyun türk dövlətlərinin beşinci zirvə görüşündə iştirak etmək üçün səfəri zamanı strateji tərəfdaşlığa dair böyük proqram hazırlandı. Həmçinin çoxsaylı sənədlər paketi hazırlandı ki, bunların da arasında dövlətlərarası münasibətlərin əsasları haqqında müqavilə başlıca yer tutur. Ölkələrimiz arasında iqtisadi və siyasi əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsində çox əhəmiyyətli olan həmin səfər zamanı MDB daxilindəki proseslər, Xəzər dənizinin hüquqi statusu və qarşılıqlı maraq doğuran bir çox beynəlxalq problemlər barəsində də geniş fikir mübadiləsi aparılmışdır.

İkitərəfli əməkdaşlıq sistemində Gürcüstan, Ukrayna və Moldova ilə yaradılan yeni əlaqələr də çox əhəmiyyətli olmuşdur.

Heydər Əliyevin xarici siyasət xəttində bu ölkələrlə münasibətlərin möhkəmləndirilib daha da dərinləşdirilməsi sözün əsl mənasında Azərbaycanın xarici siyasətinin və diplomatiyasının yeni və mühüm uğurlarındandır. Ukrayna böyük və zəngin tarixi ənənələrə malik bir ölkə olmaqla Azərbaycanla elmi, texniki və mədəni əməkdaşlıq sahəsində olduqca əlverişli bir tərəfdaşdır. Gürcüstan Respublikası isə yaxın qonşu və həm də Avropaya çıxış üçün strateji bir tərəfdaşdır. Həmçinin Gürcüstanda yarım milyona yaxın azərbaycanlının yaşadığını nəzərə alsaq bu ölkə ilə strateji əməkdaşlığın əhəmiyyətini daha aydın təsəvvürə gətirmək olar.

Qafqazın hazırkı düşünlərinin açılması bu qaynar regionda sülhün və sabitliyin təmin edilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Qafqazda sülh və əməkdaşlıq məsələlərinə dair Heydər Əliyevin irəli sürdüyü kompleks təkliflər proqramı Ermənistan istisna olmaqla bütün region dövlətləri, birinci növbədə Gürcüstan tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Gürcüstanın sabiq prezidenti Eduard Şeverdnadzenin Azərbaycana rəsmi səfərləri və Heydər Əliyevin Gürcüstana 2003-cü ilə qədər ardıcıl səfərləri, bundan sonra Gürcüstanın indiki prezidenti Mixail Saakaşvilinin 2004-cü ildə Azərbaycana səfəri, Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin Gürcüstana rəsmi səfəri, həmçinin dövlətlərarası strateji tərəfdaşlıq barədə müvafiq sənədlərin imzalanması regionda sabitlik və inkişafın təmin olunması baxımından əhəmiyyətlidir.

Heydər Əliyevin xarici siyasət xətti dərin elmi-nəzəri və zəngin təcrübə üzərində qurulduğuna görədir ki, bütün əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq məsələlərində hər bir amil nəzərə alınmışdır. Elə buna görə də Azərbaycan bu gün dünyanın demək olar ki, bütün ölkələri ilə diplomatik münasibətlər qurmuş və əməkdaşlıq edir. Məhz Heydər Əliyevin yeritdiyi sanballı və məntiqli siyasətin nəticəsidir ki, Azərbaycan bu gün planetin beynəlxalq əməkdaşlıq regionlarından birinə çevrilmişdir.

Azərbaycan Respublikası özünün regiondakı nüfuzuna görə, iqtisadi potensialına görə, eləcə də ictimai-siyasi sabitlik imkanlarına görə dünyanın ən aparıcı dövlətlərinin maraq dairəsinə, həmçinin, bu ölkələrlə mühüm əməkdaşlıq və strateji tərəfdaşlıq məkanına çevrilmişdir. Bu siyasətin nəticəsidir ki, artıq, Azərbaycanın coğrafi məkanından çox-çox uzaqda yerləşən Kanada ilə, Cənubi Amerikanın, Afrikanın bir sıra ölkələri ilə bizim respublikamız arasında strateji əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq imkanları yaranmışdır.

Heydər Əliyevin xarici siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq etməkdən ibarətdir. Hazırda dünyada dörd mindən çox beynəlxalq və məhəlli təşkilat mövcuddur. Bunların 300-dən çoxu hökumətlərarası təşkilatlardır. Beynəlxalq təşkilatlara üzv olmaq, onların işlərində fəal iştirak etmək Azərbaycanla bağlı bütün həqiqətləri beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmaq, ölkəmizin maraqlarının həyata keçirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də Azərbaycan Respublikası hazırda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT), Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı (ATƏT), Avropa Şurası (AŞ), Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB), GUÖAM (Gürcüstan, Ukrayna, Özbəkistan, Azərbaycan, Moldova), İslam Konfransı Təşkilatı (İKT), Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (QİƏT), Parlamentlərarası İttifaq (PI), İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT) kimi beynəlxalq təşkilatların üzvüdür. Azərbaycan Respublikası həmçinin, Avropa Birliyi, NATO, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı və digər təşkilatlarla da fəal əməkdaşlıq etməkdədir.

Azərbaycan bu gün özünün dünya miqyaslı təbii ehtiyatlarından və daxili potensialından, coğrafi və geostrateji mövqeyindən istifadə etməklə beynəlxalq təşkilat və qurumlarla əməkdaşlığını inkişaf etdirir. Bütün bunlar Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə hərtərəfli inteqrasiya etməsinə əlverişli bir şə-

rait yaratmışdır. Göründüyü kimi, iqtisadi əhəmiyyətli əməkdaşlıq Azərbaycanın dövlət maraqlarını təmin etməklə beynəlxalq aləmə inteqrasiya olunmasının daimi və etibarlı təminatıdır. Məhz belə bir təminatın nəticəsidir ki, Azərbaycanda Böyük İpək Yolunun bərpası, Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin inkişafı, Xəzər hövzəsinin karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsi və dünya bazarlarına çıxarılması layihəsi səmərəli şəkildə uğurla həyata keçirilir.

Azərbaycan NATO (North Atlantik Treaty Organization) ilə strateji əməkdaşlığa nail olmuşdur. Bu hərbi-siyasi və strateji blok 1949-cu ildə yaranmışdır. Bu blok ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, İtaliya, Kanada, Belçika, Niderland, Lüksemburq, Portuqaliya, Norveç, Danimarka, İslandiya kimi ölkələr arasında bağlanmış müqavilə əsasında yaradılmışdır. 1952-ci ildə Türkiyə və Yunanıstan, 1955-ci ildə Almaniya Federativ Respublikası, 1982-ci ildə İspaniya bu bloka daxil olmuşdur. NATO-nun ali orqanı NATO şurasının sessiyasıdır. Qərargahı Belçikanın Brüssel şəhərində yerləşir.

Azərbaycanın NATO ilə əməkdaşlığı üçün 1992-ci ildə ilk addımlar atılmışdır. Həmin il oktyabrın 1-dən 5-nədək Antalyada NATO üzvü olan ölkələrin siyasi seminarında Azərbaycan nümayəndə heyəti də iştirak etmişdir. Lakin bu zaman NATO ilə əməkdaşlıq üçün heç bir əməli fəaliyyət baş verməmişdir. Azərbaycan nümayəndələri 1993-cü ilin fevralında Brüsseldə keçirilən Şimali Atlantika məclisində (ŞAM) iştirak etmişdir. 1994-cü ildə Heydər Əliyev Brüssellə səfər etdi. Elə bu səfər NATO ilə əlaqələrin ən yüksək zirvəsi oldu. Səfər zamanı Heydər Əliyev NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramını imzaladı. NATO rəhbərliyi ilə Belçikanın Baş naziri Jak Ruk Deanla və başqa rəhbər şəxslərlə görüşlər keçirdi. "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramının imzalanması ilə Azərbaycan Respublikası Qərb ölkələri ilə hərbi strateji cəhətdən yaxınlaşma nail oldu. Azərbaycanın NATO ilə yaranmış bu

əlaqələri respublikamızın xarici siyasət sahəsində əldə etdiyi ən mühüm nailiyyətlərdən biri idi. Azərbaycan həmçinin, Dağlıq Qarabağ probleminin həllində bu hərbi-siyasi təşkilatın nüfuzundan istifadə etmək imkanlarına nail oldu. NATO ilə yaxınlaşmaq Azərbaycanın xarici siyasətdə və diplomatiyada yeni qələbəsi kimi nəzərə alınmalıdır. Çünki NATO qeyri-sabitlik və münaqişələrlə dolu olan planetimizdə sabitliyi qoruyan güclü və nüfuzlu hərbi-siyasi təşkilatdır. Azərbaycan Respublikası bu gün NATO-ya üzv olmaq üçün lazımi təşkilati tədbirlərin və öhdəliklərin həyata keçirilməsinə səy göstərir. Heydər Əliyev dəfələrlə NATO-nun iclaslarında iştirak etmiş və bu təşkilatla əlaqənin genişlənməsi və inkişafı istiqamətində danışıqlar aparmışdır. Hazırda Azərbaycan NATO ilə sıx əməkdaşlıq mərhələsindədir. 1998-ci ildən 2004-cü ilə qədər NATO-nun beynəlxalq terrorizmə qarşı münasibətində sülh məramlı kontingenti ilə iştirak etmişdir. Kosova, Əfqanıstan və İraqa özünün hərbi sülhməramlı kontingentini göndərmişdir.

Azərbaycan 50 müsəlman ölkəsini özündə birləşdirən dövlətlərarası təşkilat olan İslam Konfransı Təşkilatına 1991-ci il dekabrın 9-dan üzvdür. Bu təşkilatla əlaqələrin genişləndirilməsi Asiya və Afrikada Azərbaycanın tanınması və həmin ölkələrlə əməkdaşlığın inkişafı beynəlxalq inteqrasiyanın demək olar ki, tərkib hissəsini təşkil edir. İslam Konfransı Təşkilatı Ermənistanın təcavüzkarlığını pisləyir və beynəlxalq birliyin iradəsinə hörmətlə yanaşmasını tələb edir. Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə gəlməsi bu təşkilatla əlaqələri daha da genişləndirdi. Hətta 1994-cü ildə İKT-nin Baş katibi Həmid əl Qabid Azərbaycana səfər etdi.

Azərbaycan 1992-ci il 25 iyun tarixli İstanbul bəyannaməsi əsasında yaranmış Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq təşkilatının yaradıcı üzvlərindən biridir. Bu təşkilata 11 dövlət-Azərbaycan, Albaniya, Ermənistan, Bolqarıstan, Yunanıstan, Gürcüstan, Moldova, Rusiya, Rumıniya, Türkiyə, Ukrayna daxildir.

Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına sədr əlifba qaydası ilə seçilir.

Azərbaycan 1993-cü ildən dünyanın 125-dən çox ölkəsinin üzv olduğu Parlamentlərarası İttifaqa daxildir. Bu ittifaqa Azərbaycan 1993-cü il aprelin 8-dən 12-dək Hindistanın Yeni Dehli şəhərində keçirilən 89-cu konfransında iştirak etdiyi vaxtdan qəbul edilmişdir. Digər beynəlxalq təşkilatlardan biri də İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatıdır. Azərbaycan 1992-ci ildən bu təşkilatın üzvüdür. Bu təşkilata həmçinin, İran, Türkiyə, Pakistan, Özbəkistan, Tacikistan, Qazaxıstan, Türkmənistan, Qırğızıstan, Əfqanıstan daxildir. Bu təşkilata daxil olan ölkələr iqtisadi əməkdaşlıqla yanaşı siyasi məsələlərlə bağlı problemlərin də müzakirəsini keçirirlər. Heydər Əliyevin Qazaxıstanı, İrana, İlham Əliyevin Özbəkistana, Pakistan prezidenti Pərviz Müşərrəfin və İran İslam Respublikasının prezidenti Məhəmməd Xatəminin 2004-cü ildə Azərbaycana səfəri bu əməkdaşlıq çərçivəsində həyata keçirilən məsələlərin birlikdə müzakirə edilməsi ilə bağlı olmuşdur. Azərbaycan dövləti türkdilli dövlətlərin başçılarının zirvə görüşünün yaradılmasının iştirakçısı oldu. 1992-ci il oktyabrın 30-31-də İstanbulda Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan və Türkmənistanın dövlət başçılarının birinci toplantısı oldu. 1993-cü ildən indiyə qədər türkdilli dövlətlərin başçılarının zirvə görüşü bir neçə dəfə keçirilmişdir: İstanbul (1994), Bişkek (1995), Daşkənd (1996), Astana (1998), Bakı (2000).

Azərbaycan dövləti ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən müstəqilliyimizin bərqərar edildiyi dövrdən indiyədək fəal xarici siyasət yeridir, Qarabağ məsələsinin sülh yolu ilə Azərbaycanın xeyrinə həll olunması üçün dünyanın qabaqcıl dövlətləri və nüfuzlu təşkilatları ilə danışıqlar aparır. Bu danışıqlarda, hər şeydən əvvəl Azərbaycanın milli və dövlətçilik maraqları xüsusi yer tutur. Beynəlxalq aləmə siyasi integrasiyada Azərbaycan, başlıca olaraq, əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq

prinsiplərini üstün tutur. Bütün mərhələlərdə Azərbaycanın suverenliyinin möhkəmləndirilməsi əsas prinsip hesab edilir. Bu prinsip dövlətçiliyin təminatı deməkdir. Azərbaycan dövlətçiliyinin qorunması Respublika Prezidenti cənab İlham Əliyevin xarici siyasətində və diplomatik fəaliyyətində aparıcı yer tutur. Beynəlxalq təşkilatlarla əlaqə və münasibətlər, eləcə də iqtisadi və siyasi tərəfdaşlıq məhz bu prinsipin bazasında qurulur. Məqsəd Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaq, onun bütövlüyünü təmin etməkdən ibarətdir. Bu gün Respublikamızın Prezidenti İlham Əliyevin məqsədyönlü siyasəti məhz bu istiqamətə yönəlmişdir.

Müasir dövrdə beynəlxalq integrasiya və inkişaf etmiş ölkələrlə yaradılan zəruri əlaqələr milli-mənəvi dəyərlərin dövrün tələbləri baxımından dəyişməyə, yenidən formalaşmağa meyllidir. Belə bir mərhələdə milli mənəviyyatın qorunması vacib məsələlərdəndir. Qloballaşma şəraitində milli mənəviyyatın, milli mədəniyyətin qorunması milliliyin qorunması deməkdir. Eyni zamanda, milli şüuru inkişaf etdirməklə milli ideologiyamızın qorunması deməkdir. Cənab İlham Əliyevin fəaliyyətində milli mənafeə milli ideologiyanın qorunması və onun ümumbəşəri ideyalarla zənginləşdirilməsi mühüm yer tutur. Cənab İlham Əliyevin fəaliyyətində belə bir cəhət diqqətli cəlb edir ki, ölkəmizin beynəlxalq əlaqə və münasibətləri genişlənsin, onun nüfuzu artsın, iqtisadi imkanları çoxalsın və Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərləri zənginləşərək daha çox beynəlxalq aləmə integrasiya olunsun, yayılsın və yaşasın. Qloballaşma müasir dünyamızın həm aparıcı, həm aktual, həm də narahatçılıqla qarşılanan problemlərindən biridir. Qloballaşma insan cəmiyyətində elə bir prosesdir ki, onun dövlətlər arasında, cəmiyyət üzvləri arasında heç bir sərhədi yoxdur.

Qloballaşma bir tərəfdən sərhədlərdən sərhədlərə, məsafələrdən məsafələrə keçərək insan cəmiyyətini zamandan-zamana qazanılmış ümumbəşəri dəyərlərlə birləşdirir, ictimai,

siyasi və psixoloji vəhdət yaradılmasına səbəb olur, yoxsulluğun aradan qaldırılmasına və bəşəriyyətin maddi rifahının yaxşılaşdırılmasına təsir edən iqtisadi dirçəlişə təkan verir. Dəgər tərəfdən cəmiyyət həyatı qloballaşmanın təzadlı nəticələri ilə də qarşılaşmalı olur. Belə ki, bir tərəfdən ictimai həyatda maddi istehsalın həcmnin artması insanların rifahının yaxşılaşmasına təsir göstərir, digər tərəfdən iqtisadi cəhətdən inkişaf etməmiş ölkələr global tərəqqi ilə ayaqlaşma bilmədiyi üçün xammal mənbəyi olmaqdan irəli gedə bilmir və asılı vəziyyətə düşür. Həmçinin qloballaşma çox zaman milli iqtisadiyyat ənənələrini sıradan çıxmasına təsir göstərdiyi kimi, milli mədəniyyətlərin də tənəzzülə uğramasına səbəb olur. Başqa sözlə, global mədəniyyət milli mədəniyyəti üstələyib milli-mənəvi sərvətlərin özünü də sıradan çıxarır.

Qloballaşmanın təzadlı problemlərindən bəhs edən Cozef E. Stiqlintz yazır ki, "Çox qısa müddət ərzində qloballaşma dövrümüzün ən ağır problemlərindən birinə çevrilmişdir... Qloballaşma anlayışının özü nə müsbət, nə də ki mənfi bir anlayışdır. O, əhəlinin rifahını yaxşılaşdırmaq üçün böyük qüvvəyə malikdir və qloballaşmanı öz şəraitinə və irəliləmə sürətinə uyğun şəkildə qəbul etmiş Şərqi Asiya ölkələrinə, 1997-ci il maliyyə böhranının səbəb olduğu geriləməyə baxmayaraq bu prosesin böyük xeyri dəymişdir..."

Qloballaşmanın milli mədəniyyətlərə əks təsir göstərməsi müasir dövrdə cəmiyyətin qarşılaşdığı çox ciddi və tələyüklü məsələlərdən biridir. Cozef Stiqlintz yazır ki, "İqtisadiyyatın qloballaşması ölkələr üçün də faydalı olmuşdur: onlar öz ixrac məhsulları üçün yeni bazarlar axtarmaqla və ölkəyə xarici investisiya cəlb etməklə qloballaşmadan yararlanı bilmişdilər. Ancaq öz talelərinə özləri sərəncam verən ölkələr qloballaşmadan daha çox faydalana bilmişlər. Həmin ölkələr problemləri

¹ Bax: Cozef E. Stiqlintz. Qloballaşma və onun doğurduğu narazılıqlar. Bakı, 2004, s.4, 22-23.

özü həll edən, özünü tənzimləyən bazar anlayışına etibar etməmiş və hökumətin inkişaf əldə etməsində oynaya biləcəyi yolu düzgün qiymətləndirmişlər. Ancaq milyonlarla insanın fikrincə qloballaşma uğurlu olmamışdır. Bir çoxları öz iş yerlərinin necə məhv olduğunun şahidi olmuş, həyatlarının necə də təhlükəli olmağa başladığını görmüşlər. Onlar faktiki olaraq daha da yoxsul duruma düşmüşlər. Onlar öz nəzarəti altında olmayan qüvvələrə qarşı mübarizədə güclərinin get-gedə tükəndiyini hiss edirdilər. Həmin insanlar öz ölkələrindəki demokratiyanın təhlükə altına düşməsinin, mədəniyyətlərinin məhvə doğru getdiyinin şahidi olmuşdular".¹

Qloballaşma dövrün və zamanın elə bir güclü prosesidir ki, ondan yan keçmək, onunla qarşılaşmamaq mümkün deyildir. Nəzərə alındıqda ki, qloballaşma bir çox ölkələrin iqtisadi inkişafının və fərvanlığının başlıca təminatçısıdır, bu mənada ondan fayda götürmək üçün bütün səylərin səfərbər edilməsinə çalışmaq çox ciddi və təxirəsalınmaz vəzifə hesab edilməlidir. Azərbaycan Respublikasının zəngin daxili potensialı qloballaşma prosesindən faydalanmağa tam əsas verir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 2001-ci il yeni əsr və üçüncü minillik münasibəti ilə Azərbaycan xalqına müraciətində bu münasibətlə deyilir: "Dünya inkişafının indiki mərhələsinin başlıca meyilləri mədəni inteqrasiya və qloballaşmadır. Əgər bəşəriyyət XX əsr elmi inkişafın nailiyyətlərinin yaratdığı xoş ümidlərlə qarşılamırdısa qloballaşma prosesi çox vaxt heç də nikbinlik doğurmur. Bu mürəkkəb və birmənalı qiymətləndirilməyən prosesin perspektivləri hamımızı düşündürür. Qloballaşma dövrlərinin sabit inkişafının, bütövlüyünün və idarəetmə sistemlərinin sabitliyinin təmin olunmasına, iqtisadi münasibətlərdə ayrışçılığın aradan qaldırılmasına, xalqın rifah halının yüksəldilməsinə kömək etməlidir. Sözsüz ki, bey-

¹ Cozef Stiqlintz. Qloballaşma və onun doğurduğu narazılıqlar. Bakı, 2004, s.285-286.

nəlxalq hüquq prinsipləri və normalarının aliliyi, dəyişikliklərin təkamül xarakteri, qarşılıqlı etimad və ümumbəşəri dəyərlərə sədaqətlə yanaşı hər bir ölkənin səciyyəvi milli cəhətlərinin nəzərə alınması bu prosesin müəyyənəddici istiqaməti olmalıdır. Təbii ki, qloballaşmanın bir çox ölkələr üçün yaratdığı problemlər bizi də düşündürür".¹

İctimai həyatın formalaşması, inkişafı və müasirləşməsi prosesində qloballaşma müxtəlif xarakterli problemlərin ortaya çıxmasına səbəb ola bilər. Sözsüz ki, hər bir ayrılıqdakı insan cəmiyyətində bu problemlər də öz xarakterinin müxtəlifliyinə görə fərqlənə bilər. Azərbaycan cəmiyyətində qloballaşmanın ən əhəmiyyətli cəhəti beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığa nail olmaqdan ibarətdir. Beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq isə Azərbaycan Respublikasında milli iqtisadiyyatın dirçəldilməsinə zəmin yaradır. Milli iqtisadiyyat hər şeydən əvvəl iqtisadi dirçəlişin milli mənafeələrə xidmət etməsini şərtləndirir. İqtisadiyyatın milli mənafeələr baxımından inkişaf etməsi ölkədə istehsal sahələrinin intensivləşdirilməsi və milli sənayenin xüsusi çəkisinin artırılması mənasında başa düşülməlidir.

İqtisadiyyatın milli xarakteri həmçinin, ölkədə əsrlər boyu əldə edilmiş milli istehlak məhsullarının istehsal ənənələrinin davam və inkişaf etdirilməsi, həmçinin onların müasirləşdirilərək öz bazarını tapması ilə səciyyələnir. Azərbaycanda tarixən elə məhsullar istehsal olunmuşdur ki, onlar Şərq və Qərb məkanında özünə çox böyük şöhrət qazanmışlar. Bu gün belə məhsulların istehsalının müasirləşdirilməsi və bu istehsal məhsullarının beynəlxalq integrasiya prosesinə qovuşdurulması milli istehsalın təməlinin gücləndirilməsi baxımından çox böyük əhəmiyyət daşıyır.

Milli iqtisadiyyatın bazasının genişləndirilməsi qloballaşma şəraitində yerli iqtisadiyyatın müstəqil xarakterini təmin

¹ Bax: Heydər Əliyev. Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında. Bakı, 2001, s.6.

edir. İnkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi təsiri qarşısında onun asılı vəziyyətə düşməsinə yol vermir. Əksinə, iqtisadiyyatın milli xarakteri onu beynəlxalq iqtisadi aləmdə maraqlı bir tərəfdaşa çevirə bilər.

Qloballaşma prosesi iqtisadiyyata təsir göstərdiyi kimi, milli mədəniyyətlərə də çox böyük təsir göstərmək imkanlarına malikdir.

Qloballaşma insan cəmiyyətində milli mədəniyyətə, milli məişətə və milli psixologiyalara mənəsisiz daxil olur, onun qarşısında heç bir xüsusi keçid, sərhəd qoymaq mümkün deyildir. Ramiz Mehdiyev haqlı olaraq yazır: "Qloballaşma suveren dövlətlər arasındakı hədləri silib apararaq cəmiyyətin daxilində sosial münasibətləri yeni bir məcraya salır, milli özünəməxsusluğu xüsusi dünyagörüş çərçivələrinə salaraq sərt şəkildə məhdudlaşdırır. O, milli mədəniyyət və ənənələrin prioritetlərini gizli şəkildə dağıdır, özünəməxsusluqdan uzaqlaşmağa gətirib çıxarır və cəmiyyətin coğrafi və iqtisadi vəziyyətindən və siyasi quruluşundan asılı olmayaraq onun qərbləşməsinə həyata keçirir".¹

Aydın məsələdir ki, qloballaşma prosesinin milli mədəniyyətə təsiri heç də birmənalı deyildir. Belə ki, qloballaşma prosesi ümumbəşəri mədəniyyətin formalaşmasında daim öz aparıcı rolunu nümayiş etdirir.

Qloballaşma prosesi ilə əlaqədar milli mədəniyyətlər ümumbəşəri mədəniyyətin ən mühüm cəhətlərini mənimsəməklə zənginləşmə imkanı əldə edir.

Azərbaycan milli mədəniyyətinin inkişaf etməsində, ümumbəşəri mədəni ənənələrə integrasiyanın olduqca mühüm rolu vardır. Milli mədəniyyətimiz dünyanın ən yaxşı mədəni ənənələrini mənimsəməklə beynəlxalq aləmdə özünün nüfuz dairəsini genişləndirmək imkanları əldə edir. Ümummilli lide-

¹ Бак: Рамиз Мехтiev Азербайджан: вызовы глобализации. Баку, 2004, с.561.

rimiz Heydər Əliyev milli mədəniyyətimizin ümumbəşəri mədəni ənənələrlə inteqrasiya olunması yolu ilə zənginləşməsinə çox böyük əhəmiyyət verir. Heydər Əliyev ümumbəşəri dəyərləri milli ideologiyamızın formalaşmasında mühüm bir amil hesab edərək göstərir ki, "Ümumbəşəri dəyərlər Azərbaycan xalqı tərəfindən artıq bir çox on illərdir, əsrlərdir ki, qavranıbdır, qəbul olunubdur. Ümumbəşəri dəyərlər birinci növbədə bizim yaratdığımız konstitusiyada əsas məqsəddir. Biz dünyəvi dövlət qururuq. Biz hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesi aparırıq. Bax, bu bir cümlədə ümumbəşəri dəyərlərin ifadəsi öz əksini tapıbdır. Eyni zamanda, ümumbəşəri dəyərlərlə bərabər Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinin vəhdəti öz əksini tapıbdır. Ümumbəşəri dəyərlərlə milli-mənəvi dəyərlərin vəhdəti, sintezi bizim milli ideologiyamızın bu günü və gələcəyidir".¹

Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərimizin ümumbəşəri dəyərlərlə qovuşdurulmasının özünə bütövlükdə global bir məsələ kimi yanaşır. Milli mədəniyyətimizin beynəlxalq aləmə inteqrasiya olunması Heydər Əliyev təlimində Azərbaycan mədəniyyətinin və onun zəngin tarixi keçmişinin dünyaya çıxarılması kimi qiymətləndirilir. Bu münasibətlə Heydər Əliyev döənə-döənə həmin məsələnin əhəmiyyətinin ciddi olduğunu nəzərə çatdıraraq göstərir ki, "Bir də qeyd edirəm, biz tarixi köklərimizdən heç vaxt ayrıla bilmərik. Biz tarixi köklərimizi həmişə iftixar hissi ilə qiymətləndirməliyik və tarixi köklərimizin mənasını dünyaya bəyan etməliyik, yaymalıyıq, təbliğ etməliyik, onunla fəxr etməliyik. Eyni zamanda, öz milli-mənəvi dəyərlərimizi ümumbəşəri dəyərlərlə birləşdirib, zənginləşdirib Azərbaycan xalqının ümumi dəyərlərini, mənəvi dəyərlərini yaratmalıyıq. Yenə də deyirəm, bunun içərisində həm demokratiya, həm

¹ Bax: Heydər Əliyev. Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılmasının altıncı ildönümünə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda Azərbaycan Prezidenti, YAP-ın sədri Heydər Əliyevin nitqi. "Xalq qəzeti", 24 noyabr, 1998.

hüquq normaları, həm dünyəvi dövlət, həm insan azadlığı, insan haqlarının qorunması, plüralizm, sərbəst ticarət, sərbəst bazar iqtisadiyyatı var - bunlar hamısı ümumbəşəri dəyərlərin bizim milli-mənəvi dəyərlərlə vəhdətindən meydana gələn müddəalardır. Bunlar bizim milli ideologiyamızın böyük bir hissəsini təşkil edir".¹

Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlərin ümumbəşəri ideyalarla inteqrasiyasına o dərəcədə yüksək qiymət verir ki, hətəta, bu inteqrasiyanın öz şəxsiyyətində cəmlənməsini diqqətə çatdırır. Heydər Əliyev göstərir ki, "Mən bu gün bir azərbaycanlı kimi, özündə həm milli-mənəvi dəyərləri, həm də ümumbəşəri dəyərləri cəm edən bir insan kimi deyirəm ki, bizim xalqımızın mənəvi-əxlaqi mentaliteti onun ən böyük sərvətidir, xalqımızın milli-mənəvi dəyərləri onun milli sərvətidir".²

Milli-mənəvi dəyərlər anlayışı bütövlükdə Azərbaycan xalqının əsrlər boyu əldə etdiyi milli mədəniyyətdən, milli etikadan, milli əxlaq tərbiyəsindən, böyüyə ehtiram, kiçiyə hörmət prinsipindən, dostluğa sədaqətdən, sözünə bütövlükdən, qonşqpərvərlikdən, səxavətlikdən, mərdlikdən, əqidə möhkəmliyindən, müdriklik ənənəsindən, əməksevərlikdən və digər insani keyfiyyətlərdən ibarətdir. Bütün bu keyfiyyətlər Azərbaycan mədəniyyətinin güzgüsü sayılan bir çox bədii sənət nümunələrində zaman-zaman tərənnüm edilmiş, təbliğ olunmuş və əsrlərdən-əsrlərə, nəsillərdən-nəsillərə çatdırılmışdır. Heydər Əliyev doğru olaraq göstərir ki, "Azərbaycanın mütəfəkkir insanları, mütərəqqi insanları, Azərbaycanın böyük şəxsiyyətləri, Azərbaycanın hörmətli siyasi və dövlət xadimləri, böyük elm, mədəniyyət xadimləri, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərini yaradıblar. Bu bizim adət-ənənələri-

¹ Bax: Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılmasının altıncı ildönümünə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda Azərbaycan Prezidenti, YAP-ın sədri Heydər Əliyevin nitqi, "Xalq qəzeti", 24 noyabr 1998.

² Bax: "Xalq qəzeti", 24 noyabr, 1998.

mizdir. Bu bizim mənəvi dəyərlərimizdir. Biz bunların hamısı ilə fəxr etməliyik. Bizim milli-mənəvi dəyərlərimizin heç biri bizə ləkə salmır, bizi utandırmır".¹

Heydər Əliyevin "Biz tarixi köklərimizdən ayrıla bilmərik..." sözlərinin arxasında həqiqi mənada qlobal bir düşüncənin təəcəssümü canlanır. Bu o deməkdir ki, heç nədən asılı olmayaraq qloballaşan dünyamızda milli mədəniyyətlər, və milli məişətlər arasındakı fərqlər zaman-zaman aradan qalxmağa doğru üz qoyur. Məsələn, Avropa ölkələri bütövlükdə bu yolu keçərək, demək olar ki, öz milli mədəniyyətləri və milli məişətləri arasındakı fərqləri son dərəcədə azaldaraq minimum həddə getirib çıxarmışlar. Bu gün biz Avropa mədəniyyəti dedikdə bu məkanda yaşayan müxtəlif mənşəli xalqların ümumi mədəniyyətinə məxsus təsəvvürləri özümüzdə canlandırırıq. Doğrudur, Avropa məkanında ayrı-ayrı xalqlara məxsus milli-mədəni və məişət ənənələri itib-batmamışdır. Hər bir milli mədəniyyətdə onun öz tarixiliyi yaşadığı kimi, onun varisliyi də itib getməmişdir. Bu əlamətlər hər bir xalqın xüsusi məişət həyatına aid adət, ənənə və mərasimlərində, folklorunda, mifologiyasında, ədəbiyyat nümunələrində, maddi-mədəniyyət abidələrində qorunub saxlanılır. Müasir dövrdə isə bu ənənəvi maddi-mədəniyyət abidələri arasında qlobal yaxınlıq daha çox müşahidə edilir. Doğrudur, Avropa xalqları arasında mədəni yaxınlıq ənənələri təkcə bu günün işi deyildir. Belə yaxınlıq yüz illərlə baş vermiş, müasir qloballaşma mərhələsində isə daha geniş bir vüsət tapmışdır. Sözsüz ki, belə yaxınlıq bu ölkələrin özünün də vahid bir məkanda sərbəst və dinc yaşamasını təmin edən ən başlıca amillərdən biridir. Müasir dünyamızda bundan qaçmaq da mümkün deyildir.

Biz Azərbaycanın müstəqil bir ölkə kimi möhkəmlənməsinə, bərkiməsinə və bütövləşməsinə təminat yaradan bütün vasitələrin əldə olunmasına cəhd etməklə öz ölkəmizi belə bir

¹ Bax: "Xalq qəzeti", 24 noyabr, 1998.

ümumi evdən kənarda mövcud olmasına səy göstərmirikmi? Buna cavab olaraq demək lazımdır ki, biz heç də özümüzü dünyada gedən müasir proseslərdən kənarda təsəvvür etmirik və edə də bilmərik. Ancaq ümumi sabitlik, əmin-amanlıq və təhlükəsizlik məkanına qovuşmaq üçün müəyyən mərhələlərdən keçmək lazımdır ki, bunlara nail olmaq Azərbaycan Respublikasının qarşısında zəruri bir məqsəd kimi durmaqdadır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan öz müstəqilliyini yeni əldə etmiş bir respublikadır. Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini əldə edərək onu qoruyub saxlamağa qadir olduğu kimi, özünün ərəzi bütövlüyünü də bərqərar etmək əzmindədir. Azərbaycan Respublikası həmçinin, sabitliyini, əmin-amanlığını və təhlükəsizliyini təmin etmək üçün beynəlxalq integrasiyaya güclü meyl göstərən ölkədir. Təsədüfi deyildir ki, Azərbaycan Respublikası bir çox beynəlxalq təşkilatlarda təmsil olunur, həmçinin onların üzvüdür. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq təşkilatlarda, xüsusən Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında təmsil olunması onun dünyanın qabaqcıl ölkələri ilə əlaqə və münasibətinin bariz ifadəsidir. Həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin ümumbəşəri mədəniyyətə qovuşmasını milli ideologiyamızın bir tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilmişdir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının həm ideologiyasında, həm iqtisadiyyatında, həm mədəniyyətində və həm də onun məişət həyatına dair bütün anlayışlarda milliliyin təəcəssümü başlıca yer tutur. Nə üçün millilik anlayışı Azərbaycanda bu qədər üstün yer tutmaqdadır?

Məsələ burasındadır ki, Azərbaycan Respublikası özünün daxili potensialı, bütövlüyü və varlığı ilə dünya ölkələri sırasında layiqli yerini tutmaq üçün özünün bütün milli keyfiyyətlərinin bariz nümunəsini təəcəssüm etdirməyə borcludur.

Qloballaşma şəraitində Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinin, milli məişət ənənələrinin qorunmasına xüsusi cəhd

göstərilməsinin səbəbləri nədən ibarətdir? Bu hər şeydən əvvəl ona görə zəruri bir həyatı tələbat hesab olunur ki, qloballaşmanın güclü təsiri ilə Azərbaycanın milli mədəniyyətinin sıradan çıxma ehtimalı onun tarixi keçmişinin və milli-mənəvi dəyərlərinin bütövlükdə unudulmasına gətirib çıxara bilər. Ancaq biz tariximizi qorumağıq. Nəinki qorumağıq, həm də onun qədimliyini və zənginliyini təsdiq etmək üçün bütün potensial imkanlarımızı və səylərimizi səfərbər etməliyik. Biz beynəlxalq aləmlə inteqrasiyaya qədim və zəngin keçmişə, güclü maddi-mənəvi və mədəni ənənələrə malik olduğumuzu sübuta yetirən bir ölkə kimi getməliyik. Əks təqdirdə qloballaşma şəraitində öz milli varlığımızı və eləcə də özəli bütövlüyümüzü itirmək təhlükəsi ilə üzləşə bilərik. Bu mənada Heydər Əliyevin "tarixi köklərimizdən heç vaxt ayrıla bilmərik" kəlamının mənası tamamilə aydınlaşmış olur. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının öz müstəqilliyini əldə etməsinin tarixi qədim deyildir. Ona görə də ötən illər və əsrlər ərzində Azərbaycanın tarixi keçmişi və mədəniyyəti ya lazımcına öyrənilə bilməmiş, ya da bir çox hallarda saxtalaşdırılmalara yol verilmişdir. Odur ki, bu gün ölməzdə olan müstəqillik imkanlarından istifadə edərək Heydər Əliyevin vəsiyyətlərini, göstərişlərini, tapşırıqlarını və tövsiyələrini yerinə yetirməklə, tariximizin boş qalan səhifələrini doldurmaqla, tamamlamaqla milli varlığımızın qədimliyini və zənginliyini təsdiq etmək üçün bütün səylərimizi birləşdirməliyik. Bu gün milli-mənəvi və məişət ənənələrini qloballaşdıraraq ümumi mədəniyyətə malik olan Avropa "təhlükəsizlik" evində öz iqtisadi imkanlarını inkişaf etdirən ölkələrdə isə keçmiş və qədim ənənələrin araşdırılması və bərpası problemləri mövcud deyildir. Həmin ölkələr öz mövcudluqları dövründə artıq bu mərhələni keçib başa vurmuşlar. Biz isə həmin mərhələni indi keçməkdəyik. Azərbaycan Respublikasında dövrün, zamanın tələblərini ödəmək baxımından mövcud olan problemlər məhz Heydər

Əliyevin bizə yadigar qoyduğu milli təəsübkeşlik ənənələri üzrə həll olunaraq başa çatdırılacaqdır.

Heydər Əliyev Azərbaycanın tarixi ənənələrini, eləcə də onun milli-mənəvi, mədəni və məişət həyatı obrazını hələ sovet ideologiyasının dağıdıcı assimilyativ təsirlərindən qoruyub saxlamağa nail olmuşdur. Heydər Əliyev qeyd edir ki, "...Sovet hakimiyyəti dövründə kommunist ideologiyası bu milli-mənəvi dəyərləri sıxışdırıb çıxarmaq istəyirdi. Hesab edilirdi ki, kommunist ideologiyası var, ümumi mənəvi dəyərlər var və Sovetlər Birliyində yaşayan hər bir xalq bu ümumi mənəvi kommunist ideologiyasına əsaslanan ümumi mənəvi dəyərlərlə yaşamaqlıdır. Belə bir zamanda qərribə bir proses gedirdi. Bir tərəfdən bizim bu milli-mənəvi dəyərlərimiz o qədər dərin köklərə malikdir ki, onlar yaşayırdı və heç kəs də onları laxlada bilmirdi. Amma eyni zamanda bəzi konyuktur xarakterli insanlar bizim öz milli-mənəvi dəyərlərimizə xər baxırdılar, özlərini onlardan ayırmaq istəyirdilər..."

Sözsüz ki, müasir qloballaşma prosesi Sovet dövründəki kommunist ideologiyasının assimilyativ təsirləri ilə cəyniləşdirilə bilməz. Çünki Sovet hakimiyyəti kommunist ideologiyası altında müxtəlif xalqların və millətlərin milli müstəqilliyini buxovlayırdı. Formaca milli, məzmunca sosialist mədəniyyəti prinsipləri bazasında aparılan siyasətin strateji məqsədi isə milli varlıqları hətta formaca da sıradan çıxarmağa yönəlmişdi. Belə bir zorakı, antidemokratik, antimilli, qeyri-humanist və icbari siyasətin özünü də heç tarix yaşatmadı. Bazası olmayan bu siyasət zamanla ayaqlaşma bilməyərək süquta uğradı.

Müasir dövrdə dünya xalqlarının həyatında mühüm rol oynayan qloballaşma şəraitindəki inteqrasiya isə icbari deyildir. Beynəlxalq aləmə, ümumbəşəri ideyalara qoşulmaq zorakılıqla aparılır. Hər bir ölkə özü öz milli-mənəvi ənənələrini ümumbəşəri ideyalara qovuşdurmaqla, öz mənəvi dəyərlərini zəngin-

¹ Bax: "Xalq qəzeti", 24 noyabr, 1998.

ləşdirmək əzmindədir. Beynəlxalq aləmə sosial, iqtisadi, mədəni integrasiya demokratik prinsiplər əsasında baş verir. Beynəlxalq aləmə integrasiya olunmaq üçün ölkələrin öz müstəqilliyini qorumasına heç bir maneə yoxdur. Əksinə, müstəqillik ənənəsi olmayan, demokratik prinsiplərə yiyələnməyən, milli-mənəvi ənənələrini davam etdirib mədəni bir ölkə kimi formalaşmamış qurumların beynəlxalq aləmə integrasiyası, xüsusən, beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı əməkdaşlıq imkanlarına malik olması prosesində bir çox problemlər baş verir.

Azərbaycan isə öz milli-mənəvi ənənələrini qoruyub saxlamaqla, demokratik prinsiplərə yiyələnməklə, özünün iqtisadi potensialını formalaşdırmaqla, müstəqil, suveren, azad bir qurum kimi beynəlxalq aləmə integrasiya olunmaq üçün bütün imkanlara malikdir.

Azərbaycan xalqının milli-mənəvi, sosial-mədəni və məişət ənənələri tarixən formalaşmışdır. Azərbaycandakı milli-mənəvi dəyərlər öz daxili potensialından güc almaqla daim region ölkələrinin ən mütərəqqi milli-mənəvi dəyərləri ilə zənginləşmişdir. Sözsüz ki, bu prosesdə Azərbaycan xalqının milli mənafehinə yaxın olan amillərin müstəsna rolu olmuşdur. Bu o deməkdir ki, Azərbaycan ölkəsi tarixən mütərəqqi ideyalardan bəhrələnmiş, öz milli mənafehinə zənginləşdirmiş və başqa xalqlar içərisində onun nümunəvi obrazını yarada bilmişdir. Bütün bu proseslər hətta Azərbaycanın bir sıra təzyiq və təsirlər altında olduğu dövrlərdə belə dayanmamışdır. Xalq öz qədim milli ənənələri bazasında öz milli mənafehinə zənginləşdirmək imkanlarını itirməmişdir. Heydər Əliyev bu münasibətlə göstərir: "Azərbaycan xalqı müstəmləkəçilik zülmü altında nə qədər yaşayıbdır. Azərbaycan xalqı cürbəcür hökmdarların əlində olubdur, tarix boyu nə qədər əziyyətlər çəkibdir. Ancaq öz dilini də, dinini də, adət-ənənələrini də, öz mənafehi-əxlaqi mentalitetini də saxlayıbdır, bütün əxlaqi normaların hamısını saxlayıbdır. Bu, xalqımızın nə qədər dəyərli

kökləri olduğunu göstərir. Bu bizim milli ideologiyamızın bir istiqamətidir. Bizim borcumuz bu ideologiyayı genişləndirmək, bu ideologiyayı inkişaf etdirmək, insanlara başa salmaqdır... Bizim xalqımızda əsrlərdən bəri formalaşmış, gəlmiş adətlər vardır: kiçiyin böyüyə hörməti, böyüyün kiçiyə qayğısı, övladın valideynlərə hədsiz hörməti, valideynlərin də öz övladlarına olan qayğısı və məhəbbəti. Bu, bizim xalqımızın mentalitetidir və biz bununla fəxr etməliyik... Bunlar əsrlər boyu bizim əcdadlarımız tərəfindən yaranmış adət-ənənələrdir. Biz bunları qorumalıyıq, saxlamalıyıq... Şübhəsiz ki, müqəddəs kitabımızda, Qurani-Kərimdə böyük əxlaqi normalar əks olunubdur. Onlardan səmərəli istifadə etmək lazımdır və onları yaymaq, inkişaf etdirmək lazımdır. Amma eyni zamanda biz imkan verməməliyik ki, dini bəzi şəxsi məqsədlər üçün istismar etsinlər. Din həqiqi din xadimləri tərəfindən istifadə və təbliğ olunmalıdır. Dini təbliğ edərkən müqəddəs islam dininin əxlaqi normalarını ölkəmizdə vətəndaşların arasında geniş yayarkən eyni zamanda, fundamentalizm, fanatizmə yol verməməliyik.¹

Bütün bunlar bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan cəmiyyəti tarixən ən mütərəqqi, ən humanist ideyaların mənimlənməsinə, bərqərar olunmasına və yayılmasına təqəddimən bəri meyllidir.

Bu isə müasir beynəlxalq integrasiya prosesində Azərbaycan cəmiyyətinin mütərəqqi ideyalardan lazımınca bəhrələnmə biləcəyinə etibarlı dəlil və inandırıcı göstəricidir. Bir məsələni də nəzərə almaq lazımdır ki, ayrı-ayrı fəaliyyət sahələrinin beynəlxalq aləmə integrasiya olunmasına münbit şərait yarandığı indiki mərhələdə bu proses bütün cəmiyyət həyatına xas olaraq öz inkişaf ahəngini tapa bilməlidir. Başqa sözlə, bütün cəmiyyət bu prosesdə mənafehi və psixoloji cəhətdən maarifləndirilməli, hazırlanmalı və hazır olmalıdır. Qloballaşma şəra-

¹ Bax: "Xalq qəzeti", 24 noyabr, 1998.

itində milli-mənəvi dəyərlərimizin ümumbəşəri dəyərlərinə inteqrasiyası o demək deyildir ki, biz təkcə öz milli-mənəvi keyfiyyətlərimizin "qərbləşdirilməsi" meylləri ilə asanca razılaşıb kənarda durmalıyıq. Azərbaycan xalqının tarixən əldə etdiyi elə zəngin milli və mənəvi dəyərlər, ümumbəşəri ideyalar mövcuddur ki, bizim bunlarla beynəlxalq aləmə çıxmağa tam haqqımız vardır. Bu dəyərlər və ideyaların bir çoxu bəşər cəmiyyəti üçün də faydalı və layiqli bir töhfə hesab edilə bilər. Qloballaşma şəraitində bu ideyaların təbliği və ümumbəşəri dəyərlərə qovuşdurulması həm onların qorunması, saxlanılması və yaşadılması, həm də beynəlxalq ictimaiyyətin Azərbaycan dəyərlərindən faydalanması üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan cəmiyyəti özünün milli-mənəvi dəyərlərini ümumbəşəri ideyalarla zənginləşdirdiyi kimi, bəşər cəmiyyətinə də özünün milli-mənəvi keyfiyyətlərini bəxş etməyə, ərnağan etməyə hazır olmalıdır. Bu mənada ümummilləti və ümumbəşəri mənafelər xüsusi mənafelərdən, müəyyən hallarda isə bu və ya digər şəkildə təzahür edən şəxsi mənafelərdən qat-qat üstün olmalıdır. Heydər Əliyev göstərir ki, "Hər xalqın öz adət-ənənəsi var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik. Bizim xalqımız yüz illərlə, min illərlə adət-ənənələrimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi yaradıbdır və bunlar indi bizim xalqımızın mənəviyyatını təşkil edən amillərdir. Əgər insan mənsub olduğu millətin milli-mənəvi dəyərlərini anlaya bilmirsə, yaxud onları qəsdən təhrif edirsə... bu bizi narahat etməlidir... Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizi, adət-ənənələrimizi, əxlaqi dəyərlərimizi bütün istiqamətlərdə qorumalıyıq, saxlamalıyıq və gənc nəsli əsrlər boyu böyük sınaqlardan keçmiş bu mənəvi, əxlaqi dəyərlər ruhunda tərbiyələndirməliyik. Bizim millətimizdə, xalqımızda, azərbaycanlılarda namus, qeyrət həmişə ən yüksək keyfiyyət hesab olunubdur... Avropanın, Amerikanın ən zəngin insanları birinci növbədə mənəviyyatı qoruyurlar. Onlar nə

qədər zəngin olsalar da heç vaxt mənəviyyatsız yola getməzlər"¹

Bütün bunlarla ümummilləti liderimiz onu göstərir ki, azərbaycanlı mənəviyyatı nümunə olmağa layiqdir.

Bu gün Azərbaycan cəmiyyəti Heydər Əliyev tərəfindən bünövrəsi yaradılan və bütün milli-mənəvi və əxlaqi keyfiyyətlərimizi özündə cəmləşdirən azərbaycançılıq ideyaları ilə beynəlxalq aləmə inteqrasiya olunmağa hazırdır və buna onun tamamilə mənəvi haqqı vardır.

Xalqın rifahının yaxşılaşması ictimai şüurun formalaşmasına və onun daha da çevikləşməsinə səbəb olur. İctimai şüur cəmiyyət hadisələrinin daha düzgün qavranılması və proqnozlaşdırılmasının təməlini təşkil edir. İctimai şüur özlüyündə milli şüurun canlandırılmasına təsir göstərir. Milli şüur nə qədər daha çox inkişaf edirsə, nə qədər daha çox canlanırsa, milli özünüdərk prosesi də o qədər artıq güclənir. Bu isə milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılmasına, onun ümumbəşəri ideyalarla qovuşdurulmasına daha çox şərait yaradır. Milli şüur milli ideologiyayı təcəssüm etdirən ictimai şüur formasıdır. Cəmiyyətdə milli şüurun formalaşması milli ideologiyanın dərk olunması, milli özünüdərk prosesinin güclənməsi bilavasitə dövlətçiliyin idoloji bazasının möhkəmləndirilməsinə gətirib çıxarır.

Milli ideologiya Azərbaycan cəmiyyətində milli-mənəvi birlik yaradılmasına xidmət edir, bütövləşməyə, həmfikirliliyə və həmrəyliyə xidmət edir. Ümumilikdə milli-mənəvi ideyaların cəmiyyətə tətbiqinə xidmət edir.

Bu gün bünövrəsi dahi Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və Azərbaycançılıq ideyaları təməlinə söykənən milli ideologiyamız iqtisadi inkişafımızla həmahəng olaraq daim zənginləşir. Əsrimizin lideri, Respublikamızın Prezidenti cənab

¹ Bax: Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı. "Azərbaycan" qəzeti, 14 avqust, 2001-ci il

İlham Əliyevin uğurlu fəaliyyəti nəticəsində yaxın müddət ərzində ölkəmizdə baş verəcək iqtisadi sıçrayışlar nəticəsində milli ideologiyamızın bazası da zənginləşəcəkdir.

Milli iqtisadiyyatın milli ideologiya ilə vəhdəti isə dövlətçiliyimizin daha da möhkəmlənməsi və sabitləşməsi yolunda öz uğurlu nəticələrini daha parlaq şəkildə canladıracaqdır.

Ümummilli və əbədi liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən təməli qoyulmuş azərbaycançılıq ideologiyasının başlıca məqsədi müstəqil dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsindən və xalqın mənafeyinə xidmət göstərilməsindən ibarətdir. Cənab İlham Əliyevin fəaliyyətində bu amal ardıcıl şəkildə və uğurla həyata keçirilməkdədir.

İdeologiya hər bir milli dövlətçiliyin təmsil etdiyi xalqa məxsus milli şüur formasıdır. İdeologiya xalqın inam və əqidəsinin bünövrəsi, əsası, özülü və eləcə də onun hərəkətverici qüvvəsidir. Bütövlükdə, ideologiya sosial qrupların, təbəqələrin və geniş mənada cəmiyyətin mənafeyini ifadə edən siyasi, hüquqi, fəlsəfi, əxlaqi, dini və estetik baxışlar sistemidir. İdeologiya insanların şüurunda ictimai hadisələrin inikasıdır. İdeologiya ictimai hadisələrin çevikliyi və fəallığı ilə daim insan şüuruna təsir edir. İdeologiya, bütövlükdə ictimai şüurdur. İdeologiyanın milli xarakteri isə onun milli şüuru formalaşdırmasında təcəssüm olunur.

Milli ideologiya xalqın inamının, əqidəsinin, fikir və düşüncəsinin mənbəyi və hərəkətverici qüvvəsi kimi dövlətçiliyin qorunmasına xidmət edir. Odur ki, milli düşüncənin canlandırılması milli dövlətçiliyin sosial bazasının möhkəmləndirilməsinə, gücləndirilməsinə və onun zamandan-zamana yaşamasına təminat yaradılması kimi başa düşülməlidir. Bu mənada Cənab İlham Əliyevin fəaliyyəti azərbaycançılıq ideyalarına xidmətin ən bariz nümunəsi hesab edilməlidir.

İdeologiya milli dövlətçiliyin mənəvi gücü, qüdrəti və sarsılmaz dayaqdır. Milli ideologiyanın canlandırılması dövlət-

çiliyin canlandırılması, çiçəkləndirilməsi və zənginləşdirilməsi deməkdir. Müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin mənəvi dayaq olan azərbaycançılıq ideologiyasının başlıca atributları əsasında xalq özünün varlığını dərk edir. Milli mənliliyini və təəsüb-keşliyini anlayır, mənəvi sərvətlərinin sahibi olur, tarixən möcud olmuş milli-mənəvi sərvətlərini müasirliklə qovuşdurur. Milli-mənəvi düşüncə amili psixoloji cəhətdən insanlarda vətənpərvərlik amalı formalaşdırır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin fəaliyyətində milli mədəniyyətimizin və milli mənəviyyətimizin qorunması, eləcə də milli mədəniyyətimizdə tarixiliklə müasirliyin qovuşdurulması mühüm bir mərhələ təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli "Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri haqqında" və "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" (12 yanvar 2004) verdiyi sərəncamlar milli mənəviyyətimizin, milli ədəbiyyatımızın, milli mədəniyyətimizin və bütövlükdə Azərbaycançılıq ideyalarının zənginləşməsində və müasirləşməsində çox mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Milli ensiklopediyanın nəşri ilə əlaqədar olan sərəncamda göstərildiyi kimi, Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini əldə etməsi ilə yeni dövrün tələblərini ödəyə bilən, xalqımızın həyatında baş vermiş mühüm ictimai-siyasi, tarixi, elmi və mədəni hadisələri obyektiv şəkildə əks etdirən yeni ensiklopediyanın hazırlanıb latın qrafikasında nəşr edilməsi bir zərurət kimi meydana çıxmışdır. Həmçinin, dövlət müstəqilliyinin başlıca rəmzlərindən biri hesab edilən, eləcə də azərbaycançılıq ideologiyasının əsas atributlarından biri sayılan ana dilinə dövlət qayğısının artırılması dövrümüzün və zamanəmizin zəruri bir tələbidir. Bu mənada, Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elminin ən gözəl nümunələrini müasir dövrdə təbliğ etmək,

gələcək nəsillərdə milli təəssübkeşliyi canlandırmaq və milli-mənəvi və mədəni varisliyi qorumaq məqsədi ilə Azərbaycan dilində əvvəllər çap olunmuş əsərlərin latın qrafikası ilə yəni-dən kütləvi nəşrinin həyata keçirilməsi cəmiyyətdə mənəvi tərbiyə amilini qat-qat gücləndirir.

Milli mədəniyyətimizin qorunması və onun müasirliklə qovuşdurulması azərbaycançılıq ideologiyasının aparıcı istiqamətlərindən biridir. Son zamanlar, xüsusilə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin fəaliyyəti sayəsində bu istiqamətdə çox mühüm işlər görülmüşdür.

Əsası ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş mədəni irsin qorunması haqqında layihə bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin tərəfindən uğurla həyata keçirilir. Həmin layihə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən 10 avqust 1999-cu il tarixli sərəncamla reallaşmışdır. 1999-cu il mayın 30-da Azərbaycan hökuməti ilə Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası arasında Mədəni İrsin Qorunması Layihəsinin həyata keçirilməsi məqsədi ilə kredit müqaviləsi imzalanmışdır. Hazırda həmin layihə çərçivəsində Azərbaycanın beynəlxalq əhəmiyyətli 5 memarlıq abidəsinin bərpası həyata keçirilir. Onların arasında Şirvanşahlar kompleksinə daxil olan saray binasının ikinci mərtəbəsinin rekonstruksiyası, divanxananın statik və ümumi-texniki müayinəsi və konservasiyası, Şəki şəhərində xan sarayının statik müayinəsi və bərpası, Naxçıvanda Möminə xatun və Qudi xatun türbələrinin statik müayinəsi, möhkəmləndirilməsi və konservasiyası daxildir. Tarixi mədəniyyətimizin bu gün bərpa edilərək müasir mədəniyyətimizlə qovuşdurulması və onun gələcək nəsillərə çatdırılması Azərbaycanın qədim, zəngin və ənənəvi mədəniyyətinin mövcudluğunu dünyaya bəyan etmək deməkdir. Bu həm də onu göstərir ki, Azərbaycan bəşər mədəniyyətinə çox mühüm töhfələr vermiş qədim sivilizasiyalardan biridir. Qədim və milli mədəniyyət nümunələrimizin qorunub

saxlanması, bəşər mədəniyyətində onun rolunun və mövqeyinin açıqlıb göstərilməsi Azərbaycanın nüfuzunun dünya ölkələri arasında ucaldılması deməkdir. Azərbaycan Respublikasının dünyaya daha artıq tanınması deməkdir. Dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərində Azərbaycana olan marağın və rəğbətə qat-qat artırılması deməkdir.

Bu gün Respublikamızın Prezidenti cənab İlham Əliyev bu sahədə məqsədyönlü iş aparmaqla doğma vətənimizin dünyaya açılan hədudlarını qat-qat genişləndirir. Bu işə Azərbaycanın çiçəklənməsi yolunda, azərbaycançılıq ideyalarının daha da genişlənməsi yolunda atılan addımlar kimi qiymətləndirilməlidir.

Respublikamızın Prezidenti cənab İlham Əliyev ölkənin sosial-iqtisadi cəhətdən inkişaf mənzərəsi ilə daha yaxından tanış olmaq məqsədi ilə regionlara daim səfərlər edir. Cənab Prezidentimiz 2004-cü ildə Qazaxda, Ağstafa, Şəmkirdə, Gəncədə, Goranboyda, Naxçıvanda, Yevlaxda, Mingəçevirdə, Bərdədə, Qubada olmuş bir sıra sosial-iqtisadi əhəmiyyətli obyektlərin açılışında iştirak etmişdir. Naxçıvanda və Bərdədə müasir tələblər səviyyəsində tikilmiş məktəb binasının istifadəyə verilməsi gənc nəslin mənəvi tərbiyəsinin mühüm bir sahəsini təşkil edir. Azərbaycan regionlarında tarixiliklə müasirliyin qovuşdurulması istiqamətində son zamanlar bir çox abadlıq və quruculuq işləri aparılmaqdadır. Bütün bunlar Azərbaycan mədəniyyətinə marağı artırmaqla milli mənəviyyatın canlandırılmasının başlıca amillərindən sayılmalıdır. Respublikamızın Prezidenti cənab İlham Əliyev 2004-cü il iyunun 16-da Gəncədə olarkən burada aparılan abadlıq və quruculuq işlərinə öz münasibətini bildirərək demişdir: "Gəncəyə xüsusi diqqət, münasibət olmalıdır. Şəhər necə deyərlər öz qədimliyini, tarixiliyini saxlamaqla müasirləşməlidir".¹ Cənab prezidentin bu sözləri milli-mədəni ənənələrimizin qorunub saxlanılmasına və

¹ Bax: "Azərbaycan qəzeti", 19 iyun, 2004

onun daim ictimai şüurda təcəssüm olunmasına və canlandırılmasına göstərilən diqqətin və qayğının bariz təzahürüdür.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin idmana, idmançılara diqqət və qayğısı gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinin mühüm cəhətlərindən biridir. İdman insan iradəsini cəsərtliliyə, şücaətliliyə, əzmkarlıqla, məsuliyyətliliklə, yenilməzliliklə qovuşdurur. Bütün bunlar isə vətənpərvərlik amalının bünövrəsi hesab edilir. Rəqib üzərindəki qələbədən düşmən üzərində qələbəyə doğru irəliləməkdə vətənpərvərlik amalı aparıcı yer tutur.

Milli mədəniyyətimizin qorunması, tarixi abidələrin bərpaşında, keçmiş zəngin irsimizin bu günə çatdırılmasında, həmçinin təhsil və səhiyyə obyektlərinin tikilib istifadəyə verilməsində Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO-nun Xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın çox böyük təşəbbüskarlığı, əməyi və zəhməti vardır. Mehriban xanım Əliyeva 2004-cü il may ayının 10-dan ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin yaratdığı milli dövlətçilik ideyalarını yeni nəsillərə aşılamaq məqsədi ilə yaradılan Heydər Əliyev fonduna rəhbərlik edir. 2004-cü il avqustun 13-də Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycanın şifahi xalq ədəbiyyatının və musiqi irsinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi sahəsindəki yorulmaz səylərinə görə YUNESKO-nun Xoşməramlı Səfiri adına layiq görülmüşdür. Mehriban xanım Əliyevanın 1995-ci ildə yaratdığı və rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu fəaliyyətə başladığı gündən Azərbaycan mədəniyyətinin nümunələrini toplamağı, onların öyrənilməsini və təbliğ olunmasını qarşıya məqsəd qoymuşdur. Onun bu sahədə həyata keçirdiyi çoxsaylı tədbirlər azərbaycançılıq ideologiyasının ümummilli xarakter daşması yolunda aparılan uğurlu fəaliyyət nümunəsidir. Mehriban xanım Əliyeva 11 sentyabr 2004-cü ildə ona YUNESKO-nun Xoşməramlı Səfiri adı verilməsi mərasimindəki çıxışında demişdir: "Azərbaycan çox vaxt Qərblə

Şərq arasında körpü adlandırılır. Bu hələ tarixi ipək yolu dövründən ölkəmizin əlverişli coğrafi siyasi mövqeyə malik olması ilə bağlıdır. Azərbaycan özünün çoxəsrlik tarixi boyunca təkcə nəqliyyat dəhlizi kimi deyil, həm də mədəniyyətlərin dialoqunda öz sözünü deməyə qadir olan bir ölkə kimi tanınır. Mən fəxr edirəm ki, ölkəmizdə tamamilə bənzərsiz bir mədəni məkan yaranmışdır. Biz öz mədəniyyətimizin, adət-ənənələrimizin, tarixi irsimizin təkrar olunmaz incilərini qoruyub saxlayaraq dünya mədəniyyətinin nümunələrini qəbul edə bilmişik. Bu gün biz müxtəlif xalqların mədəniyyət elementləri ilə milli mədəniyyətimizin tərkib hissəsi arasında oxşarlığın şahidi oluruq. Bu isə heç də təsadüfi deyildir. Belə ki, bu proseslərin arxasında öz tolerantlığı, xeyirxahlığı, öyrənilib-öyrətmək bacarığı ilə seçilən və mədəniyyətlər arasında körpülər yaradan azərbaycanlıların neçə-neçə nəsli durur.¹

Azərbaycançılıq ideyalarının öyrənilməsi və təbliği sahəsində Mehriban xanım Əliyevanın fəaliyyəti həqiqətən vətənpərvərlik nümunəsidir və hər bir azərbaycanlı üçün həm ibrət, həm də örnekdir. Mehriban xanım Əliyevanın bu sahədə apardığı işlər Pespública Prezidenti cənab İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikasının mənafeyi naminə yönəlmiş fəaliyyəti ilə həmahənglik təşkil edərək bütövlükdə Heydər Əliyev irsinin ləyaqətlə davam etdirilməsinin bariz nümunəsinə çevrilmişdir.

Cənab Prezidentimiz İlham Əliyevin siyasi və diplomatik fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının dünya siyasəti meydanında getdikcə daha artıq nüfuz qazanmasına mühüm təsir göstərir. Son zamanlar ayrı-ayrı ölkələrdə Azərbaycanın səfirliyinin (Bolqarıstanda) və konsulluğunun (İran İslam Respublikası, Təbriz) açılması respublikamızın beynəlxalq aləmdə siyasi nüfuzunun bir daha artmaqda olduğunu təsdiq edir. Azərbaycanın nüfuzunun artması dünya azərbaycanlıları məkanında Azərbaycanın ideyalarına marağın və diqqətin genişlənməsinə səbəb olur.

¹ Bax: "Azərbaycan" qəzeti, 11 sentyabr, 2004-cü il

2. Müasir mərhələdə iqtisadi inkişaf strategiyası

Azərbaycan Respublikası müasir dövrdə özünün iqtisadi inkişaf mərhələsinə daxil olmuşdur. Azərbaycan iqtisadiyyatının yüksələn xətt üzrə inkişafı üçün çox böyük daxili potensial imkanlar mövcuddur. Azərbaycan Respublikası, hər şeydən əvvəl zəngin karbohidrogen yataqlarına malik olan çox mühüm geostrategiya bir məkan kimi tanınır. Bundan başqa, Azərbaycan Respublikası ərazisində digər zəngin yeraltı təbii sərvətlər mövcuddur. Azərbaycan Respublikasının yerləşdiyi ərazidə olduqca zəngin dəmir, mis, kobalt, əlvan metallar və digər təbii yataqlar və çoxnövlü minerallar vardır. Azərbaycan torpaqları olduqca bərkətlidir. Bu torpaqlarda bir çox növdən olan kənd təsərrüfatı məhsulları yetişdirmək üçün real imkanlar vardır. Milli istehsalın bünövrəsini təşkil edən bütün çoxnövlü məhsullar yetişdirilməsi imkanları onu göstərir ki, bu ölkənin iqtisadi tərəqqisinin canlandırılması üçün neft strategiyası mühüm və aparıcı olsa da yeganə amil deyildir.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişaf potensialı güclü olduğuna görə ki, müstəqillik əldə edildikdən sonra ölkə öz iqtisadi müvazinətini itirmədi. Əksinə, Heydər Əliyev tərəfindən bünövrəsi qoyulan iqtisadi strategiya proqramı tezliklə öz bəhrələrini verməyə başladı. Söz yox ki, Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ölkənin əvvəlki iqtisadi əlaqə şəbəkəsi pozulduğundan onların bərpasında çətinliklər yaranmışdır. Lakin artıq dünya meydanına sərbəst çıxmaq imkanları əldə edilmişdi. Məhz bu imkanlardan məqsədyönlü, səmərəli və xalqın milli mənafeələrinə uyğun şəkildə istifadə edilməsi ilə Azərbaycan öz iqtisadiyyatını ayaq üstünə qaldırmağa müvəffəq olmuşdur.

Sovet İttifaqı süquta uğradıqdan sonra Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatını dirçəltmək üçün güclü kapitalla çox

böyük ehtiyac var idi. Ancaq müstəqillik əldə edildikdən sonra iqtisadiyyatın inkişafına sərmayələr qoyuluşu üçün yaranan əlverişli şərait böhrandan çıxışın başlıca məqamlarından idi. 1994-cü ildən sonra ölkədə ictimai-siyasi sabitlik yarandı. Bu əlverişli ictimai-siyasi iqlim xarici kapitalın Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilməsinə şərait yarandı. Xarici sərmayə əsasən neft sektoruna yönəldildi. 1994-2000-ci illər arasında xarici sərmayələrin 64%-i neft sektoruna yönəldilmişdi.

1999-cu il 29 dekabrda Heydər Əliyevin verdiyi fərmanla yaranmış neft fondu Azərbaycan iqtisadiyyatında mühüm rol oynayır. Yaranmış şəffaf neft fondunda toplanan vəsaitin Azərbaycanın sənaye, sosial sahələrində istifadə olunması planlaşdırılmışdır.

Ölkə iqtisadiyyatında yaranmış problemləri həll etmək üçün böyük həcmdə investisiyaların cəlb olunmasında, ölkədə iqtisadi islahatların aparılmasında, iqtisadi sabitliyin təmin olunmasında neft strategiyasının rolu çox böyükdür. Bağlanmış neft müqavilələri Azərbaycan iqtisadiyyatının maliyyə mənbəyi olması ilə bərabər müstəqillik əldə edildiyi müddətdən 1994-cü ilin sentyabrına qədərki dövrdə böyük sarsıntılara məruz qalmış, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində 20 faizə yaxın torpaq itirmiş və çoxlu qaçqını olan xalqa həm maddi və həm də mənəvi dayaqdır. Elə buna görə də ölkəmizin neft strategiyasının əsas istiqamətlərindən birini sosial-iqtisadi strategiya təşkil edir. Bu strategiyanın həyata keçirilməsi sayəsində ölkənin sosial və iqtisadi həyatının bütün sahələrində böyük nailiyyətlər əldə edildi. Ölkəyə qoyulan sərmayələrin həcmi çoxalmaqla Ümumi Daxili Məhsulun həcmi artmağa başladı. Ümumi Daxili Məhsulun real artımı 40 faizdən yuxarı olmuşdur ki, bunun nəticəsində əhalinin həyat səviyyəsi 2,5 dəfə artmış, mənatın infilyasiyasının qarşısı demək olar ki, alınmışdır. Mənatın məzənnəsi sabitləşmiş və ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrinə 8 milyard ABŞ dolları həcmində xarici investisiyalar

cəlb edilmişdir. Məlum olduğu kimi, respublikanın ona məxsus olan ərazilərindəki neft yataqlarının işlənməsi və istismarı barədə xarici neft şirkətləri ilə bağladığı müqavilələrin həyata keçirilməsi neft hasilatının sürətlə artmasına səbəb olmuşdur. Hasil edilən neftin respublikanın özündə emal edilməsi xam neftin ixracına deyil, neft məhsullarının ixracına üstünlük verilməsi ölkənin neftdən əldə etdiyi qazancın səviyyəsinin xeyli yüksəldilməsinə səbəb oldu. Dövlət bu istiqamətdə mərhələlərle proqramlar həyata keçirməklə gələcəkdə xam məhsul ixracatından hazır məhsul ixracatına keçməyi nəzərdə tutmaqla dövlət gəlirlərini artırdı ki, bu da ölkənin sosial-iqtisadi inkişafını təmin etmək üçün perspektivli siyasətdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Əsrin müqaviləsi"nin 10-cu ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə neft strategiyasının ölkənin iqtisadi inkişafı ilə əlaqədar demişdir: "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması Heydər Əliyevin neft strategiyasının başlanması demək idi. Məhz onun uzaqgörənliyi, müdrikliyi, qətiyyəti, cəsarəti sayəsində bu müqavilə imzalandı. ...Neft strategiyası imzalandı və Azərbaycana böyük həcmdə xarici sərmayənin gətirilməsi təmin edildi. Ötən dövr ərzində ölkəmiz adambaşına düşən xarici sərmayənin həcminə görə təkcə keçmiş sovet respublikaları arasında deyil, Şərqi Avropa ölkələri arasında da qabaqcıl mövqelərə sahib oldu. Ölkəmizə gətirilən sərmayələr Azərbaycanın neft sektorunun inkişafında böyük rol oynamaqla yanaşı qeyri-neft sektorunun inkişafına da güclü təkan verdi... Neft fondundan ayrılan ilk ödəmələr ölkəmizdə ən çətin və ağır vəziyyətdə yaşayan qaçqın və köçkünlərimizin sosial problemlərinin həllinə yönəlmişdir. Bu, Azərbaycan üçün prioritet məsələdir... Hazırda qaçqın və köçkünlər üçün yeni qəsəbələr, yeni şəhərciklər, xəstəxanalar, məktəblər və digər obyektlər məhz neft fondunun vəsaiti hesabına tikilir.

Eyni zamanda, Azərbaycanda son müddət ərzində digər sosial məsələlərin həllinə böyük diqqət göstərilir. Maaşlar və

pensiyalar artırılır və bu siyasət bundan sonra da davam etdiriləcəkdir...

Azərbaycanın çox etibarlı, sabit, xarici sərmayələr üçün əlverişli bir ölkə kimi tanınması bizim üçün çox vacib idi və buna nail olduq. Bu özünü təkcə neft sektoruna deyil, eyni zamanda, qeyri-neft sektoruna qoyulmuş sərmayələrdə də əks etdirir. Bu onu göstərir ki, dünyada, beynəlxalq aləmdə bizim reytingimiz, imicimiz çox sürətlə artır və güclənir. Beləliklə, bu bizə ölkəmizi hərtərəfli inkişaf etdirməyə imkan verəcəkdir".¹

Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft ixrac boru kəmərinin inşası hər şeydən əvvəl, neft və qaz avadanlıqları istehsal edən yeni müəssisələrin və sənaye yönümlü digər obyektlərin yaradılmasına yardım edəcək ki, bu da ixtisaslı kadrların və mütəxəssislərin yeni iş yerləri ilə təminatına şərait yaradacaq. Bu da Azərbaycanın işsizlik problemlərinin həll olunmasına təkan verəcək. Bundan əlavə, Azərbaycan neft və qaz sənayesi üçün lazım olan avadanlıqlar istehsal edən bir ölkə olmaqla dünya iqtisadiyyatında bu sahəyə olan tələbatı qismən də olsa ödəmək payını aldı, beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığı daha da möhkəmləndirdi.

Dünya iqtisadiyyatının inkişafında çevik və intensiv bir mexanizm yaradılması müasir dövrdə güclü iqtisadi potensiala malik olan dövlətlərin başçılarını, habelə, siyasətçiləri və diplomatları daha çox düşündürən global bir məsələdir.

İqtisadi inkişaf və onun perspektivlərinin araşdırılması, qaydaya salınması və nizamlanması işi iqtisadçıların problemi olsa da iqtisadi qloballaşma məsələsinin həyata keçirilməsi daha çox siyasət adamlarının maraq dairəsinə daxildir. Hər bir ölkənin öz iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək maraqları vardır. Müasir dövrdə isə bu maraqların təkcə bir ölkənin öz daxili işi kimi qalması mümkün deyildir. Çünki hər bir ölkənin idxal və ixrac

¹ Bax: İlham Əliyev. "Əsrin müqaviləsi"nin 10-cu ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasimdə nitq "Azərbaycan" qəzeti, 21 sentyabr, 2004-cü il.

əməliyyatlarının həyata keçirilməsində öz maraqları vardır. İd-xal və ixrac əməliyyatları isə məhdud bir sahədə həyata keçirilə bilməz. Belə bir mexanizmin reallaşmasında marağı olan ayrı-ayrı dövlətlərin iştirakı zəruri bir tələb kimi ortaya çıxır.

İqtisadiyyat məsələlərinin nizama salınmasında integrasiya amili zəruriləşdiyi üçün burada diplomatik münasibətlərin də rolu artmış olur. İqtisadi integrasiya prosesində diplomatik münasibətlər bu proseslərdə iştirak edən dövlətlərin yaxınlaşması, bir-biri ilə digər başqa əlaqələr yaratması ilə səciyyələnir. Bundan əlavə, bir-biri ilə iqtisadi əlaqələr quran dövlətlər arasında sülh, sabitlik, əmin-amanlıq münasibətləri yaradılmış olur. İqtisadi integrasiyaya daxil olan ölkələr, həmçinin, öz siyasi nüfuzunu gücləndirir. Bütövlükdə isə beynəlxalq iqtisadi integrasiya beynəlxalq sülhün, demokratiyanın və qarşılıqlı anlaşmanın dayağı funksiyasını öz üzərinə götürmüş olur.

Diplomatik münasibətlərin beynəlxalq integrasiya şəraitində başlıca rolu ondan ibarət hesab edilməlidir ki, bu integrasiyaya daxil olan dövlətlər iqtisadi asılılıq vəziyyətinə düşməkdən xilas ola bilsinlər.

İqtisadi integrasiya prosesində, şübhəsiz, bu və ya digər ölkənin tək-cə xammal mənbəyi kimi iştirak etməsi onu iqtisadi asılılıq vəziyyətinə gətirə bilər. Lakin bu prosesdən istifadə edərək güclü istehsalçıya çevrilə bilmək ölkənin sosial, siyasi və iqtisadi nüfuzunun qat-qat artırılmasına gətirib çıxara bilən mühüm amillərdəndir.

Aydın məsələdir ki, belə bir prosesdə diplomatik nailiyyətlər əldə edilməsinin ölkənin inkişafında çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq iqtisadi məkana müstəqillik əldə etdikdən sonra qoşulan dövlətlərdən biridir. Etiraf etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının bu prosesə daxil olmasının tarixi çox qədim olmasa da mövcud proqnozlar bu ölkənin həmin prosesdə kifayət qədər iqtisadi nailiyyətlər əldə edəcəyini göstərir.

Ramiz Mehdiyev qloballaşma şəraitində Azərbaycanın beynəlxalq integrasiya imkanlarını təhlil edərək yazır ki, "Azərbaycan öz təbii ehtiyatlarının işlənməsi və dünya bazarlarına çıxarılması yollarını gerçəkləşdirməklə regional mərkəzlər arasındakı qarşılıqlı iqtisadi əlaqələr kompleksini yaratmaqla dünyada gedən qloballaşma prosesinə qoşulmuşdur. Yeni, eyni zamanda, keçid dövrü yaşayan bir dövlət kimi Azərbaycan ümumdünya integrasiya prosesinin tale-yüklü gələcəyini dərk edərək dünya birliyinə integrasiyanın strateji yolunu seçmişdir. Tamamilə aydındır ki, qloballaşma qarşılıqlı əlaqələrdən uzaq, bir xətt ilə gedən proses deyildir. Buna baxmayaraq müasir dünya nizamının gerçəkliklərini nəzərə almamaq, bu prosesdən maksimum xeyir götürməyə səy göstərməmək Azərbaycanın uzunmüddətli perspektivində milli inkişaf strategiyasının məqsədləri ilə ziddiyyət təşkil edərdir".¹

Azərbaycanın qloballaşma şəraitində iqtisadi nailiyyətlər əldə edəcəyinə dair nikbin proqnozlar mövcuddur. "Azərbaycan" qəzetinin əməkdaşı Xalid Niyazov Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycan qloballaşma dövründə: inkişaf strategiyası" adlı əsərindən bəhs edərək göstərir ki, "Ekspertlərin fikrincə digər postsovet məkanı respublikaları arasında qloballaşma reytingi dünya standartlarına daha uyğun olan, yaxın vaxtlarda "qloballaşma indeksi"nin müəyyənləşdirdiyi 62 dövlət sırasına daxil olmağa namizəd ölkələrdən biri də Azərbaycandır. Reyting cədvəli dünya əhalisinin 88 faizinin və dünya iqtisadiyyatının 91 faizinin cəmləşdiyi 62 dövlətin göstəricilərinə nəzərən hazırlanıb".²

İqtisadi integrasiya prosesi Azərbaycan Respublikası üçün yeni olsa da bu prosesin hazırlıq mərhələsi Heydər Əliyevin

¹ Бах: Рамиз Мехтисев. Азербайджан: вызовы глобализации. Баку, 2004, с.562.

² Бах: Xalid Niyazov. Müasir dövrdə Azərbaycanın inkişaf strategiyası. Azərbaycan-qloballaşan dünyanın təsir məkanı. "Azərbaycan" qəzeti, 19 iyun, 2004-cü il.

zəngin dövlətçilik təcrübəsi, siyasi uzaqgörənliyi və diplomatik nailiyyətləri üzərində qurulmuşdur.

Bünövrəsi ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş beynəlxalq iqtisadi integrasiya məsələləri bu gün respublikamızın prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam və inkişaf etdirilir. Azərbaycanın bu prosesdə iqtisadi nailiyyətlər əldə etməsi və dövlətlərarası münasibətlərdə diplomatik qələbələrə yiyələnməsi, real və obyektiv nəticələrlə özünü təsdiq etdirir.

İqtisadi integrasiya prosesində ölkənin bir sıra potensial imkanları üzə çıxır, intensivləşir və iqtisadi inkişafın mexanizmlərinə çevrilir. Belə ki, məsələn, integrasiya əlaqələrində maddi sərvətlərin, əmək və maliyyə ehtiyatlarının aşkara çıxarılmasına imkan yaranır. Eləcə də integrasiya əlaqələri sayəsində yeni texnika və texnologiyalardan istifadə olunması imkanları artır. Nəticədə yüksək keyfiyyətli malların istehsal olunmasına şərait əmələ gəlir. Yüksək keyfiyyətli məhsullar isə özünə daha əlverişli bazar tapa bilir. Bunun nəticəsində də bir çox sosial problemlərin uğurla həll olunması asanlaşır. Regionların inkişaf səviyyəsində normalaşma və tarazlaşma yaranır, əhəlinin sosial rifahi yaxşılaşır. Bu isə bütövlükdə yoxsulluğun azaldılmasına və aradan qaldırılmasına, eləcə də sosial həyatın bütün sahələrinin kökündən yaxşılaşmasına təsir göstərir.

Beynəlxalq integrasiya şəraitində iqtisadi inkişafa nail olmaq regionda respublikamızın mövqeyini gücləndirir və onun ictimai-siyasi problemlərinin həllində də mühüm rol oynayır.

İqtisadi integrasiya sülh, əmin-amanlıq, demokratiya, insanların hüquq və azadlıqlarına təminat yaradılması şəraitində həyata keçirildiyi üçün ayrı-ayrı ölkələrin bu prosesə daxil olma meylləri getdikcə artır. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dövlətlərin bu prosesdə birbaşa marağı olduğu kimi iqtisadiyyatı inkişaf etməkdə olan ölkələr də həmin prosesdən bəhrələnməyə çalışırlar.

Azərbaycan Respublikası yeni iqtisadi sistemə keçid dövründə öz iqtisadi dayaqlarını möhkəmləndirmək məqsədi ilə dünya iqtisadi birliyinə qovuşmaq üçün mövcud imkanlarından istifadə etməyə səy göstərir. Xalid Niyazov Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycan qloballaşma dövründə: inkişaf strategiyası" adlı əsərinə istinadən yazır ki, "Qloballaşma prosesinin müsbət dividendlərindən biri cəmiyyətlər arasında sosial tarazlığın bərpa olunmasıdır. Sosial sahələrin inkişafında tarazlığın yaranması cəmiyyətin bütövlənməsinə və monolitləşməsinə gətirib çıxaracaq. Bu baxımdan müstəqillik yolunda ilk addımlarını atan Azərbaycanın qloballaşma prosesində fəal iştirakı yalnız müsbət nəticələr verə bilər".¹

Beynəlxalq iqtisadi integrasiya sisteminə qoşulmaq konsepsiyası bu gün əsrimizin lideri İlham Əliyevin düşünülmüş və məqsədyönlü siyasəti əsasında həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası çox zəngin yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərə malikdir. Ona görə də öz zəngin təbii sərvətləri ilə beynəlxalq iqtisadi sistemə qoşulmaq üçün ölkəmizin daha çox maddi və mənəvi haqqı vardır.

Azərbaycan Respublikası xarici ölkələrlə iqtisadi əlaqələri daim genişləndirir. Bu əlaqələr həm iqtisadi və həm də sosial-siyasi sahələrdə bir çox nailiyyətlərin əldə edilməsinə səbəb olmuşdur. Rəsmi statistik məlumatlarda göstərilir ki, 2003-cü ildə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən istehsal müəssisələri və təşkilatlar 124 xarici dövlətlə iqtisadi əlaqə yaradaraq idxal-ixrac əməliyyatları aparmağa müvəffəq olmuşlar. Müqayisə üçün belə bir faktı nəzərə almaq lazımdır ki, 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikasının istehsal müəssisələri cəmi 60 ölkə ilə idxal-ixrac əməliyyatı apara bilmişdir. 2003-cü ildə ölkənin xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 5 milyard 218

¹ Bax: Xalid Niyazov. Müasir dövrdə Azərbaycanın inkişaf strategiyası. Azərbaycan qloballaşan dünyanın təsir məkanı. "Azərbaycan" qəzeti, 19 iyun, 2004-cü il.

milyon 200 min ABŞ dolları olmuşdur. Bu məbləğin 2 milyard 592 milyonu ixrac, 2 milyard 626 milyon 200 min dolları isə idxalın hesabınadır.

2003-cü ilin göstəricilərini 2002-ci il göstəriciləri ilə müqayisə etdikdə ümumi ticarət dövriyyəsinin 36,1 faiz təşkil etdiyi aydın olur. Bu onu göstərir ki, beynəlxalq integrasiya Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişaf perspektivlərinə çox mühüm təsir göstərir.

Azərbaycan Respublikası hazırda bütün Avropa strukturları ilə fəal iqtisadi əməkdaşlıq edir. İqtisadi qloballaşma getdikcə daha artıq ölkələrin iqtisadi maraqlarının genişlənməsinə təsir göstərir. İqtisadi integrasiya, həmçinin Avropa birliyinin özünün genişlənməsinə şərait yaradır. Avropa birliyi ölkələrinin sərhədləri genişləndikcə ondan bəhrələnen ölkələrin potensialı da artır. Azərbaycan Respublikası özünün iqtisadi artım potensialına görə nəinki təkcə beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq subyektinə çevrilir, eləcə də respublikanın iqtisadi inkişaf imkanları gələcəkdə onun həmin birliyə bərabərhüquqlu üzv olacağını da istisna etmir. Azərbaycan Respublikası Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrlə iqtisadi əməkdaşlığını getdikcə artırır və inkişaf etdirir.

Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən xarici ticarət əməliyyatlarının 48,7 faizi, 2003-cü ilin proqnozlarına görə Avropa Birliyi ölkələri ilə iqtisadi əməkdaşlığının payına düşür. Burada idxal 32,0 ixrac isə 65,6 faiz təşkil edir. 2002-ci ilə müqayisə apardıqda məlum olur ki, Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrlə aparılan ticarət dövriyyəsi 36,9 faiz artmışdır. Bu artım nisbətində ixrac 16,3 faiz, idxal isə 21,1 faiz artmışdır. Bu da 2004-cü ildə xarici ticarət dövriyyəsini, xüsusilə də Avropa Birliyi ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrin potensialının dinamik artımını göstərir. Xarici ticarət dövriyyəsinin ilbəlil dinamik artım səviyyəsi onu göstərir ki, Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq iqtisadi qurumlarda iştirakı üçün hər cür imkan vardır.

Bu imkandan səmərəli istifadə etməklə Azərbaycan Respublikası yaxın gələcəkdə öz iqtisadiyyatını dünya iqtisadiyyatı səviyyəsinə çatdırmaq üçün bütün səylərini səfərbər etmək gücünə malikdir.

Beynəlxalq iqtisadi integrasiya prosesinə qoşulmaqla Azərbaycan Respublikasının regionda qüdrətli bir dövlətə çevirmək imkanları tamamilə realdır və həqiqətə uyğundur. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafı həm də Cənubi Qafqaz regionunun inkişafına təkan verə biləcəkdir. Hər şeydən əvvəl Azərbaycanın iqtisadi inkişafa nail olması regionda sülhün, sabitliyin və əmin-amanlığın bərqərar olmasına imkan yaradır. Əmin-amanlıq və siyasi sabitlik isə region ölkələrinin iqtisadi inkişafına etibarlı təminat deməkdir. Bütün bunları reallıqla həyata keçəcəyi nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasının regionda siyasi nüfuzunun getdikcə artmasına heç bir şübhə yeri qalmır. Respublikamızın regionda böyük nüfuz qazanması dövlətlərarası münasibətlərdə onun diplomatik uğurlarının daha da güclənməsini təmin edir.

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq integrasiyanın mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edən bəzi global layihələrin də iştirakçısıdır.

Azərbaycan Respublikası coğrafi cəhətdən elə bir əlverişli geosiyasi məkanda yerləşmişdir ki, buradan tranzit bir vasitə kimi istifadə etmək imkanları da vardır.

Azərbaycan Respublikası tarixi İpək yolunun üzərində yerləşdiyi üçün bu ölkəyə maraq tarixi ənənələrin bazasında formalaşır. Azərbaycan Respublikasından Şimala, Şərqə, Cənuba və Qərbə yollar açılır. Azərbaycan Respublikasının əsas nəqliyyat dəhlizləri üstündə yerləşməsi bu ölkəni maneəsiz olaraq beynəlxalq münasibətlərin maraq mərkəzinə çevrilə bilər. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən bərpası həyata keçirilən "Böyük İpək Yolu" proqramı respublikamızın iqtisadi inkişafının mühüm bir tərkib hissəsini təşkil edir. "Bö-

yük İpək Yolu" proqramının həyata keçirilməsi Azərbaycanın dünya ölkələri ilə iqtisadi əməkdaşlıq imkanlarını qat-qat genişləndirir. Bu isə ölkənin təkcə iqtisadi maraqlarının yox, həm də sosial-siyasi və diplomatik maraqlarının həyata keçirilməsini stimullaşdırır.

Azərbaycan Respublikası Avropa Birliyi ölkələri ilə iqtisadi əlaqələr sistemində iştirak etdiyi kimi, MDB ölkələri ilə də qarşılıqlı iqtisadi münasibətlər yaradılmasında olduqca maraqlıdır. Sovet dövlətinin süqutundan sonra bu birliyə daxil olmuş ölkələr arasında iqtisadi əlaqələr pozuldu. Nəinki iqtisadi əlaqələr pozuldu, eyni zamanda iqtisadi əlaqələrin ardınca siyasi və diplomatik tarazlıqlar pozulmağa üz qoydu. Keçmiş Sovet dövlətinin tərkibinə daxil olan respublikalar müstəqil dövlətlər şəklində təşəkkül tapdığından keçid sərhəd məntəqələri yaradıldı. Belə bir şəraitdə intensiv iqtisadi əlaqələrin qurulması prosesini tənzimləmək məqsədi ilə yeni əlverişli yollar axtarılmaya başlandı.

Belə bir şəraitdə MDB ölkələrinin iqtisadi ittifaqının yaradılması ideyası reallaşdırıldı. 24 sentyabr 1993-cü ildə belə ittifaqın yaradılması və həyata keçirilməsi üçün müqavilə imzalandı. Burada azad ticarət əlaqələrinin həyata keçirilməsində müəyyən regional problemlər qarşıya çıxdığından müqavilənin həyata keçirilməsində bir neçə mərhələnin nəzərə alınması təklifləri də irəli sürülmüşdür. Bu təkliflərdə göstərilir ki, başlanğıcda azad ticarət assosiasiyasının yaradılması vacibdir. Bundan sonra isə gömrük ittifaqı və nəhayət ümumi bazara nail olmaq mümkündür. Hazırda ümumi bazara nail olmaq üçün iki əvvəlki təklif üzrə müəyyən əməli tədbirlər həyata keçirilir.

Azad ticarət əlaqələrinin həyata keçirilməsində hazırda iki regional qruplaşma yaranmışdır. Bu qruplaşmaların baş verməsi onu göstərir ki, keçmiş Sovet ittifaqında təmsil olunmuş və hazırda müstəqil qurum kimi mövcud olan ölkələrin bütöv bir sistem kimi iqtisadi əlaqə məkanına daxil olması praktik cə-

hətdən ya mümkün deyil, ya əlverişli deyil və ya buna maneəçilik göstərən səbəblər mövcuddur. Odur ki, əlverişli iqtisadi əlaqələrin həyata keçirilməsi üçün ayrı-ayrı regional təşkilatlar formalaşmışdır. Bunlardan biri Avrasiya kömrük zonasını təşkil edən iqtisadi əlaqələr sistemidir. Buraya Rusiya, Belorusiya, Qazaxıstan, Tacikistan, Qırğızıstan respublikaları daxildir.

İkinci regional qurum Gürcüstan, Ukrayna, Özbəkistan, Azərbaycan və Moldova respublikalarını əhatə edir. Söz yox ki, bu qurumlarda təmsil olunan ayrı-ayrı ölkələr öz aralarında müstəqil şəkildə də iqtisadi əlaqələr yaratmaq imkanlarından istifadə edirlər. Bununla yanaşı, hər iki quruma daxil olan ölkələrin gələcəkdə öz aralarında sərbəst iqtisadi əlaqələr yarada biləcəyi də istisna deyildir.

Azərbaycan Respublikasının öz iqtisadi əlaqələrini yaratmasında isə potensial imkanlar daha çox realdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası bir tərəfdən Avropa ölkələri ilə iqtisadi əlaqələr yaradır, eləcə də qloballaşma şəraitində beynəlxalq iqtisadi əlaqələr sisteminə daxil olur. Digər tərəfdən Müstəqil Dövlətlər Birliyində təmsil olunan dövlətlərlə iqtisadi əlaqələr yarada bilər.

Azərbaycan Respublikası öz iqtisadi əlaqələrini geniş miqyasda qurmaqla bir tərəfdən qloballaşma prosesində bu sistemi təmsil edən subyektlərdən birinə çevrilir. Digər tərəfdən isə Azərbaycan Respublikasını regional və beynəlxalq əməkdaşlıq sayəsində əldə etdiyi uğurlar və nailiyyətlərlə özünə belə bir etimad qazandırmışdır ki, bu ölkə iqtisadi əlaqələr sistemində etibarlı və nüfuzlu bir tərəfdaşdır.

Azərbaycan Respublikası öz iqtisadi göstəriciləri ilə belə bir nikbin proqnozu təsdiq edir ki, onun iqtisadi əlaqələrdən bəhrələnəcəyi real bir həqiqətdir. Azərbaycanda iqtisadi potensial zəngindir. Ona görə də bu ölkədə mümkün iqtisadiyyatın bünövrəsi və zəmini günbəgün möhkəmləndiriləcəkdir. Milli iqtisadi bünövrənin möhkəmləndirilməsi isə qloballaşma pro-

sesində Azərbaycan iqtisadiyyatının asılı vəziyyətə düşməsinə heç bir vaxt yol verməyəcəkdir.

Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının bünövrəsi ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən yaradılmışdır. Milli iqtisadiyyatımızda beynəlxalq iqtisadiyyat da məhz Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirilmiş və bu gün həmin prinsip ölkə prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Respublikamızın prezidenti cənab İlham Əliyev qloballaşma şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatının gələcək uğurlarına nikbinliklə yanaşır. Cənab İlham Əliyev 2004-cü ilin martında Slovakiyanın paytaxtı Bratislavada keçirilən beynəlxalq konfransda Azərbaycanın həm Avroatlantik məkanında və həm də müstəqil dövlətlərlə integrasiyasını çox yüksək qiymətləndirərək onu "Bizim həqiqi arzumuz və strateji məqsədimiz" adlandırmışdır.

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq aləmə iqtisadi integrasiyasında neft amili başlıca strateji məhsul hesab edilir. Lakin beynəlxalq integrasiya prosesində neft amili yeganə vasitə də deyildir. Azərbaycan Respublikası ərazisində, həmçinin zəngin karbohidrogen yataqları mövcuddur. Neft və qaz istehsalının dünya bazara çıxarılması yaxın gələcəkdə Azərbaycana 10 milyardlarla dollar mənfəət gətirəcəyinə ümid yaradır.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının ərazisi bir çox yeraltı səvətlərlə zəngindir. Onların yeni texnoloji üsullarla hasil edilməsi iqtisadiyyatımızın inkişafında mühüm bir mərhələnin başlanmasına gətirib çıxaracaqdır. Bundan əlavə, Azərbaycanın əlverişli coğrafi mühiti və məhsuldar torpaqları burada çox qiymətli və strateji əhəmiyyəti ilə dünya bazarına çıxarmğa layiqli olan məhsulların istehsalına imkan yaradır. Azərbaycan Respublikasının bir çox ərazilərində sağlamlıq zonaları, turist bazaları yaratmaq imkanları da vardır ki, bütün

bunların hər biri öz növbəsində respublikamızın iqtisadiyyatının beynəlxalq integrasiyasında aparıcı əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Respublikasının daxili iqtisadi potensialı və bu sərvətlərin ölkəmizə verəcəyi mənfəət təkcə xalqın maddi rifahının yaxşılaşması və fərvanlaşması ilə öz əhəmiyyətini məhdudlaşdırmır. İqtisadi inkişaf, xüsusilə beynəlxalq integrasiya respublikamızda sülhün, sabitliyin, əmin-amanlığın da qloballaşma sisteminə qovuşmasını sürətləndirir. Bu o deməkdir ki, ərazi bütövlüyümüzün qorunmasında, müstəqilliyimizin əbədi və sarsılmaz olmasında iqtisadi qloballaşma çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu prinsip böyük rəhbərimiz Heydər Əliyev tərəfindən qurularaq uzaqgörənliklə həyata keçirilmiş və bu gün də respublikamızın prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilməkdədir.

1994-ci il sentyabrın 20-dən sonra Avropa İttifaqı ilə Ümumi Ticarət dövryyəsi daim artmaqdadır.

Azərbaycan neft müqavilələri bağladıqdan sonra xarici dövlətlərlə hərtərəfli əməkdaşlıq genişləndi. Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlıq getdikcə artmağa və inkişaf etməyə başladı. 1994-cü il sentyabrın 20-dən sonra Avropa İttifaqı ilə Ümumi Ticarət dövryyəsi daim artmaqdadır.

Azərbaycan Avropa İttifaqının Qafqazda ən böyük ticarət tərəfdaşdır ki, bu ticarətin əsas məhsullarını strateji xammalı olan neft, qaz və pambıq təşkil edir. Avropa İttifaqının köməliyi ilə hazırlanmış və 1998-ci ilin sentyabr ayında Bakıda keçirilmiş zirvə toplantısı zamanı imzalanmış "Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında "Əsas Çoxşəxəli Saziş"in həyata keçirilməsi vasitəsi ilə TRASEKA ticarət yolunun inkişafı Azərbaycanın gələcək iqtisadi artımını təmin edəcəkdir.

Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olması hal-hazırda Azərbaycan hökumətinin bərabərhüquqlu

şərtlər əsasında dünya ticarətində iştirak etmək niyyətini nümayiş etdirən mühüm addımlardandır.

TASİS energetika sahəsinin Azərbaycan iqtisadiyyatında vacibliyini etiraf edir. Bu Mərkəzi Asiyada və həmçinin Xəzər dənizində yerləşən yataqlara əsaslanan milli sənayemizin, neft məhsullarının nəql edilməsi üçün Azərbaycanın strateji mövqedə yerləşməsində özünü göstərir.

Avropa İttifaqının yeritdiyi regional İNOQEYT proqramı Azərbaycana Tranzit dövlət rolunda yardım göstərilməsi məqsədi daşıyır.

Mərkəzi Asiya və Qafqaz dövlətlərinin enerji ehtiyatlarının uğurlu inkişafı, enerji sektoruna aid olan bölgədən keçən ticarət axımından Azərbaycanın bəhrələnməsinin təmin olunması üçün çox vacibdir. Müasir dövrdə gedən qloballaşma prosesi də Azərbaycanın diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan tədricən qloballaşmaya uyğunlaşa bilər, öz inkişafında həm iqtisadi, həm də siyasi cəhətdən nisbətən asan və sürətlə hərəkət edə bilər.

Qloballaşma şəraitində iqtisadi asılılıq siyasi müstəqilliyin və milli simanın itirilməsi təhlükəsi ilə müşayiət olunan və ilbəlil dərinləşən tənəzzül deməkdir. Axı dünya bazarına daxil olmaq bu və ya başqa ölkəyə həmişə mənfəət gətirmir. Bir çox ölkələrin təcrübəsi təsdiqləyir ki, yalnız təbii ehtiyatların ixracına arxalananlar tez bir zamanda yataqların tükənməsi, milli iqtisadiyyatın dünya birjalarındakı qiymətlərin enib qalxmasından asılılığı ilə qarşılaşıb. Bu ölkələrdə əksər əhali yoxsullaşdığı halda əhəmiyyətsiz dərəcədə azsaylı hakim təbəqənin zənginləşməsi səbəbindən sosial gərginliyin artması müşahidə olunur. Başqa sözlə, bir qism hakim təbəqə varlanıb əhali yoxsullaşdıqda sosial gərginlik və ictimai qarşıdurmanın baş verməsi labüdləşir. Əhəlinin yoxsul təbəqəsi yoxsullaşdıqca proletarlaşıb və proletarlaşdıqca narazı və daha kəskin desək, inqilabçı zümrənin yaranmasını şərtləndirir. Büdcəsi əsasən

neft gəlirləri hesabına formalaşan Azərbaycanda neft və qazın əsas istehlakçıları olan Qərb ölkələrinin XXI əsrin ortalarında enerji təminatının prinsipial yeni üsul və metodlarına keçəcəyi haqqındakı proqnozlara da etinasız yanaşılır. Dünya ticarətinə qovuşmaq inkişaf edən bütün ölkələr üçün əsas istiqamətdir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzv olmaq bu yolda ən mühüm addımdır. Müasir dövrdə himayəçilik siyasətinin perspektivsizliyi ciddi mütəxəssislərdə azca da şübhə doğurmur. Harvard Universitetinin iqtisadçıları Cefri Saks və Endrü Uor-ker müəyyən etmişlər ki, 1970-1990-cı illərdə daha açıq sistemli inkişaf edən ölkələr qrupunda iqtisadi artım orta hesabla 4,5 faiz, qapalı ölkələrdə isə 1 faizdən az olub. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) məlumatına görə himayəçiliyə bel bağlayanlara nisbətən dünya ticarəti üçün açıq ölkələr iki dəfə çox artım göstəricisinə nail olub. Amerika iqtisadçıları Ceyms Qvartni və Rober Lason geniş tədqiqat apararaq dünyanın bütün ölkələrini iqtisadi azadlıq göstəricisi üzrə təsnif ediblər. Orta kömrük rüsumları, ticarətdən vergilər, qeyri-tarif maneələri və başqa himayəçilik məhdudiyyətləri ən sonda nəzərə alınıb. Tərtib olunan siyahı Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM) göstəriciləri ilə müqayisə olunub. Nəticədə belə bir fikrin təsdiqlənməsi ehtimalı möhkəmlənib ki, iqtisadiyyatda açıqlıq nə qədər çoxdursa onun səmərəliliyi və əhəlinin adam-başına düşən gəlirləri də bir o qədər yüksəkdir.

Məlumdur ki, Azərbaycanın xarici bazara ixracatının əsasını (90 faizə qədərini) neft və neft məhsulları təşkil edir. Bunların isə bazarı və qiymətləri ÜTT qaydaları ilə təyin olunur. Beləliklə, bu gün həmin təşkilata daxil olmağımızla ixracatımızın həcmnin artımı və divergensiyası üçün çox da uduş əldə etmək imkanları qazanmırıq. ÜTT qaydalarına uyğun olaraq daxili bazarı xaricilərə geniş açmaq, xarici məhsul isteh-

salçıları ilə rəqabətə girişmək hələ ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün əlverişli nəticələr əldə etməyə imkan vermir.¹

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev ölkənin iqtisadi inkişafını təmin etmək üçün ardıcıl olaraq proqramların həyata keçirilməsi üçün müvafiq sərəncamlar vermişdir. Xarici ölkələrin sərmayəçiləri ilə görüşmüş və razılaşmalar əldə etmişdir. Heydər Əliyev 1994-cü il sentyabrın 20-də "Əsrin müqaviləsi" imzalanan zaman demişdir: "Biz bu müqaviləni imzalamaqla Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqlarının bərqərar olduğunu, Azərbaycanın tam müstəqil dövlət olduğunu, xalqımızın öz sərvətlərinə özünün sahib olduğunu, dünyaya bir daha nümayiş etdiririk. Biz müqaviləni imzalamaqla Azərbaycan Respublikası ilə dünyanın inkişaf etmiş dövlətləri onların ən böyük şirkətləri arasında əlaqələr yaradır, Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına, azad bazar iqtisadiyyatına qoşulması üçün əsas yaradır. Biz bu müqaviləni imzalamaqla dünyaya bir daha nümayiş etdiririk ki, müstəqil Azərbaycan Respublikası demokratik və hüquqi dövlətdir. Azərbaycanda demokratik prinsiplərin bərqərar olması və inkişaf etməsi üçün geniş meydan açılmışdır. Azərbaycan Respublikası bazar iqtisadiyyatı yolu ilə getmək əzmindədir. Bu müqavilənin imzalanması bazar iqtisadiyyatının Azərbaycanda həyata keçirilməsi üçün ilk böyük addımdır.

Biz bu müqaviləni imzalamaqla xarici investisiya qoyulması üçün böyük yol açırıq, digər sahələrdə çalışan şirkətlərin də Azərbaycanda fəaliyyət göstərməsi üçün zəmin yaradır, müstəqil Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatında və ictimai-siyasi həyatında höküm sürən sabitliyi bir daha nümayiş etdiririk. Biz bu müqaviləni imzalamaqla müqavilədə iştirak edən şirkətlərin mənsub olduqları böyük ölkələrlə-Amerika

¹ Bax: D.İsayev. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və iqtisadi inkişaf. - Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi, Gəncə Dövlət Universitetinin Elmi əsərlər məcmuəsi, 2005, №1, s.126-136; D.İsayev. Yeni neft strategiyası. Yenə orada, s.136-140

Birləşmiş Ştatları, İngiltərə, Rusiya, Türkiyə, Norveç kimi dövlətlərlə dostluq əlaqələrinin, iqtisadi əməkdaşlığın və ümumiyyətlə, bütün sahələrdə əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə ümid bəsləyirik.¹

Azərbaycan keçmiş Sovet Respublikaları arasında həm böyük iqtisadi potensiala və iqtisadiyyatın inkişafı üçün əlverişli şəraitə malik olan ölkədir. Odur ki, Azərbaycanın inkişafına yönəldilən xarici sərmayələr də ilbəlil artmaqdadır.

Heydər Əliyev ABŞ-ın Kolumbiya Universitetinin Harriman İnstitutundakı çıxışında qeyd etmişdir ki, "Respublika böyük iqtisadi potensiala-təbii ehtiyatlara, sənaye və kənd təsərrüfatı potensialına malikdir. Bir sözlə, Azərbaycanda iqtisadi əməkdaşlıq üçün geniş imkanlar vardır. Neft müqaviləsi birgə iqtisadi əməkdaşlıq etmək üçün digər iri şirkətlərin də Azərbaycana üz tutmasına şərait yaradacaqdır. Şübhəsiz ki, xarici investorlar ölkənin daxilindəki siyasi duruma böyük əhəmiyyət verirlər. Bütün çətinliklərə baxmayaraq Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət sabitdir.

Azərbaycan dünya ölkələri üçün açıqdır və bu siyasət bütün sahələrdə həyata keçirilir. Azərbaycanın iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb olunması stimullaşdırılır və Azərbaycan özünün zəngin təbii sərvətləri, böyük iqtisadi potensialı ilə xarici şirkətlərin bir çoxunda maraq doğurmalıdır. Azərbaycanın neft yataqlarının birgə işlənməsi barədə sentyabrın 20-də Bakıda Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə Amerika və Avropanın səkkiz şirkətinin daxil olduğu konsorsium arasında imzalanmış böyük müqavilə Azərbaycan Respublikasının bu istiqamətdəki qəti mövqeyinin aydın təzahürüdür".² Ölkə daxili

¹ Bax: Heydər Əliyev Xəzər şelfində yataqların birgə işlənməsi haqqında Bakıda Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə xarici neft şirkətlərinin konsorsiumu arasında müqavilə imzalanması mərasimində nitq. "Müstəqilliyimiz əbədidir", II kitab, Bakı, 1997 s. 259.

² Bax: Heydər Əliyev ABŞ-ın Kolumbiya Universitetində çıxışı - "Müstəqilliyimiz əbədidir" II kitab, Bakı, 1997, s.299-300

lində iqtisadi inkişaf əldə olunduqca xarici sərmayələrə bir o qədər də əhəmiyyət verilmir. Çünki daxili gəlir hesabına daxili investisiya təmin edilir. Bu da ölkə iqtisadiyyatının xarici kapitaldan asılılığını tədricən aradan qaldırmaq imkanı verir. Məlum olduğu üzrə iqtisadiyyatın inkişafında investisiya qoyuluşu başlıca rol oynayır. Ona görə də xarici kapitalın dövlət səviyyəsində cəlb edilməsi üçün lazım olan bütün tədbirlər həyata keçirilir. Təsədüfüdür ki, BMT-nin iqtisadi komissiyasının Cenevrədə nəşr olunan icmalında MDB ölkələri arasında yalnız Azərbaycan və Qazaxıstanda iqtisadi inkişafın müşahidə edildiyi göstərilmişdir. İcmalda əsas səbəb kimi həmin ölkələrin iqtisadiyyatına xarici investisiyaların qoyulmasına münbit şərait yaradılması göstərilir.

Azərbaycan iqtisadiyyatı ilbəil dinamik artımla inkişaf edir ki, burada 1994-cü il sentyabrın 20-də bağlanmış "Əsrin müqaviləsi" aparıcı yer tutur.

Azərbaycanda sosial-iqtisadi sahələrin inkişaf etdirilməsində neft strategiyası sahəsində imzalanmış müqavilələrin böyük rolu vardır. Respublikanın iqtisadiyyatında yaranmış problemlərin ilk növbədə böyük məbləğdə investisiyaların cəlb edilməsi, ölkədə iqtisadi islahatların sürətlə aparılması, müəyyən iqtisadi sabitliyin bərqərar olunması tələb edirdi. Bu baxımdan xüsusi bir neft strategiyasının olmasının rolu çox böyükdür. Xarici neft şirkətləri ilə bağlanmış müqavilələrin Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün maliyyə mənbəyi olması ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Neft sənayesində həyata keçirilən iqtisadi strategiya nəticəsində ölkənin valyuta ehtiyatları artırıldı, xam neftdən gələn gəlir hesabına dövlət neft fondu yarandı. Neftin satışından toplanan valyuta vəsaitlərinin iqtisadiyyatın qeyri neft sektorunun inkişafına, həmçinin, ölkənin sosial-iqtisadi sahələrinin inkişafına yönəldildi. Bu vəsait hesabına fəvqəladə hadisələr za-

manı ortaya çıxan tələbatın ödənilməsi üçün maliyyə mənbəyi yaradıldı.

Neft strategiyasının həyata keçirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafın ümumi istiqamətlərini müəyyən etdi. Bu strategiya böyük elmi, texniki, iqtisadi-sosial problemləri vəhdət halında həll etməyə imkan verən məqsədli kompleks proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün münbit şərait yaratdı. Neft strategiyası ölkədə istehsalın artmasının və sosial-ictimai həyatın inkişafında əlverişli dönüş yaratmaqla ölkənin hərtərəfli inkişafının təminatçısıdır. Azərbaycan xarici şirkətlərlə əməkdaşlıq etdikcə həm neft sənayesinin, həm də neftlə bağlı olmayan digər sahələrin inkişafına təkan verdi, əhalinin gələcək fəxrəli həyatının təməli qoyuldu. Lakin etiraf etmək lazımdır ki, neft nə vaxtsa tükənərək sona çatacaq. Bəs onda Azərbaycan iqtisadiyyatı hansı vəziyyətdə olacaq? Onda gələcək nəsillər necə olacaq? Bu suallar indi hamını düşündürür. Odur ki, ölkə iqtisadiyyatını neftlə məhdudlaşdırıb iqtisadi inkişafı birtərəfli qaydada aparmaq mümkün deyildir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ABŞ-a səfəri zamanı Los-Anjelos şəhərində keçirilmiş seminarda demişdir: "Tez-gec 30-40 ildən sonra Azərbaycanın neft ehtiyatları tükənə bilər. Azərbaycan belə bir problemə əvvəllər də üzləşmişdi. Gələcək nəsillər haqqında indidən düşünmək lazımdır. Biz onların həyatının təhlükəsizliyini indidən təmin etməliyik. Gələcək nəsillər yalnız neft sənayesindən, neftin qiymətlərinin dəyişə bilməsi ehtimalından asılı olmamalıdır. Bu mənada biz özümüz öz sərmayələrimiz haqqında düşünməliyik. Biz neft kimyası, kənd təsərrüfatı və digər sahələrə investisiyalar qoyulmasına da xüsusi əhəmiyyət veririk".¹

Bütün bu göstərilənlər ölkədə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa əsaslanan Heydər Əliyevin "açıq qapı" siyasətinin məntiqi və əməli nəticəsidir.

¹ Bax: Nizami Xudiyev. "Sabaha inamla", Bakı, 2002, s.235.

Azərbaycan hökumətinin iqtisadi strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri dünya iqtisadiyyatına integrasiya və Azərbaycanın digər dünya ölkələri ilə əməkdaşlığıdır. Bu da ümummilli və əbədi liderimiz Heydər Əliyevin apardığı iqtisadi siyasətin məntiqi nəticəsidir.

"Əsrin müqaviləsindən" sonra Azərbaycan bir sıra beynəlxalq siyasi təşkilatların üzvü oldu. Azərbaycanda demokratiya bərqərar oldu və dünya təcrübəsinə əsaslanan yeni dövlətçilik sistemi təsis edildi.

Regionda sülhün, müvafiq şəkildə qurulan sabitliyin və əmin-amanlığın bərqərar olunmasına etibarlı təminat yaradıldı. Qarabağ məsələsinin dinc yolla həll olunmasına şərait və buna mənəvi-psixoloji inam yaradıldı. Beynəlxalq aləmdə Ermənistanın və erməni lobbisinin apardığı bədnam təbliğata qarşı güclü müqavimət yaradılması təmin olundu.

Xarici-iqtisadi siyasətin əsas prinsipləri milli iqtisadi maraqlar dövlət proqramı əsasında həyata keçirilir. Bu proqramda bir tərəfdən xarici investisiyaların cəlb edilməsi, onların Azərbaycan Respublikasının ərazisində ümumdövlət siyasətinə uyğun yerləşdirilməsi tələb olunursa, digər tərəfdən respublikanın ixracat potensialının inkişaf etdirilməsi, milli ixracatların əlaqələndirilməsi və onların maraqlarının müdafiə olunması ön plana çəkilir.

Azərbaycanda uğurla həyata keçirilən iqtisadi islahatlar sistemində ölkəmizin və hətta bütün dünyanın tarixi sərvəti olan neft-qaz sənayesinin inkişafına dair düşünülmüş sosial-iqtisadi siyasət Azərbaycan iqtisadiyyatının dirçəldilməsinin barometri kimi qiymətləndirilməlidir.

"Əsrin müqaviləsi" adı ilə indi bütün dünyada tanınmış bu müqavilənin imzalanması və onun gerçəkləşməsi müstəqil Azərbaycanın iqtisadi inkişaf konsepsiyasını təşkil edən və Heydər Əliyev tərəfindən işlənilib hazırlanmış neft strategiyasının həyata keçirilməsinin parlaq təzahürüdür.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin neft strategiyasının uğurları ilk növbədə Azərbaycanın beynəlxalq aləmə həm siyasi, həm də iqtisadi integrasiya etməsinə və dünyada xüsusi bir çəkisi olan dövlətə çevrilməsinə gətirib çıxartdı.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafında neft strategiyası ilə birlikdə digər amillər də mühüm rol oynayır.

Azərbaycan Respublikasının regionların həmahəng inkişafının tənzim olunması üçün dövlətin iqtisadi siyasəti hökumət tərəfindən tənzimlənir. Dövlətin müvafiq proqramlar əsasında həyata keçirdiyi iqtisadi siyasət planlarının yerinə yetirilməsi üçün bütün imkanlar yaradılır. Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında əldə edilən bütün uğurlar və nailiyyətlər ümummilli və əbədi liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik inkişafı uğurla davam etdirilərək mövcud imkanlardan səmərəli istifadə edilməsi istiqamətinə yönəldilir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev fəaliyyətinin ilk günlərindən başlayaraq iqtisadi inkişafın yeni bir vüsət alması üçün bütün imkanlarını səfərbər etmişdir. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək barədəki planları təkcə beynəlxalq aləmə integrasiya edilməsi ilə məhdudlaşmır. İqtisadi inkişaf həm də sülh, əmin-amanlıq, sabitlik və təhlükəsizlik kimi strateji məqsədlərə nail olma imkanlarının da reallaşdırılmasına xidmət etməlidir. Respublikamızda bu məqsədlə olduqca mühüm işlər görülməkdədir. Bu gün Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran ən başlıca vəzifə bundan ibarətdir ki, həm iqtisadi cəhətdən güclü və qüdrətli, həm də siyasi cəhətdən müstəqil olan bir dövlət yaradılmasına nail olunsun. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Nazirlər Kabinetinin 2003-cü il 17 noyabrında keçirilən iclasındakı çıxışı zamanı ölkəmizin inkişafının davamlılığını təmin etmək üçün dövlətin və hökumətin görəcəyi işlərin istiqamətlərini müəyyənləşdirdi və

göstərdi ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı kompleks şəkildə təmin olunmalıdır. Bu görüşdə sosial-iqtisadi proqramın əsas istiqamətləri müəyyənləşdirildi. Həmin istiqamətlər, başlıca olaraq, bunlardan ibarətdir.

1. Azərbaycanda bir çadır şəhərciyi qalmayacaq, məcburi köçkün və qaçqınların sosial vəziyyəti yaxşılaşdırılacaq;

2. Yoxsulluğun aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülməli;

3. 600 min yeni iş yerləri açılacaq və bu işin sürətləndirilməsi üçün real işlər görülməli;

4. Yanacaq-energetika sahələrində əhəlinin ehtiyaclarının ödənilməsi ilə bağlı problemlər aradan qaldırılacaq;

5. Sahibkarlara dövlət qayğısı artacaq;

6. Regionların iqtisadi inkişafı və aqrar islahatların ikinci mərhələsi ilə bağlı dövlət proqramları hazırlanacaq.

Dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyev sahibkarlığın inkişafına çox böyük dəstək verir. Cənab İlham Əliyevin 2003-cü il dekabrın 23-də imzaladığı "Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi edilməsi haqqında" fərmanda deyilir ki, bu qanunun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətləri İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə verilir. Bu fərman sahibkarlığın inkişafını sürətləndirmək üçün verilmişdir. 2003-cü ildə sahibkarlığın inkişafı məqsədi ilə 48 milyard manatdan çox vəsait xərclənib. Cari 2004-cü ildə dövlət büdcəsindən sahibkarlığın inkişafına 10 milyard manat kredit ayrılması nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev sahibkarlığa köməklik göstərilməsini vacib hesab edir, onu strateji məqsəd kimi qiymətləndirir.

Respublikamızın Prezidenti cənab İlham Əliyev 11 fevral 2005-ci ildə "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı proqramı"nın icrasının bir illiyinə həsr olunmuş

konfransdakı nitqində göstərir ki, "Düz bir il bundan əvvəl, 2004-cü il fevralın 11-də "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramı" qəbul edilmişdir. Biz bu gün görülməli işlərə yekun vuracaq, görülməli işləri təhlil edəcək, mövcud problemləri araşdıracağıq. ...Mən bu gün qeyd etmək istəyirəm ki, sahibkarların fəaliyyəti Azərbaycanın inkişafına çox böyük töhfədir. Bu da sirr deyil ki, azad sahibkarlıq yalnız o ölkələrdə uğurla inkişaf edir ki, orada sahibkarlara, sahibkarlar sinfinə dövlət tərəfindən qayğı var, diqqət var... Sahibkarların uğurlu işi bizim hamımızın uğurudur. Azərbaycanın inkişafı bu istiqamətdədir, bu yoldadır, başqa yol yoxdur. Azərbaycan bazar iqtisadiyyatına sadıqdır. Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatı prinsipləri çox dərin köklər salır və inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi onu göstərir ki, inkişaf üçün başqa yol yoxdur. Mən hesab edirəm ki, bu günkü konfrans gələcək fəaliyyətimizə çox gözəl töhfə verəcəkdir".

Bakı Biznes Mərkəzi açılarkən Prezident İlham Əliyev sahibkarlığa görüş keçirdi. Bu görüşdən ölkə başçısı təkcə sahibkarlığın inkişafından yox, həm də sahibkarlığın inkişafına mane olan inhisarçılıqla, rüşvətxorluqla və qaçaqmalçılıqla mübarizə aparılacağından da bəhs etmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatının tərəqqisi üçün müasir mərhələdə sahibkarlığın inkişafı həqiqətən mühüm bir bazadır. İqtisadiyyatın özəl sektorunun çiçəklənməsində isə azad sahibkarlıq xüsusi yer tutur. Lakin ölkədə inhisarçılıq varsa, bu və ya digər sahədə monopoliya varsa özəl sektorun həqiqi mənafehi çiçəklənməsindən söhbət gedə bilməz. Çünki inhisarçılar və monopolistlər, əslində iqtisadiyyatı irəli aparmır onu geriye doğru dartırlar. Bu inhisarlar və monopoliyalar ölkəyə hədəfə maddələri hazır şəkildə daxil edirlər. Bu halda ölkədaxili istehsalın qarşısı alınır. Ölkədaxili istehsal zəifləyirsə ixrac məhsullarının potensialı azalır. Bu isə şübhəsiz, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən hazırlanmış yoxsulluğun

azaldılması proqramının həyata keçirilməsinə maneçiliklər törədir. İnhisarçılıq və monopoliya təkcə öz arxasınca bu bəlanı gətirmir. Bunun ardınca eyni zamanda məmur özbaşınalığı, korrupsiya, rüşvət gəlir. Bütövlükdə isə inhisarçılıq və monopoliya ilə idxal olunan məhsullar ölkəyə üstü pərdələnmiş qaçaqmalçılıq yolu ilə gəlir. Cənab İlham Əliyev məhz bu pərdəni qaldıraraq ölkənin canını böyük təhlükə və fəsadlardan qurtarır. Buna görə də cənab prezidentimizin bu barədəki hər bir çıxışını dinlədikcə, hər bir fikir və mülahizəsini təhlil etdikcə insanlarda gələcəyə böyük ümidlər yaranır. İnsanlarda ümid yaranır ki, ölkədə iqtisadiyyat öz bünövrəsində inkişaf edəcək. Azərbaycan öz iqtisadiyyatı ilə dünyaya çıxacaq, iqtisadi tərəqqi isə bütün digər sahələrin tərəqqisinə böyük bir təkan verəcəkdir.¹

Ölkədə sosial inkişafın tənzim olunması məqsədi ilə 24 noyabr 2003-cü il tarixli "Azərbaycan Respublikasında sosial inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" fərman imzalanmışdır. Fərmanda nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi və bununla sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi regionların özünün inkişaf etdirilməsi ilə reallaşa bilər. Bu fərman regionların iqtisadi inkişafının təkcə neft sənayesindən asılı olmadığını göstərən ən vacib dövlət aktı kimi qiymətləndirməlidir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının mühüm göstəricilərindən biri də Prezident İlham Əliyev tərəfindən imzalanaraq qüvvəyə minmiş "2004-cü ilin dövlət büdcəsi haqqında Qanundur". 1,5 milyard ABŞ dollarına yaxın həcmə olan büdcə sosialyönlü olmaqla yanaşı, həm də ötən illərdə aparılan islahatların real nəticələrini əks etdirir və əhalinin sosial müdafiəsinin dövlət üçün yenə də prioritet olduğunu göstərir. 2005-ci ildə Azərbaycanın dövlət büdcəsinin 2 milyard

¹ Bax: İlham Əliyev. "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı"nın icrasının bir illiyinə həsr olunmuş konfransda nitq. "Azərbaycan" qəzeti, 12 fevral, 2005.

ABŞ dolları həcmində olması ölkə iqtisadiyyatının durmadan artmasını və əhalinin sosial rifahının getdikcə yaxşılaşmasını göstərir. Bu dinamik artımın hər bir bundan sonrakı ildə də artmaqda davam edəcəyindən xəbər verir.

Respublikanın sosial-iqtisadi inkişafı istiqamətində atılan addımlardan ən əhəmiyyətli "Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" prezident fərmanına uyğun olaraq hazırlanmış "Azərbaycan Respublikası Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)" oldu. Dövlət Proqramında Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarının iqtisadi inkişafını təmin etməyin yolları göstərilmişdir.

İstər bütövlükdə və istərsə də regionların inkişafında ən başlıca məsələlərdən bir də təbii ki, düzgün investisiya siyasəti və qoyulmuş investisiyalardan səmərəli istifadə məsələsidir. Hazırda qəbul edilmiş Dövlət Proqramında göstəriləyi kimi istər ərazi, istərsə də sahələr baxımından investisiya qoyuluşu birtərəfli aparılır və bu ölkədə ərazi üzrə qeyri-bərabər inkişafına getdikcə artıq təsir edir. Belə ki, son on ildə ölkəyə qoyulan investisiyaların 85 faizdən çoxu Abşeron rayonuna (Bakı-Sumqayıt), sahə baxımından isə 80 faizə qədər təkcə neft sənayesinə yönəldilmişdir.

Dövlət Proqramında isə göstəriləyi kimi 2004-2008-ci ildən ölkə iqtisadiyyatına qoyulacaq investisiya vəsaitinin 60 faizinin regionlara (Bakı-Sumqayıt regionundan kənarda) istiqamətləndirilməsi təqdirləyiq bir haldır.

Aparılan araşdırmalardan görünür ki, regional fərqlər həm də regionlar üzrə əmək haqqının səviyyəsində və adambaşına düşən ailə büdcəsinin həcmində müşahidə edilir. Belə ki, işsizliyin geniş xarakter aldığı regionlarda əmək haqqı və real gəlirlərin həcmi Bakı və Sumqayıta nisbətən çox aşağıdır. Məsələn, rəsmi statistik məlumata görə 2002-ci ildə Bakıda

orta aylıq nominal əmək haqqının səviyyəsi 420000 manat olduğu halda bu rəqəm Gəncədə 165000 manat olmuşdur.

Göründüyü kimi fərqlər mövcuddur və bu birinci növbədə regionlarda iş yerləri, əmək qabiliyyətli əhəlinin işlə təmin olunma dərəcəsi və işsizliyin səviyyəsi ilə əlaqədardır.

Sosial-iqtisadi sahədə mövcud olan fərqləri aradan qaldırmaq üçün Azərbaycan Respublikası Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci ildə) üzrə ölkənin başlıca strateji regionlarından olan Gəncə şəhərində bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. İqtisadi artımın sürətlənməsini təmin edən bu tədbirlər planına aşağıdakılar daxildir: Maşınqayırma, metallurgiya, cihazqayırma, elektronika, toxuculuq, rabitə avadanlığı istehsalı, avtomobillərin və kənd təsərrüfatı maşınlarının təmiri, ehtiyat hissələrinin hazırlanması, yüngül və yeyinti məhsulları müəssisələrin yeni texnologiya əsasında inkişafına dair təkliflər hazırlanması, Gəncə avtomobil zavodunda avtomobil yığımının təşkilinin və tikinti materialları sənayesinin inkişafına dair təkliflərin hazırlanması, yeni tikinti materialları yataqlarının axtarışı və kəşfiyyatının gücləndirilməsi, şəhərin su təchizatı və kanalizasiya sisteminin yenidən qurulması, Gəncə Radio-Televiziya Ötürücü Mərkəzinin müasir avadanlıqlarla təchizatı və əsaslı təmiri, Gəncəçayı sahil boyunca və məcrasının yenidən qurulması, tibbi diaqnostika mərkəzinin inşası, Gəncə Layihə Axtarış Kimyalaşdırma Stansiyası və Gəncə Bioloji Laboratoriyasının yenidən qurulmasının planlaşdırılması, "Bakı Kinoteatr"ının və Gəncə Filarmoniyasının əsaslı təmiri, "Gənclər sarayı"nın əsaslı təmiri və müvafiq avadanlıqla təchiz edilməsi, Gəncə şəhərində əlillər və şəhid ailələri üçün yaşayış binalarının inşası, Gəncə şəhərində 640 şagirdlik 21 nömrəli və 694 şagirdlik 16 nömrəli orta məktəb binalarının tikintisi, 6 məktəbin əsaslı təmiri, o cümlədən, Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə Gəncə-

Qazax, Gəncə-Qazax-Gürcüstan sərhəddində avtomobil yolunun və Gəncə hava limanının yenidən qurulması.

Dövlət Proqramından irəli gələn şərtlər əsasında Azərbaycan hökuməti Gəncə Avtomobil Zavodunun işə salınması ilə bağlı Almaniyanın "Volkswagen" və Rusiyanın "QAZEL" şirkətləri ilə danışıqlar aparır. Bununla bağlı Almaniya və Rusiya dövlətlərinin nümayəndələri Gəncədə zavodun texniki imkanları ilə tanış olmuşlar. Bütün bu proqramlar addım-addım həyata keçirilməkdədir. Məhz 2004-cü il dekabr ayında Gəncə avtomobil zavodunun işə düşməsi və "OKA" maşınının istehsalı üzrə ilk məhsulun istehlakçılara çatdırılması iqtisadi inkişafımızın real zəmin üzərində qurulduğunu bir daha təsdiq edir. Proqramın həyata keçirilməsindən bir daha aydın görünür ki, Prezident İlham Əliyev başda olmaqla Azərbaycan hökuməti Dövlət Proqramından irəli gələn tədbirlərin əməli surətdə həyata keçirilməsi üçün real və konkret addımlar atır.

24 noyabr 2004-cü il tarixli fərman iqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə dinamik artımın təmin olunmasını, burada meydana çıxan problemlərin hamısının nizamlanmasını konkret istiqamətlər və tapşırıqlar üzrə əks etdirir. Həmçinin bu fərmanda qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi, investisiyaların cəlb edilməsi, beynəlxalq standartlara cavab verən məhsul istehsalı, dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsinin və idarəetməyə verilməsinin sürətləndirilməsi, inhisarçılıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması kimi həlli vacib məsələlər nəzərdə tutulur. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafı proqramında mövcud iqtisadi inkişaf prosesləri təhlil olunaraq göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası XX əsrin sonlarında dövlət müstəqilliyini bərpa etdiyi vaxtdan keçən dövr ərzində ölkənin ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi həyatında köklü dəyişikliklər baş vermişdir. 1993-cü ildən başlayaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi məqsədyönlü siyasət müstəqilliyin ilk illərində ölkədə baş alıb ge-

dən siyasi və iqtisadi böhranı aradan qaldırmış, Azərbaycanın demokratik dövlət quruculuğu və bazar iqtisadiyyatı yolu ilə irəliləməsinə geniş yol açmışdır. Ölkədə ardıcıl aparılan islahatlar 90-cı illərin birinci yarısında iqtisadiyyatda mövcud geriləməni dayandırmış və yeni inkişaf mərhələsinə keçidi təmin etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında aparılan ardıcıl və sistemli iqtisadi islahatların mühüm nəticələrindən biri dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi və azad sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması yolu ilə iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək və əhalinin güzəranını yaxşılaşdırmaq olmuşdur. Belə ki, ölkədə artıq torpaq islahatları faktiki olaraq başa çatmış, 1390 min hektardan çox torpaq sahəsi əvəzsiz olaraq kəndlilərə paylanmışdır. Hazırda kənd təsərrüfatı məhsulunun 99 faizi özəl bölmədə istehsal olunur. İqtisadiyyatın digər sahələrində də dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi uğurla həyata keçirilmişdir. Özəlləşdirmə prosesi başlayandan sonra 2003-cü ilin sonuna qədər 36200 kiçik müəssisə və obyekt özəlləşdirilmiş, II özəlləşmə proqramı çərçivəsində isə nəqliyyat, kimya, maşınqayırma, yanacaq-energetika kompleksinin və digər sahələrin müəssisələrinin özəlləşdirilməsinə başlanmışdır.

Sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqədar görülmə işlər nəticəsində ümumi daxili məhsulda qeyri-dövlət sektorunun xüsusi çəkisi 1995-ci ildəki 30 faizdən 2003-cü ildə 73,0 faizə çatmışdır.

Yuxarıda qeyd olunan nailiyyətlərlə yanaşı ölkənin sosial-iqtisadi həyatında, xüsusilə, regionların inkişafı və əhalinin məşğulluğu sahəsində hələ də həll edilməmiş problemlər qalmaqdadır. Azərbaycanın sənaye potensialının və bununla bağlı infrastruktur obyektlərinin əksər hissəsinin Bakı şəhərində yerləşməsi və eyni zamanda regionlarda olan bir çox müəssisələrin, istehsal və xidmət obyektlərinin fəaliyyətinin zəifləməsi və ya tamamilə dayanması əhalinin ölkə paytaxtına axınını

sürətləndirmişdir. Bu amillər öz növbəsində iqtisadiyyatın regional baxımdan inkişafına mənfi təsir göstərmiş, regionların inkişafı arasında fərqi artırmasına, bir çox yerlərdə sosial-iqtisadi, demografik və ekoloji vəziyyətin ağırlaşmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası regionların inkişafında müşahidə olunan vəziyyəti mövcud potensialdan səmərəli istifadə etməklə regionların sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsini və onlar arasında fərqi minimuma çatdırılmasını tələb edir.¹

Dövlət idarəçiliyində sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi prosesinin tənzimlənməsində siyasi və iqtisadi maraq aspektləri daimi qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanır. Bu mənada siyasi və iqtisadi maraqlar bir-birini tamamlayır və biri digərini qarşılıqlı şəkildə tənzimləməklə inkişaf edir. Ölkə prezidentinin fərman və sərəncamlarında nəzərdə tutulan perspektiv planların və strateji məqsədlərin həyata keçirilməsi sosial-iqtisadi problemin həlli ilə birlikdə beynəlxalq aləmdə ölkənin nüfuzunun getdikcə qat-qat artırılmasına da mühüm təsir göstərir.

İqtisadi tərəqqi ilə bağlı bütün dövlət sənədlərində iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin, demək olar ki, bütün istiqamətləri nəzərə alınır və əhatə edilir. İqtisadiyyatın inzibati tənzimlənməsinin zəruri sənədləri öz vaxtında qəbul edilmişdir. Bu sənədlər ölkənin iqtisadi potensialını tamamilə əks etdirən düşünülmüş fəaliyyət proqramı kimi nəzərə alınır. Odur ki, həmin sənədlərdə göstərilən bütün məqamların həyatı realıqla təsdiq oluna biləcəyi heç bir şübhə yaratmır.

Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi sahəsindəki zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün bir neçə istiqamət mövcuddur. Bunlardan birincisi qeyri-neft sektorunun inkişafını təmin etməkdən ibarətdir. Qeyri-neft sektorunun in-

¹ Bax: "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı". "Azərbaycan" qəzeti, 13 fevral, 2004.

kişəfi iqtisadiyyatın bütün sahələrində hərtərəfli irəliləyişə nail olmaq üçün ən zəruri amillərdən sayılmalıdır. Qeyri-neft sektorunun inkişafında daxili və xarici investisiyaların qoyuluşu həmahəng şəkildə tənzim olunmalıdır. Qeyri neft sektorunun inkişaf etdirilməsi bir tərəfdən regionların iqtisadi tərəqqiyə nail olmasını təmin edir, digər tərəfdən əhalinin məşğulluq problemlərinin həll olunmasını stimullaşdırır.

İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsində və qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsində aqrar sahə üzrə islahatların aparılması zəruriləşir. İqtisadi tənzimlənmədə aqrar islahatların birinci mərhələsində artıq torpaqlar kənd əhalisinə pulsuz paylanmış, yeni mülkiyyətçilər, şəxsi, kooperativ və fermer təsərrüfatları yaradılmışdır. İkinci mərhələdə isə kənddə istehsal, sosial və bazar infrastrukturalarının formalaşması vacibdir. Belə bir mərhələdə elektrik enerjisinin fasilə ilə verilməsinin, yolların nasazlığının, qaz təhcizatının və digər infrastrukturaların lazımi səviyyədə olmadığını da nəzərə almaq lazımdır. Aydın-
dır ki, belə bir şəraitdə həmin regionlara xarici investisiya qoyulması çətindir və bəlkə də mümkün deyildir. Bu halda həmin regionların iqtisadi inkişafını təmin etmək üçün iqtisadi potensialdan səmərəli istifadəyə diqqət yönəltmək lazım gəlir. Burada sahibkarlığın inkişafına xüsusi diqqət yetirməsi və istehsalçılara lazımi şərait yaradılması tələb olunur. Marketing və menecerlik fəaliyyətinə yardım göstərilməsi zərurəti xüsusilə diqqəti cəlb edir. Burada ərazi və sahə strukturlarının təkmilləşdirilməsi məsələləri də xüsusi yer tutur.

İkinci istiqamət ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin tərkib hissəsi olan demografik və ərzaq təhlükəsizliyinin vaxtında qarşısının alınması istiqamətindən ibarətdir. Bu istiqamət xüsusi olaraq nəzərə çarpdırılır. İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması nə deməkdir? Bu o deməkdir ki, ölkədə işsizliyin azaldılması sahəsində məqsədyönlü iş görülsün. Əmək qabiliyyətli əhalinin, xüsusən gənclərin faydalı əməklə məşğulluğu təmin

edilsin, aztəminatlı əhalinin, o cümlədən qaçqın və köçkünlərin sosial tələblərinin ödənilməsinə yönəldilmiş tədbirlər həyata keçirilsin. İşsizlik probleminin həlli baxımından əmək bazarının strukturunun yeniləşməsi və irihəcmli yenidən strukturlaşma mexanizminin həyata keçirilməsi zəruridir.

Əhalinin sosial müdafiəsini gücləndirməklə əlaqədar əmək haqqının artırılması və yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması üzrə respublikamızda aparılan islahatlar dövlətin iqtisadi siyasətində əsas yer tutur. Ona görə də bu sahədə daimi və müntəzəm olaraq məqsədyönlü işlər həyata keçirilir. Əməyin mühafizəsi sahəsində aparılan məqsədyönlü tədbirlər də buraya daxildir.

Regionların inkişafı ilə əlaqədar verilmiş fərmanda əhalinin aztəminatlı təbəqələri, xüsusilə qaçqınların və məcburi köçkünlərin sosial tələbatlarının ödənilməsinə başlıca diqqət yetirilir. Xüsusən, bu kateqoriyadan olan əhalinin yerləşdirilməsi üçün müvəqqəti qəsəbələrin və evlərin tikilməsi, onların yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması üçün müvafiq tədbirlərin görülməsi zəruri məsələ kimi nəzərə alınır.

Hazırlanmış proqramda, həmçinin, əmək haqlarının və tələbələrə verilən təqaüdlərin artırılması, pensiya təminatının yaxşılaşdırılması kimi məsələlərin sürətləndirilməsi də nəzərdə tutulur.

Üçüncü istiqamət ölkədə bank və maliyyə-kredit siyasətinin təkmilləşdirilməsi və neft fondundan istifadə edilməsinə yönəldilmişdir. Maliyyə intizamının gücləndirilməsi üçün İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin Milli Bankla birlikdə sahibkarların ehtiyacını daha dolğun ödəmək məqsədi ilə verilən kreditlər üçün girov təminatının təkmilləşdirilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsinin vacibliyi göstərilir. Eyni zamanda ölkənin beynəlxalq və regional maliyyə və iqtisadi qrupları ilə əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi istiqamətində məqsədyönlü işlərin aparılması vacibdir.

Hazırda respublikada neftin satışından Dövlət Neft Fonduna daxil olan gəlirlərin üzərində nəzarət təmin edilmişdir. Neft müqavilələrindən və satışından əldə olunan gəlir ilbəil artmaqdadır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac boru kəmərinin işə düşməsindən sonra Dövlət Neft Fondunun gəlirinin daha da artacağı gözlənilir.

Dördüncü istiqamət dövlətin iqtisadiyyatının tənzimlənməsində maliyyə intizamının gücləndirilməsi, eyni zamanda, gəlir və xərclərin artırılması ilə əlaqədar sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirlərinin səmərəliliyinin artırılmasından ibarətdir.

Maliyyə intizamına nəzarət və tənzimlənmə tədbirlərinin gələcəkdə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafının daxili və xarici bazarlarda yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətinin xüsusi çəkisinin artacağına zəmanət verir.

Azərbaycanın regionlarının sosial-iqtisadi inkişaf tədbirləri təkcə əhalinin sosial tələblərinin ödənilməsi məqsədi daşmır, iqtisadi inkişaf, həmçinin, ölkəmizin ərazi bütövlüyünün qorunması ilə əlaqədar hərbi-siyasi tədbirlərin həyata keçirilməsi işində də mühüm rol oynayır.

Regionların inkişafı problemlərinin əsasında hazırlanmış mövcud proqramın həyata keçirilməsi respublikamızın ayrı-ayrı ərazilərində qeyri-bərabər inkişafın aradan qaldırılması sahəsində çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisi mineral sərvətlərin zənginliyinə, təbii şəraitin rəngarəngliyinə görə nadir regionlardan biridir. Bu ərazidə iqtisadi inkişafın sürətlənməsinə təsir göstərə bilən hər cür təbii şərait vardır. Respublikamızın ərazisində neft və qaz, yodbrom, dəmir-alunit, polimetallar, seolit, duz, hər cür tikinti materialları, mineral sular və s. faydalı qazıntı ehtiyatları mövcuddur.

Respublikamızın malik olduğu müxtəlif təbii sərvətlərin yayılma vəziyyəti onun bütün ərazisində məhsuldar qüvvələrin

yüksək səviyyədə inkişafı üçün möhkəm zəmin yaradır. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi inkişafın digər istiqamətlərindən biri də böyük şəhərlərdəki və sənaye mərkəzlərindəki bəzi istehsal müəssisələrinin profilə uyğun olaraq özlərinin fəaliyyətini regionlarda davam etdirməsindən ibarətdir. Azərbaycan Respublikasında regional inkişafın dövlət tənzimlənməsi sahəsində ən mühüm istiqamətlərdən biri də sərbəst iqtisadi zonaların yaradılmasından ibarətdir. Bu istiqamətdə xüsusi fondlar tərtib və təsdiq olunmalıdır. Bazar münasibətləri şəraitində regional iqtisadi inkişafın dövlət tənzimlənməsi təkcə bu və ya digər respublikadaxili rayonların inkişafına üstünlük verilməsi və yaxud da onun məhdudlaşdırılması ilə bitmir. Bu istiqamətdə ən vacib məsələlərdən biri də bilavasitə iqtisadi islahatın həyata keçirilməsində yerli orqanların səlahiyyətlərinin hüquq və vəzifələrinin konkret müəyyən olunmasından çox asılıdır.

Mövcud proqramların uğurla həyata keçirilməsi gələcək perspektivlərin ehtibarlı təməlidir. Çox keçməyəcək ki, Azərbaycan güclü iqtisadiyyata malik olan dünya ölkələrindən birinə çevrilə biləcəkdir. Ölkəmizin malik olduğu təbii iqtisadi potensial bunu deməyə əsas verir.

Ölkəmizin Prezidenti cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi düşünülmüş ardıcıl iqtisadi siyasət Respublikamızı tərəqqiyə və xalqın rifahının yaxşılaşdırılması yolunda canlanmaya və irəliləyişə doğru aparır.

3. Regionda ictimai-siyasi sabitliyin təminatı

Azərbaycan Respublikasında beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsi, dünyanın inkişaf etmiş ölkələri ilə birlikdə region ölkələri arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi, iqtisadiyyatın dinamik artımı, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması ölkəmizin nüfuzunun qaldırılması deməkdir. Bu işə Azərbaycan

canın bütövlüyünün qorunmasında başlıca stimül olduğu kimi, regionda sülhün və əmin-amanlığın, ictimai sabitliyin bərqərar olunmasında da xüsusi yer tutur. Azərbaycan Respublikasını bu gün iqtisadi, siyasi, ictimai tənəzzül gözləmir. Azərbaycan Respublikasının bir əsas problemi vardır ki, o da Ermənistan-Azərbaycan-Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllindən ibarətdir. Bu problemin həlli təkcə Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycanın başına gətirilən bu bəla region ölkələri üçün də böyük təhlükə yaradır. Odur ki, həmin problemin həlli indiki dövrün global məsələsinə çevrilmişdir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev bu sahədə olduqca gərgin əmək sərf etmişdir. Müasir dövrdə də həmin məsələ aktualdır.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev bütün beynəlxalq görüşlərində, həmçinin dövlət və hökumət başçıları ilə söhbətlərində bu məsələni birinci olaraq diqqət mərkəzinə çəkir. Əlbəttə, region üçün həlli vacib olan belə bir məsələni zamanın ixtiyarına buraxmaq olmaz. Cənab İlham Əliyev öz siyasi mövqeyi və düşünülmüş strateji addımları ilə zamanın axarını Azərbaycanın mənafeyinə yönəldə bilmişdir. Ona görə də Azərbaycan cəmiyyəti həmin məsələnin ölkəmizin xeyrinə həll olunacağına nikbinliklə yanaşır.

İctimai sabitliyin bərqərar olunmasında iqtisadi dirçəlişin çox böyük rolu vardır. İqtisadi dirçəliş cəmiyyətdə fərvanlığın yaradılmasına səbəb olur. Bu isə cəmiyyətdə bəla olan yoxsulluğun aradan qaldırılmasının təməlidir. Yoxsulluq cəmiyyətin maddi və mənəvi iflasıdır. Yoxsulluqla heç bir ölkə bütövləşə bilməz. Yoxsulluq insan cəmiyyətində hüquq və azadlığın bərqərar olunmasına təminat vermir. Yoxsulluq şəraitində ictimai şüur inkişaf etmir. Cəmiyyət həyatında baş verən hadisələr isə xaosə çevrilir.

Azərbaycan Respublikası elə bir əlverişli coğrafi məkanda yerləşmişdir ki, bu coğrafi məkan və mühit onun iqtisadi inkişafının dinamik artımına münbit şərait yaradır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, coğrafi məkan və şərait Azərbaycanın iqtisadi inkişafı üçün yeganə mənbə deyildir. Azərbaycanda onun iqtisadi inkişafını təmin etmək üçün zəngin yeraltı və yerüstü sərvətlər mövcuddur. Bununla birlikdə, Azərbaycan həm də zəngin intellektual sərvətlərin, dünya sivilizasiyasına ümumbəşəri ideyalar bəxş etmiş böyük mütəfəkkirlərin, görkəmli alimlərin, müdrik şəxsiyyətlərin, eləcə də məşhur dövlət rəhbərlərinin və siyasi xadimlərin vətənidir. Başqa sözlə, Azərbaycan həm zəngin maddi sərvətlərə və həm də çox güclü mənəvi intellektual sərvətlərə malik bir ölkədir. Bütün bunlar isə Azərbaycanın iqtisadi inkişafında labüd və zəruri amillər kimi bütöv bir vəhdət təşkil edir.

Müstəqilliyini əldə etmiş cəmiyyətdə milli vətənpərvərlik tərbiyəsi ölkədə və eləcə də regionda ictimai sabitliyin əldə olunması üçün vacib şərtlərdən biridir.

Ölkə iqtisadi cəhətdən möhkəmləndikcə insanlarda vətəne bağlılıq, doğma torpağa məhəbbət psixologiyası da qat-qat artmış olur. Sırr deyildir ki, hər hansı bir ölkədə miqrasiyanın mövcudluğu iqtisadi vəziyyətin səviyyəsi ilə ölçülür. Ölkədə sabitlik olduqda, iqtisadi tərəqqi əhalinin tələbatını ödədikdə miqrasiyanın səviyyəsi də aşağı olur. Belə ölkələrdə cüzi miqrasiya müşahidə edilsə də bu iqtisadi vəziyyətlə bağlı miqrasiya sayılmamalıdır. Mümkündür ki, belə bir şəraitdə miqrasiya başqa səbəblərlə daha çox bağlı olsun. Aydınır ki, miqrasiya başqa ictimai-siyasi hadisələrdən də asılı ola bilər.

İqtisadi şəraitlə bağlı meydana çıxan inteqrasiya bütün başqa şərtlərdən daha artıq şəkildə cəmiyyətin transformasiyasına səbəb olur. Azərbaycanda dövlət müstəqilliyi ərəfəsindəki və bu mərhələdəki ictimai-siyasi vəziyyətlə əlaqədar baş verən miqrasiya hadisəsi haqqında tədqiqat aparmış Məmməd ağa Sərdarov yazır ki, "Torpaqların itirilməsi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatı iflic vəziyyətinə düşmüş, cəmiyyətdə inamsızlıq yaranmışdı. Belə bir şəraitdə əhalinin xeyli hissəsi gündəlik

çörəkpulu qazanmaq, özünü və ailəsini bu ağır vəziyyətdən çıxarmaq üçün hər gün mübarizə aparmalı olurdu. Məhz bu sadalanan səbəblərə görə həmin illərdə əhali arasında ölkədən köçüb getmə halları artmış, əmək qabiliyyətli, yaşı 40-a qədər olan vətəndaşlarımızın iş tapmaq məqsədi ilə qonşu ölkələrə qeyri-qanuni miqrasiya olunması geniş vüsət almışdı... Ümumiyyətlə, miqrasiya prosesini təhlil edərkən belə qənaətə gəlmək olur ki, dünyanın hər hansı bir ölkəsində, o cümlədən Azərbaycanda əhalinin miqrasiyasının səviyyəsi orada sosial və iqtisadi vəziyyətlə birbaşa əlaqədardır və ondan asılı olaraq dəyişir".¹ Mövcud vəziyyətdən tez bir zamanda çıxmaq üçün ölkənin iqtisadi cəhətdən inkişaf etdirilməsi, əhalinin məşğulluğu, yoxsulluğun aradan qaldırılması, ailələrin real gəlirlərinin artırılması sahəsində əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruri amillər kimi qiymətləndirilir.

Azərbaycanda da zaman-zaman istər sosial-siyasi şəraitlə və istərsə də iqtisadi vəziyyətlə bağlı olan miqrasiyanın baş verməsi faktlarına təsadüf edilir. Məsələn, sovet imperiyasının formalaşdığı dövrlərdə, çətin və ağır repressiya illərində 1948-53-cü illərin deportasiya mərhələsində, eləcə də 1988-90-cı illərdə azərbaycanlılar öz doğma ata-baba yerlərindən didərgin düşərək miqrasiyanın acı rüzgarlarını görmüşlər.

Həmçinin, 1990-1993-cü illər dövründə ölkədəki qeyri-sabitlik və iqtisadiyyatın dağıdılması, ölkə əhalisinin bir qisminin miqrasiyaya düçar olaraq güzəran üçün ölkə hüdudlarından kənara çıxmasına səbəb olmuşdur.

1993-cü ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra ölkədə ictimai-siyasi sabitlik baş verdi, atəşkəs yarandı, iqtisadiyyatda dirçəliş baş verdi. Ölkədə yaranmış bu vəziyyət insanların öz yurd-yuvalarında rahat nə-

¹ Bax: Məmmədağa Sərdarov. Azərbaycanda dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsində miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsinin rolu. - "Dirçəliş XXI əsr", Azərbaycan Dövlət Quruculuğu və Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunun əsərləri. Bakı 2004, iyun-iyul, s.301-308.

fəs almasına şərait yaratdı. Bu gün ölkədə baş verən iqtisadi inkişaf əhalinin əmin-amanlığını təmin edir. Adambaşına ümumi milli gəlirin səviyyəsi artdıqca əhali yoxsulluq həddindən uzaqlaşır, iqtisadi siyasətin məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsi ilə insanların güzəranı qat-qat yaxşılaşır. Ölkədə qaçqın problemi mövcud olsa da iqtisadi sahədə dinamik inkişaf günbəgün hiss olunmaqdadır. Odur ki, müasir mərhələdə nəinki miqrasiyanın həddinin sifra bərabər olduğu haqqında tam əminliklə danışmaq mümkündür, həmçinin vaxtı ilə ictimai-siyasi və iqtisadi çətinliklər səbəbindən ölkədən gəcnlərin respublikaya qayıdışı günbəgün artmaqda və çoxalmaqdadır. Bu prosesi mənfur qonşularımız olan ermənilərin həyatında daha fərqli şəkildə müşahidə edilir.

Bu gün təkcə iqtisadçılar yox, siyasətçilər yox, politoloqlar yox, hətta ən adi insanların da müşahidə etməsi çətin deyildir ki, Ermənistanda heç bir ictimai-siyasi sabitlikdən və iqtisadi dirçəlişdən söhbət açmaq mümkün deyildir. Ermənistan'da iqtisadi tənəzzül gündən-günə dərinləşdikcə əhalinin vəziyyəti pisləşir. Doğrudur, xaricdəki erməni lobbiləri mərhəmət göstərərək onlara bu və ya digər dərəcədə ianə payı göndərirlər. Lakin bu payın hesabına Ermənistanın ölü iqtisadiyyatını ayağa qaldırmaq mümkündürmü? Qətiyyət yox! Əvvəla ona görə ki, belə yardım payları iqtisadiyyatın dirçəldilməsi üçün kifayət dərəcədə deyildir.¹ İkincisi isə bu yardımlar beş-on vəzifə sahibləri tərəfindən mənimsənilərək heçə-puçə çıxarılır. Əhali isə ölkədə mövcud olan yoxsulluğun yaratdığı dözülməz şəraitə görə ölkədən kütləvi şəkildə axınla çıxıb gedir. Yoxsulluğun sıxdığı bu insanlar üçün milli münasibətin də fərqi yoxdur. Odur ki, belə insanlar ölkədən uzaqlaşdıqdan sonra tezliklə öz milli varlıqlarını unudurlar. Şübhəsiz ki, ölkədə əhalinin sayının günbəgün azalması onların

¹ Bax: Nadir İsmayilov. Müasir Azərbaycan diplomasiyası "Dahi" qəzeti, 7 avqust, 2004-cü il.

zəbt etdikləri torpaqların mühafizəsinin getdikcə zəifləməsinə səbəb olur. Bu isə Azərbaycanın düşmən üzərindəki qələbəsinin gündən-günə yaxınlaşdığını və tezləşdiyini təsdiq edən real faktlar kimi qiymətləndirilməlidir. Bu gün Ermənistan iqtisadiyyatı nəinki işğal olunmuş torpaqlarda saxladıqları hərbi arsenalı və ordunu təmin etməyə qadirdir. Əksinə mövcud iqtisadi potensial əhalinin dilənçilikdən azacıq da kənara çıxarmağa imkan yaradacaq səviyyədə deyildir. Belə bir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişaf imkanları bizi düşmən üzərindəki labüd qələbəyə daha artıq yaxınlaşdırmaqdadır. 1990-1993-cü illərdə, hələ Heydər Əliyevin hakimiyyətdə olmadığı mərhələdə Azərbaycanda baş vermiş iqtisadi tənəzzül müəyyən müddət sabitlik və əmin-amanlıq yaradılmasına və ölkənin ərazi bütövlüyünün qorunmasında mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması ilə bağlı bir çox çətinliklər törədirdi. Heydər Əliyev bir tərəfdən ölkə iqtisadiyyatının dirçəldilməsinə çalışaraq ictimai-siyasi sabitlik əldə edilməsi üçün var qüvvəsini sərf edir, digər tərəfdən isə beynəlxalq aləmdə Azərbaycan Respublikasının tanınmasına, ona tərəfdarlar axtarıb tapmağa cəhd göstərirdi. Belə bir zamanda Heydər Əliyevin diplomatik fəaliyyəti Azərbaycanı burulğanlardan çıxarmağa yönəlmişdi. Politoloq Nadir İsmayılov yazır ki, "1993-cü ilin iyununda Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı dövlətin dağıdılması və onun beynəlxalq aləmdən tamamilə təcrid olunması prosesinin qarşısını aldı. Beləliklə, həmin dövrdən başlayaraq Azərbaycanın beynəlxalq siyasətə daha fəal qoşulmasının əsası qoyuldu. Azərbaycanı dünyada tanımağa başladılar. Ənənəvi diplomatik əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsi ilə yanaşı yeni xarici əlaqələr də quruldu. Ümummilli lider Heydər Əliyevin banisi olduğu Azərbaycanın xarici diplomatiyası ölkəmizin beynəlxalq sistemdə yeni müttəfiqlər tapmasına da şərait yaratdı. İkitərəfli danışıqlarda, beynəlxalq forumlardakı çıxışlarda cənab Heydər Əliyev dünyanın

diqqətinin Azərbaycana yönəlməsinə nail oldu. Bu diqqət təkcə Azərbaycanın üzləşdiyi problemlərlə bağlı deyildi, həm də respublikamızın iqtisadi inkişafına yönəlmişdir.¹

Heydər Əliyev istər Şərq və istərsə də Qərb ölkələrinin rəhbərlərinə müraciət edərək onların diqqətini Azərbaycanın haqq işinə yönəldirdi.

Heydər Əliyev 15 iyun 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin iclasında çıxış edərək yeni mərhələdə beynəlxalq münasibətlərin başlıca istiqamətlərini müəyyən etmişdir. Beynəlxalq əlaqə və münasibətlərin proqram sənədi olan bu çıxışda deyilirdi: "Güman edirəm ki, Azərbaycan Respublikası demokratik dövlət kimi bütün dövlətlərlə bərabər-hüquqlu münasibətlər yaratmalıdır. Hansı dövlətin daxili quruluşu, daxili siyasəti hansı istiqamətdə getməsindən asılı olmayaraq biz normal münasibətlər yaratmalıyıq. Birinci növbədə, bizim yaxın qonşularımızla lazımı mədəni, iqtisadi, dövlət münasibətləri yaradılmalıdır. Bu baxımdan Türkiyə Cumhuriyyəti ilə olan əlaqələr, şübhəsiz ki, respublikanın əhalisi tərəfindən bəyənilir. Qonşu İran-İslam Respublikası ilə bizim münasibətlərimiz yaxşılaşdırılmalıdır, inkişaf etdirilməlidir. Rusiya çox böyük dövlətdir. Bizim Şimalda olan qonşumuzdur. Şübhəsiz ki, Rusiya ilə Azərbaycan arasında müstəqil prinsiplər əsasında münasibətlər bundan sonra daha da yaxşı, daha da geniş, səmərəli olmalıdır. Keçmiş Sovetlər İttifaqına daxil olan, indi müstəqillik qazanmış dövlətlərlə - Ukrayna, Belarus, Gürcüstan, Orta Asiya dövlətləri, Qazaxıstan, Pribaltika dövlətləri, Moldova ilə biz daha geniş qarşılıqlı əlaqələr yaratmalıyıq. Bizim üçün bu çox lazımdır. Çünki bu dövlətlərlə bizim iqtisadi əlaqələrimiz, mədəni əlaqələrimiz, insani əlaqələrimiz uzun illər, yüz illərlə çox yaxın olub. Bunları qırmaq olmaz. Əksinə inkişaf etdirmək lazımdır. Şübhə etmirəm ki,

¹ Bax: Nadir İsmayılov. Müasir Azərbaycan diplomasiyası "Dahi" qəzeti, 7 avqust, 2004-cü il.

məhz belə siyasət Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlət kimi formalaşmasına və inkişaf etməsinə kömək edəcəkdir.

Azərbaycan Respublikası artıq ümumdünya miqyasına çıxdır. Azərbaycan Respublikasına Amerika Birləşmiş Ştatları tərəfindən son zamanlar müsbət münasibətlər hamımızı sevin-dirir və güman edirəm ki, bu münasibətlər daha da genişləni-b inkişaf etdirilməlidir. Bütün Avropa ölkələri ilə bizim əlaqə-lərimiz genişlənməlidir. Xüsusən, İngiltərə, Fransa, Almaniya və başqa Avropa ölkələri ilə, bütün müsəlman ölkələri ilə, Ərəb ölkələri ilə, Türkdilli ölkələrlə bizim əlaqələrimiz daha da sürətlə inkişaf etməlidir".¹

Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıdışının ilkin mərhə-ləsində dünya ictimaiyyətinin diqqətini Azərbaycana qarşı erməni təcavüzünə yönəldirdi. Ermənistanın haqsız müharibəsi nəticəsində Azərbaycanın düşar olduğu bəlalər aydınlaşdırılır və beynəlxalq ictimaiyyətə bütün lazımi informasiyalar çat-dırılırdı.

Heydər Əliyev 26 iyul 1993-cü il BMT Təhlükəsizlik Şu-rasının Sədrinə və BMT-nin Baş Komitəsinə göndərdiyi mək-tubda göstərdi: "Süveren Azərbaycan dövlətinin ərazicə par-çalanmasına yönəldilmiş erməni təcavüzünün davam etdiril-məsi və gücləndirilməsi nəticəsində ölkədə yaranmış gərgin vəziyyət mənə bu məktubla Sizə müraciət etməyə vadar edir.

Beynəlxalq hüququn prinsiplərinə və proqramlarına sadıq olan Azərbaycan ona Ermənistan Respublikası tərəfindən zorla qəbul etdirilmiş qanlı münəqişənin dincliklə aradan qaldırıl-masında ATƏM-in vasitəçiliyinə, beynəlxalq təhlükəsizlik və əməkdaşlıq ideyalarını əsas tutaraq və beynəlxalq təşkilatın üzvlərinin hüquqlarına və vəzifələrinə arxalanaraq razılıq ver-mişdir. Uzun və çətin nizaməsalma prosesinin gedişində Azər-baycan hökuməti münəqişənin dincliklə aradan qaldırılmasına

¹ Bax: Heydər Əliyev. Azərbaycan Milli Məclisinin iclasında çıxış. 15 iyun 1993-cü il. "Müstəqilliyimiz əbədidir", I kitab, Bakı, 1997, səh.11-12.

çalışaraq və maksimum çeviklik və konstruktivizm nümayiş etdirərək qan tökülməsini dayandırmaq və danışıqların möhkəm əsasını yaratmaq yollarını, gərgin axtarışını aparmışdır. Lakin Ermənistanın dünya birliyi və Azərbaycan qarşısında öz öhdəliklərini kobudcasına pozması sülh söylərimizi boşa çıxarır. Təcavüzkarın cilovlanmasına, qan tökülməsinin dayandırıl-masına və işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərinin azad edil-məsinə yönəldilmiş təxirəsalınmaz tədbirlər gərəkdir.

Deyilənlərlə əlaqədar təhlükəsizlik şurasının dərhal çağ-ırılmasını xahiş edirəm".¹

Heydər Əliyev 1994-cü il dekabrın 13-də Kasablanka (Mərakeş) Zirvə toplantısında Ərəb ölkələrinin başçıları ilə söhbətlərdə Azərbaycanın düşar olduğu bəlalər barədə onlara ətraflı məlumatlar vermişdir. O zamana kimi ölkəmizə olan təcavüzün ağır nəticələri cəmiyyətimizə nə qədər məhrumiy-yətlər gətirmişdisə, informasiya qıtlığı da bir o qədər artıq problemlər yaratmasına səbəb olurdu. Azərbaycanda baş verən hadisələrin dünyaya çıxarılmasının özü də ciddi bir problemə çevrilmişdi. Ona görə yox ki, informasiya kanalları məhdud idi və bundan istifadə etmək imkanları az idi. Sadəcə mövcud informasiyaları beynəlxalq aləmə çatdırmaq üçün vətənpər-vərlik duyğusu yox idi. 1990-cı illərdə hələ Heydər Əliyevin Azərbaycan hakimiyyətində təmsil olunmadığı dövrdə mövcud rəhbərlər adi informasiyanın belə yayılmasına fikir vermirdilər. Erməni təcavüzkarlarının yalan informasiyaları isə baş alıb gedirdi. Dünya ictimaiyyəti isə çaş-baş qalıb çox zaman Azər-baycanı günahkar hesab edirdilər. Lakin Heydər Əliyev öz iti ağı və siyasi uzaqqörənliyi ilə bu informasiya blokadasını yarıb keçməyə müvəffəq oldu.

Dünyanın ayrı-ayrı ölkələrinin iştirak etdiyi beynəlxalq görüşlərdə, yığıncaq və tədbirlərdə Azərbaycan həqiqətləri məhz Heydər Əliyevin dilindən bəyan edilirdi. Dünyanın ən

¹ Bax: "Müstəqilliyimiz əbədidir". I kitab, Bakı, 1997, s.44-45.

böyük dövlət xadimləri, adlı-sanlı siyasətçilər və diplomatlar Heydər Əliyevi yaxşı tanıdıkları üçün, onun ağılına, idrakına, məntiqinə inandıqları üçün, Heydər Əliyev şəxsiyyətinə böyük rəğbətlə yanaşdıqları üçün onun tərəfindən verilən informasiyalar barədə artıq götür-qoy etməyə başlayırdılar. Dünya ictimaiyyətində fikir üstünlüyü Azərbaycanın xeyrinə doğru meyllənirdi. Məqsəd Ermənistanın təcavüzkar olduğunu dünya ictimaiyyətinə çatırmaqdan ibarət idi. İnformasiya məkanı genişləndikcə Azərbaycanın tərəfdarları da artmağa başlayırdı. Heydər Əliyev isə Azərbaycanın tərəfdarlarına aşkar dəlillər və real faktlarla göstərirdi ki, Azərbaycanın düşdüyü bəlalарın səbəbi onda deyildir ki, bizim insanlarda vətən təəssübkeşliyi yoxdur və ya azdır. Səbəb həm də onda deyildir ki, azərbaycanlılar düşməne qarşı durmaqda özlərində tərər tapa bilmirlər. Heydər Əliyev inandırır ki, Azərbaycanda qeyrətli insanlar da var. Bu ölkəni dünya miqyasında tanıtmğa qadir olan şəxsiyyətlər də var. Sadəcə Azərbaycana havadar çıxan, çətin günlərdə ona kömək əli uzadan qüvvələr gərəkdir. Çünki keçmiş Sovet imperiyasından yenice ayrılmış bu gənc dövlətin iqtisadiyyatı dağılmış, həmin mərhələdə ölkəyə rəhbərlik edənlərin bağışlanmaz səhvləri üzündən ölkədə çətin bir vəziyyət yaranmışdı. Düşmənin isə hərbi və iqtisadi cəhətdən güclü olan qüvvələr tərəfindən himayə edilir. Belə bir qeyri-barəbər şəraitdə Azərbaycana kömək lazımdır. Heydər Əliyev ilk növbədə dini, imanı, tarixi və əxlaqi-tərbiyəvi ənənələri bir olan islam dövlətlərinin başçılarına müraciət edirdi. Küveyt əmiri Cabir Əhməd Sabah ilə söhbətində Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Azərbaycan ilə Küveyt coğrafi cəhətdən bir-birinə çox yaxındır. Bizim ulu babalarımız arasında tarixən çox sıx əlaqələr olub. Doğrudur, sonrakı dövrlərdə bu əlaqələr müəyyən qədər kəsilib. Ancaq indi Azərbaycan müstəqil dövlətdir və öz tarixi keçmişini, qədim dostları ilə əlaqələrini bərpa edib.

Bildiyiniz kimi, ölkələrimizin iqtisadiyyatında da bir-birinə bənzərlik çoxdur. Siz böyük neft ölkəsisiniz. Azərbaycan da neft ölkəsi hesab edilir. Ancaq sizdəki neft yataqları daha zəngindir. Siz bilirsiniz ki, Azərbaycan Ermənistan tərəfindən hərbi təcavüzə məruz qalıb. Azərbaycan müsəlman ölkəsidir. Biz hələ islam dini yaranandan islam dünyasının bir hissəsiyik. Ölkəmiz Sovet İttifaqının tərkibində olanda da biz dinimizi, inamımızı, etiqadımızı itirməmişik. Onu da deyim ki, Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü əslində müsəlman dünyasına edilən təcavüzdür. Altı il bundan əvvəl başlayan bu təcavüz nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizindən çoxu Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunub. Həmin torpaqlarda bütün müsəlman abidələri, qəbirlər, Qurani-Kərimin nüsxələri hamısı dağıdılıb, yandırılıb. Bizim bir milyondan artıq vətəndaşımız-müsəlmanlar qaçqın düşüblər. Onlar çox ağır vəziyyətdədirlər, çadırlarda yaşayırlar. Həmin qaçqınların saxlanması üçün bizim köməyə böyük ehtiyacımız var. Əgər sizin ölkə bizim bu müsəlmanlara, qaçqınlara kömək etsə, buna görə sizə çox minnətdar olarıq".¹

Heydər Əliyev Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin əmiri Şeyx Zahid ben Sultan Əl Nəhyan ilə söhbətində də Azərbaycanın başına gələn müsibətləri bütün realığı ilə çatdırıb. Azərbaycana mənəvi dayaq lazım olduğunu, cyni zamanda, onun mövcud şəraitdə onun iqtisadi yardımı ehtiyacı olduğunu göstərir. Bununla birlikdə, azərbaycanlıların dəyanətli xalq olduğunu da həmsöhbətinin nəzərinə çatdırır. "Bilirsiniz ki, Ermənistan ərazisində Rusiyanın çox böyük hərbi qüvvələri var. Bu qüvvələr Ermənistanı çox kömək edir. Azərbaycan müstəqil dövlətdir. Bizim ərazimizdə heç bir başqa ölkənin qoşunu yoxdur. Ona görə də biz çoxmillətli beynəlxalq sülhü mühafizə qüvvələrinin bölgəyə gəlməsinə razı olmuşuq. Biz

¹ Bax: "Müstəqiliyimiz əbədidir". III kitab, Bakı, 1997, s.13-14.

istəyirik ki, onlar işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarından Ermənistan silahlı qüvvələrinin çıxarılmasına kömək etsinlər. Mən sizə bir daha bildirmək istəyirəm ki, indi Azərbaycan çox çətin vəziyyətdədir. Çadırlarda yaşayan qaçqınların bir çoxu xəstəliklərə tutulub, yemək-içmək çatmır. Azərbaycan blokada şəraitindədir. Ona görə də bizə sizin köməyiniz çox lazımdır. Cənab Əmir, mən Sizə məktub göndərmişəm, Sizi Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət etmişəm. Bu gün Sizi bir daha Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət edirəm.

Müsəlman ölkələrinin Azərbaycana yardımına gəlincə onu deyə bilərəm ki, qonşu müsəlman ölkələrində Türkiyə və İran azərbaycanlı qaçqınlara kömək edir. Səudiyyə Ərəbistanı da qaçqınlarımızın saxlanması üçün müəyyən yardım göstərir. Pakistan da kömək edir. Onlar qaçqınların yaşadığı yerlərə, çadır şəhərciklərinə gəlib müəyyən maddi yardım göstərirlər. Amma başqa ölkələrdən hələ bir kömək görməmişik. Hərbi sahədə bizə heç kim kömək göstərmir. Ermənistan isə Rusiya kömək edir. Bizim silah almağa, ordumuzu saxlamağa pulumuz yoxdur. Ermənistan da elə bundan istifadə edərək gəlib torpaqlarımızı işğal edib. Amma biz müsəlmanlar, azərbaycanlılar o qədər də aciz deyilik. Siz bilirsiniz ki, Azərbaycan qədim neft ölkəsidir. Ancaq indi bizim neftimiz azdır. Sizin isə neftiniz çoxdur. Bizi sıxışdırmaq istəyirlər. Amma biz öz müstəqilliyimizi qoruyacağıq. Siz bir müsəlman kimi, böyük bir insan kimi, böyük bir şeyx kimi gərək Azərbaycandakı müsəlman qaçqınlarının vəziyyəti haqqında düşünesiniz".¹

Heydər Əliyev İordaniya kralı Hüseyn ben Tələl ilə söhbətində Ermənistanın yaratdığı informasiya blokadasını islam dövlətlərinin köməkliyi sayəsində yarmağın və əsl həqiqətin dünyaya çatdırılmasının mümkün olduğunu göstərir.²

¹ Bax: "Müstəqilliyimiz əbədidir", üçüncü kitab, Bakı, 1997, s.15-16.

² Bax: "Müstəqilliyimiz əbədidir", üçüncü kitab, Bakı, 1997, s.16-17.

Buruncy sultanı Muda Həsən Əl Bolqian Müzzəffərəddin Vəddəullah ilə söhbətində sultanın zirvə toplantısında Azərbaycana tərəfdar çıxmasını təklif edir.¹

Heydər Əliyev bütün görüşlərində Azərbaycana dair həqiqətlərin dünyaya bəyan edilməsi məqsədini çox böyük uğurla davam etdirir.

İnformasiya məkanının genişləndirilməsi Ermənistanın işğalçı olması fikrinin təsdiq olunmasında və beynəlxalq aləmdə qəbul etdirilməsində mühüm rol oynadığı kimi, düşmən üzərində qələbə əldə edilməsi üçün iqtisadi inkişafın təmin olunması xüsusilə böyük əhəmiyyətə malikdir. Ümummillî liderimiz Heydər Əliyev bu məsləni daim diqqət mərkəzində saxlamış və iqtisadi inkişafa nail olmağın bütün parametrlərini müəyyən etmişdir.

Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Azərbaycan Respublikasının ağır böhran vəziyyətindən çıxması üçün sosial-iqtisadi sahədə böyük işlər görülməlidir. Təsəvvür edin ki, müstəqilliyimizin əldə edilməsi bizim üçün tarixi bir hadisədirsə, iqtisadiyyatımızın belə bir vəziyyətdə olması ağır və çətin bir haldır. Təəssüf ki, son illərdə respublikanın böhran vəziyyətində olması iqtisadiyyatın bütün sahələrinə mənfi təsir göstərmişdir. İqtisadiyyat, demək olar ki, tamamilə dağılmış və bu da respublika vətəndaşlarının rifahının aşağı düşməsinə gətirib çıxarmışdır. Eyni zamanda qeyd etmək istəyirəm ki, respublikanın böyük iqtisadi-sosial, elmi-texniki potensialı vardır. Azərbaycanın coğrafi-siyasi vəziyyəti, onun təbii sərvətləri, uzun illər boyu yaranmış əsas fondları respublikanı bu ağır böhranlardan çıxarmağa imkan verir. Bu baxımdan biz gələcək işimizdə bir tərəfdən yaranmış potensialdan istifadə etmək, digər tərəfdən

¹ Bax: "Müstəqilliyimiz əbədidir", üçüncü kitab, Bakı, 1997, s.17-18.

isə yeni iqtisadi islahatlar aparmaq yolu ilə bazar iqtisadiyyatına keçmək istiqamətində hərəkət etməliyik".¹

Heydər Əliyev iqtisadiyyat barədə bəhs edəndə onun başlıca vəzifəsinin insanların rifahına xidmət etməkdən ibarət olduğunu göstərir. Həmçinin, dönə-dönə cəmiyyətə onu da çatdırır ki, iqtisadiyyatın inkişafı ölkənin ağır vaxtlarında onun ərazi bütövlüyünün qorunmasına xidmət edir. Düşmən üzərində qələbənin təmin olunmasına xidmət edir. Heydər Əliyev göstərir ki, "Biz respublikamızı dünyəvi, sivilizasiyalı bir dövlətə çevirmək istəyirik. Biz respublikamızda hüquqi-demokratik dövlət qurmaq yolu ilə gedirik. Bu dövlət quruculuğunda, siyasi sahədə stajeri yolumuzdur. Bununla çox sıx əlaqədə olan ikinci sahə iqtisadiyyatın demokratik yollarla idarə edilməsidir, yeni iqtisadiyyatda demokratik islahatlar aparılması, bazar iqtisadiyyatı yoludur. Bütün bunlar kompleks şəkildə respublikamızı gələcəyə aparan yollar, istiqamətlərdir.

Ona görə də biz istəyirik ki, respublikamız müharibədən xilas olsun, xalqımız bu ağır vəziyyətdən çıxsın. Eyni zamanda biz istəyirik ki, elə bu ağır şəraitdə də respublikamızın tutduğu yol ilə daha sürətlə irəliləyək. Odur ki, iqtisadiyyatla ciddi məşğul olmaq əsas, ümumi vəzifədir. İqtisadiyyatla bilavasitə məşğul olan şəxslər öz üzərlərinə düşən vəzifələri ciddi şəkildə, qətiyyətlə yerinə yetirməlidirlər..."²

Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışının ilkin mərhələsində ölkədə ictimai-siyasi böhran öz acı nəticələrini hələ də göstərirdi. Müharibə isə tənəzzülə düşər olmuş iqtisadi böhranı bir daha dərinləşdirirdi. Lakin Heydər Əliyev həyata nikbin yanaşır və çıxış yolunu ilk növbədə iqtisadiyyatın dirçəldil-

¹ Bax: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin andiçmə mərasimində nitqi. 10 oktyabr. 1993-cü il. "Müstəqilliyimiz əbədidir" birinci kitab, Bakı, 1997, s.206.

² Bax: Heydər Əliyevin Prezident sarayında Respublika iqtisadiyyatının və həyatının digər sahələrinin cari məsələlərinə həsr olunmuş müşavirədə yekun sözü. "Müstəqilliyimiz əbədidir". İkinci kitab, Bakı 1997. s.29.

məsində görürdü. Odur ki, mövcud şəraiti düzgün qiymətləndirərək göstərirdi ki, "İndi respublikamızın iqtisadiyyatı dərin böhran keçirir. Son illər respublikada gedən dağıdıcı proseslər, müharibə iqtisadiyyata böyük zərbə vurmuşdur. Bu vəziyyətdən çıxmaq üçün biz bir çox tədbirlər görürük. Siz zəhmət adamları bilməlisiniz ki, bizim bütün fəaliyyətimiz respublikanı bu böhran vəziyyətindən çıxarmağa yönəldilmişdir".¹

Müharibədən çıxmağa və əhalinin sosial problemlərinin həll edilməsinə yol iqtisadi dirçəlişə nail olmaqdan keçir. Heydər Əliyev bu həqiqəti cəmiyyətdə anlatmaqla insanları qələbə əzminə səsləyirdi. Onlarda vətənpərvərlik duyğuları yaradırdı. Çətinlikdən qorxmayıb, dözümlü olub işıqlı gələcəyə qələbə gözü ilə baxmağı öyrədirdi. Heydər Əliyev insanları doğma vətən amalı uğrunda zəhmətə alışmağa, çətinliklərə sinə gərməyə çalışırdı. Heydər Əliyev göstərirdi ki, "Biz müstəqil Azərbaycanın iqtisadi, sosial problemlərini həll edərək respublikamızı indiki böhran vəziyyətindən çıxararaq Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü, sərhədlərinin toxunulmazlığını, qorunmasını təmin edərək bütün şəhərlərimizdə, yaşayış məntəqələrimizdə yeni-yeni binaların, memarlıq abidələrinin yaranmasına səy göstərəcəyik".²

Azərbaycanda iqtisadi artımın potensialı gücləndikcə müharibənin acı nəticələrinin aradan qaldırılması imkanları çoxalmağa başlamışdır. Təsədüfüdür ki, 1993-cü ildən 1994-cü ilə qədər olan dövrlərdə Azərbaycanda iqtisadi potensialın güclənməsinin nəticəsi idi ki, 1994-cü il mayın 12-də düşmən atəşkəs barədə razılığa gəlmək məcburiyyətində qaldı. Bu Azərbaycanda müharibənin başa çatması yolunda qələbənin il-

¹ Bax: Heydər Əliyevin Səttarxan adına zavodun işə salınmasının 10 illiyi münasibəti ilə zavodun kollektivi ilə görüşdə çıxışı. "Müstəqilliyimiz əbədidir" ikinci kitab. Bakı, 1997, s.43

² Bax: Heydər Əliyev. Bakıda diplomatik kompleksin bünövrəsinin qoyulması mərasimində çıxışı. "Müstəqilliyimiz əbədidir" ikinci kitab, Bakı 1997. s.89.

kin addını idi. İkinci addım Ermənistanın işğalçı olduğunu dünyaya bəyan etməkdən və sübuta yetirməkdən ibarət idi. Azərbaycan hökuməti bu sahədə ümumdünya səciyyəli bir yox, bir neçə məqsədyönlü problemlərin həll olunması vəzifəsini həyata keçirməli olmuşdur. Bunlardan ən başlıcası Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq təşkilatlarda daha artıq təmsil olunması vəzifəsinin həyata keçirilməsindən və Avropa Şurası Parlament Assambleyasında bərabər hüquqlu üzv kimi iştirakının təmin olunmasından ibarət idi. Daha sonra isə Ermənistanın işğalçı dövlət olması həqiqətini dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmaqdan ibarət olmuşdur.

Avropa Şurasının yaradılması ideyasını ilk dəfə İngiltərənin böyük dövlət xadimi və görkəmli siyasətçisi Uilyam Çörçill 1946-cı ildə Surixdə elan etmişdir. 1949-cu ildə Fransa, Böyük Britaniya, İsveç, Norveç, İtaliya, Hollandiya, Belçika, Danimarka və Lüksemburq mərkəzi Fransanın Strasburq şəhəri olmaqla Avropa Şurası yaratmaq barədə birgə qərar qəbul etdilər. 1949-cu ilin may ayında qəbul edilmiş bu qərardan üç ay sonra fransız Robert Şuman tərəfindən təşkil olunmuş nazirlər kabinetinin ilk iclası keçirildi.

Hazırda Avropa Şurasında 44 ölkə təmsil olunur. Bu ölkələrdən 21-i Mərkəzi və Şərqi Avropa məkanına daxildir. Avropa Şurasının təsis edilməsindən məqsəd bu quruma daxil olan ölkələr arasında birlik yaradılmasından ibarətdir. Avropa Şurasına daxil olan ölkələr arasında iqtisadi-siyasi, hüquqi və mədəni birlik münasibətləri yaratmaq başlıca məqsəddir. Avropa Şurası hazırda 800 milyon əhalini birləşdirən böyük bir təşkilata çevrilmişdir.

Avropa Şurası Parlament Assambleyasının sessiyaları ildə dörd dəfə Strasburq şəhərində keçirilir. Avropa Şurasına daxil olan ölkələr artıq Avropa birliyi üzvlüyünə namizəd sayılır.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv olması ilə əlaqədar çox böyük siyasi və diplo-

matik fəaliyyət göstərmişdir. Avropa Şurasına daxil olmaqda ilkin məqsəd Azərbaycanda baş verən proseslərin, həqiqətlərin, reallıqların dünyaya çatdırılmasından ibarət olmuşdur. Azərbaycanın ağır problemi olan Dağlıq Qarabağ məsələsinin həll edilməsi yolunda Avropa Şurasının imkanlarından maksimum istifadə edilməsi istiqamətində də bir çox işlər görülmüşdür. Heydər Əliyevin böyük təşkilatçılıq söyləri nəticəsində Azərbaycan Respublikası 1996-cı ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyasında "xüsusi dəvətli qonaq" kimi təmsil olundu.

1996-cı il iyulun 13-də Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin o vaxtkı sədri Siim Kallasın və Avropa Şurasının baş katibi Daniel Tarşisin Azərbaycana səfəri zamanı Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev onların qarşısında Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına daxil olması barədə vəsatət qaldırmış və onlara bu məsələ ilə əlaqədar məktub təqdim etmişdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1996-cı il iyulun 8-də "Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi tədbirləri haqqında", 1998-ci il yanvarın 20-də "Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi sahəsində tədbirlər haqqında", 1999-cu il mayın 14-də "Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Şurası arasında əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının Avropada mənafelərinin müdafiə edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" imzaladığı sərəncamlar Respublikamızın Avropa Şurasına qəbul edilməsi üçün söylərin artırılmasına və məqsədyönlü fəaliyyətinə zəmin yaratmışdır.¹ Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin iclaslarında Azərbaycanın bu təşkilata üzv qəbul olunması barədə fikir mübadiləsi aparılmış, təşkilat bu istiqamətdə öz tövsiyələrini vermişdir. Nəhayət, 2001-ci il yanvarın

¹ Bax: Murtuz Ələsgərov. Avropa ümumi evimizdir. "Azərbaycan" qəzeti, 9 fevral 2004-cü il.

17-də Nazirlər Komitəsi Azərbaycanın təşkilata üzv qəbul olunması barədə qərar qəbul etmişdir.

2001-ci il yanvarın 25-də Strasburqda Avropa Şurasının iqamətgahı qarşısında Azərbaycan Respublikasının üç rəngli bayrağı qaldırıldı və Azərbaycan Avropa ölkələri ailəsinin məclisinə daxil oldu.

Avropa Şurası Parlament Assambleyasında respublikamızın layiqincə təmsil olunmasında parlament nümayəndə heyətinin rəhbəri İlham Əliyevin müstəsna rolu olmuşdur.

2003-cü il fevralın 27-də Azərbaycan Milli Məclisinin Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı daimi nümayəndə heyətinin başçısı İlham Əliyev yekdilliklə bu qurumun Sədr müavini və Büro üzvü vəzifəsinə seçildi.

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurası kimi mötəbər bir quruma bərabər hüquqlu üzv olması beynəlxalq aləmə integrasiyası yolunda çox mühüm amil olması ilə yanaşı ölkəmizin problemlərinin həll olunmasında, eləcə də Dağlıq Qarabağ sindromunun aradan qaldırılmasında ikinci uğurlu bir addım kimi qiymətləndirilməlidir. Cənab İlham Əliyevin gərgin fəaliyyəti nəticəsində Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Dağlıq Qarabağ məsələsinə dair yaradılan obyektiv şəraitin beynəlxalq dairələr tərəfindən qəbul edilməsinə nail olunmuşdur.

Cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında nümayəndə heyətimiz Ermənistanın işğalçı dövlət olması barədə Avropa ictimaiyyətində ciddi rəy yarada bilmişdir. İlk dəfə olaraq cənab İlham Əliyev dünyanın ən nüfuzlu beynəlxalq qurumlarından birində Ermənistanın Dağlıq Qarabağda terrorçuluğun himayə edildiyini, eləcə də nəzarətsiz "boz torpaqlarda" terrorçu və narkomaniya yuvaları salınması barədə inandırıcı və təsdiqedicə məlumatlar vermişdir.

Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Ermənistanın işğalçı bir dövlət kimi tanıdılması Dağlıq Qarabağ məsələsinin həllində atılan olduqca mühüm addımlardan biri idi.

2004-cü ilin sentyabrı Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin, diplomatiyasının və xüsusən də Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində tutduğu siyasi kursun daha da möhkəmləndiyini nümayiş etdirdiyi ay kimi tarixə düşdü. Prezident İlham Əliyevin Fransaya işgüzar səfəri (7-9 sentyabr), müstəqil dövlətlər birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının 18-ci zirvə görüşündə iştirak etmək üçün Astana şəhərinə gətməsi və nəhayət, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisinin 59-cu sessiyasının ümumi müzakirəsində iştirakı (Nyu-York, 22-25 sentyabr) Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüquq prinsipləri əsasında həlli üçün yaradılan zəmini bir daha möhkəmləndirdi. Sentyabrın 15-də Astanada Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Ermənistan Prezidenti Robert Koçaryanın ATƏT-in Minsk qrupu həmsədirlərinin iştirakı ilə görüşü keçirildi. Aparılan danışıqlar və prezidentlərin müzakirəsinə çıxarılan bütün məsələlərin ideyası bilavasitə Azərbaycan tərəfinə aiddir.

Dövlət başçımızın reallaşdırdığı səfərlər Dağlıq Qarabağ məsələsinin ədalətlə həll olunub başa çatdırılması məqsədinə xidmət edir. Prezident İlham Əliyevin ABŞ-a səfəri zamanı BMT-nin Baş məclisinin 59-cu sessiyasındakı çıxışı xüsusilə beynəlxalq ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Azərbaycan Prezidenti bir daha xatırlatmışdır ki, Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdur.

Azərbaycan özünün ərazi bütövlüyünü bərpa etmək üçün bütün səylərini səfərbər etmək əzmindədir. Dünya birliyinin nüfuzlu beynəlxalq təşkilatları Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıyır. Lakin BMT Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı qəbul etdiyi qətnaməni yerinə yetirmədən işğalçı dövlətə qarşı heç bir tədbir görülmür. Həmin sessiyanın iclasında dövlət başçımız demişdir: "Aydın məsələdir ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının ATƏT-in və onun Minsk qrupunun bu problemə hazırkı passiv və biganə

yanışması və beynəlxalq birlik tərəfindən ciddi təzyiqin göstərilmədiyi indiki şəraitdə Ermənistan özünün təcavüzkar və destruktiv mövqeylərindən geri çəkilməyəcəkdir".¹ Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev onu da qeyd etmişdir ki, tanınmayan "Dağlıq Qarabağ" Respublikası bölgədə sülh və sabitlik üçün daimi təhlükə mənbəyi olaraq qalmaqdadır.²

Doğrudur, nə Avropa Şurası və nə də digər beynəlxalq təşkilatlar Dağlıq Qarabağ məsələsinin həllində Ermənistan barəsində təsirli tədbir görmək üçün hər hansı bir güc tətbiq olunmasında fəal iştirak etmək niyyətində deyildir. Lakin Azərbaycanın möqeyinin bəyanılması, təqdir olunması hər halda, mənəvi və psixoloji bir irəliləyişdir. Düşmən üzərində qələbənin ilkin addımlarındandır. Xoşluqla torpaqlarımızdan əl çəkib getməyən düşmənin mənəvi-psixoloji cəhətdən məğlubiyyətidir. Onun mövqelərinin sarsıdılmasıdır. Bu mənəvi-psixoloji iqlimin yaradılması düşməne tərəfdar olan qüvvələrin zəiflədilməsidir. Düşmən özünün beynəlxalq aləmdə təkləndiyini və tərəfdarlarının azaldığını hiss etdikcə öz məğlubiyyətinin labüd olduğuna inanmaqdan başqa bir çarəsi qalmayacaqdır. Bunun üzərinə Ermənistanın heç bir sosial-iqtisadi irəliləyişə nail ola bilmədiyini əlavə etsək onun məğlubiyyətinin labüdlüyünü başqa vasitələrlə şərh etməyə lüzum qalmır. Ona görə də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev məsələyə tamamilə obyektiv qiymət verərək qələbə əldə edilməsi üçün iqtisadi inkişafa nail olmağı ən münasib yol saymaqda tamamilə haqlıdır.

Bu gün Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Azərbaycan cəmiyyətinin ağır bir tərəfidir. Ağır yer müalicəsiz qalanda fəsad verir. Həqiqətən də işğal olunmuş və nəzarətsiz qalan Azərbaycan torpaqlarında düşmənin narko-biznes məşğuliyyəti, terrorçu dəstələrin yetişdirilməsi və digər

naqis əməllər cəmiyyətin fəsadlarıdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin apardığı beynəlxalq siyasətin uğurlu nəticələri onu göstərir ki, düşmən üzərində qələbənin müddəti heç də uzaqda deyildir.

Cənab İlham Əliyev 2003-cü il oktyabrın 3-də İsmayilli rayonunda şəhid ailələri və Qarabağ əlilləri üçün inşa edilmiş binanın istifadəyə verilməsi mərasimindəki çıxışında demişdir: "Azərbaycan iqtisadi cəhətdən güclənir, ayağa qalxır... İqtisadiyyatda əldə olunan və gələcəkdə də əldə ediləcək nəticələr bizə imkan verəcək ki, müharibədən əziyyət çəkmiş insanların həyat şəraitini yaxşılaşdıraq. Müharibə Azərbaycana böyük ziyan vurub, böyük bəlalar gətiribdir. Azərbaycan şəhidlər verib, müharibədən qayıdan insanlar öz sağlamlıqlarını itiriblər. Əlbəttə bu insanlara qayğı göstəriləcək, diqqət göstəriləcək və onların həyat şəraitini yaxşılaşdırılacaqdır. Amma əsas məsələ bundan ibarətdir ki, Azərbaycanın torpaqları işğaldan azad olsun... Biz çalışırıq ki, bütün beynəlxalq təşkilatlarda Ermənistan işğalçı dövlət kimi tanınsın. Biz Avropa Şurasında buna nail ola bildik. Baxmayaraq ki, Ermənistan tərəfi çox güclü müqavimət göstərirdi. Baxmayaraq ki, onları dünyada dəstəkləyən dairələr həddindən artıq çoxdur. Azərbaycan nümayəndə heyətinin fəaliyyəti nəticəsində Avropa Şurası dünyada ilk dəfə Ermənistanı işğalçı dövlət kimi tanıdıb və onun siyasətini pisləyibdir.

Əgər Ermənistanda fikirləşirlərsə ki, bizim torpaqlarımızı işğal edib və bundan da hansısa üstünlük əldə ediblər, onlar səhv edirlər. Azərbaycan xalqı heç vaxt o vəziyyətlə barışmaz. Nəyin bahasına olursa olsun, o öz doğma torpaqlarını azad edəcəkdir.

Biz istəyirik bunu sülh yolu ilə həll edək. Amma görsək ki, sülh yolu ilə mümkün deyil, onda bizim güclü ordumuz var, güclü xalqımız var, iradəmiz, cəsarətimiz var. Torpaqlar azad olunacaqdır.

¹ Bax: "Xalq" qəzeti, 25 sentyabr 2004.

² Bax: "Xalq" qəzeti, 25 sentyabr 2004.

İndi baxın və Ermənistanda olan vəziyyəti və Azərbaycanda olan vəziyyəti müqayisə edin. Ermənistan tamamilə böhran içindədir. Hər şey dağıdılıbdır. Ölkə borc içindədir. Qalan müəssisələrini də borcun əvəzinə başqa ölkələrə təhvil verir. İşsizlikdir, iqtisadi inkişaf yoxdur. Bir dənə də daş-daş üstə qoyulmur. Azərbaycan isə inkişaf edir... Azərbaycan iqtisadi cəhətdən güclü dövlətə çevriləcəkdir. Ermənistan isə tənəzzülə uğrayacaqdır".¹

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 2003-cü il oktabrın 7-də Bərdədə olarkən də Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ məsələsinə toxunmuş və Azərbaycan Respublikasının iqtisadi yüksəliş əldə etməklə düşmən üzərində qələbə çalacağına qəti inamını bildirmişdir. Bərdə İdman Kompleksinin açılışına həsr olunmuş tədbirdəki çıxışında Respublikamızın Prezidenti bu inamı belə ifadə etmişdir: "Azərbaycanın iqtisadi inkişafını dünyada iki qüvvə istəmir- biri Ermənistan, biri də Azərbaycan müxalifəti.

Ermənistan ona görə istəmir ki, başa düşür- bu layihələr həyata keçəndən sonra Azərbaycan iqtisadi cəhətdən güclənəcək, zəngin, qüdrətli dövlətə çevriləcəkdir. Bu da öz növbəsində bizə imkan yaradacaqdır ki, Dağlıq Qarabağ məsələsinin öz xeyrimizə, yəni ədalətli şəkildə, bütün beynəlxalq hüquq normalarına əsaslanaraq həll edək... Biz xoş niyyət göstərərək hələlik yenə də danışıqlar prosesindən imtina etmirik. Çünki ümidvarıq ki, beynəlxalq ictimaiyyət, nəhayət, Ermənistanı məcbur edəcək ki, o işğal olunan torpaqlardan çəkilsin. Eyni zamanda, Azərbaycan bu istiqamətdə bütün beynəlxalq təşkilatlarda öz fəaliyyətini gücləndirir və BMT-nin də məlum qətnamələri var. Bu yaxınlarda Avropa Şurası bu məsələdə çox düzgün ədalətli mövqe nümayiş etdirmişdir.

Əlbəttə ki, bu ilk növbədə Azərbaycan nümayəndə heyətinin fəaliyyətinin nəticəsində baş veribdir. Biz çox şadiq ki,

Avropa Şurasının deputatları qəbul olunan sənədlərdə Ermənistanı işğalçı dövlət kimi tanıyıblar. Biz belə hesab edirik ki, bütün bunlar gələcək danışıqlar prosesinə müsbət təsir göstərməlidir və göstərəcəkdir. Mən əminəm ki, biz məsələnin sülh yolu ilə həllinə nail ola bilərik. Amma mən dəfələrlə demişəm və bir daha demək istəyirəm ki, bizim səbrimiz də tükənməz deyil. Əgər biz görsək ki, bütün bu danışıqlar sadəcə olaraq formal xarakter daşıyır və heç bir nəticəsi yoxdur, onda Azərbaycan xalqının tam haqqı var ki, nəyin bahasına olursa olsun öz torpaqlarını azad etsin.

Azərbaycanda gedən və bundan sonra da gedəcək iqtisadi inkişaf bizə imkan verəcək ki, həm iqtisadi cəhətdən möhkəmlənək, həm də ordu quruculuğuna daha böyük diqqət göstərək".¹

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 16 iyun 2004-cü ildə Gəncədə olarkən də hərbiçilər qarşısındakı çıxışında bu inamı qətiyyətlə bəyan etmişdir. İlham Əliyev göstərmişdir ki, qələbəyə yol iqtisadi inkişaf üzərindən keçir. Bu əz mühim, ən optimal bir yoldur. İqtisadi inkişaf olmadan tərəqqi də yoxdur, qələbə də yoxdur. Ona görə iqtisadi inkişaf yolunda nə tələb olunursa, həmin tələbləri və vəzifələri layiqincə yerinə yetirmək hər bir azərbaycanlının mənəvi və vətəndaşlıq borcudur. Cənab İlham Əliyev düşmən üzərindəki qələbə amalıni bəyan edərək demişdir: "Bir sözlə, ölkəmiz qarşısında heç bir ciddi məsələ yoxdur, qonşularımızla ikitərəfli münasibətlər də çox yüksək səviyyədə qurulubur. Azərbaycanın qarşısında bir məsələ var - bu da Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllidir. Siz bilirsiniz ki, Azərbaycan hökuməti bu məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyir. Amma əfsuslar olsun ki, bu günə qədər aparılan danışıqlar bir nəticə vermir. Biz bir daha qeyd etmək istəyirik ki, sülh danışıqlarının aparılmasına tərəfdarıq. Amma əlbəttə ki, bunun da bir həddi olmalıdır. Azərbaycan xalqının səbri tükən-

¹ Bax: "Azərbaycan" qəzeti, 4 oktyabr 2003-cü il.

¹ Bax: "Azərbaycan" qəzeti, 8 oktyabr 2003-cü il.

məz deyildir. Azərbaycan heç vaxt torpaqlarının itirilməsi ilə barışmayacaq.

Nəyin bahasına olursa olsun öz doğma torpaqlarını azad edəcəkdir. Bunu etmək üçün cəmiyyətdə səfərbərlik olmalıdır. Gənclərimiz, əsəgərlərimiz vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməlidirlər. Ölkəmiz hərtərəfli inkişaf etmiş ölkəyə çevrilməlidir. Bizim iqtisadi potensialımız güclənməlidir".¹

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin 8 iyun 2004-cü ildə Yevlax şəhərində ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin adını daşıyan mərkəzi meydanın və prospektin açılış mərasimindəki çıxışında düşmən üzərində qələbənin labüdlüyü və bunun arxasında beynəlxalq aləmdə mövqelərimizin möhkəmləndirilməsi ilə yanaşı iqtisadi inkişaf perspektivlərimizin dayandığı göstərilmişdir. Cənab Prezidentimiz göstərmişdir ki, "Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə mövqeləri daha da möhkəmlənəcəkdir. Mənim son müddət ərzində etdiyim xarici səfərlər, beynəlxalq təşkilatlarda keçirdiyim görüşlər bir daha göstərdi ki, Azərbaycan bu istiqamətdə çox uğurlu siyasət aparır. Dünyanın bütün nüfuzlu beynəlxalq təşkilatları ilə Azərbaycanın çox gözəl münasibətləri vardır... Azərbaycanın iqtisadiyyatı günü-gündən güclənir və yüksəlir... Bizim heç bir ölkənin torpağında gözümlər yoxdur, öz torpaqlarımızı azad edəcəyik. İstəyirik bunu sülh yolu ilə edək. Əgər bu mümkün olmazsa bütün başqa vasitələrdən istifadə edib doğma torpaqlarımızı azad edəcəyik".²

Cənab İlham Əliyevin sosial-iqtisadi inkişaf məsələləri ilə əlaqədar ölkənin ayrı-ayrı regionlarında keçirdiyi bütün görüşlərdə və tədbirlərdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü məsələsi aparıcı yer tutmuşdur. Bununla, cəmiyyətdə belə bir inam formalaşmışdır ki, Azərbaycanın qələbəsi labüddür. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi cəhətdən dünyaya integrasiyası

¹ Bax: "Azərbaycan" qəzeti, 19 iyun, 2004-cü il.

² Bax: "Azərbaycan" qəzeti, 9 iyun, 2004-cü il.

gücləndikcə onun iqtisadi imkanları genişlənir. Bu isə ölkənin zənginləşməsinə və firavanlaşmasına münbit şərait yaradır. Cənab Prezidentimizin məsələyə optimist baxışları bir daha cəmiyyətdə belə əhval-ruhiyyəni canlandırmağa əsas verir ki, Azərbaycan qələbə əldə etmək əzmindədir. Qələbənin açarı isə iqtisadi inkişafdır. Azərbaycan Respublikasının güclü inkişafı Ermənistandakı himayəçilik şəraitindən qat-qat üstündür və şəərəflidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev bütün beynəlxalq təşkilatlardakı çıxışlarında, dövlət və hökumət başçıları ilə görüşlərindəki çıxışlarında belə bir qəti inamı ifadə etmişdir ki, Azərbaycan qalib gələcəkdir. Bunun üçün ölkə daxilində iqtisadi inkişafa nail olmaq nə dərəcədə vacibdirsə ayrı-ayrı dövlətlərin Azərbaycanın haqq işinə tərəfdar çıxmaları da o dərəcədə lazımlıdır, gərəklidir, vacibdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 1-2 mart 2004-cü ildə Qazaxstanın paytaxtı Astana şəhərində ölkə prezidenti Nursultan Nazarbayevlə keçirdiyi görüşdə Azərbaycan Respublikası üçün ciddi problem yaradan Azərbaycan-Ermənistan, Dağlıq Qarabağ məsələsi barədə danışmışdır. Prezident İlham Əliyev göstərmişdir ki, "Bizim üçün əsas çətinlik Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməmiş qalmasıdır. Təbii bu münaqişənin nizama salınması prosesinin uzanması bizi çox narahat edir. Ümidvarıq ki, bu münaqişə həll ediləcəkdir, lakin onun həlli ancaq hamılıqla qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq normaları gözlənilməklə, yəni Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tamamilə bərpa edilməsi, bütün işğalçı qüvvələrin ərazimizdən çıxarılması və qaçqın-köçkünlərin öz daimi yaşayış yerlərinə qayıtması təqdirində mümkündür... Prezident Nursultan Əbişeviç Nazarbayevin bu günkü bəyanatı bir daha göstərir ki, Azərbaycanın ərazi

bütövlüyünün bərpası məsələsində Qazaxstanın prinsiplə mövqeyi dəyişməz qalır. Biz buna görə minnətdarıq".¹

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2004-cü il mayın 19-da Belçika Krallığına işgüzar səfər etmiş və burada Avropa Siyasi Mərkəzinin "Cenard" mehmanxanasında təşkil edilən siyasi brifinqdə - "Avropa Birliyi və Azərbaycan tərəfdaşlığı üçün yeni üsullar" mövzusunda keçirilən diskussiyada iştirak etmişdir.

Cənab İlham Əliyev öz çıxışında Azərbaycanın regionda ən sabit bir ölkə olduğunu nəzərə çatdıraraq iqtisadi islahatların uğurla həyata keçirildiyini göstərmişdir. Azərbaycan Prezidentinin çıxışında həmçinin göstərilmişdir ki, "Ölkədə özəlləşdirmə proqramı həyata keçirilir, torpağın özəlləşdirilməsi isə başa çatdırılmışdır. Azərbaycan indi Avropa ailəsinə daha çox inteqrasiya etməkdən ötrü Avropa məkanının meyarlarına cavab vermək üçün çalışır. Lakin cəmi zəmanda, Azərbaycan Ermənistanın təcavüzünə məruz qalmışdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü beynəlxalq hüquq normalarına uyğun şəkildə bərpa olunmalıdır. Ermənistanın silahlı qüvvələri Azərbaycan torpaqlarından geri çəkilməlidir. Ermənistanın işğalı davam etdirməsi bir tərəfdən regionda sülh üçün təhlükə mənbəyidir, digər tərəfdən, region ölkələrinin beynəlxalq inteqrasiya prosesinə əngəl törədir. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılması geniş regional təhlükəsizlik məsələsinin həllinə etibarlı təminat yaradan bir hadisə kimi qiymətləndirilir".²

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin beynəlxalq sülh və əməkdaşlıq kontekstində regional sülhün və əməkdaşlığın bərqərar edilməsi məsələləri üzrə Böyük Britaniyaya səfəri də dünya ictimaiyyətinin diqqətini özünə cəlb etmişdir. Cənab İlham Əliyev ölkə ərazisinin 20 faizinin Ermənistan silahlı qüv-

¹ Bax: "Xəlf" qəzeti 4 mart 2004-cü il.

² Bax: "Azərbaycan" qəzeti, 22 may, 2004-cü il.

vələri tərəfindən işğal olunmasını başlıca problem kimi qiymətləndirir. Cənab Prezident onu xüsusilə ictimaiyyətin diqqətinə çatdırır ki, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ məsələsinin həlli yolu bilavasitə Ermənistanın işğalçı qoşunlarının ərazimizdən çıxarılmasından ibarətdir. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsində beynəlxalq hüquq normaları kobudcasına pozulmuşdur və beynəlxalq hüquq normalarına məhəl qoymamaq işğal və etnik təmizləmə ilə nəticələnmişdir. Biz istəyirik inanaq ki, məsələnin həlli sülh yolu ilə mümkündür. Amma cəmi zəmanda, Azərbaycan heç zaman bu işğalla barışmayacaq və bacardığımızı edəcəyik. Əminəm ki, torpaqlarımız azad olunacaqdır.

Bununla birlikdə, cənab prezident göstərir ki, "Ermənistan bu işğaldan heç nə qazanmamışdır. Əksinə, Ermənistan beynəlxalq ictimaiyyətdə öz nüfuzunu itirdi. Dünya indi onlara təcavüzkar, separatçı, etnik təmizləmə aparən, özgə torpaqlarını işğal edən xalq kimi baxır. Ermənistan Azərbaycan torpaqlarını işğal etməklə öz əhalisinin yaxşı yaşamasına nail ola bilmədi. Həmçinin öz separatçılığı ilə regional layihələrdən də tamamilə təcrid olundu. Azərbaycanda isə iqtisadi inkişaf get-gedə artır və güclənir".¹

Ermənistanda tənəzzül dərinləşir, Azərbaycanda isə iqtisadi inkişaf yenidən vüsət alır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Böyük Britaniyada keçirilən tədbirdəki çıxışları ilə, siyasi və diplomatik çevikliyi ilə dövlət xadimlərinin və peşəkar siyasətçilərin çox böyük rəğbətini qazanmışdır. Bununla birlikdə, həmin çıxışlar Azərbaycan Respublikasının nüfuzunu gücləndirmişdir. Cənab Prezident öz siyasi və diplomatik məharəti ilə diqqətin Azərbaycana yönəldilməsinə nail olmaqla, qələbənin yaxınlaşmasının təməlini möhkəmləndirmişdir.

¹ Bax: "Respublika" qəzeti, 17 dekabr 2004-cü il.

Təsadüfüdür deyildir ki, məşhur siyasətçilərin, diplomatların, mətbuat nümayəndələrinin, Avropanın tanınmış publisistlərinin və ictimai xadimlərinin üzvü olduqları "Shatham House" klubunun sədri Lord Hörd cənab İlham Əliyevlə söhbətdən sonra öz heyranlığını gizlədə bilməyərək demişdir: "Zati ailələri cənab Prezident, gözəl çıxışınıza görə sağ olun. Suallara cavabınıza görə minnətdaram.

Sizə həm də ona görə minnətdaram ki, bizim dildə danışdınız. Mənə elə gəlir ki, Prezidentin öz ölkəsinin gələcəyini necə təsəvvür etməsi çıxışında aydın göründü. Prezidentin çıxışından sonra münaqişə ilə bağlı Azərbaycan tərəfinin mövqeyi də bizə bəlli oldu. Elə bilirəm ki, bu məsələdə hər iki tərəfin fikirini öyrənməsəydik bu realıqdan uzaq olardı.

Cənab Prezident, hamımız Sizə uğur diləyir, məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasını arzulayır, ölkənizə firavanlıq arzu edirik. Biz, buradakı dostlarımız isə bu yolda əlimizdən gələni etməyə hazırıq. Buraya gəldiyinizə görə Sizə bir daha minnətdarıq. Çox sağ olun, cənab Prezident".¹

Eləcə də Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev 2005-ci il yanvarın 25-də İran-İslam Respublikasında rəsmi səfərdə olarkən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ məsələsini diqqət mərkəzinə çəkmişdir. Qonşu İran Respublikasında Azərbaycan Prezidenti çox böyük rəğbətlə qarşılanmışdır.

Cənab İlham Əliyev İran rəhbərləri ilə görüşdə birmənalı olaraq göstərmişdir ki, bu münaqişə təkcə Azərbaycan üçün deyil, həm də region ölkələri üçün çox böyük təhlükə mənbəyidir. İranın bu məsələdə mövqeyi ədalətli olmuşdur. Azərbaycan Respublikası daim İranın dəstəyini hiss etmişdir.

Həmçinin, Azərbaycan Prezidenti onu da göstərmişdir ki, respublika bütün istiqamətlərdə inkişaf etmişdir. Ölkədə yaranmış iqtisadi sabitlik mühiti respublikanın perspektivlərini qat-

¹ Bax: "Respublika" qəzeti, 17 dekabr, 2004-cü il.

qat artırır. Buna görə də qarşıdakı beş ildə Azərbaycan iqtisadi cəhətdən inkişaf edəcəkdir.¹

Cənab İlham Əliyevin dövlət başçıları və siyasətçilər tərəfindən belə bir məhəbbətlə və rəğbətlə qarşılanması, beynəlxalq aləmdə ölkəmizin nüfuzu deməkdir, düşmən üzərindəki qələbəmizin ən vacib addımları deməkdir, mənəvi, psixoloji, siyasi, diplomatik, ideoloji üstünlükləri deməkdir. Bütün bunlar yığıldıqca, toplandıqca, Azərbaycan beynəlxalq aləmdə böyüdükcə böyüyür, düşmən isə kiçilir və kiçildikcə kiçilir.

Bütün bu siyasi, diplomatik və ideoloji üstünlüklərin yekunu bir daha 2005-ci il yanvarın 25-də Avropa Şurası Parlament Assambleyasının qış sessiyasında keçirilən iclasında təsdiq olundu. Həmin iclasda İngiltərədən olan deputat Devid Atkinsonun "ATƏT-in Minsk qrupu tərəfindən araşdırılan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi" mövzusunda məruzəsi dinlənilərək müzakirə olunmuşdur.

Məruzəçi çıxışının əvvəlində Avropa Şurasının yeni seçilmiş Baş Katibi Terri Devisin bu məsələ ilə bağlı məruzə hazırladığını qeyd etmiş və onun gərgin zəhmətini yüksək qiymətləndirmişdir.

Devid Atkinson 2001-ci ildə Azərbaycanın və Ermənistanın Avropa Şurasına üzv qəbul edilərkən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinin hər iki dövlət qarşısında bir öhdəlik kimi qoyulduğunu, on ildən artıq bir müddətdə BMT-nin dəstəyi ilə ATƏT-in Minsk qrupunun münaqişənin həllinə çalışsa da əhəmiyyətli irəliləyişə nail olmadığını xatırlatmış, hazırda Avropa Şurasının məsləhin həlli istiqamətində öz standartlarına uyğun addımlar atdığını qeyd etmişdir.

Məruzəçi bildirmişdir ki, SSRİ-nin süqutundan sonra Dağlıq Qarabağ erməniləri Azərbaycan ərazisində yeni bir "dövlət" yaratmaq iddiasına düşmüş və bu da iki dövlət arasında münaqişəyə səbəb olmuşlar.

¹ Bax: "Respublika" qəzeti, 26 yanvar, 2005-cü il.

Mətbuat səhifələrində bu məruzəyə münasibət bildirilərək göstərilir ki, 1994-cü ildə Azərbaycan ilə Ermənistan arasında atəşin kəsilməsi barədə razılıq əldə ediləndən sonra Ermənistan silahlı qüvvələrinin nəinki Dağlıq Qarabağı, hətta onun hüduqlarından kənardakı 7 Azərbaycan rayonunu işğal etdiyini xüsusi vurğulayan Devid Atkinson Dağlıq Qarabağ ermənilərinin bu ərazidə yaşayan azərbaycanlıların iştirakı olmadan öz müqəddəratlarını təyin etmələri ilə əlaqədar referendum keçirmək istəklərinin acı nəticələr verəcəyini söyləmiş, qondarma "dövlət" in BMT, ATƏT, həmçinin, Avropa Şurasının üzvi olan dövlətlər tərəfindən tanınmadığını bildirmiş, belə hərəkətlərin beynəlxalq normalara zidd olduğunu göstərmişdir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı obyektiv həqiqətləri özündə əks etdirən məruzədə işğalçılıq və etnik təmizləmə siyasəti aparan Ermənistanın Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal altında saxladığı, silah gücünə öz doğma yurdlarını tərk etməyə məcbur olmuş bir milyondan artıq azərbaycanlının qaçqın və məcburi köçkünə çevrildiyi, ağır şəraitdə yaşayan bu insanların hüquqlarının pozulduğu faktlar əsasında açıq- aydın göstərilmişdir. Məruzədə həmçinin, o da qeyd edilmişdir ki, məsələnin həllində Azərbaycan və Erməni icmalarının mənafeyinin qorunması şərti ilə münaqişənin həll olunması yollarının araşdırılması mümkündür.

Münaqişənin həllinin müharibə, təcavüzkarın beynəlxalq məhkəməyə verilməsi və sülh yollarının olduğu məruzədə ayrıca göstərilmişdir. Məruzəçi münaqişənin həlli yolunda dövlət başçılarının danışıqları davam etdirmələrinin vacib olumasını da istisna etmir.

Məruzə ətrafında deputatlardan Andre Kvakkestod (Norveç), Yevqenu Kırılov (Bolqarıstan), Cuzeppe Qaburro (İtaliya), Fransua Roşeblyan (Fransa), Gerd Höfer (Almaniya), Tomas Markovski (Polşa), Ləçəzar Toşev (Bolqarıstan), Militadis Var-

vistsions (Yunanıstan), Renzo Qubert (İtaliya) çıxış edərək münaqişənin həll olunması yolunda beynəlxalq təşkilatları təcili tədbirlər görməyə çağırmışdır.

Erməni deputatlar çıxılmaz vəziyyətdə qalaraq hiylə yolu ilə məclis iştirakçılarını çaşdırmağa çalışaraq yalançı tarixi faktlar gətirməyə cəhd göstərmişlər. Guya Dağlıq Qarabağ heç vaxt Azərbaycanın tərkibində olmamışdır. Dağlıq Qarabağ "müstəqillik" əldə etdikdən sonra guya əhalinin yaşayışı yaxşılaşmışdır. Hətta erməni deputatlarından biri həyasızlıq edərək 1915-ci ildə Türkiyənin Azərbaycanla birlikdə ermənilərə qarşı soyqırım tətbiq etdiyini də söyləmişdir.

Sessiyada Azərbaycandan olan deputatlardan Gültəkin Hacıyeva, Səməd Seyidov, Asim Mollazadə, Aydın Mirzəzadə və Naira Şahtaxtinskaya çıxış edərək ermənilərin iftira dolu çıxışlarının heç bir həqiqətə uyğun gəlmədiyini real faktlarla sübuta yetirmişlər. Eyni zamanda, deputatlar münaqişənin dinc yolla həlli üçün Avropa Şurasına böyük ümid bəslədiklərini qeyd etmişlər.

Hər şeydən əli üzülən ermənilər məruzə ilə bağlı qətnamə layihələrinin müzakirəsində sənəddəki "separatçı" sözünün çıxarılması və münaqişənin həlli istiqamətində danışıqlarda Azərbaycan rəhbərliyi ilə bərabər Dağlıq Qarabağın erməni nümayəndələrinin də iştirakına dair düzəliş vermək istəmişlər. Lakin səsvermə zamanı bu təkliflər keçməmişdir.¹

Birinci təklifin keçməsinə ona görə cəhd göstərilmişdir ki, əslində Ermənistanın işğalçı olduğunu sübuta yetirmək imkanları azaldılsın. İkinci təklifin mənası budur ki, Azərbaycan tərəfi Dağlıq Qarabağı müstəqil bir subyekti kimi qəbul etsin. Bu isə bütün ermənilərin xam xəyalıdır. Belə hiyləgərliklə müasir cəmiyyəti aldadmaq mümkün deyildir. Devid Atkinson Dağlıq Qarabağ probleminin həlli üçün üç variant təklif edir.

¹ Bax: Əsgər Əliyev (AzərTAC-ın xüsusi müxbiri) Azərbaycan nümayəndə heyətinin nöbəti qələbəsi. "Respublika" qəzeti, 26 yanvar, 2005-ci il

Birincisi budur ki, Azərbaycan neft gəlirlərindən istifadə edərək öz hərbi potensialını artırır və yenidən hərbi əməliyyatlara başlayaraq üstünlük əldə edir. Amma bu baş versə, Azərbaycan artıq Avropa Şurasının üzvü olmayacaq. İkincisi, Dağlıq Qarabağın tam müstəqilliyinin qəbul edilməsindən ibarətdir. Belə olan halda regionda sabitlikdən danışmağa dəyməz. Yəni əslində bu o deməkdir ki, Azərbaycan mövcud vəziyyətlə barışmalı və torpaqları düşməne güzəştə getməlidir. Əlbəttə bu ancaq Ermənistanın xam xəyalları ola bilər.

Üçüncüsü, münaqişənin dinc yolla nizamlanmasıdır. Yalnız bu yolla vaxtı ilə bir yerdə yaşamış iki xalqın yenidən bir yerdə yaşamasını təmin etmək mümkündür.¹

Beləliklə, Azərbaycan nümayəndə heyəti Avropa Şurası Parlament Assambleyasında növbəti dəfə qələbə qazanmışdır. Düşmən üzərində əldə edilən bu qələbə Azərbaycan cəmiyyətinə mənəvi-psixoloji və hüquqi cəhətdən torpaqlarımızın bütövlüyünün bərqərar olunmasına səfərbər edir.

Bu qələbənin bünövrəsi ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bu məqsədyönlü siyasət Respublikamızın Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Məhz onun məqsədyönlü siyasəti nəticəsində Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Avropa Şurasında dəfələrlə müzakirəyə cəlb olunmuşdur. Azərbaycan nümayəndə heyəti cənab Prezidentimiz İlham Əliyevin müəyyənləşdirdiyi prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərərək növbəti qələbə əldə etməyə nail olmuşdur.

Avropa Şurası Parlament Assambleyasında müzakirə olunan məsələ barəsində müvafiq qətnamə qəbul edilmişdir. Qətnamə müzakirəyə təqdim olunan sənədin əsasında hazırlanmışdır. Ermənistanın separatçı bir dövlət kimi tanınması bir da-

¹ Bax: Zabil Müqabil oğlu. AŞPA Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı qətnamə qəbul etdi. "525-ci qəzet" 26 yanvar 2005-ci il.

ha dünya ictimaiyyətinə bu ölkənin işğalçı olduğunu dəqiq, aydın, real və məntiqi faktlarla çatdırıldı.

Bütün bunlar onu göstərir ki, haqq qalib gəlir, ədalət zəfər çalır. Azərbaycan siyasəti və diplomatiyası özünün nəyə qadir olduğunu bir daha dünya ictimaiyyəti qarşısında təsdiq etdirir. Bu qələbə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə yaşayır, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev şəxsiyyəti bütün əzəməti ilə ucalaraq beynəlxalq aləmdə torəqqupərvər bəşəriyyətin ictimai fikrini öz ətrafında cəmləşdirir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin xarici ölkələrə hər bir səfəri Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunun qaldırılmasına, ölkəmizin xarici əlaqələrinin dərinləşməsinə, iqtisadi inkişafımızın coğrafi məkanının genişlənməsinə xidmət edir. Bu məqsədlə cənab prezidentimizin 30 noyabr 2004-cü ildə Qətər dövlətinə, 13-15 dekabr 2004-cü ildə Böyük Britaniyaya, 25-27 yanvar 2005-ci ildə İran İslam Respublikasına, 15 fevral 2005-ci ildə Rusiya Federasiyasına, 24-26 fevral 2005-ci ildə İtaliya və Vatikan dövlətlərinə, 8 mart 2005-ci ildə Səudiyyə Ərəbistanının Krallığına, 17 mart 2005-ci ildə Çin Xalq Respublikasına, 30 mart 2005-ci ildə Polşa Respublikasına, 12 aprel 2005-ci ildə Pakistana, 21 aprel 2005-ci ildə Moldova Respublikasına rəsmi səfərləri beynəlxalq ictimaiyyətin diqqət mərkəzində olmuşdur.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev 26 aprel 2005-ci ildə Şamaxı şəhərində bir sıra obyektlərin açılış mərasimində iştirakı zamanı çıxışında demişdir ki "Ölkəmizdə gedən inkişaf, iqtisadi islahatlar, aparılan siyasət ölkəmizi regionda lider dövlətə çeviribdir. Mənim xarici ölkələrə etdiyim bütün səfərlər bir daha göstərir ki, dünyada Azərbaycana olan hörmət artır. Azərbaycanda həm siyasi, həm iqtisadi, həm də bütün başqa sahələrdə görülən işlər təqdirə qarşılınır".¹ Azərbaycan cəmiyyətinə bu gün dövlətimizi, dövlətçiliyimizi qorumaq, tor-

¹ Bax: "Respublika" qəzeti, 27 aprel 2005-ci il

paqlarımızın bütövlüyünü bərqərar etmək son dərəcə vacibdir. Çünki bu amillər Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə yerini bildirir, nüfuzunu qaldırır. Dövlətçiliyimizin qorunmasına, milli mədəniyyətimizin varisliyinin saxlanmasına və iqtisadi inkişafa, tərəqqiyə nail olunması vahid ictimai-siyasi bir blok təşkil edir. Ona görə də Azərbaycan cəmiyyəti Heydər Əliyev tövsiyələrinə, tapşırıqlarına və göstərişlərinə əməl edərək bu gün böyük rəhbərimizin ideyalarını uğurla həyata keçirən ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin ətrafında daha sıx birləşməlidir.

Məhəmməd Peyğəmbər dünyadan köçüb əbədiyyətə qovuşarkən islam ümmətinə tövsiyə etmişdir ki, mən sizin aranızda iki qiymətli əmanət qoyub gedirəm. Onun biri mənim əhli-beytim, biri də Allah tərəfindən göndərilən Qurandır. Onları qoruyun.

Heydər Əliyev də əbədiyyətə qovuşarkən Azərbaycan cəmiyyətinə iki qiymətli əmanət qoyub getmişdir. Onun biri müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi, biri isə Heydər Əliyevin siyasi varisi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevdir. Bu iki qiymətli əmanətin ətrafında birləşmək müstəqilliyimizin qorunması, sosial, ictimai, siyasi və iqtisadi sahədə uğurlar əldə edilməsi, eləcə də düşmənlər üzərində qələbənin əldə edilməsi deməkdir.

NƏTİCƏ

1. Azərbaycan cəmiyyətində müstəqil dövlətçilik ideyalarının mövcudluğu qədim və zəngin tarixi köklərə malikdir. Qədim abidələrdə, folklor nümunələrində, klassik mənbələrdə azadlıq, sərbəstlik və müstəqillik ideyalarının təəcəssümü ondan xəbər verir ki, Azərbaycan ərazisində ən qədim dövrlərdə, xüsusən, eramızdan çox-çox əvvəlki zamanlarda müstəqil, mükəmməl və sabit bir dövlət strukturu mövcud olmuşdur.

2. Qədim mənbələrdə və Oğuznamələrdə 24 qəbilə-tayfa ittifaqının mövcudluğunu təsbit edən hadisə və faktlar Azərbaycan ərazisində yaranmış qədim dövlətçiliyin mükəmməl quruluşu, sabit mövqeyə və zəngin ənənələrə malik olduğunu göstərir.

3. Qədim mənbələrdə Oğuzlara məxsus dövlətçiliyin 24-lük sistemi üzrə qurulması rəmzi xarakter daşıyır. 24-lük sistemi əslində qədim türk xalqlarının dünya haqqında təsəvvürlərini canlandırır. Bu rəqəmdə həmçinin yerin coğrafi ölçüləri (meridianlar) haqqında ilkin təsəvvürlər də əks olunur. Yerləşmə ölçüləri haqqında ilkin məlumatların mövcudluğu qədim Oğuz dövlətinin coğrafi ərazilərinin genişliyi barədə təsəvvür yaradır.

4. Azərbaycan ərazisində eramızdan sonrakı dövrlərdə də dövlətçilik qurumları mövcud olmuş və onların özünəməxsus ənənələri formalaşmışdır. Bununla belə bu dövlətçilik qurumları bir çox hallarda regional xarakter daşımışdır. Belə dövlətçilik qurumlarında milli mənafeclərə xidmət edən vahid ideologiya olmadığından onların biri digərinin siyasi varisinə çevrilə bilməmişdir.

5. Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş bütün dövlətçilik qurumları ictimai-siyasi, ərazi və regional xarakterindən asılı olmayaraq sonrakı mərhələlərdə tarixin ibrət dərsləri üçün zəngin təcrübə mənbəyinə çevirmişlər.

6. Tarixin ibrət dərslərinin ümumiləşdirilərək yaradıcılıqla həyata tətbiq olunmasının başlıca əhəmiyyəti milli dövlətçilik yaradılması kimi tarixi bir vəzifənin həyata keçirilməsinin metodoloji bazasıdır. Bu təcrübə ilk dəfə ümummilli və əbədi liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirildi. Nəticədə isə Heydər Əliyev tərəfindən təkə suveren və müstəqil deyil, həm də milli dövlətçiliyin bünövrəsi qoyuldu. Heydər Əliyev tərəfindən yaradılan müstəqil dövlətçiliyin özündən əvvəlkilərdən keyfiyyət fərqi də məhz onun milli xarakter daşmasından ibarətdir.

7. Müasir mərhələdə milli dövlətçilik yaradılmasının başlıca rolu və tarixi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, qloballaşmanın böyük vüsət aldığı, sürətlə yayıldığı iqtisadi, siyasi, milli-mənəvi dayaqları möhkəm təməl üzərində durmayan ölkələrin bu prosesə tab gətirə bilmədiyi bir mərhələdə milli müstəqilliyin qorunub saxlanması təmin oluna bilsin.

8. Milli müstəqillik o zaman möhkəmlənir və dərinləşir ki, cəmiyyətdə formalaşmış milli şüur ictimai şüurun əsasını təşkil etsin, ictimai şüur milli şüura çevrilmiş olsun. Azərbaycan cəmiyyətində ictimai şüurun bünövrəsi tarixi və ənənəvi xarakter daşıyır. Uzun minilliklər və əsrlər boyu cəmiyyətdə mövcud olmuş azadlıq, müstəqillik və sərbəstlik ideyaları öz ənənələrini yaşatmış, zənginləşdirmişdir. Bu ənənələr varislərlə gələcək nəsillərə ötürülmüşdür.

9. Azərbaycanda ictimai şüur, demək olar ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən onun respublikaya rəhbərlik etdiyi birinci mərhələdə uğurla həyata keçirilməyə başlamışdır.

Azərbaycanda müstəqil dövlətçilik ənənələri formalaşdıqdan sonrakı mərhələdə ictimai şüur milli şüura çevrilməyə başlamışdır. Milli şüur milli ideologiyanın bazasıdır. Milli ideologiya isə milli dövlətçiliyin siyasi-ideoloji dayəğıdır.

10. Müasir müstəqillik mərhələsində Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq aləmə inteqrasiyası üçün olduqca münbit bir şərait yaranmışdır. Beynəlxalq aləmə inteqrasiya iqtisadi, siyasi, diplomatik və həmçinin, mədəni əlaqələrin genişlənməsi şəraitində həyata keçirilir.

11. Siyasi və diplomatik inteqrasiya Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunu qaldırır, dünya ölkələri içrəisində onun nüvqeyini müəyyən edir. Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki səfirlik və konsulluq şəbəkəsinin getdikcə genişlənməsi, məhz ölkənin beynəlxalq əlaqələrinin və nüfuzunun artdığını təsdiq edən mühüm bir göstəricidir.

12. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının siyasi və diplomatik əlaqələri genişləndikcə iqtisadi əlaqələrinin artmasına və genişlənməsinə də etibarlı təminat yaranır. Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inteqrasiyası ona xidmət edir ki, ölkədə istehsal şəraiti genişlənsin və milli iqtisadiyyat yaransın. Milli iqtisadiyyat milli mənafeələrə xidmət edir.

13. Milli iqtisadiyyatın yaranması qloballaşma şəraitində iqtisadi mənbələrimizin asılı vəziyyətə düşməkdən qoruyur və dünyanın iqtisadi mühitində onun özünəməxsus yerini müəy-

yən edir. İqtisadi maraqlar bir-birinin üstünə düşdüyü yerdə milli mənafeələr də bir-birini tamamlayır.

14. Azərbaycan xalqı müstəqillik şəraitində özünün milli-mənəvi dəyərlərini qorumaq üçün daha geniş imkanlar əldə etmişdir. Zəngin milli-mənəvi dəyərlərimizin müasir şəraitdə ümumbəşəri ideyalar fonunda inteqrasiyası qloballaşma şəraitində onların qorunub saxlanılmasına təminat yaradır. Milli dəyərlərin qorunması xalqın milli varlığının öz qədim və zəngin mənəvi keyfiyyətləri bazasında qorunub saxlanmasına və varisliklə ötürülməsinə xidmət edir.

15. Müasir mərhələdə Azərbaycan Respublikası siyasi, diplomatik və iqtisadi cəhətdən çox böyük uğurlar əldə etməklə müəyyən mənada keçmiş sovet dövründən qalmış bəzi stereotiplər də yaşamaqdadır. Belə ki, məsələn, insanların psixologiyasında özünə yer tapmış tənbellik, ələbaxımlıq və hətta bəzi korrupsiyaya meyillilik vərdisləri cəmiyyətimizdə yaşamaqdadır. Bu nədən irəli gəlir? Keçmiş sovet dövründə insanların sabahkı günə inamı az olduğundan hər kəs cəmiyyətdən mümkün qədər qoparmağa, mənimsəməyə və oğurluğa meyilli idi. Lakin indiki mərhələdə insanların sabahkı günə inamı artır. Ona görə də təşəbbüskarlıq çoxalır və fərvanlıq yaratmaq amalı bütün cəmiyyət üzvlərinin hər birinin vətənpərvərlik işinə çevrilir. Belə olduqda, keçmiş stereotiplərin yaşamasına da şərait azalır. Sadəcə cəmiyyətin özündə bu stereotiplərə qarşı müəyyən dözümlə lazımdır.

16. Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının sosial, siyasi, diplomatik, iqtisadi və mədəni inkişafı sahəsində ciddi problem demək olar ki, mövcud deyildir. Yalnız bir problem qalır ki, o da Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ məsələsidir.

Xalqımız əmindir ki, bu məsələ Heydər Əliyev siyasətinin layiqli davamçısı Respublikamızın Prezidenti cənab İlham Əliyevin məqsədyönlü siyasəti sayəsində uğurla öz həllini tapacaqdır. Cəmiyyətdə vətənpərvərlik amalının böyük vüsət tapdığı indiki mərhələdə bütün Azərbaycan xalqı əzəli və əbədi torpaqlarımızın qorunması və vətənimizin bütövlüyü naminə ölkə Prezidenti Cənab İlham Əliyevin bütün çağırışlarının və tapşırıqlarının ləyaqətlə, vicdanla, mətanətlə yerinə yetirilməsinə hər an hazırdır !

MÜNDƏRİCAT

<i>Söz önü</i>	5
BİRİNCİ BÖLMƏ. Milli şüur və müstəqil dövlətçilik	8
1. <i>İctimai təfəkkür dövlətçilik ideyaları</i>	8
2. <i>İctimai şüur və milli mənafe</i>	21
3. <i>Milli lider və milli dövlətçilik</i>	59
İKİNCİ BÖLMƏ. Dövrün başlıca strategiyası	92
1. <i>Milli dövlətçilik və beynəlxalq integrasiya</i>	92
2. <i>Müasir mərhələdə iqtisadi inkişaf strategiyası</i>	138
3. <i>Regionda ictimai-siyasi sabitliyin təminatı</i>	171
<i>Nəticə</i>	205

MÜBARİZ YUSİFOV
Milli Lider və müstəqil dövlətçilik

Bakı, "Nurlan", 2005

Redaktor müavini: İ.Zeynalov
Texniki redaktor: E.Əsgərov
Çapçı: E.Hacıyev
Tərtibatçılar: S.İsmayılova, Ə.İsmayılova
Kompüter dizaynı: Vəqif Nadirov
Yığılmağa verilmiş 07.10.2005.
Çapa imzalanmış 05.12.2005.
Şərti çap vərəqi 13,2. Sifariş № 732.
Kağız formatı 60x84 1/16. Tiraj 500.

Kitab "Nurlan" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
Direktor: prof. N.B.Məmmədli
E-mail: nurlan1959@rambler.ru
Tel: 497-16-32; 850-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.